STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07141

YUDISHE GESHIKHTE

Heinrich Graetz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יודישע געשיכטע

ניי בעארבייט

נאָך פּראָפעסאָר **גרעץ**

און אנדערע קוועלען

מיט אַ פאָררעדע פון **הלל צייטלין**

דריטער באַנד

די אדמוער ביז'ן אונטערגאַנג פון יהודה.

פערלאַג ב. שימין, וואַרשא

פערקויף: געז. „צענטראַל", ווארשא.

Printed in Poland.

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Druk. Sikora i Mylner. Warszawa, Nowolipki 6.

ערשטעס קאפיטעל.

הורדוס.

(4—37).

דריי און דרייסיג יאהר האט זיך דאס לאנד געפונען אין דעם צושטאנד פון אייביגע איבערקעהרענישען, בירגער-מלחמות און בלוטיגע אונרוהען — דאס זענען געווען די גסיסה-יאהרען פון דער יהודה'שער זעלבסטשטענדיגקייט און פון דער חשמונאי'שער דינאסטיע. אין דעם פערלויף פון דער בלוטיגער עפאכע האט דאס פאלק פערלוירען הונדערטער טויזענדער פון זיינע בעסטע קינדער אין פערביטערטען קאמפף מיט די אינערליכע און אויסערליכע שונאים; יהודה'ס גורל איז שוין אבער לאנג בעשלאסען געווען: צוזאמען מיט'ן גאנצען מזרח איז זי אויך ארונטערגעפאלען אונטער דעם פראטעקטאראט (אויבערשטע הערשאפט) פון דער מעכטיגער רוים, און ביי די אונאויפהערליכע אויפשטאנדען און נישט-לאיאלע ארויסטרעטונגען פון דער יהודה'שער בעפעלקערונג, איז דעם אדומי'שען יועץ פון חשמונאי'שען הויף, אנטיפאטער'ן, גאנץ לייכט געווען, זיך צו געווינען די סימפאטיע פון די רוימישע בעלי-בתים. און ביי דער סימפאטיע אליין האט זיך דער געשיקטער אנטיפאטער נישט אבגעשטעלט — אלס איבערגעגעבענער בעשיצער פון די רוימישע אינ-

פרעסען געלונגען עס איהם, אריינצונעהמען בילבוליוז אין זיינע הענד די גאנצע פאקטישע מאכט איבערן לאנד, און נאך א גאנצער רייהע בלוטיגע, איבערקעהרענישען און ברודער-מלחמות בעקומט ענדליך זיין זוהן הורדום די מעגליכקייט, זיך אוועקצושעצען אויף דעם יהודה'שען טראָן.

הורדום האט איינגענומען יהודה מיט דער הילף פון רוימישע סאלדאטען, און אין די גאנצע פיער און דרייסיג יאהר פון זיין הערשען האט דאס פאלק נישט אויפגעהערט צו קוקען אויף איהם, ווי אויף א פיינדליכער מאכט, וואס האט זיך אריינגעריסען אין הארצען פון יהודה, און פערשוועכט איהרע הייליגסטע טראדיציעס; פון די אלע איבערגעלעבטע אונרוהען און בלוטפערגיעסונגען איז אבער דאס פאלק שרעקליך אויסגעמאטערט געוועזען און האט אראבגעבויגען דעם קאפ פאר דער רוימישער מאכט, וואס איז געשטאנען הינטער די פלייצעס פון זיין אדומי'שען הערשער. הורדום ווידער, פון זיין זייט, האט זיך אויך גאנץ ווייניג גערעכענט מיט דער סימפאטיע פון פאלק, און זיין גאנצע ארבייט איז געוועזען נאר, צו בעפעסטיגען די הערשענדע מאכט אין זיינע הענד און צו דערווייטערן פון פאלק יענע אלע עלעמענטע און פערזאנען, וואס האבען איהם געקענט זיך שטעלען אין וועג אדער פערטעדיגען אויף זיין גרויסקייט.

הורדוס'עס ערשטער שריט, גלייך נאך זיין גלענצענדען נצחון איבערן „שונא“, איז געוועזען, אויסצוראטען דעם לעצטען שפור פון די פערבליבענע פאטריאטען און פאלקס-פיהרער. ער האט בעפוילען, צו בעוואכען אלע ארויסגאנגס-טויערן פון שטאדט און צו פערהאלטען דארט די אנטלויפענדע. אויף אזא אופן איז איהם געלונגען צונויפצונעהמען א גאנצע מחנה אנהענגער פון דעם פריהערדיגען רעזשים, צווישען וועלכע עס האבען זיך געפונען אויך פינף און פערציג מאן פון די אנגעזעהענסטע יהודה'עאישע פאמיליעס, און אויף זיין בעפעהל זענען זיי אלע בעטוידט געווארען; דערביי האט ער זיך בענוצט מיט דער מעטאדע פון זיינע רביים, די רוימער, און קאנפיסקירט דאס גאנצע פערמעגען פון די פערארטיילטע. פון די דאזיגע קאנפיסקירטע רייכטימער האבען זיך אנגעזאמעלט אונגעהויערע אוצרות, און דאס האט דער אדומי בילבוליז און כסדר אונטערגעטראגען זיין רוימישען בעשיצער, אנטאניוס, די פערשוועגדעריישען פון וועלכען עס האבען פאר זיך קיין גרענעץ נישט געהאט. פון די דערמאהנטע אומגעקומענע אריסטאקראטען האט זיך גע-

דאַטעוועט נאָר די איינציגע פאַמיליע בני=בבא, וועלכע איז, ווי ס'ווייזט
אויס, געווען פערוואַנדט מיט די חשמונאים. די דאָזיגע פאַמיליע האָט
אַרויסגעוויזען אַ פערעקשנ'טען ווידערשטאַנד ביי הורדוס'עס בעלאַגע=
רונג פון ירושלים, און געראַטעוועט האָט זי זיך איצט, אַ דאַנק דער
געהיימער הילף פון זיין וואַך=קאָמאַנדיר, קאָסטאָבאַר, וועלכער האָט
איהר געגעבען די מעגליכקייט צו אַנטלויפען און זיך אויסצובעהאַלטען.
נישט פערגעסען האָט הורדוס אויך זיינע אַמאָליגע שופטים, די מיט=
גליעדער פון סנהדרין, וועלכע האָבען איהם מיט צוויי יאָהר צוריק
געוואָלט פערמשפט'ן אַלס רוצח; זיי זענען איצט אַלע פערטריבען
געוואָרען פון לאַנד, און געבליבען פון זיי זענען נאָר די צוויי בע=
ריהמטע פרושים שמעיה און אבטליון, וועלכע האָבען בעת דער בע=
לאַגערונג פון ירושלים געראַטען, צו עפנען פאַר די רוימער די טוי=
ערן פון שטאָדט.

נאָך דעם אַלעמען האָט זיך אָבער דער אדומי'שער הערשער
נאָך אַלץ נישט זיכער געפיהלט אויף דעם טראָן פון יהודה — עס
האָבען נאָך געלעבט צוויי מיטגליעדער פון דער פריהערדיגער, בע=
ליעבטער דינאַסטיע, און ביידע האָבען פאַר איהם מיט דער צייט
געקענט ווערן געפעהרליך. דער אַלטער געוועזענער קעניג און כהן
גדול, הורקנוס III, וועלכען די פאַרטאַנער האָבען געהאַט מיט=
געפיהרט מיט זיך אַלס געפאַנגענעם, האָט זיך געפונען אין בבל, און
דאָ, מיט איהם צוזאַמען אין הויף, האָט געלעבט זיין שוויגער אַלעק=
סאַנדראַ, די טאָכטער פון דעם דערמאָהנטען הורקנוס, מיט איהר
יונגען זוהן, אַריסטאָבול. דער אַלטער הורקנוס איז בעפרייט גע=
וואָרען פון זיין געפאַנגענשאַפט און האָט זיך אָבגעשטעלט אין בבל,
וואו די יהודה'עאישע קאָלאָניע האָט איהם אויפגענומען מיט קעניגלי=
כען כבוד, און זיך בעצויגען צו איהם, ווי צו דעם געוועזענעם הער=
שער און כהן גדול פון דער יהודה'שער אומה. דאָס האָט אָבער דעם
אַלטען חשמונאי נישט בעפריעדיגט, און ער האָט דורכאויס געוואָלט
זיך אומקעהרען אין זיין לאַנד. הורדוס, ווידער, האָט מורא געהאַט
צו לאָזען דעם געזעצליכען קעניג אין אַ פרעמדען לאַנד, צווישען אי=
בערגעגעבענע פערעהרער, וועלכע עס קען נאָך איינפאַלען, זיך אָנ=
צונעהמען פאַר איהם און צו פועל'ן ביי די פאַרטאַנער, זיי זאָלען איהם
צוריק אומקעהרען דעם טראָן, פון וועלכען זיי האָבען איהם אַראָבגע=
נומען; ער האָט דעריבער געפונען פאַר פאַסענדער דער געפאַהר

אנטקעגען צו קומען. דורך זיין פריינד סאראמאלא פון אנטיוכיא האט ער אליין איינגעלאדען צו זיך דעם אלטען קעניג, און ווען יענער איז אנגעקומען אין ירושלים (36), האט איהם הורדוס אויפגענומען מיט דער גרעסטער ליעבע און צערטליכקייט. ער האט איהם גערופען „פאטער“, און אלס אזעלכען האט ער איהם אבגעגעבען דעם אויבען־אן ביים טיש און אין די ראטס־פערזאמלונגען; דאס האט דעם לייכטגלויביגען הורקנוס אזוי פערפיהרט, אז ער האט גארנישט בעמערקט דעם לויערנדען בליק, מיט וועלכען דער בלוטיגער אדומ׳ער האט איהם נאכגעשפירט, און איז פאר דעם לעצטען ווירקליך כמעט אינגאנצען אונשעדליך געווארען. דאגעגען אבער איז הורדוס׳ען פיעל שווערער אנגעקומען צו פאראליזירען די געפאהר פאר איהם, וואס עס האט פארגעשטעלט מיט זיך דער צווייטער חשמונאי, אריסטאבול, א זוהן פון דעם אונגליקליכען קעניג אלעקסאנדער און א ברודער פון דער איצטיגער קעניגין, מרים, איז דער זיעבעצעהן־יעהריגער און וואונדערשענער חשמונאים־פרינץ געוועזען דער ליעבלינג פון פאלק, און דאס האט א שרעק אנגעווארפען אויף דעם אדומ׳ישען אוזורפאטאר. וועלנדיג איהם וואס מעהר דערווייטערן פון דער עפענטליכקייט און פון וועלכען ס׳איז איינפלוס אויף דער געזעלשאפטליכער מיינונג, האט הורדוס איהם אויך געהאלטען ביי זיך אין הויף, וואו ער האט מיט׳ן פאלק קיינע דירעקטע בעציהונגען נישט געהאט, און ווען ס׳איז געקומען די צייט צו בעשטימען א כהן גדול, האט ער זיך אבגעשטעלט אויף א געוויסען חננאל פון בבל, אויסמיידענדיג אינגאנצען זיין שוואגער, וועלכער איז איצט געוועזען דער איינציגער געזעצליכער יורש פון דער כהונה־גדולה.

מיט דעם איינפאל האט הורדוס אבער גאנץ ווייניג אויפגעטאן. אריסטאבול׳ס מוטער, די קעניגין־אלמנה אלעקסנדרא, האט גוט פערשטאנען די אלע בעהאלטענע כוונות פון איהר איידים׳ס מעשים, און די איצטיגע בעליידיגונג האט איהר געגעבען די דרייסטקייט ארויסצוטרעטען געגען איהם אין א אפענעם דיפלאמאטישען קאמפף. זי האט זיך געווענדעט צו דער עגיפטישער קעניגין קלעאפאטרא מיט דער בקשה, יענע זאל ווירקען אויף דעם רוימישען געביטער, אנטאניוס, און זעהען, אז הורדוס זאל בעשטימען איהר זוהן פאר א כהן־גדול. קלעאפאטרא, וועלכע האט שוין לאנג געהאט אויסזיכטען אויף געוויסע טיילען פון דער פאלעסטינישער ערד, האט איצט מיט צופריעדענהייט גענומען אויף זיך, צו פער׳מסר׳ן הורדוס׳ען פאר זיין הערשער, און דער לעצטער האט זיך

שטאַרק פעראינטערעסירט מיט דעם גורל פון דעם יונגען חשמונאי'שען פרינץ. די קעניגין אַלעקסאַנדראַ האָט דאַן בעזאָרגט אַנטאָניוס'ען די פאָרטרעטען פון איהרע צוויי קינדער, דעם פרינץ אַריסטאָבול און דער קעניגין מרים, און דער רוימישער טריאומפאַטאָר איז אויף אַזוי ווייט ענטציקט געוואָרען פון זייער שענהייט, אַז ער האָט פערלאַנגט צו זעהען אַריסטאָבול'ן ביי זיך. הורדוס האָט זיך דאַן געזעהען געצוואונגען נאָכצוגעבען: ער האָט אָבגענומען דעם כהן גדול-טיטול פון חננאל'ן (געגען געזעץ; לויט דעם יודישען דין האָט מען אַ כהן גדול נישט געטאָרט מעביר זיין פון זיין אַמט) און בעשטימט אויף זיין אָרט פאַר אַ כהן גדול דעם יונגען חשמונאי'שען פרינץ (35).

דאָס איז געווען אַלעקסאַנדראַ'ס ערשטער נצחון; זי האָט זיך אָבער ביי איהם אַליין נישט אָבגעשטעלט. שטילערהייד האָט זי אויך ווייטער נישט אויפגעהערט צו פיהרען איהר דיפלאָמאַטישען קאַמפף, האָבענדיג פאַר זיך דעם איינציגען ציעל: צוריקצושטעלען די גרויסקייט פון דער אַלטער דינאַסטיע. הורדוס האָט אָבער דערווייל אויך נישט גערוהט; פון איין זייט האָט ער נישט געקענט גלייכגילטיג צוזעהען, ווי דער חשמונאי'שער פרינץ, אין דער ראָליע פון אַ כהן גדול, דרינגט אַלץ טיעפער אַריין אין האַרצען פון פאָלק און ווערט וואָס ווייטער אַלץ מעהר בעליעבט און געעהרט, און פון דער צווייטער זייט האָט ער זיך געפיהלט מאַכטלאָז געגען די אַלע דיפלאָמאַטישע בעציהונגען, וואָס זיין שוויגער האָט געהאַט מיט דעם עגיפטישען הויף, ווייסענדיג, אַז קלעאָפּאַטראַ, און ממילא אויך אַנטאָניוס, שטעהען אויף איהר זייט. הורדוס האָט דאַן בעשלאָסען אַנטקעגען צו קומען דערווייל דער געפאַהר, אויף וויפיעל דאָס איז מעגליך, און האָט בעפוילען זיין וואַך, נאָכצושפּיאָנירען דער קעניגין-אַלמנה, איהר נישט אַרויסצולאָזען פון פּאַלאַץ און צו זעהען אין אַלגעמיין, אַז זי זאָל נישט שטעהן אין קיינע פערדעכטיגע בעציהונגען מיט קיינעם.

די דאָזיגע „אויפזיכט" האָט אָבער דער שטאָלצער קעניגין נאָכמעהר אויפגערייצט געגען איהר איידים, און זי האָט בעקלערט אַ פּלאַן זיך אַרויסצוגנב'ענען פון פּאַלאַץ צוזאַמען מיט אַריסטאָבול'ן, און צו אַנטלויפען מיט איהם קיין אַלעקסאַנדריע, צו דער קעניגין קלעאָפּאַטראַ. דער פּלאַן איז אויסגעאַרבייט געוואָרען מיט אַלע איינצעלהייטען, און אַלץ איז שוין געווען צוגעגרייט, אַרויסצוטראָגען ביינאַכט דער קעניגין מיט איהר זוהן און זיי צו בעזאָרגען צו דער שיף, וואָס האָט געזאָלט

גלייך אבגעהן קיין עגיפטען; דא האט זיך אבער הורדוס דערוואוסט פון דער פערשווערונג, און פון דער גאנצער זאך איז, נאטירליך, גארנישט געווארען. מורא האבענדיג, די כאַשה זאל נישט דערגעהן צו קלעאפאטרא'ן, האט ער זיך בעמיהט, צוצוגעבען דעם פאקט א צופעליגען, אונשולדיגען כאראקטער, און האט זיך בעצווינגען אפען גאנץ פריינדליך צו זיין דיפלאמאטישער שוויגער; טיעף אין הארצען האט ער אבער נישט אויפגעהערט צו זוכען מיטלען, ווי אזוי זיך נוקם צו זיין אן איהר און ווי אזוי איהר אונשעדליך צו מאכען, און אין א גאנץ קורצע צייט ארום האט ער זיין שרעקליכע נקמה אויסגעאיבט.

דאס איז געווען אין פינף און דרייסיגסטען יאהר. דער פרעהליכער יום-טוב סוכות האט זיך נאר וואס געענדיגט, און ווידער האט די פערגיפטעטע איינגעליעבע פון דעם אדום'ישען הערשער א טיעפע וואונד בעקומען: די פייערליכקייט פון דער עבודה אין בית-המקדש האט בעגייסטערט דעם פערזאמעלטען פאלק, און זעהענדיג ביים מזבח דעם בילד-שענעם און בליהענד-יונגען חשמונאי אין זיינע פרעכטיגע כהן גדול-קליידער, האט זיך די בעגייסטערונג ארויסגעריסען, און די לופט איז פערהילכט געווארען פון ענטוזיאסטישע אויסגעשרייען לכבוד דעם יונגסטען צווייגעל פון דעם שענעם חשמונאים-בוים. הורדוס'ען האט די דאזיגע בעגייסטערטע דעמאנסטראציע טיעף אנגעגריפען, און זיין גיפטיגע שנאה צו די איבערגעבליעבענע חשמונאים האט זיך נאך שטארקער צופלאקערט; ער האט אבער געשוויגען און מיט קיין שריט נישט ארויסגעוויזען דאס, וואס ער האט אין הארצען געטראגען. ער האט זיך בעטייליגט אין אלע יום-טוב'דיגע פאלקס-פערוויילונגען און פרעהליכקייטען און גאנץ גערן אנגענומען די איינלאדונג אויף דעם פאמיליען-באל פון דער קעניגין אלעקסאנדרא. דא האט הורדוס גאנץ מונטער פערבראכט און געפלוידערט מיט אריסטאבול'ן און מיט די איבריגע הויפלייט, און ווען די גאנצע פרעהליכע געזעלשאפט האט זיך אוועקגעלאזען באדען, איז דער יונגער כהן גדול אויך מיטגעגאנגען. אלע האבען זיך גענומען באדען און ארויסווייזען פערשידענע קונסט-שטיק אין שווימען, און דאס זעלבע האט אויך אריסטאבול געטאן; דא האבען זיך אבער אונטערגעחאפט עטליכע פון דער זעלביגער סוויטע, און בלומר'שט שטיפענדיג, האבען זיי דעם יונגען פרינץ אזוי לאנג געהאלטען אונטער'ן וואסער, ביז ער איז דערשטיקט געווארען.

א טיעפער טרויער האט דעם גאנצען פאלק ארומגענומען, ווען

ס'האָט זיך פערשפרייט איבער'ן לאַנד די ידיעה וועגען דעם אונגליקליכען „צופאַל". הורדוס אַליין האָט כלומר'שט בעוויינט מיט ביטערע טרערען דעם פריהצייטיגען טוידט פון זיין געליעבטען שוואָגער, און אויף זיין בעפעהל איז די לויה פון דעם אומגעקומענעם כהן גדול פאָרגעקומען מיט אַ אונגעוועהנליכער פייערליכקייט; די דאָזיגע טרערען האָבען אָבער קיינעם נישט אָפּגענאַרט. אַלע האָבען געוואוסט, ווער עס איז דער אמת'ער שולדיגער אינ'ם „צופעליגען" טוידט פון דעם בעליעבטען אַריסטאָבול, און אויב קיינער האָט נישט געוואַגט דאָס אָפען אַרויסצוזאָגען, האָט דאָס די ערשטע געטאָן אַלעקסאַנדראַ, דעם אומגעקומענעם'ס מוטער.

ביי דער לעצטער איז איצט פערפולט געוואָרען די מאָס פון געדולד, און זי האָט זיך נאָכאַמאָל געווענדעט צו דער עגיפּטישער קעניגין, פער'מסר'נדיג הורדוס'ען אַלס מערדער פון איהר זוהן. קלעאָפּאַטראַ, וועלכע האָט נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט צו טראַכטען וועגען פערגרעסערן איהר לאַנד מיט עטליכע געביטען פון יהודה, האָט גלייך איבערגעגעבען די דאָזיגע בעשולדיגונג איהר קעניגליכען שקלאַף, אַנטאָניוס'ען, און דער לעצטער האָט איהר צוגעזאָגט, צו פאָדער'ן ביי הורדוס'ען אַנ'ערקלערונג וועגען דער גאַנצער געשיכטע. אַ קורצע צייט נאָכדעם האָט זיך אָנגעהויבען דער רוימישער קאַמפּף מיט די אַרמעניער און אַנטאָניוס איז אָנגעקומען אין דער סירישער שטאָדט לאַאָדיצעאַ. דאָ האָט ער אַרויסגערופען צו זיך דעם יהודה'עאישען קעניג, און, וועלנדיג נישט וועלנדיג, — דער אונטערטעניגער הערשער האָט זיך געמוזט אונטערגעבען און פאָהרען. און געוואוסט האָט ער, אַז די איצטיגע לאַגע זיינע איז זעהר אַ קריטישע — זיין שוויגער האָט איהם פער'מסר'ט פאַר קלעאָפּאַטראַ'ן, און איהר שקלאַף, אַנטאָניוס, וועט זיך געוויס אָן איהם נוקם זיין פאַר דעם טוידט פון זיין שיצלינג. הורדוס האָט דעריבער בעשטימט פאַר'ן אָבפאָהרען זיין שוואָגער יוסף אַלס פיהרער פון אַלע מלוכה־אַנגעלעגענהייטען, און דערביי האָט ער איהם נאָך בעפוילען, שטרענג אַכטונג צו געבען אויף די פאַמיליען־מיטגליעדער פון הויף, און אים פאַל, אויב ער וועט זיך נישט צוריק אומקעהרען — צו טוידטען דער קעניגין. עס איז שווער צו זאָגען עטוואָס בעשטימטעס וועגען דעם אינערליכען מאָטיוו פון דעם דאָזיגען איינגענאַרטיגען בעפעהל; עס לאָזט זיך אָבער אָננעהמען די השערה, אַז דאָס איז פשוט געווען אַ רעזולטאַט פון זיין ליידענשאַפטליכער ליעבע צו דער זעלביגער קעניגין,

וואס האט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי דעם געדאנק, אז נאך זיין טויט וועט זי אנ'אנדערער בעזיצען, און אפשר אויך — אנטאניוס אליין.

נאך די אלע פעראָרדנונגען און בעפעהלען האט זיך הורדוס, בעלאדען מיט פערשידענע טייערע מתנות, אוועקגעלאזען קיין לאאדיצעא, און געגען זיין אייגענער ערווארטונג, האט איהם דא אויך דאס גליק נישט פערלאזען. מיט זיינע רייכע מתנות און פאלשע חניפות איז איהם געלונגען איינגאנצען צו געווינען פאר זיך דעם רוימישען הערשער, און יענער האט אויף ווייטער אויך איבערגעלאזען אין זיינע הענד די פולע קעניגליכע מאכט פון יהודה (34).

א פרעהליכער איבער דעם גליקליכען אויסגאנג פון זיין רייזע האט זיך הורדוס אומגעקעהרט אין דערהיים; דא האט איהם אבער שוין בעגעגענט דער בייזער דעמאן, וואס האט איהם דערנאך זיין גאנצען לעבען נישט אויפגעהערט צו קוועלען און צו פייניגען. אין דער צייט, ווען ער איז נישט געווען, איז אין הויף פארגעקומען א גאנצע איבערקעהרעניש. ס'האבען זיך פערשפרייט קלאנגען, אז הורדוס איז פון אנטאניוס'ען געטוידט געווארען און — מורא האבענדיג פאר א הויף=רעוואלוציע — אלעקסאנדרא מיט דער קעניגין מרים זענען שוין גרייט געווען צו אנטלויפען פון ירושלים אונטער דער שוץ פון דעם רוימישען לעגיאן, וואס האט זיך געפונען נישט ווייט פון שטאדט. געהאלפען אויספיהרען דעם פלאן האט דער רעגענט יוסף אליין, וועלכער האט נישט געקענט בייסטעהן דעם צויבער פון דער קעניגין און איהר אויסגעזאגט דעם אינהאלט פון קעניג'ס בעפעהל. דאס אלץ איז הורדוס געוואהר געווארען, קומענדיג צוריק קיין ירושלים, פון זיין שוועסטער שלומית (סאלאמעא), וועלכע האט פון אנהויב אן געהאסט דער שטאלצער חשמונאי'ערין פאר איהר גרויס האלטען זיך, און איז איצט אויף איהר בעזונדער אויפגעקאכט געווען פאר דער צערטליכער אויפמערקזאמקייט, וואס זי, מרים, האט ארויסגערופען ביי איהר מאן, יוסף. די דאזיגע האלב=פאלשע ענטדעקונג פון דער אייפערזיכטיגער שוועסטער וועגען מרים'ס גרייטקייט צו אנטלויפען פון הויף און וועגען איהרע בעציהונגען מיט יוסף'ן, האט אויף הורדוס'ן געמאכט א געוואלטיגען איינדרוק. דעם שוואגער, יוסף'ן, לאזט ער טוידטען; דער שוויגער אלעקסאנדרא האט ער מורא צו שטארק אנצוגרייפען, וויסענדיג, אז זי געפינט זיך אונטער קלעאפאטרא'ס שוץ, און ער בע-

פֿעהלט איהר צו האַלטען אונטער אַ שטרענגער אויפֿזיכט; און אויך די קעניגין וואָלט בּיז איהם איהר בּלוטיגע שטראָף בּעקומען, ווען זיין ליעבּע וואָלט דאָס מאָל נישט גובר זיין און איהם די״ם כעס און די פֿערבּיטערונג.

אויסער די גרענעצען פֿון דער פֿאַמיליע האָט הורדוס געהאַט אין יענער צייט אויסצושטעהן פֿערשידענע אונרוהען און אָנפֿאַלען פֿון נאָך פֿערשידענע זייטען. אַ איבּערגעבּליעבּענע שוועסטער פֿון דעם לעצטען חשמונאים־קעניג אַנטיגאָן איז געגאַנגען זיך נוקם זיין פֿאַר איהר בּרודער און פֿאַר איהר דינאַסטיע, און — מ׳ווייסט נישט ווי אַזוי — האָט בּעקומען אין איהר מאַכט די פֿעסטונג הירקאַניום (32); קלעאָפּאַטראַ, ווידער, האָט אַזוי לאַנג געוועבּט די נעץ פֿון איהרע אינטריגעס און איינפֿאַלען, בּיז זי האָט ענדליך אויסגעפֿיהרט איהר׳ס: אַנטאָניוס האָט איהר אָוועקגעשענקט די גאַנצע יהודה׳עאישע געגענד פֿון יריחו, וואָס איז געווען בּערימט מיט איהרע טייערע בּאַלזאַם־פֿלאַנצונגען און שענע פֿאַלמען, און צוזאַמען דערמיט האָט ער איבּערגעגעבּען אין איהר רשות אַ בּעדייטענדען טייל לאַנד אײף׳ן בּרעג פֿון מיטעללענדישען ים. נישט וועלנדיג פֿערליערען די גרויסע הכנסות פֿון דעם פֿרוכטבּאַרען בּאָדען, האָט איהם הורדוס געמוזט אָבּדינגען פֿון דער קעניגין און צאָהלען דערפֿאַר צוויי הונדערט טאַלענטען יעהרליך.

און דערמיט אַליין האָבּען זיך נאָך די אונרוהען נישט געענדיגט. אין רוים האָט זיך אַ נייער שטורם איבּערגעטראָגען, און אַ ציטערניש איז אָנגעפֿאַלען אויף אַלע איהרע אונטערטעניגע פּראָווינצען. עס האָט אויסגעבּראָכען דער גרויסער קריעג צווישען בּיידע מעכטיגע טריאומווירען — אַנטאָניוס און אָקטאַוויאַן, און דער איבּערגעגעבּענער הורדוס וויל לויפֿען קיין רוים מיט אַ׳אַרמעע, צו העלפֿען זיין בּעשיצער; דאָ מישט זיך אָבּער ווידער אַריין די עגיפּטישע קעניגין, און אויף איהר פֿערלאַנג, בּעפֿעהלט אַנטאָניוס דעם יהודה׳עאישען הערשער, ער זאָל אַרויסטרעטען אין אַ קאַמפֿ געגען דעם אַראַבּישען קעניג, מאַליך, דערפֿאַר, וואָס ער האָט איהר נישט פּינקטליך איינגעצאָהלט די שטייערן פֿאַר די טיילען פֿון זיין לאַנד, וואָס אַנטאָניוס האָט איהר געהאַט אָוועקגעשענקט.

הורדוס האָט נאָך דאַן געמוזט פֿאָלגען, און געגען זיין איי־גענעם ווילען האָט ער אָנגעהויבּען צו פֿיהרען דעם קריעג מיט דער

שכני'שער נאבאטעא (אראביען). געצויגען האט זיך אט די קריעג לאנגע צייט און האט איינגעשלונגען א אונגעהויערע צאהל קרבנות; געענדיגט האט זי זיך אבער מיט דעם פאלשטענדיגען נצחון פון די יהודה'עאישער ארמעע (31). די אראבער האבען זיך פערפליכטעט צאהלען יהודה א יעהרליכען מס און זענען כמעט אינגאנצען ארונטערגעפאלען אונטער איהר פראטעקטאראט.

צו יענער צייט האט יהודה איבערגעלעבט א שטארקע נאטור-קאטאסטראפע: א שרעקליכע ערד-ציטערניש האט אנגעמאכט געוואלדיגע חורבנות אין גאנצען לאנד און בעגראבען אונטער די חורבות פון די איינגעפאלענע בנינים מאסען מענשען און אנדערע בעלי חיים.

און אינ'ם צענטער פון דער וועלט-פאליטיק, אין רוים, איז דערווייל ווידער פארגעקומען א בעדייטענדע, היסטארישע געשעהעניש. אין דער בעריהמטער שלאכט ביי אקציום איז אנטאניוס אינגאנצען צוקלאפט געווארען, און נאכדעם ווי ער איז אנטלאפען קיין עגיפטען, איז זיין געוועזענער מיטהערשער אקטאוויאן אויגוסט צעזאר געווארען דער איינציגער האר און געביטער פון דער גרויסער רוימישער אימפעריע. הורדוס האט זיך דאן ווידער געפונען אין דעם צושטאנד פון א פערצווייפעלטען וואסאל, וועלכער ווייס נישט, צי זיין איצטיגער סוזערען (אויבער-הערשער) וועט איהם מוחל זיין די שטיצע און די פריינדליכקייט, וואס ער האט ארויסגעוויזען ביז אהער דעם פריהערדיגען הערשער; ער האט דעריבער קודם-כל בעשלאסען ארויסצוווייזען דערווייל מיט וואס ס'איז זיין לאיאליטעט (אונטערטעניגקייט) דעם איצטיגען מעכטיגען טריאומפאטאר, און אזא געלעגענהייט האט זיך איהם גלייך געמאכט אין דער געשטאלט פון א באנדע סירישע גלאדיאטארען (קעמפפער אויף דער ארענע מיט ווילדע אקסען), וואס האט געוואלט צוקומען ביז עגיפטען, און דאן, צוזאמען מיט'ן האר אנטאניוס, זיך אוועקלאזען קיין רוים געגען אקטאוויאנ'ען. הורדוס האט פלינק אנגעבאטען זיין שטיצע אקטאוויאנ'ם סירישען שטעלפערטרעטער, דידיוס'ען, און זיי איז ווירקליך געלונגען צוזאמען צוצושלאגען די „רעוואלוציאנערען".

די דאזיגע שטיצע אליין האט הורדוס נאך געפונען פאר ווייניג, אום צו געווינען פאר זיך דעם צוטרוי און די צונייגונג פונ'ם נייעם הערשער, און ער האט בעשלאסען, זיך פערזענליך פארצושטעלען פאר איהם. דא איז אבער ווידער פארגעקומען דאס, וואס עס קומט געוועהנליך פאר מיט הערשער, וועלכע זיצען אויף שפיזען און שווערדען; מיט דער הילף

פון סאָלדאַטען, פײַניגונגען און טוידט־שטראָפען איז הורדוס׳ען געשלאָגען
פעסט צו האַלטען זײַן טראָן אין ירושלים, וועלכער האָט נאָך פאַר אַ
קיין שום טראַדיציע נישט געהאַט, וועלכער איז פערהאַסט געווען בײַם
פאָלק, און אויף וועלכען ער אַליין האָט אויך געקוקט, ווי אויף עטוואָס
גע׳גזל׳טעס, פערכאַפּטעס; דאָס האָט געמוזט ברענגען דערצו, אַז ער
מאָל ציטערן צו פערלאָזען זײַן רעזידענץ חאָטש אויף אַ קורצער צײַט, און
זעהען אין יעדער פּאָליטישער איבערקעהרעניש — אַנ׳אַטענטאַט אויף זײַן
קרוין, אויף זײַן טראָן. אויב הורדוס האָט ביז אַהער גאַנץ רוהיג פער־
טראָגען געבען זיך די אַנוועזענהײַט פון דעם אַכציג יעהריגען הורקנוס II,
וועלכער האָט ווירקליך שוין מעהר קיין שום שיכות נישט געהאַט צו
דעם אַרומיגען פּאָליטישען לעבען, האָט ער איצט אָנגעהויבען זעהן אין
איהם אַ געוועזענעם קעניג, וואָס האָט נאָך איצט אויך אַלע רעכט אויפ׳ן
טראָן און קען זײַ בײַ יעדער פּאַסענדען מאָמענט — אַרויסשטעלען, און אָט
דער חשד האָט זיך בײַ איהם נאָכמעהר פערשטאַרקט זינט עס האָבען זיך
דערטראָגען צו איהם קלאַנגען וועגען געוויסע געהײַמע אונטערהאַנדלונגען,
וואָס זײַן שוויגער אַלעקסאַנדראַ פיהרט אים אַלטען׳ס נאָמען מיט דעם
שכני׳שען אַראַבישען קעניג. הורדוס האָט דעריבער בעשלאָסען, זיך איין
מאָל פאַר אַלע מאָל אײַנגאַנצען צו בעפרײַען פון דעם מענשען, וואָס קען
פאַר איהם געפעהרליך ווערן, און אויף זײַן בעפעהל איז געטוידט געוואָ־
רען דער אונגליקליכער געוועזענער קעניג און כהן־גדול, וועלכער איז
צו־שוואַך געווען צו דערהאַלטען אין זײַנע הענד די גרויסע ירושה פון
זײַנע מעכטיגע זיידעס, און האָט אַליין, אויף זײַן אייגענעם שוים, אויס־
געהאָדעוועט פאַר זיך אַ גיפטיגע שלאַנג.

איצט האָט זיך הורדוס אָנגעהויבען גרייטען אין וועג. די פיהרונג
פון דער מלוכה האָט ער אויף דער צײַט איבערגעגעבען זײַן פיערטען ברו־
דער, פעראָר׳ן, און וועלנדיג פּאַראַליזירען אויך דעם כעס און די נקמה־
געפיהלען פון דער קעניגין מיט איהר מוטער, האָט ער די לעצטע
אָוועקגעשיקט אין דער פעסטונג אַלעקסאַנדריום, וואו זיי האָבען זיך גע־
זאָלט געפינען די גאַנצע צײַט פון זײַן אָבוועזענהײַט אונטער דער
שטרענגסטער אויפזיכט פון דעם איטור׳עער סאָעמי; דעם לעצטען, ווי
אַמאָל זײַן ברודער, יוסף׳ן, איז איצט אויך איבערגעגעבען געוואָרען דער
געהײַמער בעפעהל, צו טוידטען בײדע פרויען, אים פאַל, אויב ער וועט
זיך נישט אומקעהרען צוריק פון דער רײַזע.

הורדוס׳ען האָט אָבער דאָס איצטיגע מאָל אויך אָבגעגליקט. קו־

מענדיג קיין רהאדאס, וואו עס האט האן אויפגעהאלטען דער מעכטיגער אקטאוויאן אויגוסט, האט הורדוס אמשטארקסטען ארויסגעוויזען די גאנצע דיפלאמאטישע בויגזאמקייט פון זיין נאטור; דער אלמעכטיגער דעספאט ביי זיך אין לאנד איז ווי א אונטערטעניגער שקלאף געשטאנען פאר זיין בעפעהלער און געביטער: ער האט אראבגענומען פון זיך אלע קעניגליכע בעפוצונגען און איז געשטאנען פאר דעם רוימישען הערשער פול מיט איבערגעגעבענער הכנעה, ווי גרייט צו נעהמען אויף זיך יעדען בעפעהל פון זיין געביטערישען מויל. און דערביי אליין האט ער זיך נישט אבגעשטעלט: הורדוס האט זיך בעמיהט צו איבערצייגען אקטאוויאן'ען, אז ענדערנדיג יעדעס מאל זיינע בעציהונגען צו דעם אדער יענעם פארשטעהער פון דער רוימישער מאכט, בלייבט ער אבער שטענדיג דער זעלביגער איבערגעגעבענער פריינד און בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען, און דאס האט אקטאוויאן אליין אויך געמוזט אנערקענען. ער האט דעריבער דעם יהודה'עאישען הערשער זעהר פריינדליך בעהאנדעלט, און אויסער דעם, וואס ער האט איהם אומגעקעהרט דאס קעניגליכע דיאדעם, האט ער איהם נאך בעעהרט אויך מיט פערשיעדענע אנדערע כבודים (30).

הורדוס האט זיך דאן, א גליקליכער, אומגעקעהרט אהיים, און נאך איידער ער האט בעוויזען זיך רעכט צו אריענטירען אין דעם אינערליכען צושטאנד פון די פאמיליען-אנגעלעגענהייטען, איז ער שוין ווידער געלאפען צו זיין נייעם בעשיצער. דער לעצטער האט דאן נאר וואס געהאט איינגענומען קליין אזיען און זיין איצטיגער מארשרוט איז געווען קיין מצרים — איינגאנצען צו בעזיגען די מאכט פון די פטאלאמעער; דאס האט דער געשיקטער הורדוס ווידער אויסגענוצט, אום ארויסצעווייזען אקטאוויאן'ען זיין איבערגעגעבענקייט. ער איז ארויס דעם רוימישען הערשער אנטקעגען מיט טייערע מתנות און האט פערזארגט דעם לעצטענ'ס ארמעע מיט אלעם נויטיגען, אזוי אז אקטאוויאנ'ען איז שוין דערנאך נישט שווער אנגעקומען צו בעזיגען מצרים און איהר איינגאנצען ארונטערצווארפען אונטער דער מאכט פון רוים. אומזיסט האט די פערפיהרערישע קלעאפאטרא געפרובט אויך דעם הערשער ארייננציהען אין איהר נעץ, ווי דעם פריהערדיגען אנטאניוס'ען — דער איצטיגער רוימישער זיעגער איז צו הארטנעקיג געווען, און פאר איהר איז קיין אנדער אויסוועג נישט געבליבען, ווי נאכטאן אנטאניוס'ען און זיך אויך דאס לעבען נעהמען. דאן האט זיך

דער גרויסמוטיגער זיעגער דערמאָהנט אָן דער שטיצע, וואָס הורדוס
האָט איהם אַרויסגעוויעזען, און ווען דער לעצטער איז געקומען איהם
בעגריסען, האָט איהם אָקטאַוויאַן אַוועקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ׳ס לייב-
וואַך, וואָס איז בעשטאַנען פון פיער הונדערט גאַליער (אָדער קעל-
טען), און דערצו האָט ער איהם אויך אומגעקעהרט צוריק די אַלע
וואַסער-שטעדט און די יריחו-געגענד, וואָס אַנטאָניוס האָט געהאַט
אַוועקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ׳ן; אויסער דעם האָט ער דערנאָך איינגע-
שלאָסען צוריק אין די גרענעצען פון יהודה אויך אַ גאַנצע רייהע פון
די דערביישיגע האַלב-גריכישע פריישטעדט (יפה, עזה, גדרה, א. נ.
א.) און דעם גאַנצען ראַיאָן פון סאַמאַריאַ, וועלכע פּאָמפּעיוס האָט
געהאַט אָבגעריסען פון פּאַלעסטינאַ. יהודה האָט איצט אַלזאָ געהאַט
אין איהר אומפאַנג דעם זעלביגען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע
צייטען פון די מיטעלסטע חשמונאים.

הורדוס האָט ערזייכט די העכסטע שטופע פון זיין גליק
און גרויסקייט, און האָט זיך געפיהלט פעסט און זיכער אויף זיין
הערשער-שטוהל; איהם איז אָבער נישט בעשערט געווען פריי צו גענִי-
סען די פרוכט פון זיין גליק, און אויב נישט פון אויסווענִיג, האָט זיך
דאָס אונגליק בעפעסטיגט אין דעם ענגען נעסט פון זיין פאַמיליען-קרייז
און דאָרט איהם פערגיפטעט די בעסטע מינוטען פון זיין לעבען.

הורדוס קומט צוריק פון זיין טריאומף-רייזע, און שטויסט זיך אָן
אָן דער אָפענער פעראַכטונג און דעם גיפטיגען האַס פון זיין ליידענ-
שאַפטליך-געליעבטער קעניגין, מיט וועלכער ס׳איז דאָס איצטיגע מאָל
ווידער פאָרגעקומען דאָס אייגענע, וואָס ביי זיין אָבפאָהרען צו אַנטאָ-
ניוס׳ען: טיעף אָנגעגריפען פון דער שענדליכער געפאַנגענשאַפט, האָבען
זיך די מוטער מיט דער טאָכטער אָהן אַלעמען אויך נישט געקענט בעי-
ציהען מיט קיין ליעבע צו דעם מערדער פון זייערע טייערסטע און
נאָהנטסטע; דאָ איז אָבער דערצו נאָך צוגעקומען דער אומשטאַנד, וואָס
מרים׳ען איז אויך דאָס מאָל געלונגען אַרויסצובעקומען פון איהר אויפזע-
הער דעם אינהאַלט פון איהר מאַנ׳ס שרעקליכען בעפעהל, לויט וועלכען
זי מיט דער מוטער האָבען געדאַרפט געטוידט ווערן, אים פאַל, אויב
ער וואָלט נישט צוריקגעקומען. פאַר דער שטאָלצער חשמונאי׳ערין איז
איצט אונמעגליך געוואָרען, גלייכגילטיג איבערצוטראָגען די אָנוועזענהייט
פון איהר בלוטיגען מאַן, און נאָך זיין צוריקקומען האָט זי דאָס איהם גאַנץ
אָפען אַרויסגעוויעזען. טעג פון גיהנם-פיין און העלישע יסורים האָבען זיך

דאן אנגעהויבען פאר דעם גליקליכען קעניג אין זיין פרעכטיגען פאלאץ,
און נישט פון קיין אנדערער, ווי פון זיין נאהנטסטער און טייערסטער —
דער קעניגין. דא האט בעקומען שמערצליכע, גיפטיגע וואונדען נישט בלויז
דער פערהאסטער קעניג-קנעכט, וואס האט מיט מערדערישער געוואלט
אראבגעריסען די קרוין מיט די קעפ צוזאמען פון איהר
זיידען, פאטער און ברודער, — דא האט א גיפטיגע פייל דורכגעלעכערט
דאס הארץ אויך פון דעם פעראכטעטען מאן, פון דעם אבגעשטויסענעם
ליעבהאבער, און דאס האט דעם בלוטיגען אדומי אינגאנצען ווילד
געמאכט. א שטורם פון צורייצטער, וויטענדער אכזריות האט געברויזט
אין הורדוס'עס הארץ, און דעם פייער האבען געזוכט נאכמעהר פונאנ-
דערצופלאקערן זיין שוועסטער סאלאמעא און זיין מוטער קיפראס. די
לעצטע האבען בעשולדיגט דער שטאלצער קעניגין אין אלערליי חטאים,
און ענדליך זענען זיי דערגאנגען ביז אזוי וויים, אז זיי האבען אונטער-
געקויפט איינעם פון דער דינערשאפט און יענער האט עדות געזאגט פאר
הורדוס'ען, אז מרים האט איהם אנגעדעדט ארייצושיטען סם אינ'ם וויין-
בעכער פון קעניג. די צוואנגס-אויספארשונג איבער מרים'ס דינער האט
אבער די בעשולדיגונג נישט בעשטעטיגט, און דאגעגען האט דער לעצ-
טער ערקלערט, אז די פערביטערטע שנאה פון דער קעניגין צו איהר מאן
שטאמט פון דעם שרעקליכען געהיימען בעפעהל, וואס ער האט אבגעגע-
בען סאעמי'ן. דא האט זיך אין הורדוס'ן פונאנדערגעקאכט דער אייפ-
פעריזיכטיגער מאן — ער האט געגלויבט, אז נאר א דאנק דעם,
וואס זי איז געווען מיט איהר אויפזעהער אין זעהר אינטימע בעציהונ-
גען, איז איהר געלונגען ארויסצובעקומען פון איהם דעם געהיימען
בעפעהל — און אויף זיין פערלאנג איז דער איטור'ער גלייך געטויטעט
געווארען, און די קעניגין איז איבערגעגעבען געווארען אין געריכט.
דאס געריכט איז צוזאמענגעשטעלט געווארען פון א גרופע ספעציעל-
בעשטימטע הויף-מקורבים, און זעהענדיג די פיינדליכע שטימונג פון
דעם בייזען הערשער, האבען זיי איהם צוליעב געטאן און — ארויס-
געטראגען א טוידט-אורטייל איבער ציון'ס שענסטער טאכטער.

פון דעם קלאפ איז דער פער'שכור'טער הערשער צו זיך געקו-
מען, און אנגעהויבען אבצולעגען די אויספיהרונג פון דער שטראף
פון איין טאג אויפ'ן אנדערן; דא האט זיך אבער ווידער אריינגע-
מישט די גיפטיגע שלאנגען-טאכטער סאלאמעא, און האט אנגעווענדעט
אלע מעגליכע מיטלען, אום צו איבערצייגען איהר ברודער, אז אויב

ער וועט נאך אבהאלטען די אויספיהרונג פון דער שטראף, וועט בעשטימט אויסברעכען א אויפשטאנד אין לאנד און דאס פאלק וועט מיט געוועהר אין האנד געהן פערטיידיגען דאס לעבען פון דער בעליעבטער קעניגין. דאס האט געווירקט און — די קעניגין מרים איז געפיהרט געווארען צום עשאפאט. שווייגענדיג און פול מיט שטאלצער פעראכטונג האט די העלדישע מערטירערין איהר שענעם קאפ אויסגעשטרעקט — ווי א אמת'ע טאכטער פון די קעניגליכע חשמונאים-העלדען (29).

מרים'ס טוידט האט אבער דעם פייער אין הורדוס'עס ברוסט נישט געשטילט. שטראמען בלוט און גאנצע הויפענס מענשליכע קעפ האט שוין דאן דער בלוטיגער אדומי אויף זיין געוויסען געטראגען; אט די אלע צוזאמען האבען אבער נישט אזוי געפייניגט און געקוועלט זיין פערוואונדעטער נשמה, ווי דער פערכשופ'טער אנבליק פון דער איינציגער בליהענד-יונגער, טוידטער קעניגין. הורדוס האט זיך נישט געקענט שענקען דאס פערלוירענע גליק, און אריינפאלענדיג אין א ווילדען כעס, האט ער געלאזען טוידטען די אלע מיטגליעדער פון דעם געריכט, וואס האט איהר פעראורטיילט; מרים'ס שאטען האט איהם אבער נאך אלץ נישט אויפגעהערט צו פערפאלגען, און ער האט פערטויבט אין זיך די יסורים מיט רוישענדע, פערשכור'ט-ווילדע מאלצייטען, טרינקערייען און יאגד-קאמפאניעס. פון דעם אלעמען איז זיין ארגאניזם רואינירט געווארען און ער איז אריינגעפאלען אין א שווערער, געפעהרליכער קראנקהייט. געלעגען איז ער נישט אין ירושלים, נאר אין סאמאריא, וואו ער איז פלוצלונג קראנק געווארען, און אזוי ווי אין דער הויפטשטאדט האבען זיך פערשפרייט קלאנגען, אז דער קעניג וועט שוין מעהר פון זיין קראנקען-בעט נישט אראב, האט די אלטע קעניגין אלעקסאנדרא וויעדער אנגעהויבען וועבען איהר דיפלאמאטישע נעץ. זי האט געפרובט זיך פערזיכערן מיט א געוויסער מאכט, אום צו בעקומען די רעגענטענשאפט איבער די אונמינדיגע קינדער פון מרים'ען מיט הורדוס'ען, אים פאל אויב דער לעצטער וועט שטארבען; עטליכע פון די פעסטונגס-קאמענדאנטען, מיט וועלכע זי האט אנגעהויבען פיהרען אונטערהאנדלונגען, האבען אבער פערטראגען די גאנצע מעשה הורדוס'ען, און אט די נאהנטע געפאהר האט אין איהם צוריק אויפגעוועקט זיינע לעבענס-כחות. הורדוס בעפעהלט קראנקערהייד, גלייך צו בעשטראפען דער שוויגער, און זיין בעפעהל ווערט פינקטליך ערפילט (28). מיט איהר טוידט איז

אָבגעהאַקט געוואָרען דאָס לעצטע צווייגעל פון דעם שענעם שטאַם — זי איז געוועזען די לעצטע ריין־בלוטיגע טאָכטער פון דעם חשמונאים־געשלעכט. און אַ קורצע צייט אַרום זענען געטוידט געוואָרען אויך די לעצטע זייטיגע קרובים פון דעם חשמונאים־הויז, די פאַמיליע בני־בבא. נאָך אַנטיגאָנ׳ס מפּלה האָט זיך די דאָזיגע פאַמיליע געראַטעוועט אַ דאַנק דער פריינדליכער שטיצע פון דעם הויפּט־מאַן קאָסטאָבאַר, וועלכער האָט זיי געהאָלפען אַנטלויפען און גאַנצע צוועלף יאָהר געהאַלטען בעהאַלטען ביי זיך, אין סאַמאַריא. עס האָט זיך אָבער געמאַכט, אַז ער האָט חתונה געהאַט מיט הורדוס׳עס שוועסטער, סאַלאָמעאַ, וועלכע איז געבליבען אַן׳אַלמנה נאָך דער בעשטראָפונג פון איהר מאַן יוסף; און אָט, ווען זי האָט, אין עטליכע יאָהר אַרום, געוואָרפען אַן׳אום־חן אויף איהר מאַן, האָט זי איהם פער׳מסר׳ט פאַר הורדוס׳ען, און איהם בעשולדיגט אין דעם, אַז ער האָט די גאַנצע צייט אויסבעהאַלטען די נאָהענטע קרובים פון די חשמונאים, וואָס האָבען געוויזען אַזאַ פערעקשנ׳טען ווידערשטאַנד ביי דער בעלאַגערונג פון ירושלים. קאָסטאָבאַר איז דאַן געטוידט געוואָרען, און צוזאַמען מיט איהם אויך די גאַנצע פאַמיליע בני בבא (25).

אָט די לעצטע בלוט־באַד האָט, ווי ס׳זעהט אויס, איינגאַנצען בערוהיגט הורדוס׳עס געמיט, און צוזאַמען מיט דער צייט הויבט זיך אָן אַ נייער פעריאָד אין זיין הערשער־לעבען 25 - 14 דער אויפגעקומענער קעניג דערפיהלט מיט אַמאָל די גאַנצע זיכערקייט און פעסטקייט פון זיין גליקליכער לאַגע, און ווערט בעהערשט פון אַ פער׳שכור׳טער לעבענס־לוסטיגקייט, וואָס שפּיגעלט זיך אָב אויך אויפ׳ן פאָלק און אויפ׳ן לאַנד. ווי די העלעניסטען אין די אַמאָליגע אַלטע צייטען, הויבט הורדוס איצט אויך אָן אַריינצובריינגען אין לאַנד דעם קולט פון לעבען אַן און פאַר זיך, דעם קולט פון וועלטליכער פריהליכקייט און קערפּערליכען לעבענס־גענוס, און געפינענדיג זיך אינגאַנצען אונטער דעם איינפלוס פון דעם איצטיגען, רוימישען העלעניזם, בעקומען אַלע זיינע איינפיהרונגען אין יהודה אויך אַ רוימישהעלענישען כאַראַקטער. הורדוס לאָזט אויפשטעלען אין ירושלים אַ טעאַטר לויט דעם גריכישען מוסטער, — אַ טעאַטר אויפ׳ן פרייען פעלד מיט אַ אונגעהויער־גרויסער גאַלעריע פאַר׳ן פובליקום, וואָס קומט זיך צונויף פון אַלע עקען לאַנד, אום צו זעהען די „פאָרשטעלונגען“ אויפ׳ן סצענע. דאָ וויל מען אָבער נישט צו פערפיינערן דעם געש־

מאַק פון פובליקום און איהם גײסטיג צו ענטװיקלען, װי דאָס איז געװען אַמאָל אינ׳ם אַלטען גריכענלאַנד, — נאָר צו רײצען זײנע ניעדריגסטע אינסטינקטען. אויפ׳ן סצענע קומען פאָר פערשיעדענאַרטיגע גימנאַסטישע איבונגען, אַטלעטישע געשלעגען, געשלעגען צװישען מענשען מיט װילדע חיות און נאָך אַזעלכע אונטערהאַלטענדע בילדער, װאָס זענען געװען גאַנץ גוט צוגעפּאַסט צו דעם קריעגערישען און אויסגעלאַסענעם כאַראַקטער פון די רוימער, אָבער נישט צו דער גאַסטפּאַרכטיגער פריעדליכקײט און פאַמיליענרײנקײט פון די יהודה׳ער. הורדוס האָט, למשל, אײנגעפיהרט אין ירושלים דעם בעריהמטען יום־טוב לכבוד דעם רוימישען אימפּעראַטאָר אויגוסט, װאָס פלעגט געפײערט װערן יעדע פיער יאָהר אין אַלע רוימישע פּראָװינצען; צו דעם יום טוב פלעגען ספּעציעל אויפגעשטעלט װערן פּרעכטיגע בנינים מיט סטאַטועס און פערציערונגען און דאַן פלעגען פאָרקומען רײכע, װילד־פרעהליכע פאָלקס־פערגניגונגען. הורדוס האָט זיך צו דעם יום־טוב בעצױגען מיט אַ בעזונדער איבערגעגעבענקײט, און אויף זײן בעפעהל זענען צונויפגעזאַמעלט געװאָרען טויזענדער מענשען פון גאַנץ יהודה און אויך פון אַנדערע לענדער, אום מיטצופײערן די גרויסע שמחה און זיך צו בעטײליגען אין די גלאַדיאַטאָר־שפּיעלען און אַטלעטען־שלעגערײען, װאָס זענען אויסגעפיהרט געװאָרען דורך ספּעציעל אנגאַזשירטע אַרטיסטען.

אָט די װאָכעדיגע, טעמפּע פרעהליכקײט אין דער הײליגער הויפּטשטאָדט האָט געמוזט אַרויסרופען אַ שטאַרקען פּראָטעסט פון דער זײט פון די גײסטיגע פאָלקס־פיהרער און אויך פון די פאָלקס־מאַסען, װעלכע זענען דורכגענומען געװען מיט גאַנץ אַנדערע לעבענס־בעגריפען און אַ גאַנץ אַנדער װעלט־אַנשויאונג. לויט די דאָזיגע בעגריפען האָבען אָט די אַלע שפּילערײען און פערגניגונגען אין אַלגעמײן געמוזט בעטראַכט װערן, װי נאַרישע עולם־הזה־זאַכען, װאָס זענען פערבונדען מיט הונדערטער קלײנע עבירות געגען די געזעצען פון דער תורה; און אויסער דעם האָבען די פריעדליכע און װײכהאַרציגע יהודה׳ער נאָך בעזונדער געזעהען אַ שרעקליכע אַכזריות אין אַזאַ שפּיעל, למשל, װי דער גלאַדיאַטאָרען־קאַמפּף, װאו „מענשען װערן צוריסען פון װילדע חיות, אום צו דערפרעהען דערמיט אַנדערע מענשען״. און נישט בלויז דעם יודישען מאָראַל — די דאָזיגע פערגניגונגען האָבען גאַנץ אָפּט אַנגעגריפען אויך דעם עצם יסוד פון דעם יהודה׳עאישען מאָנאָטעאיזם; אַזוי איז, צום בײ־

שפּיעל, פאָרגעקומען עטליכע מאָל, אַז הורדוס האָט געלאָזען אַריינ־שטעלען אין אַ עפענטליכען פערוויילונגס־פּלאַץ זיינע טראָפּעען (קריגס־רויב, שלל־מלחמה) אין דער געשטאַלט פון פערשידענע בעוואָפענטע פי־גורען, און די יהודה׳עאישע בעפעלקערונג האָט אין דעם געזעהען — עבודה־זרה־בילדער. ביי אַזאַ פאַל איז די אויפרעגונג פון פאָלק אַמאָל אַזוי גרויס געווען, אַז הורדוס האָט געפונען פאַר נויטיג, איינצולאַדען אין טעאַטר די אָנגעזעהענסטע שטאָדט־בעלי־בתים און פאַר זיי אין די אויגען געלאָזען אַראָבנעהמען די קליידונג פון די „טראָפּעען", אום אויף אַזאַ אופן זיי צו איבערצייגען, אַז דאָס זענען נישט קיין געצען־בילדער, נאָר פּשוט׳ע הילצערנע פיגורען אין מיליטערישער קליידונג.

אַזעלכע איינצעלנע פאַקטען און איבערציינגונגען האָבען אָבער גאַנץ ווייניג געקענט העלפען אויף צו בערוהיגען די אויסגעוועהלטע גייסטיגע פיהרער פון פאָלק, וועלכע האָבען געמוזט זיין געגען דעם עצם מהות פון די אַלע פערוויילונגען אין אַלגעמיין; געגען דער גאַנצער שיטה פון מאַכען דאָס לעבען וואָכעדיג און ברוטאַל, פון לעהרנען דעם מענשען זוכען דאָס לעבען אין לעבען גופא, אין זיינע אַלזייטיגע קערפּערליכע און גייסטיגע פערגניגענס, און נישט אין קיין הויכע אייביגע אידעאַלען. און נישט אין דעם אייביגען לעבען, וואָס וועט זיך אָנהויבען ערשט נאָכ׳ן טוידט. און אָט די פיינדליכע שטימונג האָט אַרויסגערופען הייסע פאַנאַטיקער, וואָס האָבען בעשלאָסען זייער לעבען איינצושטעלען און אומצובריינגען דעם „געבילדעטען דעספּאָט", וועלכער פיהרט דעם פאָלק אויפ׳ן וועג פון צוזאַמענלעבען זיך מיט דער אַרומיגער געצענדינערישער וועלט. אין דער פערשווערונג זענען אַריינגעגאַנגען צעהן בירגער פון ירושלים, וועלכע זענען געקומען אין טעאַטר מיט בעהאַלטענע קינזשאַלען אונטער די פאָלעס; די אונטערנעהמונג איז אָבער אויסגעגעבען געוואָרען נאָך פאַר דעם אָנפאַל, און די אָנפאַלער, וועלכע האָבען זיך ביי דער אויספאָרשונג בעריהמט מיט זייער פּאַטריאָטישער פערשווערונג און זי אינגאַנצען בעשטעטיגט, — זענען געטוידט געוואָרען אונטער אַכזריות׳־דיגע ענוּיים. דאָס פאָלק, וואָס האָט געקוקט אויף די פערשוואוירענע, ווי אויף ווירקליכע פּאַטריאָטישע „קדושים" (הייליגע, מערטירער), האָט זיך שפּעטער נוקם געווען פאַר זייער טוידט: דער „מסור", וואָס האָט די פערשווערונג אַרויסגעגעבען, איז פון פאָלק צוריסען געוואָרען אויף שטיקער.

אָט די אַלע אַרויסטרעטונגען פון פערשידענע פאָלקס־שיכטען געגען איהם און זיינע איינפיהרונגען, האָבען אין הורדוס׳ען אַרויסגערופען

דעם פערלאַנג זיך נאָכמעהר צו רייצען מיט'ן פאָלק און צו טאָן אַלץ אַזוי, אַז דאָס רעליגיעזע אָדער נאַציאָנאַלע געפיהל פון פאָלק זאָל זיך פיהלען בעליידיגט. הורדוס האָט ליעב געהאַט צו בויען שטעדט, און די אַלע שטעדט, וואָס זענען דורך איהם ענטשטאַנען, האָט ער אָנגערופען מיט נעמען פון דעם רוימישען קעניגליכען הויז אָדער פון זיין אייגענער דינאַסטיע; דאָס איז נאָך אָבער גאָרנישט געווען געגען דעם, וואָס ער האָט זיך גענומען מיט אַ מין צו=להכעיס'דיגער פלייסיגקייט אָבבויען צוריק די אַמאָליגע האַלב=געצענדיענערישע שטאָדט סאַמאַריאַ, — די שטאָדט, וואָס איז פון אייביג=אָן פערהאַסט געווען אין יהודה און איז אַמאָל דורך דעם חשמונאים=קעניג יוחנן=הורקנוס אַראָבגעטראָגען געוואָרען ביז'ן לעצטען שטיין. דעם יסוד צו דער רעסטוראַציע (צוריק=אויפשטעלונג) פון סאַמאַריאַ האָט געלעגט פאָמפעיוס, און הורדוס האָט איצט נישט בלויז געלאָזען פערגרעסערן דעם שטח פון שטאָדט אויף אַ האַלבען מייל, נאָר זי אויך בעפוצט מיט די שענסטע בנינים און געמאַכט פאַר זיין צווייטער רעזידענץ. ער האָט געלאָזען דאָרט אויסבויען אַ שטאַרקע פעסטונג און אַ געצענדיענערישען טעמפעל לכבוד דעם רוימישען הערשער אויגוסט, און אויך די שטאָדט אַליין האָט געטראָגען אויף זיך דעם לעצטענס נאָמען (אויף גריכיש: „ס ע ב אַ ס ט אַ“ — הייליגער, ווי אויף לאַטייניש: אויגוסט). דאָס האָט געזאָלט זיין אַ מין קאָנקורענטין דער פערהייליגטער הויפטשטאָדט ירושלים, מיט איהרע אַלטע זכרונות און טראַדיציעס. —

אין ירושלים גופא האָט ער אויך אַ סך געבויט און איבערגעבויט. אין דעם העכערן טייל פון שטאָדט האָט ער געלאָזען אויפשטעלען פאַר זיך אַ פאַלאַץ, וואָס איז בעשטאַנען כמעט אינגאַנצען פון מאַרמאָר און גאָלד, און האָט בעצויבערט מיט זיין פרעכטיגער שענקייט. דער פאַלאַץ איז אַרומגערינגעלט געוואָרען מיט שטאַרקע פעסטונגס=וואַלען, און צו דעם צוועק פון שיצען דעם טייל שטאָדט איז איבערגעבויט געוואָרען אויך דער טורעם פון בית=המקדש, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען פון הורדוס'עס פריהערדיגען בעשיצער — אַנטאָניוס.

אויסער די הויפטשטעדט, האָט הורדוס געגרינדעט אַ גרויסע האַפענשטאָדט ביים ברעג פון ים, וואו עס האָט זיך פריהער געפונען דער אַזוי גערופענער סטראַטאָן=טורעם (נישט ווייט פון יפה), און צו דער שטאָדט, וואָס האָט בעקומען דעם נאָמען ק ס ר י ה (קעסאַר=קיסר, צעזאַר), האָט ער צוגעבויט אויך אַ גלענצענדען האַפען, וועלכער האָט אָבגע=

קאַסט אונגעהויערע סומען געלד און איז געווען בעריהמט אַרום מיט
זיינע בעקוועמע איינריכטונגען; אין שטאָדט זענען אויפגעשטעלט געוואָ=
רען צוויי ריעזיגע טורעם=זיילען מיט די אָבבילדונגען פון דעם רוימישען
הערשער אויגוסט און דער שטאָדט רוים, אַזוי אַז די נאַציאָנאַליסטען
האָבען געקוקט אויף דער שטאָדט, ווי אויף אַ „קליינע רוים" און
אַזוי האָבען זיי זי אויך גערופען. שפּעטער איז קסריה געוואָרען דער
צענטר פון דער רוימישער מאַכט אין איהר קאַמפּף מיט יהודה, און אין
פאָלק איז געשאַפען געוואָרען דאָס שפּריכוואָרט, אַז „קסריה האָט שטענ=
דיג טריאומפירט, ווען ירושלים האָט געוויינט".

צוזאַמען מיט זיינע רוימישע בעשיצער, האָט הורדוס זיך אַליין
אויך נישט פערגעסען, און ער האָט געלאָזען פעראייביגען זיין נאָמען און
די נעמען פון זיינע פערשידענסטע פאַמיליענמיטגלידער אין אַ גאַנצער
רייהע מאָנומענטען, שטעדט און פעסטונגען. צוויי מייל צו דרום=מערב
זייט פון ירושלים, אויף אַ בערגעל, וואו ער האָט אַמאָל אָבגעהאַלטען
אַ גלענצענדען נצחון איבערן פאָלק, האָט ער איצט אויפגעשטעלט אַ
לוקסוס=פּאַלאַץ אונטערן נאָמען הערָאָדיום. דאָס איז געווען אַ פּרעכ=
טיגער שלאָס מיט הויכע טורעמס, וואו ס'איז געזאָרגט געוואָרען פאַר
לוקסוס און פערגניגען; צוויי הונדערט טרעפּ פון ווייסען, ריינסטען
מראַמאָר האָבען אַרויפגעפיהרט אין די אויבערשטע עטאַזשען, און נאָך
אונגעהויערע אויסגאַבען און אָנשטרענגונגען איז הערָאָדיום ענדליך בע=
זאָרגט געוואָרען אויך מיט אַ גוט איינגעריכטעטער וואַסער=לייטונג. אין
דער זעלביגער געגענד האָבען זיך געפונען אויך די נייע שטעדט אַנטי=
פּאַטרידאַ און פּאַזאַעלידאַ, און די פעסטונג קיפּראָס.

און נישט נאָר אין יהודה אַליין — דער עהרגייציגער הורדוס האָט
גוט געוואוסט, אַז אויף דער ליעבע פון דעם יהודה'שען פאָלק קען ער
קיין סך נישט רעכענען, און ער האָט זיך געוואָלט בעליעבט מאַכען ביי
אַנדערע פעלקער. מיט די אונשעצבאַרע אוצרות, וואָס ער האָט אַרויס=
געפּרעסט פון פאָלק, אין דער פאָרם פון פערשידענע שטייערן,
האָט דער יהודה'עאישער דעספּאָט זיך פּאָפּולער געמאַכט אין דער גאַנ=
צער אַרומיגער וועלט. הורדוס האָט געלאָזען אויף זיינע קאָסטען בויען
גימנאַזיומס אין טריפּאָליס און דמשק, אויפשטעלען פעסטונגען אין
ביבלאָס, איינאָרדנען טעאַטערן, צירקען, עפענטליכע פּלעצער און
טעמפּלען אין צידון, רהאָדאָס, אַנטיוכיא, אַשקלון און נאָך אַנדערע
פּונקטען פון דעם רוימישען מזרח. די דאָזיגע גרויסמוטיגע רייכע נדבות

האבען הורדוס'ען בעליעבט און בעריהמט געמאכט צווישען די שכני'שע סיריער און גריכען, און אפילו אויגוסט אליין איז אויך געוועזן פון איהם העכסט צופריעדען. ער האט זיך זאגאר אויסגעדריקט, אז הורדוס פערדיענט צו טראגען אויפ'ן קאפ די קרוין פון גאנץ סיריען און עגיפטען, און האט איהם אויסגעדריקט זיין פערעהרונג מיט א בעדייטענדער ממשות'דיגער מתנה: אויגוסט האט געשענקט הורדוס'ען די געגענדען באטאנעא, אויראניטיס און דאס וואולקאניש צוריסענע, ווילדע טראכאניטיס, ווייל דארט האבען זיך אויפגעהאלטען מאסען רויבער=באנדעס, און קיינער אויכער הורדוס'ען, איז נישט אימשטאנד געוועזן, זיי אויסצוראמען. דאס לעצטע איז הורדוס'ען אויך נישט לייכט אנגעקומען, און ער האט א לאנגע צייט זיך געמוזט ארומשלאגען מיט דער איינגעבוירענער ווילדער בעפעלקערונג און ענדליך איבערלאזען דארטין, אלס שטענדיגע וואך, א מחנה פון דריי טויזענד אדומ'ער. און די טראכאניטען האבען זיך פאר דער וואך אויך נישט איבעריג דערשראקען — דאס איז צו זעהען פון דעם פאקט, וואס שוין אין די לעצטע יאהרען פאר זיין טויט האט נאך הורדוס געפונען פאר נויטיג צו זוכען א בעזונדערע מאכט אויף צו פאראליזירען זייער רויבערישע טעטיגקייט. ער האט דאן בעוואויגען א געוויסען בבל'ניש=יהודה'עאישען הויפטמאן, מיט'ן נאמען זאמארים, וועלכער האט מיט הונדערט פאמיליען=מיטגליעדער און פינף הונדערט בעוואפענטע בעגלייטער אריבערגעוואנדערט איבער'ן טייך אפרת, — זיך צו בעזעצען אין באטאנעא, אום צו האלטען אין צוים די דארטיגע טראכאניטען.

אויף ווי ווייט הורדוס האט קיין צוטרוי נישט געהאט צו דעם יהודה'עאישען פאלק און זיך מיט איהם נישט גערעכענט זעהט מען אויך דערפון, וואס דער גאנצער שטאט פון זיינע הויף=מענשען און נאהנטע מקורבים איז בעשטאנען פון פרעמדע. א געוויסער אין זיין צייט בעריהמטער פילאזאפישער רעדנער און געשיכטע=שרייבער, ניקאלאאוס פון דאמאסקוס, איז געוועזן זיין נאהנטסטער פריינד און ראטגעבער, און האט איהם אפט פערטרעטען אין זיינע מלוכה=ארבייטען; דער ווייניג געבילדעטער הורדוס האט זיך ביי דעם גריכישען געלעהרנטען געוואלט אויסלערנען די אלע השלמות און ידיעות, וואס זענען נויטיג געוועזן אין יענער צייט, אום זיך צו קענען געפינען אין א אינטעליגענטער גריכישער געזעלשאפט; און דאגעגען האט דער זעלביגער ניקאלאאוס אנגעשריעבען א אלגעמיינע געשיכטע אין הונדערט פיער און פיערציג טיילען, וואו ער האט געלויבט אין הימעל אריין זיין קעניגלי-

כען תלמיד און בעשיצער. א צווייטער גריכישער אינטעליגענט, פטאלאמעאוס, האט ביי איהם פערטרעטען דעם פאסטען פון א קאנצלער אדער פון א פינאנץ=מיניסטער; א דריטער גרעק, אנדראמאכוס און א רוימער געמעלוס זענען געווען די ערציהער פון זיינע צוויי זיהן, און אזוי איז ער כסדר ארומגערינגעלט געווען מיט מענשען נ י ש ט פון דעם פאלק, איבער וועלכען ער האט געקעניגט; אין הורדוס'עס לעבען, האלטען זיך און דענקען איז אין אלגעמיין געווען גאנץ ווייניג יהודה'עאישעס, און ער האט נאר דעם רייגעם אמת געזאגט, ווען ער האט זיך אויסגעדריקט פאר איינעם פון זיינע דערמאהנטע מקורבים, אז די גריכען זענען איהם נעהנטער צום הארצען, ווי די יהודה'ער.

ביי אזא בעציהונג צום פאלק אליין און צו זיין קולטור איז גאנץ פערשטענדליך די שנאה און די טיעפע אינערליכע אבנייגונג, וואס דאס איינענע, יהודה'עאישע פאלק האט געשפירט צו זיין הערשער. הורדוס איז דעם פאלק אינגאנצען פרעמד געווען, און מעהר ווי פערהאלטונג און אכזריות האט עס פון איהם נישט געזעהען. עס האט איהם דעריבער גאנץ ווייניג געהאלפען אויך די גרויסמוטיגע גוטהערציגקייט, וואס ער האט ארויסגעוויעזען דעם פאלק אין א שטארקען הונגער=יאהר, ווען ער (24) האט אויפגעקויפט פון זיין פערמעגען אוצרות מיט תבואה אין מצרים און עס צוטיילט דער הונגערנדער בעפעלקערונג אומזיסט. דאס פאלק איז איהם א ווייליגע דאנקבאר געוועזען; באלד אבער האט עס ווידער געזעהען פאר זיך דעם דעספאטישען פרעמדען הערשער, וואס האט אלע זיינע הייליגקייטען פערשוועכט און אויסגעלאכט דאס טייערסטע און העכסטע פון זיין קולטור=לעבען. די יהודה'ער האבען געהאט ביז דאן דריי אינסטיטוציעס, אין וועלכע ס'האט זיך פערקערפערט די גאנצע וועלטליכע און גייסטיגע מאכט איבערן פאלק: די מלוכה, די כהונה=גדולה און דאס סנהדרין, און אט די אלע דריי אינסטיטוציעס האבען א דאנק הורדוס'ען איינע נאך דער אנדערער פערלוירען זייער אויטאריטעט. די מלוכה האט ער זיך אליין גענומען, און בנוגע צו דער כהונה=גדולה האט ער איינגעפיהרט א פרייע, ווילקירליכע „בעשטימונג", אנשטאט דעם מנהג פון ירושה, וואס האט זיך דערביי פראקטיצירט. נאך דער מערדערישער בעזייטיגונג פון דעם חשמונאי'שען כהן=גדול, אריסטאבול, איז ווידער בעשטימט געווארען אויף דעם פאסטען דער פריהערדיגער חננאל; דאן איז ארויף אויף דעם עהרענשטוהל א געוויסער יהושע בן פבי, דער האט אבער נישט בעוויעזען, לאנג אויף זיין פאסטען צו בליי=

בען, און ער אליין איז אין דעם גאנץ ווענינ שולדיג געווען. דא איז פארגעקומען דאס, אז א קורצע צייט נאך מרים׳ס טוידט האט דער קעניג זיך געפונען א טרייסט אין די ארעמס פון א געוויסען אלעקסאנדרינישען כהן׳ס א טאכטער, און אין דעם זכות איז אט דער כהן, מיט׳ן נאמען שמעון בן ביתוס, בעשטימט געווארען פאר א כהן־גדול. דער לעצטער האט זיך אין גיכען ארויסגעוויזען פאר א איבערגעגעבענעם אנהענגער פון הורדוס׳עס פאליטיק, אזוי אז דער גייסטיגער פיהרער פון דעם יהודה׳שען פאלק האט גאנץ אפט געשטיצט די אונטערנעהמונגען פון זיין קעניגליכען איידים.

וואס עס געהערט צום סנהדרין, האט הורדוס זיין מאכט אויף אזוי פיעל בעגרענעצט, אז עס האט אייגענטליך אינגאנצען אויפגעהערט צו שפיעלען די בעדייטענדע ראליע אין דעם פאלקסלעבען, וואס עס האט געשפיעלט נאך פון די אלטסטע צייטען. אין זיין צייט האט די גאנצע אינסטיטוציע בעקומען דעם כאראקטער פון דעם קעניג׳ס א ראטס־פערזאמלונג, וואס בעשטעהט בלויז פון פערשידענע הויף־מקורבים און נאך אזעלכע שופטים, וועלכע זענען שטענדיג גרייט געווען צו משפט׳ען אזוי, ווי הורדוס׳ען האט געפאסט. פון די פאלקס־פיהרענדי פארטייען, וויעדער, האבען זיך די איסיים איבערהויפט נישט אבגעגעבען מיט קיין וועלט־זאכען, און די פרושים האבען נישט אנערקענט, נישט הורדוס׳ען אלס וואסאל, און נישט אויגוסט׳ען אלס אויבערשטען הערשער. ווען הורדוס׳ען איז איינגעפאלען צו פאדערן פון פאלק א שבועה (20), אז עס וועט טריי דיענען איהם און אויגוסט׳ען, האבען זיך די פרושים אבגעזאגט און נישט געוואלט שווערען, און נאר א דאנק דער גרויסער פאפולאריטעט פון דעם פריעדליכען הלל האט ער זיי נישט בעשטראפט דערפאר און בעפרייט פון דער שבועה.

הורדוס האט דעריבער זיין גאנץ לעבען געהאלטען אין איין שרעקען זיך פאר אנ׳אויפשטאנד פון פאלק, און אום דאס צו פערהיטען, האט ער ארגאניזירט א גאנצע ארמעע פון שפיאנען, וואס האבען געדארפט זיך געפינען צווישען פאלק און נאכשפירען זיינע רעד און זיינע טועכצען. הורדוס אליין פלעגט אויך אפט זיך ארייג׳גנב׳ענען פערקליידעטערהייד צווישען המון און זיך צוהערען צו זיינע שמועסען, און ווער איז געווען יענעם, וואס האט זיך אויסגעדריקט נישט פריינדליך וועגען דעם יהודה׳שען הערשער. ער איז גלייך געהיים אוועקגעפיהרט געווארען אין דער פעסטונג הירקאניום, וואו ער האט בעקומען זיין אכזריות.

דיגע שטראף. „אין שטאדט, ווי איבער די וועגען זענען ארומגעגאנגען שפיאנען“ און די בירגער האבען נישט געטארט זיך צוזאמענקומען און געהן אדער רעדען קאמפאניעס־ווייז.

דאס אלץ האט פון דעסטוועגען נישט געשטערט דעם אדומ'ישען דעספאט, אונטערצוקויפען, פון דער צווייטער זייט, דעם פאלק און צו זוכען זיין ליעבע. נאך דער טריקעניש, וואס האט זיך געצויגען עטליכע יאהר כסדר, האט הורדוס בעפרייט דאס לאנד פון א דריטעל שטייערן, און אין דער זעלביגער צייט איז ער צוגעטרעטען צו א גראנדיעזער אונטערנעהמונג, וואס האט אי ווירקליך ארויסגערופען די טיעפסטע דאנקבארקייט צו איהם פון אלע פאלקס־שיכטען, אי בעפריעדיגט זיין ליידענשאפטליכע תאוה צו בויען. הורדוס האט זיך גענומען אינגאנצען רעסטאוורירען און בענייען דעם פערנאכלעסיגטען בית־המקדש, וואס איז געשטאנען פון זרובבל'ס צייטען אן, און האט אויסגעזעהען עלענד און ארים צווישען די רייך־פערפוצטע שלעסער און פאלאצען פון דער בענייטער ירושלים.

די פאלקס־פערטרעטער, פאר וועלכע הורדוס האט אויסגעדריקט זיין ווילען, צו צוטרעטען צו דער בענייאונג פון בית־המקדש, האבען זיך אין אנהויב בעצויגען צו דער זאך מיט שרעק און פערצווייפלונג; זיי האבען געגלויבט, אז הורדוס מיינט דא נאר אבצונארען דעם פאלק, און זיין אמת'ע כונה איז — צו פערניכטען אינגאנצען דעם רעליגיעזען צענטור פון דער אומה און אזוי אדער אויף אנ'אנדער אופן איהם צו בערויבען. הורדוס האט זיי אבער בערוהיגט און פערזיכערט, אז דער אלטער בית המקדש וועט נישט אנגעריהרט ווערן אזוי לאנג, ווי דאס גאנצע בוי־מאטעריאל און דער גאנצער ארבייטער־שטאט וועט זיך נישט געפינען אויפ'ן פלאץ. אום אינגאנצען צו בערוהיגען דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאלק, האט הורדוס אוועקגעשטעלט די ארבייט אונטער דער השגחה פון די בעדייטענדסטע כהנים און פרושים, וועלכע האבען געדארפט זעהען, אז אלץ זאל געמאכט ווערן לויט די געזעצען פון דער תורה, און באלד נאכדעם, אויף דעם אכצעהנטען יאהר פון זיין הערשען, האט זיך די ארבייט אנגעהויבען. א קאראוואן פון טויזענדער משא־פוהרען, בעלאדען מיט טייערע קוואדראט־שטיינער און מארמאר־זיילען, האט זיך כסדר געצויגען אויפ'ן וועג קיין ירושלים, און גאנצע צעהן טויזענד ארבייטער־ספעציאליסטען זענען אוועקגעשטעלט געווארען ביי דער ארבייט. די אינוועניגסטע איינריכטונגען

און פערציערונגען האָבען פערנומען צוויי יאָהר, און דאַן האָט זיך ערשט אָנגעהויבען די רעגעלמעסיגע בוי-אַרבייט פון די אויסוועניגסטע מויערן, הויפען, זאַלען, געוועלבטע קולואַרען און פערשידענע זיילען, וואָס האָט זיך געצויגען גאַנצע אַכט יאָהר — כמעט ביז'ן חורבן פון דעם צווייטען בית המקדש.

אין דעם בית המקדש האָט הורדוס אַריינגעלעגט נישט בלויז אונגעהויערע אוצרות גאָלד, נאָר אויך זיין גאַנצען שעפפערישען גייסט, זיין גאַנצען קונסט-געשמאַק, און איהם איז ווירקליך געלונגען צו בעשאַפען עטוואָס פרעכטיג-שענעס, בעצויבערנדעס. דאָס איז געווען אַ מייסטער-ווערק, וואָס האָט אַרויסגערופען די בעוואונדערונג פון דער גאַנצער אַלטער וועלט, און ווי דאָס יהודה'שע פאָלק אַליין האָט זיך שפּעטער אויסגעדריקט, האָט „דער קיין שענעם בנין נישט געזעהען, ווער עס האָט נישט געזעהן הורדוס'עס בית המקדש". דער גאַנצער אומפאַנג פון דעם בית המקדש-באַרג, וועלכער איז געווען אַרומגענומען מיט אַ פעסטער און הויכער מויער-וואַנט, האָט בעטראָפען זעקס סטאַדיען, ד. ה. עלף הונדערט פינף און צוואַנציג מעטער, און דער צענטער פון דעם קאָלאָסאַלען בנין האָט זיך געזעהען אין אַלע זייטען אויף דעם שטח פון אַ סך מייַלען. דער הויכער דאַך פון דעם בית המקדש איז געווען בעפוצט מיט פערגולדעטע שפּיצען, וואָס האָבען געפינקעלט און געשטראַהלט אונטער דעם גלאַנץ פון דער גאָלדענער מזרח-זון; אונבעוואוסטזיניג האָבען אָבער הורדוס'עס אינזשיניערען אויפגעטאָן מיט די דאָזיגע דאַך-שפּיצען נאָך אַ וויכטיגע זאַך: די לעצטע האָבען געדיענט אויך אַלס בליץ-אָבציהער און האָבען פערהיט דעם בית המקדש פון די עלעקטרישע וואָלקענשטראָמען.

דער יום-טוב פון בענייען דעם בית המקדש איז געפייערט געוואָרען מיט אַ אונגעוועהנליכען פּאַראַד און מיט רייכע פאָלקס-פערוויילונגען; די גרויסע שמחה האָט אָבער געהאַט אין זיך אויך אַ גרויסע מאָס טרויער פאַר די בעסערע זיהן פון פאָלק. אויף די לעצטע האָט געמוזט ווירקען שלעכט שוין דאָס אַליין, וואָס אויף הורדוס'עס בעפעהל איז אָט דער פאָלקס-יום-טוב פעראייניגט געוואָרען מיט דער פייערונג פון זיין אייגענעם נ צ ח ו ן איבער'ן פ אָ ל ק: דאָס חנוכת הבית פון בית המקדש איז געפייערט געוואָרען אין דעם זעלביגען טאָג, ווען הורדוס האָט זיך, מיט צוואַנציג יאָהר, אַוועקגעזעצט אויף דעם פערבלוטיגטען טראָן פון יהודה; און דערצו איז נאָך צוגעקומען נאָך

א פאקט, וואס האט בעזונדער שטארק אנגעגריפען אי דעם רעליגיע=
זען, אי דעם נאציאנאלען געפיהל פון די איבערגעגעבענע יהודה'עאי=
שע פאטריאטען: דער ארומי'שער הערשער האט דעם ניי=אויפגעבויטען
בית המקדש גלייך אוועקגעשטעלט אונטער דער שוץ פון רוים, און
האט געלאזען אויפשלאגען איבער דעם אויסווענינסטען הויפט=אריינגאנג
פון בית המקדש א אדלער=בילד — דאס עמבלעם פון דער רוימישער
קריעגס=מאכט. לויט דעם געזעץ פון דער יודישער תורה איז יעדע
פלאסטישע אבבילדונג איבערהויפט פערבאטען געוועזן אלס עטוואס
אזוינס, וואס א שייכות צו עבודה=זרה, און אזא עמבלעם אויפ'ן טויער
פון בית המקדש האט געמוזט אנפילען מיט א טיעפען טרויער די
הערצער פון די אמת'ע פאלקס=פריינד. הורדוס האט אויך איינגעפיהרט
אלס חוב, מקריב צו זיין יעדען טאג א קרבן פאר זיין רוימישען בע=
שיצער, אויגוסט, וועלכער האט דאס דאן אפשר גארנישט פער=
לאנגט; שפעטער האט דער קרבן אנגעהויבען צו דיענען אלס אויס=
דריק פון אונטערטעניגקייט, און האט קיינמאל נישט געטארט פערמי=
טען ווערן.

געענדיגט מיט דער ארבייט פון בית=המקדש, וואס האט איהם
איינגאנצען בעהערשט, האט הורדוס זיך צוריק אומגעקעהרט צו זיינע
פערזענליכע אונטערהאלטונגען און פערגניגענס. אלס האלב=אבהענגיגער
וואסאל האט הורדוס אין יענער צייט גאנץ ווייניג געשפירט די אויבער=
שטע מאכט פון רוים; ער האט געהאט דאס רעכט צו לאזען אויסגיעסען
אייגענע מטבעות, ארויפצולעגען אויף דער בעפעלקערונג פערשיעדענע
שטייערן און אויסצוניצען זיין מאכט אין די גרענעצען פון לאנד אהן א
שום קאנטראל. דאס אלץ האט צוגעגעבען הורדוס'ען א בעדייטענדען אנ=
זעהען אין אלע שכני'שע לענדער, און זאגאר אויך אין רוים גופא האט
מען זיך צו איהם בעצויגען מיט אכטונג און ליעבע. זעענדיג עטליכע
מאל אין רוים, האט ער זיך אויפגעהאלטען ביי אויגוסט'ען אין הויז,
און דארט האט ער בעוויזען נאהנט בעפריינדעט צו ווערן אויך מיט
דעם בעריהמטען מארק אגריפא, אויגוסט'ס איידים. דער לעצטער
איז שפעטער געקומען אלס גאסט צו הורדוס'ען אין ירושלים, און האט
געפונען פאר א פליכט פון זיין זייט אויסצודריקען מיט עפעס זיין אכטונג
דעם יהודה'עאישען פאלק; ער האט געלאזען מקריב זיין אויף זיין רעכ=
נונג א גרויסע צאהל קרבנות אין בית=המקדש, און דאס פאלק איז פון
דער העפליכקייט אזוי געריהרט געוועזן, אז עס האט איהם ארויסבעגלייט

פון שטאָדט ביז'ן שיף, בעשיטענדיג דעם וועג מיט בלומען (15).

וועגען דער פערזענליכער פריינדשאַפט, וואָס האָט געהערשט צווישען דער פאַמיליע פון דעם רוימישען אימפּעראַטאָר און דעם יהודה'עאישען וואַסאַל, רעדט זיך פיעל אין די היסטאָרישע קוועלען פון דער רוימישער זייט, און לויט דעם אויסדריק פון אַ געוויסען רוימישען היסטאָריקער, האָט אויגוסט נאָך זיין איידים (אַגריפּאַ'ן) אַממעהרסטען ליעב געהאַט הורדוס'ען, און ביי אַגריפּאַ'ן אין הארצען האָט הורדוס פערנומען דעם ערשטען פּלאַץ נאָך אויגוסט'ען. ווען אַגריפּאַ האָט געמאַכט זיין רייזע איבער קליין־אַזיען האָט איהם הורדוס בעגלייט אין וועג, און ווען עטליכע פון די דאָרטיגע יהודה'עאישע קאָלאָניעס האָבען זיך בעקלאָגט פאַר דעם רוימישען מאַכטהאַבער אויף די פערשידענע דריקונגען און גזירות, וואָס זיי האָבען אויסצושטעהן פון זייערע גריכישע שכנים, — האָט זיך הורדוס אויך אָנגענומען פאַר זיי און אַגריפּאַ האָט בעפרידיגט זייערע בקשות.

די דאָזיגע שטיצע, וואָס ער האָט אַרויסגעוויזען די יהודה'עער אין דער פרעמד, האָט הורדוס גלייך אויסגענוצט אַלס רעקלאַמע פאַר זיך, און זיך אומקעהרענדיג צוריק פון דער רייזע קיין ירושלים, האָט ער געלאָזען צונויפרופען אַ גרויסע פאָלקס־פערזאַמלונג, פאַר וועלכער ער האָט אויספיהרליך געשילדערט די גרויסע טובה, וואָס ער האָט דאָ געטאָן די דערווייטערטע יהודה'עער; ביי דער געלעגענהייט האָט ער געשענקט דעם פאָלק אויך אַ פיערטעל פון די שטייערחובות, וואָס זענען געבליבען שטעהן פון פערגאַנגענעם יאָהר.

אַזוי האָט הורדוס זיך בעמיהט מיט פערשידענע מיטלען, אויך דעם פערגניגען צו ערהייכען — זיך צו ערווערבען די ליעבע פון זיין אייגענעם פאָלק. און ער האָט ווירקליך געקענט רעכנען אויף אַ געוויסען ערפאָלג אין דער הינזיכט; דאָ האָט זיך אָבער ווידער אָנגעהויבען פאַר איהם אַ צייט (4—14) פון פאַמיליען־אונרוהען און בעשטראַפונגען, וואָס האָט צושטערט די רוהיגקייט פון זיין גליק און נישט געלאָזען איהם שוין מעהר געניעסען פון זיינע אַרומיגע נצחונות ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבען. די אייביגע אונרוהען, אינטריגעס און טויט־שטראָפען אין דעם ענגען קרייז פון זיין פאַמיליע, האָבען זיך ווי אַ שווערע לאַסט אַרויפגעלעגט אויף די פּלייצעס פון דעם זעכציג־יעהריגען דעספּאָט, און דאָס האָט איהם ווידער אַריינגעבראַכט אין יענעם צושטאַנד פון טעמפּער פערצווייפלונג, ווען עס ענדיגט זיך

דער מענש און עס הויבט זיך אָן דיִ חיה.

הורדוס האָט געהאַט אַרום זיך אַ גרויסע, פיִעלצאָהליגע פאַמיל-
יע, און אָנשטאָט דער מאָנאָגאַמיִשער אָרדנונג, וואָס האָט זיך דיִ גאַנ-
צע צייט פּראַקטיִציִרט איִן דעם חשמונאי'שען הויף, האָט ער דער
ערשטער אָנגעהויבען צו לעבען מיִט אַ סך פרויען. איִן דער יוגענד
נאָך האָט הורדוס חתונה געהאַט מיִט אַ ביִרגער-מיידעל, דאָריִדאַ,
וואָס האָט איִהם געבוירען אַ זוהן אַנטיִפּאַטאָר; שפּעטער אָבער,
ווען ער האָט חתונה געהאַט מיט דער חשמונאי'איִשער פּריִנצעסיִן,
האָט ער זיין ערשטער פרוי מיִט'ן זוהן אַוועקגעשיִקט וויַיט איִן דער
פּראָוויִנץ, און אַנטיִפּאַטאָרן איִז ערלויבט געוואָרען צו קומען איִן הויף
נאָר אויף דיִ גרעסערע יום-טובים. דיִ חשמונאי'איִשע פּריִנצעסיִן האָט
געלאָזען הורדוס'ען פיִנף קיִנדער, פון וועלכע עס זענען פערבליִבען
איִן דער געשיִכטע נאָר דיִ צוויי זיִהן — אַלעקסאַנדער און אַריִס-
טאָבול; נאָך איִהר טוידט האָט ער אָבער געלעבט מיִט נאָך אַנדע-
רע אַכט פרויען, פון וועלכע עס זענען בעוואוסט דיִ אויבען-דער-
מאָהנטע) אַלעקסאַנדריִניִשע כהן-טאָכטער, מרים II, דיִ שומרונ'עריִן
מאַלטאַקאַ און קלעאָפּאַטראַ פון ירושלים. דיִ לעצטע צוויי
האָבען איִהם געבוירען דריי זיִהן: אַרכעלעאוס, הורדוס-אַנ-
טיִפּאַ און פיִליִפּ.

איִן דעם ערשטער צייט נאָך מרים'ס טוידט האָט הורדוס בעש-
טיִמט אַלס יורשים פון דער מלוכה דיִ צוויי זיִהן, וואָס זענען איִהם
געבליִבען פון איִהר, אַלעקסאַנדער'ן און אַריִסטאָבול'ן. ער האָט זיי
אַוועקגעשיִקט קיין רוים, וואו זיי האָבען זיך ערצויגען איִן הויז פון אַזיִנ-
יוס פּאָלאָניוס, איינער פון אָנגעזעהענסטע פּערזענליִכקייטען איִנ'ם רוימיִ-
שען הויף און אַ נאָהנטער בעקאַנטער פון דיִ גרויסע דיִכטער וויִר-
גיִליוס און האָראַציוס. אויגוסט צעזאַר אַליין האָט זיך אויך זעהר
פריינדליִך בעצויגען צו דיִ צוויי יהודה'עאיִשע פּריִנצען, און זיי אַריינ-
גענומען איִנ'ם קרייז פון זיין הויף-געזעלשאַפט. אַזוי האָבען זיי פער-
בראַכט איִן רוים פיִנף יאָהר; דאַן איִז הורדוס אַליין געפאָהרען נאָך
זיי און זיי געבראַכט קיין ירושלים. דאָ האָט ער דיִ יונגע זיִהן גלייך
חתונה געמאַכט: דעם עלטערן, אַלעקסאַנדערן, האָט ער געגע-
בען פאַר אַ פרוי דער פּריִנצעסיִן גלאַפיִראַ, דעם קאַפּאַדאָקייאיִשען
קעניִג'ס טאָכטער, וועלכע האָט זיך דעריִבער מגייר געווען; און
דער יונגערער, אַריִסטאָבול, האָט חתונה געהאַט מיִט דער טאָכ-

בער פון הורדוס'עס שוועסטער — בערעניקא.

געוואָלט האָט הורדוס דערמיט ווייטער צונויפבינדען די ביידע משפחות, זיינע מיט דער חשמונאי'שער, אום עס זאָל מיט דער צייט איינגאַנצען פערשוואונדען ווערן די אייזערנע וואַנט, וואָס איז ביז אַהער געשטאַנען צווישען זיי; איהם האָט זיך דאָס אָבער נישט איינגעגעבען. דער אונשולדיגער טוידט פון זייער קעניגליכער מוטער האָט געלאָזען אַ טיעפען איינדריק אין די הערצער פון די שטאָלצע פרינצען, און זיי האָבען נאָך איצט אויך נישט אויפגעהערט זיך צו בעציהען מיט אַ געוויסער פעראַכטונג צו די איבריגע מיטגליעדער פון דער גאַנצער פאַמיליע, נישט אויסשליעסענדיג אויך הורדוס'ען אַליין. — שטאַרקער פון אַנדערע האָט עס געשפירט די טאָכטער פון דער אדומי'שער סאַלאָמעאַ, און גאָלדעס ווי זי האָט זיך איינמאָל געקלאָגט פאַר דער מוטער, אַז אַריסטאָבול בעציהט זיך צו איהר גרינגשעצענד, ווי צו אַ פרוי פון אַ ניעדריגען געשלעכט, האָט די שלאַנגענפרוי סאַלאָמעאַ, די צווייטע מערדערין פון דער געוועזענער חשמונאי'שער קעניגין, וויעדער גענומען בעקלערען אַ פּלאַן געגען די פערבליעבענע חשמונאים (נאָר פון דער מוטער'ס זייט), זיך נישט אָבשטעלענדיג אויך פאַר דעם, וואָס איינער פון די צוויי זיהן איז דער מאַן פון איהר טאָכטער. זי האָט זיך פעראייניגט אין דער אַרבייט מיט איהר ברודער פעראָר, און צוזאַמען איז ביי זיי געבליעבען, אויסצוניצען צו דעם צוועק הורדוס'עס ערשטגעבוירענעם זוהן אַנטיפּאַטער'ן. זיי האָבען דאַן גענומען איינרעדען הורדוס'ען און איהם איבערצייגען, אַז דאָס פאָלק ווייזט אַרויס אַ בעזונדער ליעבע צו די קינדער פון דער געטוידטער חשמונאי'ערין און אַז די לעצטע טראָגען אין הארצען אַ טיעפע שנאה צו איהם און זוכען פלענער, ווי אַזוי אָבצונעהמען ביי איהם די קרוין. דאָס האָט דעם אַלטען אדומי אויפגעקאָכט, און ער איז שוין גרייט געווען זיי צו בעשטראָפען, איהם איז אָבער געלונגען זיך איינצוהאַלטען, און דאָס מאָל האָט ער זיך בעגנוגט דערמיט, וואָס ער האָט אָנגענומען זיין שוועסטער'ס עצה און געלאָזען אַראָבברענגען אין הויף אַנטיפּאַטער'ן. בלוטיגע שונאים איינע די אַנדערע, האָבען זיך אָט די דריי — סאַלאָמעאַ, פעראָר און אַנטיפּאַטער — דאָך פעראייניגט אין זייער האַס צו די חשמונאי'שע פרינצען; דער לעצטער, אַנטיפּאַטער, האָט גלייך נאָך זיין אָנקומען קיין ירושלים אָנגעהויבען צו שפּיעלען פאַר'ן פאָטער די ראָליע פון אַ איבערגעגעבענעם זוהן, וועהרענד ער האָט איהם אין דער אמת'ען נישט וועניגער געהאַסט

פון זיינע חשמונאי׳שע קאָנקורענטען. דער פאַלשער און גיפטיגער אַנטיפּאַטער האָט זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר דערנעהנטערט צום אַלטען הערשער, און אין דער זעלביגער צייט נישט אויפגעהערט אָנצושיקען פערשיעדענע מסירות און בעשולדיגונגען געגען די צוויי חשמונאישע קרוין־יורשים, צו וועלכע הורדוס האָט זיך שוין אַזוי אויך בעצויגען מיט חשד און שנאה. יעדע בעוועגונג פון איינעם פון די פּרינצען, יעדעם וואָרט און יעדע בעגריסונג פון פאָלק, וואָס איז געוועזען געווענדעט צו זיי, — איז אין הויף אויסגעטייטשט געוואָרען אַלס אַקט פון שנאה צום קעניג אָדער אַלס הכנה צו אַ פערשווערונג, און דאָס אַלץ האָט אַנטיפּאַטער געטאָן נישט אַליין, נאָר מיט׳ן מויל פון אַנדערע זייטיגע, אַזוי אַז הורדוס האָט נישט געקענט זעהען אין די אַלע בעשולדיגונגען קיין שום פּניה פון אַנטיפּאַטער׳ס זייט; דאָס האָט זיך געצויגען אַזוי לאַנג, ביז דער לעצטער האָט ענדליך זיין ציעל ערריכט: הורדוס האָט איהם אַנערקענט אַלס יורש פון דער מלוכה, און ווען אַגריפּא האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין אַזיען־רייזע צוריק קיין רוים, האָט הורדוס מיטגעשיקט מיט איהם אַהין אַנטיפּאַטער׳ן — אַלס טראָן־יורש פון יהודה.

אָט דער שריט פון דעם אַלטען הערשער האָט געמוזט נאָכמעהר אויפרייצען די זיהן פון דער חשמונאי׳שער מוטער, און זיי האָבען אָפען אויסגעדריקט זייער אונצופריעדענהייט מיט דעם פאָטער׳ס מעשים. דאָס איז ווידער אויסגענוצט געוואָרען פון אַנטיפּאַטער׳ס חברה, און ער אַליין, אין זיינע בריעף פון רוים, האָט אויך אונטערגעהאַלטען די דאָזיגע שטימונג, מיט פערשיעדענע, כלומר׳שט־זייטיגע פאַקטען. דאָס אַלץ האָט זיך געענדיגט דערמיט, אַז הורדוס האָט גענומען די ביידע פּרינצען מיט זיך און אַלע דריי האָבען זיך פאָרגעשטעלט דעם רוימישען הערשער; דער לעצטער האָט אויסגעהערט די טענות פון ביידע זייטען, און געראַטען הורדוס׳ען, שלום צו ווערן מיט זיינע קינדער און זיך מעהר נישט אַרומצוקריגען מיט זיי.

דאָס האָט אָבער געווירקט נאָר אויף אַ קורצע צייט. דער פאַלשער אַנטיפּאַטער האָט דאָס געוועהר פון האַנד נישט אַוועקגעלעגט, און איהם צו הילף זענען געשטאַנען סאַלאָמעא מיט פעראָר׳ן, וועלכע האָבען אויסגענוצט יעדען שריט פון זייערע געגנער, אום צו בעשאַפען אַ נייע נעץ פון מסירות, בעשולדיגונגען און פאַלשקייטען. די לאַגע פון די ביידע ברידער איז וואָס אַ טאָג ווייטער געוואָרען אַלץ מעהר אונ־

ערטרעגליך, און נישט בעזיצענדיג דערצו די דיפּלאָמאַטישע פּאָרזיכטיג-
קייט און איינגעהאַלטענקייט פון זייער אדום׳ישען ברודער, האָבען זיי
ווידער אָפען אויסגעדריקט זייער פערואַכטונג דער גאַנצער פּאַטערליי-
כער פאַמיליע; אויף דעם סמך איז שוין צו הורדוס׳ען דערטראָגען גע-
וואָרען, אַז זיי האָבען געזאָגט: אויב מיר וועלן בעקומען די מאַכט,
וועלן מיר די מענער פון דער קעניגליכער פאַמיליע מאַכען פאַר דאָרפס-
שרייבער׳ס און די פרויען, — וואָס רופען זיך פּרינצעסינס, — וועלן
מיר אויספוצען אין זעק און אוועקזעצען ביי׳ן שפּין-רעדעל.

אַזוי האָט אין דעם קעניגליכען הויף כסדר געקאָכט פון רכילות
און פאַלשקייטען. עס האָט גע׳מסר׳ט איין פּאַרטיי אויף דער צווייטער,
אַ מאַן אויף אַ ווייב, אַ ברודער אויף אַ שוועסטער, און דערביי זענען
ענטדעקט געוואָרען די שענדליכסטע מעשים און כונות. דאָס האָט
שטאַרק געווירקט אויף דעם קראַנקהאַפט-צורייצטען הורדוס, און זיין
אַכזריות האָט זיך ווידער פונאַנדערגעקאָכט. ער האָט בעשטימט אַ
צוואַנגס-אויספאָרשונג איבער דער דיענערשאַפט פון די פּרינצען, און
נאָך אַ גאַנצער רייהע שרעקליכע עינויים און פּייניגונגען, האָבען זיי גע-
זאָגט דאָס, וואָס מ׳האָט געוואָלט, אַז זיי זאָלען זאָגען. עס איז
איבערגענומען געוואָרען אויך אַלעקסאַנדער׳ס אַ בריעף, אין וועלכען ער
האָט זיך געקלאָגט אויף דער עולה, וואָס דער פאָטער איז נוהג איהם בע-
גאַנגען, איבערגעבענדיג די מלוכה אַנטיפּאַטער׳ן, און זיך שטיצענדיג
אויף די בעשולדיגונגען, האָט הורדוס בעפעהלען צו אַרעסטירען אַלעק-
סאַנדער׳ן. דאַן איז געקומען צו לויפען דעם לעצטענ׳ס שווער, דער
קאַפּידאָקייאַר׳שער קעניג, אַרכעלאַאוס, און אַ דאַנק זיין דיפּלאָמאַטישער
האַלטונג איז איהם געלונגען הורדוס׳ען צו בערוהיגען און ווידער צו-
שליעסען שלום צווישען דעם פאָטער און די זיהן.

דערווייל, אין דער צייט פון די דאָזיגע אַלע אינוועניגסטע
סכסוכים און פאַמיליען-אינטריגעס, האָט זיך אָנגערוקט אויף הורדוס׳ען
אַ פינסטערער וואָלקען גאָר פון אַן׳אַנדער זייט. דער שכנ׳ישער אַראַ-
בישער הערשער סילעאוס, האָט געטראָגען אַ כעס אויף הורדוס׳ען
דערפאַר, וואָס דער לעצטער האָט איהם נישט געוואָלט געבען זיין
שוועסטער סאַלאָמעאַ פאַר אַ ווייב אַנדערש, סיידען ער זאָל זיך מגייר
זיין; ווען עס האָט זיך דעריבער איצט געמאַכט, אַז אַ באַנדע פון די
רויבערישע טראַכאָניטען איז אַנטלאָפען פון הורדוס׳עס מאַכט און האָט
געזוכט שוץ ביי איהם אין לאַנד, האָט ער זי אויפגענומען און נישט

בעוואָלס אַרויסגעבען הורדוס'עס שלוחים; הורדוס האָט דאַן אַוועקגע-
שיקט אַ מיליטער-עקספּעדיציע קיין אַראַביען, וועלכע האָט צושלאָגען
סילעאוס'עס מחנה, אַנגעמאַכט אַ חורבן אין לאַנד און אָבגענומען די
טראַכאָניטען. דאָס האָט נאָך שטאַרקער אויפגעקאָכט דעם אַראַביש'ן
הערשער געגען הורדוס'ען, און ער האָט איהם פערמסר'ט פאַר אוי-
גוסטען. און דער לעצטער האָט די מסירה אָנגענומען — ער האָט
אָנגעשריבען הורדוס'ען אַ בייזען בריעף, אין וועלכען ער האָט איהם
מודיע געווען, אַז פון איצט אָן וועט ער זיך בעציהען צו איהם נישט
ווי צו אַ פריינד, נאָר ווי צו אַ אונטערטעניגען פירשט. הורדוס האָט
זיך שטאַרק דערשראָקען, און געשיקט שלוחים צו צעזאַר'ן, זיך צו
פערענטפערן; דער לעצטער האָט זיי אָבער נישט אָנגענומען, און
ערשט דאַן ווען עס איז געקומען צו איהם הורדוס'עס גריכישער ראַט-
געבער, דער בעקאַנטער ניקאָלאַאוס פון דמשק, און האָט אויפ-
געוויזען דעם הערשער, אַז הורדוס איז נישט אַריבערגעטרעטען די
גרענעצען פון זיין מאַכט, — האָט זיך אויגוסט בעפריעדיגט און אָנ-
געשריבען הורדוס'ען אַ פריינדליכען בריעף.

אונטער דער צייט האָבען זיך די הויפישע אינטריגען און פאַלש-
קייטען אַלץ ווייטער פערפּלאָנטערט און פערוויקעלט, און ענדליך איז
צו הורדוס'ען דערגאַנגען אַ נייע מסירה אויף די חשמונאישע פּרינצען, —
אַ נייע מסירה וועגען אַ פערשווערונג, מיט נייע עדות און נייע צוואַנגס-
אויספאָרשונגען, ביי דעם גאַנג פון וועלכע די בעשולדיגטע אַליין
האָבען ערקלערט, אַז אין קיין פערשווערונג האָבען זיי זיך נישט בע-
טייליגט און זיי האָבען נאָר געוואָלט אַנטלויפען פון פאָטער'ס הויז,
ווייל זיי האָבען נישט געקענט מעהר איבערטראָגען די פיינדליכע בע-
ציהונג צו זיי. הורדוס האָט דאַן געלאָזען אַרעסטירען די בעשולדיג-
טע זיהן און אַוועקגעשיקט שלוחים צו אויגוסט'ען מיט דער בקשה,
ער זאָל ערלויבען, זיי צו בעשטראָפען. אויף דעם האָט אויגוסט צוּ-
רי(ק) געענטפערט הורדוס'ען, אַז ער ערלויבט איהם צו בעהאַנדלען די
פּרינצען, ווי ער אַליין פערשטעהט, נאָר ער ראַט איהם, צו בעש-
טימען וועגען דער גאַנצער זאַך אַ בעזונדער געריכט, מיט דער בע-
טייליגונג פון עטליכע העכערע רוימישע בעאַמטע. און אַזאַ געריכט
איז וויר קליך צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען; דאָ איז אָבער אויך פאָרגע-
קומען דאָס איינענע, וואָס מיט דער בעשולדיגטער קעניגין: דאָס
געריכט האָט געוואָלט צופריעדען שטעלען דעם צוקאָכטען הערשער

און אַרויסגעטראָגען אַ טויט-אורטייל איבער זיינע צוויי זיהן. די לעצטע זענען אויף הורדוס'עס בעפעהל אוועקגעפיהרט געוואָרען קיין שומרון און דאָרט, אין דער זעלביגער שטאָדט, וואו ער האָט מיט דרייסיג יאָהר צוריק געפייערט זיין חתונה-פערבינדונג מיט זייער אונגליקליכער מוטער, — איז אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי די שרעקליכע טוידט-שטראָף (7).

הורדוס האָט געמיינט, אַז ער וועט שוין איצט קענען פריי אָבאָטעמען נאָך די אַלע אונרוהען און אינטריגעס; ער האָט אָבער אַ גרויסען טעות געהאַט. די פערשווערונג געגען זיינע צוויי זיהן, וועלכע איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון זיין איצטיגען קרוין-יורש אַנטיפּאַטאָר, איז איינענטליך געווענדעט געווען אויך געגען איהם אַליין, און די אויסגעפיהרטע טוידט-שטראָף האָט נאָר דערנעהנטערט זיין רייהע און איהם אַליין אַרויסגערוקט אין פאָדער-גרונד. אַנטיפּאַטאָר איז פון הורדוס'ען בעשטימט געוואָרען אַלס טראָנפאָלגער פון יהודה; דער „איבערגעגעבענער" זוהן האָט זיך אָבער נישט געפיהלט זיכער מיט דער ירושה, אַזוי לאַנג ווי דער פאָטער האָט געלעבט, און געלעבט האָט ער פאַר איהם שוין צו-לאַנג; אַנטיפּאַטאָר האָט מורא געהאַט פאַר די קלענערע דריי פּרינצען: אַרכאַלעוס, הורדוס-אַנטיפּאַ און פיליפּ, וועלכע האָבען זיך אויך איצט ערצויגען אין רוים, און געקענט צו יעדער צייט אַרויסטרעטען מיט טענות און תביעות צום אַלטען הערשער, און אויספועל'ן ביי איהם געוויסע פּריווילעגיעס. דער אדומי'שער זוהן האָט איצט דעריבער געשלאָסען אַ נייעם אָבמאַך מיט הורדוס'עס ברודער, פעראָר, לויט וועלכען ביידע האָבען גענומען אויף זיך צו אַרבייטען געמיינזאַם פאַר דער פערווירקליכונג פון זייער פערלאַנג — אומצובּרענגען דעם אַלטען הערשער.

פעראָר'ן האָט געשטויסען אויף דעם וועג די פּערזענליכע שנאה, וואָס ער האָט געפיהלט צו זיין ברודער צוליעב אַ געוויסען סכסוך, וואָס האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק אויסגעבראָכען צווישען זיי, און אָט די שנאה האָט אַנטיפּאַטאָר אויסגענוצט צו זיין צוועק. דאַגעגען אָבער האָט סאַלאָמעא אָבגעטיילט זיך פון פעראָר'ן און איז געבליבען טריי איהר קעניגליכען ברודער; דאָס האָט געצוואונגען די פערשוואוירענע זיך שטאַרק צו היטען, און אַזוי ווי אין דער פערשווערונג האָבען זיך בעטייליגט אויך אַנטיפּאַטאָר'ס מוטער, דאָרידאַ, פעראָר'ס פרוי מיט איהר מוטער און שוועסטער, פלעגען זיי בעזונדער אָבהאַלטען גע-

הײמע זיצונגען . די לעצטע איז געלונגען איבערצוקויפען הורדוס'עס לײב-דיענער באגאאס און אויך א געװיסען שענעם יונגען מאן , קארוס, מיט װעלכען דער אלטער בעל עבירה איז געשטאנען אין אוננאטירליכע געשלעכטליכע בעציהונגען . און די איצטיגע פערשװערונג װאלט זיך זיכער אײנגעגעבען , װען נישט די שארפע שפיאנען-אויגען פון דער איבערגעגעבענער סאלאמעא, װעלכע האט אויפמערקזאם געמאכט הורדוס'ען אויף דער געפאהר, װאס איהם שטעהט פאר ; װי ס'זעהט אויס איז אבער צום קעניג נישט דערגאנגען דער גאנצער פערשװערונגס-פלאן מיט אלע זײנע אײנצעלהײטען , און פעראר מיט אנטיפאטאר'ן זענען געבליבען נישט בעשטראפט . דער קעניג האט זײ נאר צו-שײדט און אװעקגעשיקט זײן ברודער אין דער טראכאניטען-געגענד הינטערן ירדן, װאו יענער איז שוין לאנג בעשטימט געװארען פון דער רוימישער מאכט אלס טעטראך ; אנטיפאטאר װידער האט דאן געבעטען זײנע רוימישע פרײנד, זײ זאלען זעהען , אז הורדוס זאל איהם שיקען קײן רוים, און דער לעצטער, װעלכער האט אנטיפאטאר'ן אין קײן ערנסטער זאך נישט חושד געװען, האט איהם װירקליך ; עקגעשיקט קײן רוים, אום צו בעקומען דארט די בעשטעטיגונג פון אויגוסט צעזאר אויף זײן לעצטער צואה, אין װעלכער ער האט איהם, אנטיפאטאר'ן, בעשטימט פאר זײן טראן-יורש .

דערװײל אבער איז דא פארגעקומען עטװאס אונערװארטעטעס , שרעקליכעס . פעראר איז פלוצלונג געשטארבען , און אזוי װי עס האבען זיך פערשפרײט קלאנגען , אז ער איז געשטארבען פון א פערגיפטונג , האט הורדוס בעשטימט א גענויע אויספארשונג װעגען דעם גאנג פון זײן קראנקהײט און װעגען די לעצטע מינוטען פון זײן לעבען . און אט די אונטערזוכונג האט ענטדעקט דעם סוד , װעלכען קײנער האט זיך גאר נישט געקענט פארשטעלען : די בעשולדיגטע פרוי האט מודה געװען, אז פעראר מיט אנטיפאטאר'ן צוזאמען האבען בעשלאסען צו פערגיפטען דעם קעניג, און דאס גיפט איז שוין צוגעגרײט געװען , נאר צום סוף האט פעראר חרטה געהאט ; דאן זענען שוין געקומען נאך עדות און אלע האבען אויפגעװיזען , אז אנטיפאטאר האט זיך א סך מאל פײנדליך אויסגעדריקט װעגען זײן פאטער און האט זיך ארומגעטראגען מיט דעם פלאן, איהם צו פערגיפטען .

די דאזיגע ענטדעקונג האט הורדוס'ען געטראפען , װי א דונער-שלאג . הײסט עס, אז אט דער זוהן, װעלכען ער האט אויפגעה... / פון

זיין ניעדריגקייט און בעשטימט פאר דעם יורש פון דעם יהודה'שען טראן, אז דער זוהן, צוליעב וועלכען ער האט זיין שווערד אויפגעהויבען איבער די צוויי זיהן פון דער אונפערגעסליכער חשמונאי'שער קעניגין, — אז אט דער זוהן האט איהם געוואלט אומברענגען! א שטורם האט אויפגעבראוזט אין הורדוס'עס ברוסט, און ער איז גרייט געווען דעם פערדעטערישען זוהן מיט זיינע אייגענע הענד אויף שטיקער צו צורייסען. ווי קריעגט מען איהם אבער צוריק קיין ירושלים? הורדוס איז דעריבער געצוואונגען געווען, אבצונארען אנטיפאטער'ן און איינגאנצען צו בעהאלטען פון איהם זיין גיפטיגען צארן. און דאס האט געווירקט: אנטיפאטאר האט גארנישט געוואוסט פון פעראר'ס טוידט און האט זיך געלאזען פאהרען קיין ירושלים, און ווי נאר ער האט איבערגעטרעטען די טהיר פון פאטערס הויף, האט איהם גלייך בעגעגענט דער תלין מיט זיינע אויסגעשטרעקטע ארעמס. אויפ'ן צווייטען טאג נאך זיין אנקומען קיין ירושלים, איז אנטיפאטאר שוין געשטאנען פאר'ן גרויסען געריכט אונטער דער אנפיהרונג פון דעם רוימישען שטעלפערטרעטער אין סיריען, קווינטיליוס ווארוס, וואס האט זיך דאן געפונען אלס גאסט אין ירושלים. דא איז דורך א גאנצער רייהע עדות קלאר דערוויזען געווארען אנטיפאטאר'ס שולד, און איהם איז נישט געבליבען מעהר צו טאן, ווי רחמים צו בעטען ביי זיינע ריכטער. אט די תחנונים האבען אבער אויך קיינעם פון די ריכטער נישט געריהרט, און דער קאלטער, מערדערישער אנטיפאטאר האט זיין בלוטיגע שטראף בעקומען. ער איז דערווייל געשמידעט געווארען אין קייטען, און שלוחים זענען עקסטרא אוועקגעשיקט געווארען צו אויגוסט צעזאר קיין רוים, אום צו בעקומען פון דעם לעצטען די בעשטעטיגונג אויף דעם טוידט-אורטייל, וואס דאס געריכט האט ארויסגעטראגען איבער דעם יהודה'עאישען קרוין-פרינץ.

די דאזיגע שרעקליכע איבערלעבונגען און גייסטיגע אונרוהען האבען זיך זעהר שלעכט אבגערופען אויפ'ן געזונדס-צושטאנד פון דעם זיעבציגיעהריגען הערשער, און ער איז ארויף אויף דער בעט, פון וועלכער ער איז שוין מעהר כמעט נישט אראב. הורדוס האט געפיהלט, אז עס רוקען זיך אן זיינע לעצטע טעג, און ער האט קודם-כל זיך געאיילט אנצושרייבען א נייע פאליטישע צוואה, אין וועלכער ער האט בעשטימט זיין זוהן הורדוס-אנטיפא אלס מלוכה-יורש. דאס איז אבער נאך נישט געווען זיין לעצטע ארבייט—איהם איז נאך בעשערט געווען צו פערגיעסען דאס בלוט פון נאך א פאר צעהנדליג יהודה'עאישע פאטריאטען און

ארויסצורופען געגען זיך נאך טויזענדער גיפטיגע קללות, וואס האבען איהם שוין בעגלייט ביז'ן קבר. דאס איז פארגעקומען אויף דעם פאלגענדען אופ'ן: נישט האבענדיג קיין ריכטיגע ידיעות וועגען הורדוס'עס געזונדס=צושטאנד, האבען זיך אין שטאדט ארומגעטראגען ידיעות, אז דער קעניג האלט ביים שטארבען אדער איז שוין געשטארבען. דאס האט צוגעגעבען מוט א קליינעם היפעל בעגייסטערטע פרושים=פאטריאטען, אונטער דער אנפיהרונג פון די צוויי געלעהרנטע און געזעץ=קענער יהודה בן צפורי און מתתיהו בן מרגלית און זיי האבען בעשלאסען אפען צו דעמאנסטרירען די אונאבהענגיגקייט פון יהודה און די צוגעבונדענקייט פון איהרע זיהן צו די געזעצען פון דער תורה. צו דעם צוועק האבען אט די צוויי געלעהרנטע צוזאמען מיט זייער גאנצער מחנה תלמידים זיך אוועקגעלאזען אין א בעשטימטען טאג צו די טויערן פון בית=המקדש, און אראבגעריסען פון דארטין דעם גאלדענעם רוימישען אדלער — דעם סימבאל פון געצענדיענסט און שקלאפעריי. דערביי האט זיך דער גאנצער עולם געפונען אין בית=המקדש, און ווען א מחנה פון הורדוס'עס סאלדאטען איז געקומען צו לויפען אויפ'ן פלאץ פון דער רעוואלוציאנערער דעמאנסטראציע, האבען זיך גאנץ ווייניג געפרובט אנטלויפען און די צוויי אנפיהרער צוזאמען מיט פירציג פון די תלמידים זענען געבראכט געווארען פאר דער גפסה=בעט פונ'ם אייזערנעם הערשער. דא האט אין דעם אויסגעהענדען טיראן נאך איין מאל ערוואכט דער אינסטינקט פון ווילדער נקמה צוזאמען מיט דער ליידענשאפט צו זעהען פערגאסענעם מענשליכעם בלוט; עס האט זיך אנגעהויבען דער פערהער, און דא איז ווידער הורדוס'ען אויסגעקומען צו הערען אזא טאן, וועלכען ער האט זיך געוויס נישט פארגעשטעלט צו הערען פון א גאנצער גרופע יהודה'ער, אויף דעם זיבען און דרייסיגסטען יאהר פון זיין הערשען אין לאנד. אויף הורדוס'עס פראגע, צי זיי האבען געוואגט אראבצורייסען דעם גאלדענעם אדלער? ענטפער'ן די בעשולדיגטע פריי און אפען: יא! אויף זיין צווייטער פראגע: אויף וועמענס בעפעהל? — ענטפערן די זעלביגע: „אויף דעם בעפעהל פון אונזער תורה”, און ענדליך אויף זיין דריטער פראגע: פארוואס זענען זיי פרעהליך, ווען זיי שטעהט פאר א באלדיגער טוידט, — האבען זיי געענטפערט: „וויל נאכ'ן טוידט ערווארט אונז דאס גרעסטע גליק”. א אויפגעקאכ'ייר האט ער זיי אלע געלאזען אבפיהרען קיין יריחו, וואו זיי זענען פערברענט געווארען לעבעדיגערהייד, און אויסער דעם האט ער נאך אבגעזאגט פון זיין פאסטען

דעם כהן גדול מתתיהו דערפאר, וואס ער האט דערלאזען די מא־ניפעסטאציע.

אונטער דער צייט איז פון אויגוסט'ען אנגעקומען די ערלויב־ניש, אויסצופיהרען די שטראף איבער אנטיפאטאר'ן. דער קראנקער זעספאט האט דערשפירט דעם טעם פון בלוטיגער נקמה, און איז ווי נייע בעלעבט געווארען; באלד האט איהם אבער די שרעקליכע קראנק־הייט ווידער בעהערשט, און זיינע יסורים זענען אזוי גרויס געווען, אז ער האט געהאפט א מעסער און געוואלט אליין זיך דאס לעבען נעהמען. די נאהנטע האבען איהם אבגעהאלטען פון דעם שריט, און אין שטאדט האבען זיך דערווייל פערשפרייט קלאנגען, אז דער קעניג איז שוין געשטארבען; די דאזיגע קלאנגען האבען זיך דערטראגען אויך צו אנטיפאטאר'ן אין געפענגעניש, און ער האט געפרובט אונ־טערקויפען זיין וועכטער, אום יענער זאל איהם בעפרייען; דער וועכ־טער האט אבער דעם גאנצען פלאן פון דער פערשווערונג איבערגעגע־בען אין הויף, און דאס האט הורדוס'ען אזוי אויפגערייצט, אז ער האט בעפויהלען גלייך אויסצופיהרען די טויט־שטראף איבער דעם געפאנ־גענעם זוהן, און דאס לעצטע איז באלד געשעהען. דער פאקט פון טויטען דעם דריטען זוהן האט געמאכט אנ'אונגעהויערען איינדריק אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה, און דער רוימישער הערשער האט זיך אויסגעדריקט, אז ער וואלט שוין בעסער וועלען זיין הורדוס'עס א חזיר איידער זיינער א זוהן.

אלס א פראדוקט פון די אלע שוידערהאפטע רציחות האבען שפעטער אויסגעבילדעט פערשיעדענע לעגענדעס וועגען געוויסע בע־פעהלען, וואס הורדוס זאל האבען ארויסגעגעבען פאר זיין טויט. צו די לעצטע געהערט אויך דער כלומר'שטער בעפעהל, צונויפצוזאמלען די אנגעזעהענסטע לייט פון יהודה אין איין ארט און זיי אלע אוים־צו'הרג'ענען אין דעם טאג פון זיין טויט, כדי דאס פאלק זאל האבען צו בעוויינען דעם טויט פון זיינע בעסטע קינדער און נישט קאנען דערווייל אויסדריקען זיין שמחה איבער דעם, וואס עס איז בעפרייט געווארען פון דעם פער־האסטען טיראן.

אויפ'ן פינפטען טאג (4 פאר דער נייער צייטרעכנונג) נאך דער אויסגעפיהרטער טויט־שטראף איבער אנטיפאטאר'ן איז הורדוס געשטאר־בען (אויפ'ן ניין און זעכציגסטען יאהר פון זיין לעבען). זיינע קרובים און מיליטערישע בעאמטע האבען מיט א אונגעוועהנליכען פאראד אי־

בערגעפיהרט זיין קערפער פון יריחו קיין הערָאדיום, — די פעסטונג וואָס דער פערשטאָרבענער הערשער האָט פאַר זיין לעבען געלאָזען אויפשטעלען אויף זיין נאָמען צו דרום־זייט פון ירושלים; דאָס פאָלק אַליין האָט זיך אָבער אין דעם טרויער נישט בעטהייליגט, און אַנשטאָט צו בעוויינען דעם טויט פונ׳ם „גרויסען״ הערשער, ווי עס האָבען איהם גערופען זיינע נישט־יודישע מקורבים, האָבען זיינע יהודה׳עאישע אונטערטאַנען זיך געקענט נאָר פרעהען מיט דער ענדע פון דעם „אדומי׳־שען עבד״, וואָס האָט זיך מיט׳ן בלוט פון פאָלק און זיינע געזעצליכע פיהרער דערשלאָגען צו דעם טראָהן פון יהודה און גאַנצע זיעבען און דרייסיג יאָהר זי געשטיקט און מיט די פיס געטרעטען איהרע הייליגקייטען.

צווייטעס קאַפּיטעל.

אַרכעלאַוס און די ערשטע פאָלקס־בעוועגונגען.

(פון 4 פאַר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער עראַ).

דער לאַנג־ערוואַרטעטער טויט פון דעם בלוטיגען דעספּאָט האָט פונ׳ם ניי אויפגעוועקט אין פאָלק זיין גאַנצען פערביטערטען כעס פאַר די אַלע אכזריות׳דיגע דריקונגען און בעליידיגונגען, וואָס עס האָט איבערגעטראָגען פון איהם אין די יאָהרען פון זיין הערשען. הורדוס האָט, אמת, אַ סך אויפגעטאָן פאַר׳ן לאַנד: אין זיין צייט האָט יהודה פערנומען דעם זעלביגען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע צייטען פון די חשמונאים; די שטעדט זענען איבערגעבויט און פערשענערט געוואָרען; די האַפענס פון ים זענען פול געוועזען מיט שיפען פון די פערשידענסטע לענדער און דער האַנדעל האָט געבליהט; דער בית המקדש האָט געשטראַהלט אין זיין אונגעוועהנליכער, פרעכטיגער שיינהייט און האָט דערמאָהנט אָן די גליקליכע צייטען פון דוד און שלמה, — דעם פאָלק אַליין האָבען אָבער אָט די אַלע גליקען נאָר געדייצט און פערוואונדעט. אַליין אַ דורכגעדרונגענער ליעבהאָבער און פערעהרער פון דער גריכיש־רוימישער קולטור מיט איהרע קערפּערלי־

לע אויסגעלאסענקייטען, מיט איהר זינליכען לעבענס-קולט, האט דער אדומי'שער הערשער פון יהודה, ביי אלע זיינע אונטערנעהמונגען פאר'ן לאנד, אין זינען געהאט אייגענטליך נאר די ארומיגע, פרעמדע פעלקער, בעזונדערס — די רוימער; איהם האט געפעהלט די אינערליכע צוגעבונדענקייט און אכטונג צו די רעליגיעזע און נאציאנאלע טראדיציעס פון דעם יהודה'שען פאלק, וואס האט פארגעשטעלט מיט זיך פונקט דעם היפך פון דער רוימישער וועלט-אנשויאונג; און אזוי איז אויסגעקומען — אפטמאל אויך געגען זיין ווילען — אז צוזאמען מיט די נוצען, וואס ער האט געבראכט זיין לאנד איז געוואקסען די שנאה צו איהם פון דער היימישער בעפעלקערונג. הורדוס האט רייך געמאכט יהודה, דערביי האט ער אבער ארויסגעפרעסט פון די יהודה'ער דעם לעצטען טראפען פון זייער פערהארעוועטען פערמעגען, אום צו לאזען אויפשטעלען אויף זיין רעכנונג געצענדיענערישע טעמפלען אין דער גאנצער מזרח-וועלט; הורדוס האט פערשענערט דאס לאנד מיט א גאנצער רייהע ניי-אויפגעבויטע שטעדט, פעסטונגען, טעמפלען און פאלאצען, די לעצטע האבען אבער אלע געטראגען די נעהמען פון רוימישע מאכטהאבער אדער פון זיינע אייגענע פאמיליען-מיטגלידער, און אויף אזא אופן פערלעצט דאס נאציאנאלע געפיהל פון פאלק; דאס זעלביגע איז פארגעקומען אויך מיט'ן בעניימען בית המקדש, אויף וועלכען הורדוס האט געלאזען אויפהענגען א צייכען פון דער רוימישער מאכט. צו דעם אלעמען איז נאך צוגעקומען די שנאה פון פאלק צו זיין דעספאטישען הערשער, וואס האט אומגעבראכט די בעסטע זיהן פון דער אומה און פיעל פון זיי געפייניגט אין געפענגעניש — עס איז נאך פריש געוועזען דער רושם פון דעם אכזריות'דיגען טויט, מיט וועלכען הורדוס האט ערשט ניש לאנג געלאזען אומברענגען די העלדישע פאטריאטען פאר זייער דעמאנסטראציע געגען דעם רוימישען אדלער.

און אט, מיט דער שטימונג פון פאלק איז אויסגעקומען זיך צו בעגעגענען דעם נייעם הערשער פון יהודה, ארכעלאוס'ען. הורדוס האט אויסער די זיהן, וואס ער האט געלאזען אומברענגען, געהאט נאך זעקס זיהן (פון זיינע צעהן פרויען) און נאך די פערשידענע צואות, וועלכע ער האט שוין געהאט געשריבען און מבטל געוועזען האט ער אין די לעצטע טעג פון זיין לעבען געמאכט נאך איין שריט, וואס האט וויעדער געפיהרט צו פאמיליען-סכסוכים און מחלוקת: ניש

געפינענדיג צווישען זיינע זיהן די איינציגע פאַסיגע פערזאָן, וואָס זאָל זיך קענען אַוועקשטעלען בראש פון דער גאַנצער מלוכה, האָט ער זי צוטיילט אויף דריי פּראָווינצען און זיי איינגעטיילט לויט דעם פאָלגענדען סדר: זיין זוהן פון דער שומרונ׳ערין מאַלטאַקאַ, אַרכעלאַאוס׳ען, האָט ער איבערגעגעבען יהודה מיט׳ן טיטול קעניג; דעם צווייטען זוהן, הורדוס=אַנטיפּאַ — גליל און פּעראַ, מיט׳ן טיטול טעטראַרך, און דעם יונגסטען זוהן, פיליפּ — די טעטראַרכיע אויף יענער זייט ירדן, וואָס איז בעשטאַנען פון די ווילד=בעפעלקערטע געגענדען בשן, טראַכאָניטים און פאַניאַס. ביי דער חלוקה פון יהודה האָט דער אדומי נישט פערגעסען אויך אָן די איבריגע מיטגליעדער פון זיין פאַמיליע; זיין געטרייער שוועסטער, שלומית, האָט ער אָבגעשריבען די הכנסות פון עטליכע שטעדט, און די וויטערע קרובים — גרויסע אַרענדעס און בעדייטענדע סומען געלד.

צופריעדען מיט דער צוואה איז געבליבען נאָר איין אַרכעלאוס, און די איבריגע יורשים, צו וועלכע עס איז צוגעשטאַנען אויך די דערמאָהנטע שלומית, האָבען געזוכט צו ווירקען אויף דעם רוימישען הערשער, ער זאָל די צוואה נישט בעשטעטיגען. דאָס האָט בעוואויגען אַרכעלאוס׳ען, זיך צו פערזאָרגען מיט דער שטיצע פון פאָלק, און גלייך נאָכדעם, ווי די אַרמעע האָט איהם בעגריסט אַלס קעניג, איז ער געקומען קיין ירושלים. דאָ איז ער אָבגעזעסען „שבעה", און קומענדיג אויפ׳ן אַכטען טאָג אין בית=המקדש, האָט ער זיך געווענדעט צום פערזאַמעלטען פאָלק מיט אַ בעגריסונגס=רעדע, אין וועלכער ער האָט איהם צוגעזאָגט אַלערליי פרייהייטען און גליקען. דאָס פאָלק האָט זיך אָבער פון די הבטחות נישט געלאָזען פערפיהרען, און האָט אַרויסגעשטעלט דעם קרוין=יורש אַ רייהע קלאָר=פאָרמולירטע פאָדערונגען, וועלכע האָבען געזאָלט אינגאַנצען ענדערן דעם ביזהעריגען רעגירונגס=סיסטעם און עפענטליך אַנערקענען די רעכט, וואָס דאָס פאָלק האָט, זיך אַליין צו בעשטימען זיינע געזעצען און לעבענס=פאָרמען. אין דער רייהע פאָדערונגען האָבען זיך געפונען אויך די: צו פערמינדערן די שווערע יעהרליכע שטייערן; צו בעפרייען פון יעדען אָבצאָהל די נויטווענדיגסטע לעבענס=פּראָדוקטען; פרייצולאָזען אַלע פּאָליטישע געפאַנגענע, וואָס פייניגען זיך אין די ציטאַדעלען און געפענגענישען; שטרענג צו בעשטראָפען די ריכטער, וואָס האָבען אַרויסגעטראָגען אַ טויט=אורטייל איבער די פּאַטריאָטישע צושטערער פון דעם רוימישען אָדלער און

אראָבצוזעצען פון זיין אמט דעם פערהאסטען כהן=גדול יועזר.

ארכעלאוס האט אויסגעהערט די טענות פון פאָלק און געפרובט פערציהען די זאך אויף א געוויסע צייט; ער האט ערקלערט די פערזאמעלטע, אז ער וועט די אלע פאָדערונגען בעטראכטען, ווען די רוימישע מאכט וועט איהם בעשטעטיגען אלס הערשער פון יהודה, און דערווייל זאָל דאָס פאָלק רוהיג בלייבען. דאָס פאָלק האט אָבער נישט געוואָלט און נישט געקענט בלייבען רוהיג: עס האט געהאסט די אדום'ער און זיך געוואָלט בעפרייען פון זייער גזלני'שער הערשאפט, און ווען די שלוחים פון דעם נייען הערשער זענען געקומען צום פאָלק מיט דער דיפּלאָמאטישער תשובה, זענען זיי בעגעגענט געוואָרען מיט הילכיגע פיינדליכע געשרייען געגען דער גאנצער דינאסטיע פון די אדומי'שע שקלאפען. אלע אכזריות'דיגע דריקונגען, א רייהע גראָבע פערלעצונגען פון די הייליגסטע יהודה'שע געפיהלען, די גאנצע פרעמדקייט און פעראכטונג בנוגע צו דעם יהודה'שען פאָלק און זיין נאציאָנאלען גייסט, וואָס האט זיך געשפּירט אין יעדען שריט פון דעם אדומי'שען הויף, — אלץ האט איצט אויפגעוואכט אינ'ם זכרון פון די פּאטריאָטיש צופלאמטע פאָלקס=מאסען, און דער דאָזיגער פאָלקס=צאָרן איז געוואָרען וואָס ווייטער אלץ דראָהענדער צוזאמען דערמיט, ווי עס האבען אָנגעהויבען אָנקומען אין ירושלים גרויסע מחנות עולי=רגל (פּיליגרימען) פון אלע עקען לאנד צוליעב דעם יום=טוב פסח.

עס האט געשמעקט מיט א פאָלקס=אויפשטאנד, און ארכעלאוס האט זיך גענומען פאר'ן געוועהר. דער ערשטער בלוטיגער צוזאמענשטויס איז פאָרגעקומען ערב פסח, ווען די אונאויפהערליך=וואקסענדע פאָלקס=מאסע האט אויסגעדריקט איהר פּראָטעסט געגען די אדום'ער אין א פייערליכער מאניפעסטאציע. ארכעלאוס האט דאן ארויסגעשיקט געגען די מאניפעסטאנטען א מחנה סאָלדאטען; דאָס האט אָבער נאָכמעהר אויפגערייצט די פּאטריאָטען, און זיי האבען בעגעגענט די סאָלדאטען מיט שטיינער. פון די לעצטע זענען א סך פערוואונדעט געוואָרען און די איבריגע זענען זיך צולאָפען; דערמיט האט זיך אָבער דער צוזאמענשטויס נאָך נישט געענדיגט. די מאניפעסטאנטען האבען זיך פערזאמעלט אין בית=המקדש, וואו זיי האבען אויף א ווייל געשטילט זייער צאָרן און זענען צוגעטרעטען צו דער פייערונג פון דעם „קרבן=פסח"; דאָס האט דער יונגער אדומי אויסגענוצט און צוזאמענגענומען ארום בית=המקדש דאָס גאנצע מיליטער, וואָס האט זיך געפונען אין דער

הויפּטשטאָדט. אַ מחנה רייטער־סאָלדאַטען האָט בעוואַכט די אַרויסגאַנגסטויערן און געטויט די אַנטלאָפענע, און אין דער זעלביגער צייט האָט זיך דאָס פוס־מיליטער אַריינגעריסען אין בית־המקדש און אויסגעהרג׳עט פון דעם פערזאַמעלטען פאָלק ביז דריי טויזענד מאַן. גלייך נאָך דער שחיטה האָט אַרכעלאוס בעפעהלען, ניט צו פייערן דאָס יאָהר (4) אינגאַנצען דעם יום־טוב פון קרבן פסח, און די טויזענדער אָנגעקומענע עולי־רגל זענען געצוואונגען געוואָרען, צו פערלאָזען די הייליגע שטאָדט. אַזוי האָט דער זוהן פון דעם אדומי׳שען טראָן־רויבער געמאַכט זיין ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער קרוין פון יהודה ; דאָס פאָלק האָט זיך דאַן נאָכמעהר איבערצייגט , אַז עס האָט ניט צו ערוואַרטען קיין גוטס פון הורדוס׳עס יורשים , און אַרכעלאַוס האָט אויך געזעהען , אַז ער האָט גאַנץ וועניג צו רעכנען אויף דער שטיצע פון פאָלק אין זיין קאַמפף מיט די איבריגע יורשים .

און די לעצטע האָבען ניט געשוויגען . די שחיטה אין ירושלים האָט זיי געדיענט אַלס שטאָף פאַר אַ בעשולדיגונג געגען אַרכעלאַוס׳ען , און זיי זענען דערמיט אַוועק קיין רוים , אום צו ווירקען אויף אויגוסטען. דאָס האָט געצוואונגען אַרכעלאַוס׳ען זיך צו פאָהרען פערטיידיגען , און ער האָט געמוזט פערלאָזען די יהודה׳שע הויפּטשטאָדט . איבערלאָזען דער בעפעלקערונג אין דעם צושטאַנד אָהן אַ בעדייטענדער שמירה האָט ער אָבער מורא געהאַט , און אויף זיין פערלאַנג האָט דער רוימישער לעגאַט אין סיריען, קווינטיליוס וואַרוס, אַריינגעפיהרט אין ירושלים איינעם פון די דריי לעגיאָנען , וואָס ער האָט געהאַט אין זיין רשות . דערביי איז וואַרוס אַליין געבליבען אין אַנטיוכיאַ , וואו ער האָט געהאַט זיין הויפּט־קוואַרטיר , ניט זעהענדיג אין דער אונרוהיגער יהודה׳שער בעפעלקערונג קיין געפאַהר פאַר דער רוימישער מאַכט . דערווייל זענען אָבער אין רוים דערגאַנגען ידיעות וועגען אַ אויפשטאַנד אין ירושלים געגען די הערֿאָדיאַנער און רוימער , און אויגוסט האָט געפונען פאַר נויטיג צו שיקען קיין יהודה אַ ספּעציעלען פּראָקוראַטאָר אויף צוריקצושטעלען די אָרדנונג אין לאַנד. דער לעצטער, אַ געלדגיעריגער און אכזריות׳דיגער אַדמיניסטראַטאָר מיט׳ן נאָמען סאַביניוס , איז אָנגעקומען קיין ירושלים גלייך נאָך אַרכעלאַוס׳עס אָבפאָהרען ; דאָ האָט ער פערנומען דעם קעניגליכען פּאַלאַץ און געוואָלט בעקומען אין זיינע הענד די קעניגליכע רייכטימער און די אוצרות פון בית המקדש , און אַזוי ווי דאָס האָט זיך איהם ניט לייכט איינגעגעבען , האָט ער געזוכט פער

שיעדענע מיטלען, ארויסצורופען חאטש וועלכען ס'איז אויפשטאנד פון פאלק. און אויף דעם האט ער נישט געדארפט לאנגווארטען: זיין אכזריות'דיגע בעציהונג צו דער בעפעלקערונג פון יהודה איז דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז ביים פאלק איז ענדליך רעכט געווארען ארויסצוטרעטען אין א אפענעם קאמפף געגען דעם מעכטיגען גארניזאן פון די בעדריקער.

דאס איז געווען אינ'ם יום־טוב שבועות. מחנות פון טויזענדער עולי־רגל האבען ווידער פערפלייצט די גאסען פון דער הייליגער הויפט־שטאדט און ווידער איז דאס הארץ פון פאלק צופלאמט. געווארען פון די דריקונגען, גזירות און בעליידיגונגען, וואס עס הערט נישט אויף אויסצושטעהן פון דער געצענדיענערישער מאכט. א שטראם פון ווילדער פערצווייפלונג האט בעהערשט דער גאנצער מחנה פאטריאטען און, ווי פון זיך אליין, זענען אויסגעוואקסען פיהרער, וועלכע האבען איינגעטיילט די מאניפעסטאנטען אין דריי אבטיילונגען: איינע האט פערנומען דעם היפאדראם, א צווייטע — דעם בית המקדש און די דריטע האט זיך בעפעסטיגט ארום דעם קעניגליכען פאלאץ אין דעם העכערן טייל פון שטאדט, וואו עס האט זיך געפונען סאבינוס. דער לעצטער האט זיך דאן דערשראקען פאר די יהודה'שע רעוואלוציאנערען, און האט זיך ארויפגעקליבען אויף דעם הויכען פאזאעל־טורעם; זיינע סאלדאטען האט ער אבער בעפעהלען אבצושלאגען די אטאקע פון די פאטריאטען, און ביי די ווענט פון בית המקדש איז פארגעקומען א בלוטיגע שלאכט. די פאטריאטען האבען פערנומען די דעכער פון די אויסערליכע בית המקדש־גאלערעען און פון דארטין באמבארדירט די רוימער מיט קוילען און שטיינער; דאן האבען די לעצטע אונטערגעצונדען די גאנצע קאלאנאדע און באלד איז די אויסערליכע געביידע פון בית המקדש געשטאנען אינגאנצען אין פלאמען.

העלדישע קעמפפער זענען פערברענט געווארען אונטער די פאלענדע חורבות, און יענע, וואס האבען זיך געראטעוועט פון פייער, זענען אומגעקומען פון די רוימער. און מעהר האבען די לעצטע נישט געדארפט: זיי האבען זיך גלייך אריינגעריסען אין בית המקדש, וואו זיי האבען גערויבט און געגנב'עט אונגעשטערט, און דער „העלדישער" סאבינוס, וועלכער האט איצט אויך שוין געוואגט זיך צו בעטייליגען אין דער „קריגס־אפעראציע", האט אוועקגערויבט פאר זיך אליין פון דער בית־המקדש־קאסע — פיער הונדערט טאלאנטען.

די דאזיגע שענדונג פון דעם הייליגען טעמפעל האט ארייננעגע=
בען נאכמעהר עקשנות און פערצווייפלונג די געבליבענע פאטריאטי=
שע קעמפפער . זיי האבען בעלאגערט דעם קעניגליכען פאלאץ און
אונטערלעגענדיג מינעס אונטער די טורעמס, האבען זיי געדראהעט
די בעלאגערטע, (צווישען וועלכע עס האט זיך געפונען אויך סאבינ=
יוס) און זיי געווארענט, זיך אונטערצוגעבען . צו די רעוואלוציאנע=
רען איז צוגעשטאנען אויך א טייל פון הורדוס'עס ארמעע, און סאבינ=
יוס'ען איז צוגעזאגט געווארען פאלשטענדיגע אונבערירהרליכקייט, אויב
ער וועט ארויסגעהן מיט זיינע סאלדאטען און פערלאזען ירושלים .
ער האט אבער מורא געהאט זיך אנצופערטרויען די, וואס האבען
פון איהם אזוי פיעל געליטען, און בעשלאסען זיך צו בעפעסטיגען
אין דעם ציטאדעל פון פאלאץ, ביז וואָרוס וועט איהם קומען צו
הילף .

און אין גאנצען לאנד האט דערווייל געהערשט א פאלשטענדיגע
אנארכיע . די מאכט פון די רוימער איז אויף א קורצע צייט אבגע=
שוואכט געווארען, און ביי דער פערביטערטער שנאה, וואס די
פאלקס=מאסען האבען געטראגען אין הארצען צו די רוימער און צו
דער העראדיאנישער דינאסטיע, איז גאנץ לייכט אנגעקומען פערשיע=
דענע „העלדען", צונויפצוזאמלען ארום זיך גאנצע מחנות „אונצופריע=
דענע" ; און אזוי האט כמעט יעדער ווינקעל פון לאנד געהאט א בע=
זונדער אויפשטאנד, מיט א בעזונדער אנפיהרער און אויך — מיט
גאנץ בעזונדערע ציעלען . הורדוס'עס א געוועזענער שקלאף, א געווי=
סער שענער און העלדישער מאן מיט'ן נאמען שמעון, איז געשטא=
נען בראש פון א מחנה קעמפפער, וואס האט איהם אנערקענט פאר
א קעניג, און ער האט פערברענט דעם שענעם קעניגליכען פאלאץ,
וואס הורדוס האט געלאזען אויפבויען אין יריחו . א צווייטען קעניגלי=
כען פאלאץ אין ליוויאס, נישט ווייט פון ירדן, האט פערברענט אנ=
אנדער אנפיהרער, וואס איז אויך געשטאנען בראש פון א אייגענער
מחנה . א דריטע גרופע, וואס איז בעשטאנען פון דעם געוועזענעם
פאסטוך אטראָנגעס מיט זיינע פיער ברידער, האט אויך ארגאני=
זירט א קאמפפס=מחנה, וואס איז בעפאלען די רוימער און האט זיך
העלדיש געשלאגען מיט זיי . און אזוי האט דאס גאנצע לאנד פאר=
געשטעלט מיך זיך איין גרויסע שלאכט=פעלד ; שטעדט זענען חרוב
געווארען, בלוט האט זיך געגאסען טייכען=וויז, דאס גאנצע פריעד=

ליבע לעבען איז געשטערט געוואָרען, און אין דעם אַלעמען איז קיין זין און קיין סיסטעם און קיין איינינקייט נישט געוועזן — די אַנאַרכיע האָט געוועלטיגט.

אין דעם כאַאָס פון איינגענוציגע אויפשטאַנדען און ווילדע מהומות האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אמת'ער ליבע צום פאָלק נאָר איינער פון די אַלע פראָווינציעלע רעוואָלוציאָנערען. דאָס איז געוועזן אַ זוהן פון דעם גאַליל'ער הזקיה, וועלכען הורדוס האָט געהאַט געטויט פאַר זיין אויפשטאַנד געגען די רוימער, מיט'ן נאָמען יהודה. אָט דער יהודה הגלילי (פון גליל) האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך אַ מחנה בעגייסטערטע עהרליכע פאַטריאָטען און מיט זיינע אָנפאַלען אויף די רוימישע און הערָאָדיאַנישע סאָלדאַטען האָט ער די לעצטע נישט ווייניג שאָדען געבראַכט. בעפאַלענדיג די שטאָדט צפורה, האָט ער פערנומען דאָס גאַנצע געוועהר, וואָס האָט זיך געפונען אין דעם דאָרטיגען קעניגליכען אַרסענאַל און דערמיט בעוואָפענט זיין מחנה, וועלכע איז פון טאָג צו טאָג גרעסער און פּאָפּולערער געוואָרען.

ענדליך האָט זיך אָבער וואַרוס דערוואוסט פון די אַלע אונרוהען, און ער האָט מאָביליזירט דאָס גאַנצע רוימישע מיליטער, וואָס ער האָט געהאַט אין זיין רשות (איבער צוואַנציג טויזענד מאַן). צו דער מחנה איז נאָך צוגעקומען אַ גרויסע צאָהל אַראַבישע סאָלדאַטען פון דעם שכנ'ישען נאַבאַטעא'ישען קעניג, וועלכער האָט איצט בעקומען אַ גינסטיגע געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אָן יהודה פאַר דער מפלה, וואָס ער האָט געהאַט, זיך שלאָגענדיג מיט הורדוס'ען. דער מאַרשרוט פון וואַרוס'עס אַרמעע איז געוועזן דורך גליל; דאָ האָט זיך צופלאַקערט אַ בלוטיגע שלאַכט צווישען די רוימישע סאָלדאַטען און אַ מחנה פאַטריאָטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה הגלילי, פאַר דער שטאָדט צפורה; דער קאַמפף האָט זיך געענדיגט מיט דעם נצחון פון די רוימער: יהודה מיט זיין מחנה איז אַנטלאָפען, די שטאָדט איז אינגאַנצען פערברענט געוואָרען און די איינוואוינער זענען פערקויפט געוואָרען פאַר שקלאַפען. דעם זעלביגען גורל האָט געהאַט אויך די שטאָדט חמת (עמאַוס), וואו עס האָט געהערשט דער אָנפיהרער אַנטראָנגעס, און אויך דער לעצטער איז אַנטלאָפען מיט אַ גרויסען טייל פון דער בעפעלקערונג. פון דאָרטין האָט זיך וואַרוס אַוועקגעלאָזען קיין שומרון, וואו די בעפעלקערונג האָט זיך איינגענטליך

ניט בעטייליגט אין קיין אויפשטאַנד; די רוימישע סאָלדאַטען האָבען דאָ דעריבער קיינעם פון דער בעפעלקערונג ניט גערירט, נאָר דער אַראַבישער אַוואַנגאַרד האָט גערויבט און חרוב געמאַכט אַלץ, וואָס ער האָט בעגעגענט אויף זיין וועג.

אין ירושלים גופא האָט וואַרום שוין קיין סך אַרבייט ניט געהאַט. דערזעהענדיג די אונגעהויערע מאַכט פון דעם רוימישען לעגאַט האָבען זיך די פּאַטריאָטישע קעמפּפער דערשראָקען און אינגאַנצען אויפגעגעבען די בעלאַגערונג. די אָנגעקומענע רעוואָלוציאָנערען פון דער פּראָווינץ זענען זיך צולאָפען יעדערער אין זיין היים און די איינוואוינער פון דער הויפּטשטאָדט האָבען זיך אָבגעזאָגט פון דער רעוואָלוציע. דאָס האָט פון דעסטוועגען ניט אָבגעהאַלטען דעם זיעגער פון בעשטראָפען די בעזיעגטע: וואַרום האָט פונאַנדערגעשיקט קליינע מיליטער-אָבטיילונגען איבער'ן גאַנצען לאַנד, און אויף אַזאַ אופן איז איהם געלונגען צו פאַנגען אַרום צוויי טויזענד פּאַטריאָטען, וועלכע ער האָט געלאָזען אויפהענגען. דער בעפרייטער סאַבינוס איז אויך אַנטלאָפען גלייך פון ירושלים — ער האָט מורא געהאַט, וואַרום זאָל איהם ניט בעשטראָפען פאַר זיינע אונגעזעצליכקייטען.

אַזוי האָט זיך געענדיגט דער ערשטער אויסברוך פון דעם יהודה'שען פאָלקס-צאָרן, — דער אויסברוך, וואָס איז געווען ווילד און סטיכיש, ווי דער צאָרן פון פאָלק אַליין, און האָט מעהר פון אַלעמען נוצען געבראַכט דער רוימישער מאַכט. די רוימער האָבען איצט נאָכמעהר פערפעסטיגט זייער פּאָזיציע אין יהודה, אַזוי אַז דאָס לאַנד האָט זיך שוין פאַקטיש געפונען אונטער דער אונמיטעלבאַרער הערשאַפט פון רוים.

דאָס לעצטע האָט, איבריגענס, דעם פאָלק איצט ווייניג געשראָקען — אַזוי טיעף איז געווען די שנאה, וואָס עס האָט געטראָגען אין הערצען צו דער דינאַסטיע פון די בלוטיגע אדומ'ער. זאָלען שוין בעסער די רוימער אַליין הערשען איבער'ן לאַנד, אַבי ניט די אדומי'שע „עבדים" (קנעכט) — אַזוי האָבען אין יענער צייט געטראַכט די בעסטע קינדער פון פאָלק, און ווייסענדיג, אַז אין רוים ווערט איצט בעשטימט דער גורל פון יהודה צוליעב דעם סכסוך איבער הורדוס'עס צוואה, האָט דאָס פאָלק אַוועקגעשיקט אַהין אַ דעפּוטאַציע פון פופציג אָנגעזעהענע יהודה'ער. די לעצטע האָבען זיך משתדל געווען פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער, אַז ער זאָל ערקלערען יהודה פאַר איינער פון די סירישע פּראָווינצען, וואָס געפינען זיך אונטער דער אויבערשטער הערשאַפט

פון רוים און ווערן אינערליך פערוואלטעט פון פאלק אליין . דאס איז פארגעקומען אין דעם בעריהמטען פרעכטיגען אפאלא-פאלאץ , וואו די יורשים פון דעם „גרויסען" הורדוס זענען געשטאנען פאר'ן טראן פון דעם רוימישען העררשער און געבעטעלט די קרוין פון יהודה ; פאר דעם צווייטען יורש , הורדוס-אנטיפא , איז ארויסגעטרעטען מיט א שעהנער פערטיידיגונגס-רעדע דער יונגער אנטיפאטאר , שלומית'עס זוהן . ער האט בעשולדיגט ארכעלאוס'ען אין פערשידענע אונגעזעצליכע מעשים און איהם דערביי פארגעווארפען אויך דאס , וואס ער האט זיך שוין ערלויבט צו שפיעלען אין יהודה די ראליע פון א דעספאטישען העררשער און געלאזען אויס'הרג'ענען דריי טויזענד מאן , נאך איידער די רוימישע מאכט האט איהם בעשטעטיגט אלס קעניג . דאן איז ארויסגעטרעטען ארכעלאוס'עס פערטיידיגער , דער בעקאנטער ניקאלאוס פון דמשק , און האט זיך פעררופען אויף די גרויסע פערדיענסטען פון דעם פערשטארבענעם הורדוס בנוגע צו דער רוימישער מאכט ; ער האט אויך בעשטעטיגט , אז הורדוס האט געשריבען די לעצטע צואה מיט'ן פולען פערשטאנד . און ווען דער פערטיידיגטער ארכעלאוס האט זיך נאך דער רעדע ארא בגעלאזען פאר'ן העררשער אויף די קניע , האט איהם דער לעצטער געהייסען אויפשטעהן און געזאגט, אז ער אנערקענט איהם פאר ווירדיג צו טראגען א העררשער-טיטול . דערמיט איז אבער דער ירושה-ספסוך נאך אלץ נישט אויסגעגלייכט געווארען , און אויף דער צווייטער פייערליכער זיצונג , וואס איז ווידער פארגעקומען אין דעם זעלביגען פאלאץ , זענען ארויסגעטרעטען מיט זייערע טענות די שלוחים פון דעם יהודה'שען פאלק . זיי האבען זיך געקלאגט פאר דער רוימישער מאכט אויף דעם גאנצען סיסטעם פון הורדוס'עס העררשען און געשילדערט די פינסטערע ווירקליכקייט פון יהודה : הורדוס האט טיראניזירט דאס לאנד, די בעסטע זיהן פון פאלק אומגעבראכט , דאס גאנצע פערמעגען פון דער בעפעלקערונג ארויסגעפרעסט , די הייליגסטע טראדיציעס פון דער נאציאן אויסגעלאכט און פערלעצט , און דערצו נאך אריינגעבראכט אין דער פרומער יהודה אויסגעלאסענקייט און אפיקורסות ; און דער יורש פון דעם אדומי'שען דעספאט , ארכעלאוס , האט זיין ערשטען שריט גלייך דורכגעווייקט מיט'ן בלוט פון פאלק — די שרעקליכע שחיטה אין בית-המקדש איז נאך איבערגעגאנגען הורדוס'עס אכזריות'ען ; זאל-זשע דער רוימישער העררשער איננאנצען בעפרייען יהודה פון דער פערהאס-טער נישט-יהודה'שער דינאסטיע און דאס פאלק וועט זיך אליין איינ-

אָרדנען זיינע איבעריגע אָנגעלעגענהייטען, אונטער דער אויבער-שטער השגחה פון אַ רוימישען פּראָקוראַטאָר.

געגען די טענות פון יהודה'שען פאָלקספערטרעטער איז ווידער אַרויסגעטרעטען דער דערמאָנטער סיריש-גריכישער בעשיצער פון דעם אדומי'שען טראָן-יורש. ער האָט פערזיכערט די פאָרשטעהער פון דער רוימישער מאַכט, אַז די געגנער פון הורדוס'עס דינאַסטיע זענען אויך פערביסענע געגנער פון דער רוימישער אויבער-הערשאַפט און אַז דאָס יהודה'שע פאָלק וועט כסדר מאַכען רעוואָלוציעס און איבערקערענישען אום אַראָבצוצוואַרפען פון זיך אינגאַנצען דעם רוימישען יאָך; דער רוימישער אָדלער אין יהודה מוז דעריבער האָבען אַזאַ איבערגעגעבענע בעשיצענדע קראַפט, ווי עס איז הורדוס'עס בעסטער זון, אַרכעלאַוס.

און די פערטיידיגונג האָט געווירקט: אויגוסט האָט אויך אָנערקענט, אַז הורדוס'עס יורשים קענען ווירקליך דינען אַלס איבערגעגעבענע בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען, און האָט בעשטעטיגט דעם לעצטענס צואה (3) לויט דעם בעשלוס זענען אַרכעלאַוס'ען איבערגעגעבען געוואָרען די געביטען יהודה, שומרון און אדום מיט'ן טיטול עטנאַרך (נישט קעניג); דעם צווייטען יורש, הורדוס-אַנטיפאַ—די געביטען גליל און פּערעאַ מיט'ן טיטול טעטראַרך. און דער דריטער, פיליפ, האָט בעקומען די טעטראַכיע, וואָס איז בעשטאַנען פון די געגענדען טראַכאָניטיס און בשן. די הכנסות פון די שטעדט: יבנה, עזה און פאַזאַעליד זענען אויך בעשטעטיגט געוואָרען פון קייזער פאַר הורדוס'עס שוועסטער.

די האָפנונג פון פאָלק, בעפרייט צו ווערען פון דער פיינדליכער דינאַסטיע, איז אַלזאָ ווידער צושוואומען געוואָרען, און דער ערגסטער פון די פערבליבענע אדומ'ער, אַרכעלאַוס, איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען אָן דער שפּיץ פון יהודה. דאָס איז געוועזען הורדוס'עס אַ זון מיט אַלע פעלערען פון פאָטער, נאָר אָהן זיין גרויסקייט און דיפּלאָמאַטישער געשיקטקייט; ווי הורדוס, האָט ער אויך אויף יעדען טריט און שריט פערלעצט די רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע געפילען פון פאָלק, און אויך זיין בליק איז שטענדיג געווען געווענדעט נאָר אין דער זייט פון רוים. ניין יאָהר האָט אַרכעלאַוס געהערשט איבער יהודה (פון 4 פאַר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער צייטרעכנונג) און פאַר דער קורצער צייט האָט ער בעשטימט און אַראָבגעזעצט דריי כהנים גדלים; צוליעב פּאָליטישער נישט-כשר'קייט איז דער כהן גדול יועזר פערביטען געוואָ-

רען מיט זיין ברודער אליעזר, און דער לעצטער האט ווידער גע־
מוזט אבטרעטען זיין פלאץ א געוויסען יהושע פון דער פאמיליע שת.
ארכעלאוס האט טיעף פערוואונדעט דאָ רעליגיעזע געפיהל פון פאלק
אויך מיט א אקט פון זיין פריוואט־לעבען: ער האט חתונה געהאט מיט
דער קאפידאקייאישער פרינצעסין גלאפירא, די אלמנה פון זיין גע־
הרג'עטען שטיף־ברודער אלעקסאנדער (דעם זוהן פון הורדוס'ען מיט דער
חשמונאי'שער קעניגין מרים), פון וועלכען זי האט געהאט קינדער,
נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס לויט דעם יהודה'שען געזעץ איז
אזא פערבינדונג שטרענג פערבאטען. דאס פאלק האט איהם די עבי־
רה נישט געקענט מוחל זיין, און ווען די זעלביגע גלאפירא איז אין
א קורצע צייט ארום געשטארבען, איז עס אויסגעטייטשט געווארען
פון די ברייטע מאסען אלס א צייכען פון הימעל: פאר'ן טויט איז
געקומען צו איהר אין חלום דער געשטארבענער אלעקסאנדער, האט
איהר געמוסר'ט דערפאר, וואס זי לעבט אונגעזעצליך מיט זיין ברו־
דער, און אנגעזאגט, אז ער וועט זי אין גיכען נעהמען צו זיך,
אויף יענער וועלט

צוליעב די אלע מעשים איז כסדר געוואקסען די שנאה פון
פאלק צו דעם אדומי'שען הערשער; דער לעצטער האט זיך אבער
דערמיט גאנץ וועניג גערעכענט. ער האט נישט אויפגעהערט צו דרי־
קען דאס פאלק און ארויסצופרעסען פון איהם וואס מעהר שטייערן,
אום צו קענען בעפריעדיגען זיין ליידענשאפט צו בויען, וואס ער
האט גע'ירשנ'ט פון פאטער צוזאמען מיט זיינע איבריגע אייגענשאפ־
טען. ער האט געלאזען צוריק אויפשטעלען א פרעכטיגען פאלאץ אין
יריחו, אנשטאט דעם, וואס די רעוואלוציאנערען האבען געהאט פער־
ברענט, דער פאלאץ איז ארומגעפלאנצט געווארען מיט טייטעל־
בוימער און מיט דער צייט האט זיך דא אויסגעבילדעט א נייער
ישוב אונטערן נאמען ארכעלאאיד.

דאס פאלק האט אבער דערווייל נישט אויפגעהערט צו בויען
פערשיעדענע פלענער, מיט דעם צוועק, זיך צו בעפרייען פון דעם
פערהאסטען הערשער, און ענדליך, ווען צו די יהודה'ער זענען צו־
געשטאנען די שומרונ'ער, וועלכע האבען אויך געקרעכצט אונטער'ן
שווערען יאך פון דעם ארומי'שען דעספאט, איז ביי ביידע בעפעלקע־
רונגען בעשלאסען געווארען, זיך געמיינזאם צו בעקלאגען אויף איהם פאר
זיין רוימישען געביטער. עס איז אוועקגעשיקט געווארען א דעפוטאציע פון

יהודה'עאישע און שומרונישע בירגער, און זייערע טענות זענען געווען
אזוי איבערציינגענד, אז דער רוימישער הערשער האט גלייך ארויסגערו-
פען ארכעלאוס'ען צו זיך. דער לעצטער איז געקומען; ער איז אבער
נישט אימשטאנד געווען, זיך ריין צו וואשען פון די אלע בעשולדיגונג-
ען, וואס די פאלקס-שלוחים האבען איהם אין פנים געשליידערט, און —
האט זיין שטראף בעקומען: דער נעכטיגער הערשער פון יהודה איז
פערטריבען געווארען, ווי א פערברעכער, אין דער גאלישער שטאדט
וויענא (6 נאך קריסט). אין דער זעלביגער צייט האט יהודה דער-
לעבט א נקמה אויך אן איהר צווייטען „בערוהיגער", ווארום; ער איז
אויף אויגוסט'ס בעפעהל אוועקגעשיקט געווארען קיין גערמאניע, און
דארט איז ער, צוזאמען מיט זיינע אויסגעוועהלטע רוימישע לעגיאנען,
אומגעקומען אין דער בעריהמטער שלאכט מיט גערמאנ'ען.

אזוי האט יהודה ערלייכט דעם פערלאנגטען „נצחון", — דעם
נצחון, וואס האט אייגענטליך נאר פערענדיגט דעם פראצעס פון איהר
אונטערגאנג. יהודה האט איצט פערלוירען דעם לעצטען שפור פון
איהר פאליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, און איז אינגאנצען פערוואנדעלט
געווארען אין א רוימישער פראווינץ, וואס ווערט פערוואלטעט פון א
רוימישען פראקוראטאר. די טעטרארכיעס פון הורדוס-אנטיפא (גליל און
פערעא) און פיליפ (טראכאניטים און בשן) זענען דערווייל פערבליבען
אין זייער ביזהעריגער לאגע; נאר די שטעדט, וועלכע האבען לויט
דער צואה, אנגעהערט צו הורדוס'עס שוועסטער, זענען איצט פער-
רעכענט געווארען אלס פריוואט-אייגענטום פון דעם רוימישען הער-
שער, ווייל שלומית אליין האט זיי פאר איר טויט אבגעשריבען
דעם קייזערליכען ליוויא.

דריטעס קאַפּיטעל.

די ערשטע רוימישע פּראָקוראַטאָרען.

(פון 6 ביז 38 נאָך קריסט.)

עס הויבט זיך אָן אַ נייע, שרעקליכע צייט פאַר יהודה — דער
גוסס האָט פלוצלונג דערשפּירט, אַז זיינע לעצטע שעה'ען האָבען
געשלאָגען, און ער שטרענגט אָן אַלע זיינע כחות און פּרובט זיך ראַנג=
לען מיט'ן טויט. יהודה האָט זיך אַליין אַריינגעוואָרפען אין די אָרעמס
פון איהר רוימישען בעשיצער; דער לעצטער האָט אָבער געהאַט גאַנץ
אַנדערע בעגריפען פון שוץ און רעכט, און בעשיצען יהודה
האָט ביי איהם געהייסען — זי דערשטיקען. די יהודה'ער פּו
יענער עפּאָכע זענען, ווי ס'ווייזט אויס, גאַנץ ווייניג בעקאַנט געווי
מיט דעם גרונד=כאַראַקטער פון דעם רוימישען מלוכה=וועזען, און
האָבען געגלויבט, אַז צוזאַמען דערמיט, ווי יהודה וועט אַרונטערפאַל
אונטער דער צענטראַלער רוימישער מאַכט, וועלן אַלע פונקציעס פו
דער אינערליכער פאָלקס=פערוואַלטונג איבערגעהן צום פאָלק אין ד
הענד, און רוים וועט זיך איבערלאָזען נאָר די אויבערשטע השגחה
איבער'ן לאַנד, וואָס וועט זיך ווייניג אָנזעהען אין לאַנד גופא; דאָס
איז אָבער געווען אַ דאָפּעלער טעות: די אויבערשטע הערשאַפט פון
רוים האָט זיך ווירקליך נאָר גאַנץ שוואַך געשפּירט אין אַלע איהרע

איבריגע אונטערגעווארפענע פראווינצען, און זי האט זיי געגעבען די ברייטסטע אויטאנאמיע; פאר דער אונטערגעווארפענער יהודה האט זי אבער געמוזט האבען א גאנץ בעזונדער מאסשטאב, ווייל די יהודה'שע בעפעלקערונג האט, לויט איהר וועזענטליכען גייסט און כאראקטער, נישט געקענט ארויסוויזען בנוגע צו דער געצענדיענערישער מאכט די אפיציעלע לאיאליטעט (אונטערטעניגקייט), וואס עס האבען איהר ארויסגעוויזען אלע אנדערע פעלקער. דאס יהודה'שע פאלק, אלס א אבגעשלאסענער עלעמענט, מיט בעזונדערע אייגענשאפטען, מיט א בעזונדער גייסט און מיט א אייגענער געטליך-אידעאלער וועלט-אנשויאונג, — האט זיך געמוזט בעציהען מיט א געוויסער פעראכטונג צו דער גאנצער געצענדיענערישער גרויסקייט פון די זיעגער און מאכטהאבער, און אין דער צייט, ווען אלע איבריגע פעלקער פון דער מעכטיגער אימפעריע האבען זיך במעט אהן א שום קאמפף אונטערגעווארפען דעם איינפלוס פון איהר געטער- און קייזער-קולט, האט יעדע פראבע פון אזא מין איינפלוס אין יהודה ארויסגערופען א בלוטיגען אויפשטאנד און איז בעטראכט געווארען אלס א געפאהר פאר דעם קיום פון דער אומה. ביי אזא פערהאלטען זיך פון דעם אונטערגעווארפענעם פאלק בנוגע צו דער אויבערשטער הערשאפט זענען די קאנפליקטען געווען אונפערמיידליך, און דאס האט דעם פערטרעטער פון דער מאכט שטענדיג געגעבען די מעגליכקייט, פאקטיש אויסצואיבען אלע זיינע אויבערשטע רעכט און צו ווערן פאר'ן לאנד — א זעלבסטהערשענדער דיקטאטאר.

דער צענטר פון דער יהודה'שער פערוואלטונג איז איצט געווארען קסריה, וואו עס האט זיך בעזעצט דער רוימישער פראקוראטאר. דער לעצטער האט געהאט די אויפגאבע, צו האלטען די ארדנונג אין לאנד, איינצוהאלטען די פערשידענע שטייערן און צו קאנטראלירען די טעטיגקייט פון די יהודה'שע געריכטס-אנשטאלטען, — א פונקציע, וואס האט כמעט אינגאנצען פאראליזירט די טעטיגקייט פון דער יהודה'שער יוסטיץ און פערקלענערט די פאליטישע בעדייטונג פונ'ם סנהדרין.

אום צו שיצען די אויבערשטע רעכט פון רוים אין דער אונטערגעווארפענער פראווינץ האט דער פראקוראטאר געהאט אין זיין רשות א בעדייטענדע מיליטערישע מאכט, וואס איז געווען צושפרייט איבער'ן גאנצען לאנד. אין ירושלים האט זיך דער שטענדיגער רוי-

מישער גארניזאן אויפגעהאלטען אין דער פעסטונג אנטאניום אויפ׳ן הר הבית (בית־המקדש־בארג), און אין די גרעסערע יום־טובים, ווען עס פלעגען זיך צונויפקומען א סך עולי רגל אין דער הויפטשטאדט און די מאכט האט מורא געהאט פאר אונרוהען, איז דער פראקוראטאר אליין אויך געקומען קיין ירושלים מיט זיין מיליטערישער סוויטע. אין אזעלכע טעג פלעגען די רוימישע סאלדאטען פערנעהמען די גאלערען ארום בית־המקדש, כדי אויף אזא אופן צו היטען די „ארדנונג", און גאנץ אפט האט די ערשיינונג גופא פון בעוואפענטע געצענדיענער אויף דער שוועל פון דעם פערהייליגטען נאציאנאלען טעמפעל — ארויסגערופען בלוטיגע אונרוהען און צוזאמענשטויסען.

נאך מעהר דריקענד און שרעקליך פאר׳ן פאלק איז געווען די פונקציע פון איינמאהנען די שטייערן. לויט דעם רוימישען סיסטעם זענען די שטייערן געווען דאפעלע: ערד־שטייערן און קאפ־שטייערן. דערצו זענען נאך צוגעקומען א מאסע אינדירעקטע אבצאהלונגען, וואס פלעגען אויפגעמאהנט ווערן נישט דורכ׳ן פראקוראטאר און זיינע אגענטען, נאר דורך ארענדאטארען, וואס פלעגען דאס אבדינגען פון דער רעגירונג און נעהמען פאר זיך אין מאנאפאל די אבגעצאהלטע לעבענס־פראדוקטען. פון די דאזיגע דאפעלע שווערע אבצאהלונגען האט די בעפעלקערונג ביז אהער גארנישט געוואוסט, און זי האט זיך אין אנהויב בעצויגען צו דעם גאנצען צענז־סיסטעם, ווי צו א געוויסער פארם פון שקלאפעריי: קיינער איז נישט קיין בעל־הבית איבער זיך, און די קעפ, די ערד און דאס פערמעגען פון אלע בירגער געהערן צום רוימישען קייזער, וועלכער קען מיט זיי טאן, וואס ער וויל. די חוכרים (ארענדאטארען, מוכס׳ניקעס) זענען ביים פאלק שרעקליך פערהאסט געווען; זיי ווערן אומעטום געשילדערט אלס די שענדליכסטע בעשעפענישען און דאס געזעץ האט זאגאר נישט אנערקענט זייער עדות־זאגען און זייער שווערען.

וויסעגדיג די בעדייטונג פון דער כהונה־גדולה, וועלכע האט פארגעשטעלט מיט זיך דעם צענטר פון דער יהודה׳שער גייסטיגער מאכט, האט די רוימישע מלוכה געלאזען פאר זיך אויך דאס רעכט צו בעשטימען א כהן־גדול. דער פראקוראטאר פלעגט זיך, נאטירליך, רעכנען דערביי מיט די אינטערעסען פון רוים, און כדי זיכער צו זיין אין זיין רעכט, האט ער אלע כהונה־גדולה־קליידער און די אנדערע גייטיגע מכשירים פון דער יום־טוב׳דיגער עבודה אין בית־המקדש

איבערגעגעבען אינ'ם רשות פון דעם רוימישען פעסטונגס=קאמענדאנט אין ירושלים, וואס האט זיי געדארפט ארויסגעבען אויף יעדען יום=טוב און גלייך נאך יום=טוב — צוריק ארעסטירען.

דאס זענען געווען די פונקציעס, אין וועלכע עס האט זיך אויסגעדריקט די אויבערשטע הערשאפט פון רוים בנוגע צו דער אונטערגעווארפענער יהודה. דאס פאלק האט נישט געוואוסט אין אנהויב אבצושאצען די אמת'ע בעדייטונג פון די זכיות, וואס די רוימישע מאכט האט זיך איבערגעלאזען, און האט זיך בעצויגען צו זיי נאכגיביג; גלייך אבער ביי דעם ערשטען שריט, וואס רוים האט געמאכט צו רעאליזירען איהרע זכיות און זיי איינצופיהרען אין לעבען, — האט דאס פאלק א ציטער געטאן. אויגוסט האט בעשטימט פאר א פראקוראטאר איבער יהודה א געוויסען קאפאניוס, און אין דער זעלבער צייט האט ער בעפעהלען דעם רוימישען פערוואלטער פון סיריען, סולפיציוס קווירינ יוס, ער זאל איינפיהרען אין יהודה דעם רוימישען צענז, ד. ה. איינארדנען א אלגעמיינע פאלקס=צעהלונג און א אויספיהרליכע אבשאצונג פון די אונבעוועגליכע גיטער אין לאנד, אום צו קענען בעשטימען דערנאך די קאפ= און ערד=שטייערן, וואס דארפען פון איצט אן איינגעמאהנט ווערן פאר דער רוימישער מלוכה=קאסע. און אט, ביי דער דאזיגער פאלקס=צעהלונג, וואס איז דורכגעפיהרט געווארען מיט דער גאנצער שטרענגקייט פון דעם רוימישען געזעץ, איז גלייך פארגעקומען א שטארקער צוזאמענשטויס צווישען די ברייטע יהודה'שע פאלקס=מאסען און דער רוימישער מאכט. די יהודה'ער האבען נישט געוואלט מיט'ן גוטען ווילען פערשקלאפען זיך מיט זייער פערמעגען ביי דעם רוימישען הערשער, און די פארשטעהער פון פאלק האבען אנגעווענדט א סך מיה, אום צו בערוהיגען די מאסען און זיי אבצוהאלטען פון אקטיווע ארויסטרעטונגען געגען די מאכטהאבער. אין ירושלים גופא האט דאס געטאן דער כהן=גדול יועזר, און איהם האט זיך ווי ס'איז איינגעגעבען, דאס פאלק צו בערוהיגען; אין דער פראווינץ איז אבער די אויפרעגונג געוואקסען פון טאג צו טאג, און בעזונדער האבען זיך אין דער הינזיכט אויסגעצייכענט די גליל'ער, וועלכע האבען די גאנצע צייט נישט אויפגעהערט צו קעמפפען פאר דער בעפרייאונג פון פאטערלאנד.

דא האט דער בעריהמטער פאטריאטישער העלד יהודה (הגלילי) זיך פעראייניגט מיט איינעם פון די פרושים=קנאים, צדוק, און צוזאמען

האבען זיי געגרינדעט די פארטיי זעלאטען (קנאים, פאנאטיקער), וואס האט זיך געשטעלט פאר א אויפגאבע, אקטיוו צו קעמפפען מיט דער רוימישער מאכט פאר דער בעפרייאונג פון יהודה. געקעמפפט האבען אט די קנאים-רעוואלוציאנערען אין גאט'ס נאמען; זיי האבען אויסגעטייטשט די בעגריפען פון דער תורה אין דעם זין, אז נאר גאט אליין בעזיצט די הערשאפט און נאר איהם אליין דארף מען אונטערטעניג ן. יעדערער איז דעריבער פערפליכטעט צו אפפערן אלץ, וואס ער בעזיצט: זיין פערמעגען, זיין פאמיליע און זאגאר אויך זיין לעבען, אום צו בעקעמפפען יענע קראפט, וואס פאדערט פון יהודה, אז זי זאל איהר אונטערטעניג זיין. גאט איז דער האר און געביטער פון יהודה און זיין תורה איז די יהודה'שע קאנסטיטוציע — דאס איז געווען דער דעוויז פון די זעלאטען, און זייער איינפלוס איז געוואקסען צוזאמען דערמיט, ווי דער יאך פון די רוימער האט זיך אנגעהויבען שטארקער און דריקענדער צו פיהלען אין דעם אלטעגליכען לעבען פון פאלק.

צו אונז זענען נישט דערגאנגען קיין קוועלען וועגען דעם, מיט וואס עס האט זיך געענדיגט דער קאנפליקט צווישען קווירינױס'ען און די רעוואלוציאנערען פון גליל, און בכלל ווייסען מיר גאנץ ווייניג, וואס עס איז פארגעקומען אין יהודה פאר יענער צייט; עס איז בעקאנט נאר דער פאקט, אז פאר קאפאניוס'ען האבען די אלטע יהודה'שע שונאים, די שומרונים, געפונען א געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אן יהודה דערפאר, וואס דער חשמונאי יוחנן הורקנוס האט געלאזען אמאל צושטערן זייער טעמפעל אויפ'ן בארג גריזים. דאס איז פארגעקומען פסח בייגאכט, ווען די טויערן פון בית המקדש זענען אינגאנצען אפען געווען, האבען זיך אריינגעריסען אהין עטליכע שומרונים און פונאנדערגעווארפען אין די אינוועניגסטע עזרות ביינער פון א טויטען מענשען, מיט דעם צוועק, מטמא צו זיין דעם בית המקדש. פון דאן אן האבען די כהנים פערשטארקט די שמירה ארום בית המקדש און געזארגט דערפאר, אז קיין זייטיגע מענשען זאלען אהין נישט אריינדרינגען.

נאך קאפאניוס'ען האט פערנומען די שטעל פון א פראקוראטאר איבער יהודה א געוויסער מארק אמביוויוס (9) און דער האט אבגעטרעטען זיין פלאץ איינעם מיט'ן נאמען אניוס רופוס (12—15).

אין 14-טען יאהר נאך דער קריסטליכער צייטרעכנונג איז אויגוסט געשטארבען, און יהודה צוזאמען מיט צעהנדליגער אנדערע פראווינצען פון דער רוימישער אימפעריע, איז געלעגען פאר די פיס

פון זיין אַדאָפּטירטען זוהן — טיבעריוס. אונטער זיין הערשאַפט האָט יהודה עטוואָס פריַיער אָבגעאָטעמט: ער האָט פערלייכטערט די משא פון די שווערע אָבצאָהלונגען און בעשטימט פאַר אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה אַ געוויסען וואַלעריוס גראַטוס, וועלכען ער האָט איבערגעלאָזען אויף דעם פּאָסטען גאַנצע עלף יאָהר (15—26). טיבעריוס האָט גוט געקענט דעם כאַראַקטער פון די רוימישע פּראָווינציעלע מושלים, און פלעגט זאָגען: „טרייב נישט אָב די פליעג, וואָס האָט זיך שוין זאַט אָנגעטרונקען מיט דיין בלוט — עס וועלען קומען אַנדערע, הונגעריגע פליעגען און זיך נעהמען אויפ׳ס ניי זויגען און אויסזויגען דיין בלוט ביז׳ן לעצטען טראָפּען". ער האָט דעריבער מבטל געוועזען דעם סיסטעם פון בייטען אָפט די „פליעגען", און שיקענדיג אַ נייעם פּראָקוראַטאָר אין דער פּראָווינץ, האָט ער איהם עטליכע מאָל איבערגע׳חזר׳ט, אַז „אַ גוטער פּאַסטוך שערט זיינע שעפּסען, אָבער שינדט נישט אַראָב די פעל פון זיי".

פאַר די עלף יאָהר פון גראַטוס׳עס הערשען אין יהודה זענען דאָרט, ווי ס׳ווייזט אויס, קיין בעזונדערע געשעהענישען נישט פאָרגעקומען; דער רוימישער פּראָקוראַטאָר האָט גאָר ברייט אויסגענוצט זיין רעכט, צו בעשטימען אַ כהן גדול און פאַר זיין צייט האָבען זיך געביטען גאַנצע פינף כהנים גדולים: ענן, ישמעאל בן פאבי, אלעזר (ענן׳ס זוהן), שמעון בן קמחית און יוסף כיפא. דער לעצטער האָט פערנומען דעם פּאָסטען אַ לאַנגע צייט, נישט קוקענדיג אויף דעם — און אפשר גראָד צוליעב דעם — וואָס ער איז פערהאַסט געוועזען ביים פאָלק פאַר זיין שטרענגקייט און האַרטהערציגקייט.

אין יענער צייט איז פאָרגעקומען אַ שטאַרקער צוזאַמענשטויס צווישען יהודה׳עער און דער רוימישער מאַכט אויף דעם באָדען פון גלויבען. דאָס איז געשעהען אין רוים גופא, וואו עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען צו שפירען די ווירקונג פון דער יהודה׳עאיש-העלעניש ער ליטעראַטור; אין דער לעצטער זענען היים פּראָפּאָגאַנדירט געוואָרען די עטיש-מאָנאָטעאיסטישע יסודות פון יודענטום, און צווישען די פיעל אַנדערע רעליגיעזע אַנשויאונגען פון דער מזרח-וועלט האָט דער ווילד-פרעמדער, מיסטישער עקסטאַז פון דעם יהודה׳עאישען קולט געמאַכט אַ בעזונדער שטאַרקען איינדריק אויף די העכערע שיכטען פון דער רוימישער געזעלשאַפט. רוימישע אַריסטאָקראַטען האָבען אָנגעהויבען אַרוים-

וויזען שטארקע נייגונגען צו דעם יהודה׳עאישען גלויבען, און ווען עס איז פארגעקומען אזא פאל מיט דער פרוי פון דעם רוימישען סענאטאר סאטורנינום, פולוויא, און זי האט דורך עטליכע רוימישע יהודה׳ער געשיקט זאגאר רייכע מתנות פאר׳ן בית־המקדש אין ירושלים, — האט טיבעריום געזעהען אין דעם א רעזולטאט פון דער אגיטאציע, וואס עס פיהרט די יהודה׳עאישע בעפעלקערונג אין רוים געגען דעם אפיציעלען רוימישען קולט. ער האט דאן געלאזען ארויסטרייבען פון רוים אלע יהודה׳עאישע איינוואוינער צוזאמען מיט די גרים, און א דאנק דער עצה פון זיין מיניסטער סעיאן, זענען פיער טויזענד יונגע יהודה׳ער פער־שיקט געווארען אויף דער אינזעל סארדיניען, אויף צו קעמפפען מיט די דארטיגע רויבער־באנדעס (19). דאס איז געווען די ערשטע פערפאלגונג, וואס די יהודה׳ער האבען געהאט איבערצוטראגען אויסער די גרענעצען פון זייער לאנד ספעציעל פאר זייער גלויבען.

גראטום׳ס נאכפאלגער איז געווען פאנטיוס פילאטום, א מענש מיט א אונגעוועהנליך אכזריות׳דיגער נאטור, וואס זיין נאמען איז פערשריבען געווארען מיט שאנד און פעראכטונג נישט בלויז אין דער געשיכטע פון יהודה. פון אלע פראקוראטארען, וואס האבען געהערשט איבער יהודה פאר איהם, איז ער געווען דער ערשטער, וואס האט געוואגט אנצוגרייפען די עמפפינדליכסטע זייט פון דעם יהודה׳שען נאצ־יאנאלען גייסט — דעם רעליגיעזען געפיהל. ביז איהם האבען די פער־טרעטער פון דער רוימישער מאכט זיך גערעכענט מיט די פערהייליגטע בעגריפען פון דעם יהודה׳עאישען פאלק, און וויסענדיג ווי שטרענג עס איז לויט דעם יהודה׳שען גלויבען פערבאטען יעדע זאך, וואס האט נאר עפעס א שיכות צו דער פערעהרונג פון א מענשען אדער א מענשליכע אבבילדונג, — האבען זיי זייערע סאלדאטען־אבטיילונגען פערבאטען צו טראגען איבער די גאסען פון ירושלים די מיליטערישע פאהנען, אויף וועלכע עס האט זיך געפונען די אבבילדונג פון דעם רוימישען הערשער; די דאזיגע שוינונג פון דעם רעליגיעזען פאלקס־געפיהל האט זיך פראק־טיצירט אין דער גאנצער צייט, זינט יהודה איז ארונטערגעפאלען אונטער דער רוימישער הערשאפט, און זאגאר די מטבעות, וואס זענען דא גע־גאסען געווארען, האבען אויך געהאט אויף זיך נאר דעם נאמען פון קייזער, אבער נישט זיין בילד — אויף אזוי פיעל איז פאר אלעמען קלאר געווען, אז אפילו דער מינדעסטער אויסדרוק פון דעם רוימישען

„קייזער=קולט” האָט קיין פלאַץ נישט דאָרט, וואו ס'הערשט דער קולט פון אַ אבסאָלוטען, איין=איינציגען גאָט .

פילאַטוס האָט אָבער גאַנץ אַנדערש פערשטאַנען זיין אויפגאַבע אַלס פראָקוראַטאָר . ער האָט איבערגענומען דעם פּאָסטען אין דער צייט, ווען דער קייזער מיט'ן סענאַט צוזאַמען האָבען געציטערט פאַר דעם דערמאָהנטען יהודה'ער=פיינד סעיאַן, און ער האָט אויסגעטייטשט זיין אויפגאַבע אין דעם זין, אַז יהודה מוז אינגאַנצען בעזיגט ווערן . נישט שוינען דאַרף מען דאָס רעליגיעזע געפיהל פון די פערעקשנ'טע יהודה'ער, נאָר רייצען, און דערביי מוז מען דאָס גאַנצע לאַנד אין דער מורא האַלטען . און ער האָט זיך גענומען דורכפיהרען אָט די אויפגאַבע מיט דער גאַנצער גרויזאַמקייט פון זיין נאַטור ; באַלד איז איהם אָבער אויסגעקומען זיך צו איבערצייגען, אַז עס איז לייכטער צו בעזיגען צעהן שטאַרקע פעלקער, ווי צו בעהערשען דעם איינציגען גייסט פון די דאָזיגע „באַרבאַרישע” יהודה'ער

אין אַ געוויסער נאַכט האָט פילאַטוס געלאָזען אַריינפיהרען קיין ירושלים אַ מיליטער=אָבטיילונג מיט דער פאָהן, אויף וועלכער ס'האָט זיך געפונען דאָס קייזער=בילד . ווען די איינוואוינער פון שטאָדט האָבען דערזעהן די פאָהן, זענען זיי פערציטערט געוואָרען ; שלוחים פון פאָלק זענען גלייך אַוועקגעלאָפען קיין קסריה, און האָבען געבעטען דעם פראָקוראַטאָר, ער זאָל צונעהמען די בילדער פון דער הייליגער הויפּטשטאָדט . גאַנצע פינף טעג זענען זיי נישט אָבגעטרעטען פון זיין פּאַלאַץ און האָבען נישט אויפגעהערט איהם צו בעשטורמען מיט זייער בקשה ; ער האָט זיי אָבער אָבגעזאָגט און ערקלערט, אַז צונעהמען די קייזער=בילדער פון דער הויפּטשטאָדט, וואָלט הייסען : בעליידיגען דעם קייזער . אויפ'ן זעקסטען טאָג, ווען ער האָט געזעהען, אַז די יהודה'ער טרעטען נישט אָב פון זיין פּאַלאַץ, האָט ער זיי צוזאַמענגענומען אויף איין פּלאַץ און אָבשליסענדיג איהם פון אַלע זייטען מיט סאָלדאַטען, האָט ער געדראָהעט די בעלאַגערטע מיט'ן טויט, אויב זיי וועלן זיך נישט אָבזאָגען פון זייער פערלאַנג ; אַ שטורם פון הייסע פּראָטעסטען איז געווען דער ענטפער אויף זיין פאָדערונג, און ווען די סאָלדאַטען זענען שוין גרייט געווען זיך אַרויפצוואַרפען אויף די „ווילדע” יהודה'ער, האָבען זיך די לעצטע געלעגט אויף דר'ערד און אויסגעשטרעקט די העלזער, ערקלערנדיג, אַז זיי ווילען גיכער שטאַרבען, איידער צו=

זעהן, ווי די הייליגע שטאדט ווערט פערשוועכט. די דאזיגע גייסטיגע שטארקייט האט בעזיעגט דעם בעזיעגער — פילאטוס האט בעפעהלען, ארויסצופיהרען די קייזער-בילדער פון ירושלים.

אין א קורצער צייט ארום האט זיך פילאטוס וויעדער געפרובט צוטרעטען צו דעם זעלביגען פונקט, נאר פון אנ'אנדער זייט. ער האט געלאזען אריינפיהרען קיין ירושלים די גאלדענע פאנצירען, אויף וועלכע ס'איז געוועזן אויסגעקריצט דעם קייזער'ס נאמען, און זיי אוועקגעשטעלט אינ'ם קעניגליכען פאלאץ, וואו דער פראקוראטאר מיט זיין סוויטע פלעגט זיך אויפהאלטען, קומענדיג אין דער הויפטשטאדט. דאס איז אויך געטאן געווארען נאר כדי צו רייצען דאס פאלק, און ווען א דעפוטאציע פון דער העכערער געזעלשאפט האט איהם געבעטען, ער זאל די פאנצירען צונעהמען פון ירושלים, האט ער זי אבגעזאגט. די לעצטע האט זיך דאן בעקלאגט אויף פילאט'ן פאר טיבעריוס'ן אליין, און ער האט בעפעהלען, מ'זאל די פאנצירען צוריק אוועקפיהרען קיין קסריה, אין דעם דארטיגען אויגוסטטעמפעל.

א שטארקערער צוזאמענשטויס צווישען פילאטוס'ען און דער יהודה'שער בעפעלקערונג איז פארגעקומען ביי א דריטען צופאל. פילאטוס האט געוואלט צוציהען וואסער קיין ירושלים פון א טייך, וואס האט זיך געפונען צוויי הונדערט סטאדיען וויט פון שטאדט, און געלד אויף דעם אלעמען האט ער גענומען פון דער — בית המקדשקאסע. דאס פאלק האט איהם דאס נישט געקענט שענקען, און ווען ער איז אליין מיט די ארבייטער פון דער וואסער-לייטונג אנגעקומען קיין ירושלים, איז ער ארומגערינגעלט געווארען פון א גרויסער פאלקסמאסע, וואס האט הויך פראטעסטירט געגען דער עולה און געהייסען אבשטעלען די ארבייט. פילאטוס האט דאן בעפעהלען א גרויסע צאהל פון זיינע סאלדאטען זיך איבערצוקליידען אין יהודה'עאישע מלבושים, און אויסמישענדיג זיך אין דער פערזאמעלטער מאסע האבען די סאלדאטען גענומען שלאגען די שוצלאזע יהודה'ער. פון די לעצטע זענען דערביי א סך געטויט און פערוואונדעט געווארען.

נאך צעהן יאהר ליידען (26—36) איז יהודה בעפרייט געווארען פון דעם מערדערישען פראקוראטאר, און וויעדער איז דאס געשעהען א דאנק דעם צופאל, וואס ער האט זיך פערטשעפעט אויך מיט די שומרונים. ביי די לעצטע איז צו יענער צייט אויפגעשטא-

נען אַ געוויסער משיח אָדער נביא, וואָס האָט צוזאַמענגענומען אַ גרויסע צאָהל שומרונים אין דעם דאָרף טיראַט אבא, און האָט זיי צוגעזאָגט, אויסצוגעפינען אויפ'ן באַרג גריזים די הייליגע כלים פון דעם משכן, וואָס האָט עקזיסטירט אין משה'ס צייטען. פּילאַטוס, וועלכער האָט אין יעדער גרעסערער פאָלקס-פערזאַמלונג גלייך געזעהען אַ אויפשטאַנד געגען רוים, האָט אַרומגערינגעלט די פערזאַמעלטע מיט סאָלדאַטען און געלאָזען הרג'ענען די פאָרנעהמסטע פון זיי (36); דאָס האָט אויפגערעגט געגען איהם אַלע שומרונים און זיי האָבען זיך געקלאָגט אויף איהם פאַר דעם רוימישען לעגאַט אין סיריען, וויטעליוס. דער לעצטער האָט דאַן אַוועקגעשיקט פּילאַטוס'ן ען קיין רוים, זיך פערטהיידיגען פאַר טיבעריוס'ען, און פון דאָרטען איז ער שוין מעהר צוריק נישט געקומען.

וויטעליוס האָט אַרויסגעוויזען אַ בעזונדער געניגטקייט צו יהודה, און האָט נישט בלויז געשוינט די געפיהלען פון פאָלק, נאָר אויך זיך בעצויגען צו זיי מיט אַ געוויסער אַכטונג. קומענדיג קיין ירושלים האָט ער אַליין געלאָזען ברענגען אַ קרבן אין בית המקדש, און אויסער די קלענערע פערלייכטערונגען, וואָס ער האָט געמאַכט דעם פאָלק בנוגע צו שטייערן און נאָך אַזעלכע זאַכען, האָט ער בעפרייט יהודה פון אַ שווערער בעליידיגונג, וואָס האָט אָנגעגריפען אי איהר נאַציאָנאַלען כבוד, אי איהר רעליגיעזען געפיהל: ער האָט צוריק איבערגעגעבען אין בית-המקדש די כהונה-גדולה-קליידער און די איבעריגע מכשירים פון דער עבודה, וועלכע זענען ביז אַהער געלעגען אונטער'ן שלאָס אין דער פעסטונג אַנטאָניום און פלעגען אַרויסגעגעבען ווערן פון דעם רוימישען קאָמענדאַנט נאָר אויף איבער יום-טוב. וויטעליוס האָט אויך אַראָבגעזעצט פון זיין אַמט דעם פאָלקס-פערהאַסטען כהן-גדול יוסף כיפא און בעשטימט אויף זיין פּלאַץ אַ געוויסען יהונתן פון דער משפחה ענן.

דאָס אַלץ איז פאָרגעקומען אין יהודה גופא, דאָס הייסט אין דעם טהייל לאַנד, וועלכען די רוימער אַליין האָבען בעהערשט; אין די קאָנט-פּראָווינצען דאַגעגען, דאָרט וואו עס האָבען נאָך געהערשט די יורשים פון דעם אדומי'שען קעניג, האָט זיך דער בעפעלקערונג פיעל רוהיגער געלעבט. בײדע טעטראַרכען, הורדוס-אַנטיפּאַ אין גליל און פּערעאַ און פיליפּ אין טראַכאָניטיס און בשן, זענען, ווי בעוואוסט, געווען אונטערגעוואָרפען דייער רוימישער מאַכט; דאָרט

האט זיך אבער די דאזיגע מאכט גאנץ שוואך געשפירט און די פראווינצען זענען כמעט אין אלע הינזיכטען געוועזען פאלקאם אונאבהענגיג פון דער צענטראלער פערוואלטונג. דאס איז געשטאנען אין א ענגען צוזאמענהאנג דערמיט, וואס די טעטראַרכען אליין זענען געוועזען מעהר רוימער, ווי יהודה'ער, און אין זייער אדמיניסטראטיווער טעטיגקייט האבען זיי שטענדיג אין זינען געהאט די אינטערעסען נישט פון דעם בעהערשטען פאלק, נאר פון דער רוימישער מאכט. די בעפעלקערונג פון די דאזיגע פראווינצען איז אויך נישט אומעטום געוועזען א יהודה'עאישע; אזוי איז פיליפ'ס טעטראַרכיע, וואס איז בעשטאנען פון די געביטען: בשן, טראכאניטים, גולן און פאנעאס, כמעט אינגאנצען געוועזען בעזעצט מיט סירייער און גריכען.

פיליפ האט אויך געירשה'נט פון פאטער די ליידענשאפט צו בויען, און פאר דער צייט פון זיין הערשען זענען אין דער קלייגער מלוכה צוגעקומען עטליכע נייע שטעדט. דעם ישוב פאנעאס, ביים ירדן, האט ער געלאזען איבערבויען און פערגרעסערן, און האט איהם א נאמען געגעבען קסריה (קייזער); אום אונטערצושיידען די שטאדט פון דער האפענשטאדט קסריה, וואס הורדוס האט געלאזען אויפבויען, איז די ערשטע גערופען געווארען קסריה־פיליפי. ער האט איבערגעבויט אויך די שטאדט בית־צידה און זי אנגערופען יוליאדא, אויפ'ן נאמען פון אויגוסט'ס טאכטער.

אין דער הינזיכט פון קעמפפען און בלוט פערגיסען איז אבער פיליפ גארנישט עהנליך געוועזען צו זיין פאטער. גאנצע זיבען און דרייסיג יאהר האט ער געהערשט איבער דער פראווינץ, וואס די רוימישע מאכט האט איהם אנפערטרויט, און אין דער גאנצער צייט איז די מנוחה פון די דארטיגע איינוואוינער קיין איינציג מאל נישט געשטערט געווארען. ארומפאהרענדיג איבער'ן לאנד האט ער מיטגעפיהרט מיט זיך זיין ריכטער־שטוהל, און ווען מ'האט זיך צו איהם אין וועג געווענדעט מיט וועלכען ס'איז ספק, האט ער זיך גלייך אוועקגעזעצט אויפ'ן שטוהל, אויסגעהערט די טענות פון ביידע בעלי־דברים און ארויסגעטראגען זיין אורטייל. געשטארבען איז ער אין 34־טען יאהר נאך דער נייער צייט־רעכנונג, און אזוי ווי ער האט נאך זיך קיין יורש נישט איבערגעלאזען, איז די טעטראַרכיע איבערגעגעבען געווארען, לויט טיבעריום'ס בעפעהל, אינ'ם רשות פון דעם רוימישען פערטרעטער פון סיריען, אלס א טייל פון דעם סירישען געביעט.

מעהר יהודה׳עאיש לויט איהר געאגראפישער לאגע און לויט דעם פערנעהם פון דער בעפעלקערונג איז געווען די טעטראַרכיע פון הורדוס׳עס צווייטען יורש, הורדוס־אנטיפא. אין זיין טעטראַרכיע זענען אריינגעגאנגען די פראווינצען גליל און פערעא; פון זיי איז די ערשטע געווען איינגאנצען בעפעלקערט מיט פאטריאטישע יהודה׳עער, וועלכע האבען אפט פערקעהרט מיט זייערע ברידער פון יהודה און היים געשטיצט יעדע בעוועגונג פאר דער בעפרייאונג פון דעם פעראייניגטען לאנד

ווי זיין פאטער און זיינע ברידער, האט אויך אנטיפא געהאט אין זיך גאנץ וועניג יהודה׳עאישעס, און אויך זיין אידעאל איז געווען, וואס מעהר נושא חן צו זיין אין די אויגען פון די רוימער. זיין ערשטע ארבייט איז געווען, אבצובויען צוריק די שטאדט צפורה, וועלכע ווארום האט געהאט צושטערט און זיין קאמפף מיט יהודה הגלילי. ער האט די שטאדט פערגרעסערט אין בעפעסטיגט און געמאכט פאר זיין רעזידענץ; באלד אבער האט ער אנגעהויבען בויען א נייע שטאדט אויף דעם וואונדער־שענעם ברעג פונ׳ם ים כנרת, און ווען טיבעריוס איז ארויף אויף דעם רוימישען טראן, האט ער די שטאדט אנגערופען אויף זיין נאמען: טיבעריאס (טבריה) און געוואלט אהין איבערטראגען זיין הויפט־קווארטיר. ער האט געוואלט אריבערציהען אין דער נייער הויפטשטאדט וואס מעהר איינוואוינער; די פרומע יהודה׳עער האבען אבער אהין נישט געוואלט אריינקומען, ווייל זיי האבען דארט געפונען ביינער פון מענשליכע קערפער׳ס און דאס האט געהייסען, אז זיי ווערן אלע טמא און פערליערען דעם צוטריט צום בית־המקדש און צו יעדער הייליגער ארבייט. דער טעטראַרך האט דעריבער געמוזט בעזעצען זיין הויפט־שטאדט מיט א פרעמדער, אנגעלאפענער בעפעלקערונג, און ווען די שטאדט איז ענדליך בעוואוינט געווארען, האט ער דארט געלאזען אויפשטעלען פאר זיך א פרעכטיגען פאלאץ, וואס איז געווען בעפוצט מיט פערשידענע פיגורען, — א אקט, וואס האט אויך שטארק פערלעצט דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאלק.

מיט דער רוימישער מאכט איז אנטיפא געשטאנען אין די בעסטע בעציהונגען, און ווען עס איז פארגעקומען אמאל, אז דער נאבאטעאישער קעניג איז ארויסגעטרעטען געגען איהם מיט געוועהר און ער איז געווען צו שוואך זיך צו שיצען, האט טיבעריוס בעפעהלען דעם רוימישען פערוואלטער פון סיריען, וויטעליוס׳ען, ער זאל מיט זיין גאנצער מיליטערישער מאכט ארויסטרעטען צו הילף דעם טעטראַרך פון

גליל . פארגעקומען איז דער צוזאמענשטויס איבער א ראמאנטישען
צופאל : אנטיפא׳ס ערשטע ווייב אין געוועזן די טאכטער פון דעם דער=
מאהנטען נאבאטעאישען קעניג ; ער האט אבער מיט איהר נישט לאנג
געלעבט בשלום, און פאהרענדיג איינמאל קיין רוים, האט ער זיך אויפ׳ן
וועג פערליעבט אין דער פרוי פון זיין שטיף=ברידער הורדוס , וועלכער
האט געלעבט אין קסריה אלס פריוואט=מאן . די פרוי , הורדיה , א
טאכטער פון דעם געהרג׳טען אריסטאבול , האט איהם אויך געליעבט ,
און אויף זיין פערלאנג האט זי פערלאזען דעם מאן, פון וועלכען זי האט
שוין געהאט געבוירען א טאכטער, און חתונה געהאט—גענען דעם יהודה׳=
שען געזעץ — מיט׳ן געליעבטען . דאן איז אנטיפא׳ס ערשטע ווייב אנט=
לאפען צו איהר פאטער ארעט , און אין גיכען איז פארגעקומען א בלוטי=
גער קאמפף צווישען די מחנות פון דעם אראבישען שווער מיט זיין
יהודה׳עאישען איידים , — א קאמפף, וואס האט זיך געענדיגט מיט אנטי=
פא׳ס מפלה. ער האט זיך אבער נישט געוואלט אונטערגעבען און געבע=
טען שטיצע ביי זיין רוימישען בעשיצער , און אלס ענטפער אויף דעם ,
האט וויטעליום בעקומען דעם בעפעהל , ארויסצוטרעטען מיט זיין מילי=
טער געגען ארעט׳ן . וויטעליום האט בעשטימט דעם מארשרוט פאר
זיינע לעגיאנען פון עכו (פטאלאמעאום) דורך יהודה קיין גליל ;
דא האט ער זיך אבער וויעדער אנגעשטויסען אן דער פראגע וועגען די
פאהנען מיט די קייזער=בילדער , און ווען א דעפוטאציע פון יהודה האט
זיך געווענדעט צו איהם און געבעטען, ער זאל דאס מאל אויך שוינען דעם
רעליגיעזען געפיהל פון פאלק , — האט ער געענדערט דעם מארשרוט
און געפיהרט זיינע סאלדאטען פון יענער זייט ירדן , נישט אריינקומענדיג
מיט זיי אין יהודה גופא .

פון דער מיליטערישער עקספעדיציע איז, איבריגענס , גארנישט
געווארען. עס איז אנגעקומען פלוצלונג די ידיעה וועגען טיבעריוס׳עס
טויט (37) , און וויטעליום האט זיך געמוזט אומקעהרען קיין אנטיוכיא .

פיערטעם קאפיטעל.

דאס אינערליכע לעבען פון פאלק אין יהודה און אין די ארומיגע לענדער.

יהודה האט פערלוירען איהר זעלבסטשטענדיגקייט און איז פערהאנדעלט געווארען אין א רוימישער פראווינץ מיט א רוימישער פערהאלטונג (פריהער אין דער געשטאלט פון דער אדומי'שער דינאסטיע און דערנאך — פון א רוימישען פראקוראטאר). און די פרעמדע מאכט האט זיך מיט דעם נאמען אליין נישט בענוגענט: זי האט ארייננענומען אין איהרע הענד אלע געביעטען פון דעם יהודה'שען פאלקס-לעבען און זיך בעמיהט ארויפצולעגען אויף זיי איהר שטעמפעל. די יהודה'שע געריכטס-טעטיגקייט איז ארונטערגעפאלען אונטער א רוימישער קאנטראלע; פאר א כהן גדול איז בעשטימט געווארען נישט דער, וואס איז אויסגעוועהלט געווארען פון פאלק, נאר יענער, וואס האט נושא חן געווען ביי דעם רוימישען מאכטהאבער; די יהודה'שע שטעדט זענען פערפוצט געווארען מיט מאנומענטען פון הויכגעשטעלטע רוימער; די ניי אויפגעשטעלטע הייזער און פאלאצען זענען געבויט געווארען אינ'ם רוימישען סטיל און דער גאנצער טאן פון לעבען אין די ספערען, וואס זענען געשטאנען נעהנמער צו דער מאכט, איז געווארען א רוימישער.

די דאזיגע נייע לאגע, וואס האט פון איין זייט מיטגעבראכט מיט זיך פערשידענע מטשות'דיגע רעפרעסיעס נעגען פאלק, און

דער געשטאלט און נייע פערפליכטונגען, שטייערן און אנדערע דריקונגען; און פון דער צווייטער זייט — געשטעלט אין געפאהר די אייגענארטיגע גייסטיגע פיזיאגאמיע פון דער אומה, — האט ארויסגערופען א בעזונדער שטארקע, אינטענסיווע טעטיגקייט אין די רייהען פון דער פאפולערער פאלקס-פארטיי, די פרושים. פון די איבריגע צוויי פארטייען, די צדוקים און די איסים, האבען די ערשטע, די צדוקים, אינגאנצען אויפגעהערט צו עקסיסטירען אלס פארטיי מיט בעשטימטע לאזונגען און מיט א געוויסען איינפלוס אויפ'ן פאלק, צוזאמען דערמיט, ווי הורדוס האט זיך בעפעסטיגט אויף דעם יהודה'שען טראן. די דאזיגע וועלטליכע יהודה'אישע אריסטאקראטען, מיט זייער שטארקער נייגונג צו די אויסערליכע לעבענס-פארמען פון דער גריכיש-רוימישער וועלט, האבען געקעמפפט פאר די געפליבענע פערטרעטער פון דער חשמונאי'שער דינאסטיע, אזוי לאנג ווי עס איז נאך געווען וועלכע ס'איז האפנונג, זיי צוריק אומצוקעהרען צו דער מאכט; קוים איז אבער די לעצטע האפנונג פערשוואונדען געווארען (נאך אנטיגאנ'ס טויט) און דער אדומי'שער הערשער איז געזעסען פעסט און זיכער אויף דעם טראן פון יהודה, האבען זיך בעדייטענדע טיילען פון דער פארטיי אונטערגעגעבען, און זיך צופאסענדיג צו די נייע בעדינגונגען, האבען זיי איצט, אין דער אדומי'שער רעגירונג, געשפיעלט די זעלביגע ראליע, וואס פריהער — אין דער חשמונאי'שער.

די עקסטרעמע געגנער, ווידער, פון די צדוקים, די איסיים האבען אויך נישט געהאט קיין דירעקטען איינפלוס אויף די ברייטע מאסען פון פאלק. זייער נעגאטיווע בעציהונג צו יעדער פארם פון מאכט, מלוכה און וועלטליכקייט איבערהויפט, האט קיינמאל נישט אנגענומען דעם כאראקטער פון וועלכען ס'איז אקטיווען ארויסטריט געגען דער מאכט מיט איהרע איינפיהרונגען. די איסיים האבען נאר איין מאכט אנערקענט — די מאכט פון גאט, און פאר דער מאכט עקסיסטירען נאר איינדיווידואומען, איינציגע מענשען, וועלכע דארפען זיך וואס מעהר דערווייטערן פון דעם ערדישען און וועלטליכען לעבען, וועלכע דארפען זיך היילינגען, רייניגען און געטליך זיין. ווען הורדוס האט (אין 20-טען יאהר) געצוואונגען דער יהודה'שער בעפעלקערונג, זי זאל דורך א שבועה איסדריקען זיין טראן און דער רוימישער אויבער-הערשאפט איהר טריי אונטער-

טעניגקייט, האבען די איסיים נישט געוואלט שווערען; דער קלוגער
אדומי האט אבער גאנץ גוט פערשטאנען, אז אזעלכע „רעוואלוציא-
נערען" זענען פאר איהם נישט געפעהרליך, און ער האט געגען זיי
קיינע רעפרעסיעס נישט אנגעווענדט. דער דאזיגער בלוטיגער טיראן,
וואס זיין גאנץ לעבען איז געווען איין לאנגע קייט פון אכזריות און
רציחות, האט זיך בכלל בעצויגען מיט א טיעפער עהרפורכט צו די
הייליגע איסיים און גאנץ אפט האט ער זיי זאגאר ארויסגעוויזען א
בעזונדערע צוגענייגטקייט; דאס האט זיך גענומען — ווי ס'האט זיך
אין פאלק שפעטער דערצעהלט — פון דעם פאלגענדען פאקט: ווען
הורדוס איז נאך א קינד געווען, האט איינער פון די הייליגסטע אי-
סיים, מיט'ן נאמען מנחם, אויף איהם נביאות געזאגט, אז ער וועט
אמאל קעניגען איבער יהודה, וועט זיין מעכטיג און גרויס און —
וועט א סך זינד בעגעהן געגען גאט און זיינע געבאטען; שפעטער,
ווען מנחם'ס נבואה איז מקוים געווארען און אנטיפאטאר'ס יורש האט
זיך שוין גאנץ פעסט געפיהלט אויף דעם יהודה'שען טראן, האט ער
געשיקט נאך דעם הייליגען „זעהער" און איהם געפרעגט, וויפיעל
יאהר ער וועט קעניגען. מנחם האט אבער געשוויגען און נישט גע-
וואלט ענטפערן אויף דער געשטעלטער פראגע; דאן האט הורדוס
אליין אנגעהויבען צעהלען, פרעגענדיג: צעהן יאהר? צוואנציג? דריי-
סיג? און ווען דער הייליגער האט מיט קיין צייכען זיך נישט ארויס-
געזאגט געגען אט די אנגעגעבענע צאהלען, האט הורדוס דערפון
ארויסגעדרונגען, אז ער וועט רעגירען איבערן לאנד נישט ווייניגער
פון דרייסיג יאהר. דאס האט איהם שטארק הנאה געטאן און ער
האט געטראגען אין הארצען א געוויסען געפיהל פון דאנקבארקייט
צו דעם הייליגען איסיי און זיין ארדען.

די איינציגע, וואס האבען זיך אנטקעגענגעשטעלט דער מאכט
און געזוכט צו שיצען דעם פאלק פון איהר שעדליכען איינפלוס,
זענען געווען די פרושים. אט די נאציאנאל-גייסטיגע פארטיי, וואס
האט פארגעשטעלט מיט זיך דעם קערנדיגסטען עלעמענט פון דער
אומה, האט שטענדיג געזעהען פאר זיך נאר איין ציעל: דאס פאלק
מוז דערהאלטען ווערן, אלס גאנצער וועזען, מיט זיין בעשטימטער
גייסטיגער פיזיאנאמיע, מיט זיין תורה, מיט זיין גאט. און ווייל די
פרעמדע מאכט שטערט די פרייע אויסבילדונג פון דעם יהודה'שען
גייסט און ברענגט מיט זיך נייע נארמען, נייע פערפליכטונגען

און גאנץ אָפט אויך שווערע רעפּרעסיעס, דארף מען קעמפּפען געגען איהר מיט די זעלביגע מיטלען, וואס זי אליין שטעלט ארויס — מיט דער פשוט'ער קראפט; דאס איז געוועזן דער געדאנקען-גאנג פון א געוויסען טייל פון דער פּארטיי, פון די אזוי גערופענע קנאים, פון וועלכע ס'האט זיך אויסגעבילדעט די אקטיווע אָפּאָזיציע.

פון די רייהען פון די דאזיגע בעגייסטערטע פּאטריאָטען האבען בעשטאמט די אלע אויפשטאנדען און רעוואלוציאָנערע ארויסטרעטונגען, וואס זענען פארגעקומען אין לאנד אין דעם פערלויף פון דער גאנצער צייט, דאס הייסט: זינט פּאמפּעיוס האט איינגענומען יהודה. דער אנפיהרער פון די גליל'עאישע מחנות, געגען וועלכען הורדוס האט געקעמפּפט, נאך איידער ער איז געווארען הערשער פון יהודה, הזקיה, האט אנגעהערט צו דער גרופּע; די גרויסע פאלקס-מאניפעסטאציע פאר די לעצטע טעג פון הורדוס'עס הערשען, ביי וועלכער ס'איז אראבגעריסען געווארען דער רוימישער אדלער פון בית המקדש, איז אנגעפיהרט געווארען פון די בעריהמטע פרושים יהודה און מתיתיהו, און אויך די לעצטע פּאטריאטישע קעמפּפער, יהודה הגלילי און צדוק, וועלכע האבען ארגאניזירט די העלדישע קאמפּפס-גרופּען אונטער דעם נאמען זעלאטען (קנאים, פאנאטיקער), — זענען געוועזן פרושים.

אט די אלע אקטיווע רעוואלוציאנערען האבען אבער אויסגעמאכט צוזאמען נישט מעהר, ווי א קליינער טייל פון דער גרויסער פאלקס-פּארטיי; די מעהרהייט אונטער די פרושים און זייערע בעדייטענדע פיהרער האבען זיך גאנץ אנדערש בעצויגען צו דער אויפגאבע פון בעשיצען דעם פאלק. פריעדליכע גייסט-מענשען בכלל און דערצו אויך ווייטזיכטיגע פאלקס-פריינד, האבען אט די דירעקטע נאכפאלגער פון די אמאליגע סופרים געפיהלט און פערשטאנען, אז דאס קליינע יהודה וועט זיך שוין איצט אזוי גיך נישט בעפרייען פון דער פראקטישער פרעמדער הערשאפט, און זיי האבען גענומען בויען פעסטונגען ארום דעם יהודה'שען פאלק, פערשטארקענדיג אין איהם זיין אייגענעם גייסט און ארויפלעגענדיג א ספּעציפיש-יהודה'שען שטעמפּעל אויף יעדען טריט פון זיין אלטעגליכען לעבען. די זעלבסטשטענדיגקייט פון לאנד איז אונטערגעגאנגען; מ'מוז דעריבער דעם פאלק היטען פון דעם פרעמדען איינפלוס, און זעהן פערשטארקען אין איהם דעם בעוואוסטזיין פון זיין „איד", פון זיין אייגענארטיגער וועלט-אויפפאסונג — דאס איז געוועזן דער דעוויז פון די

פּאַסיווע, פריעדליכע פּרושים, וועלכע האָבען זיך אינגאַנצען אַוועקגע־שטעלט אָן אַ זייט פון דער מאַכט און נישט אַרויסגעוויזען עפענטליך קיין שום אָפּאָזיציע בנוגע צו איהרע איינפיהרונגען און אָרדנונגען. די מאַכט האָט געקאָנט דערפון נאָר צופריעדען זיין, און האָט זיך בעצויגען דערפאַר מיט אַ געוויסער נאַכגיביגקייט צו די גרויסע גייסטער פון פאָלק, און דאָס האָבען די לעצטע אויסגענוצט, אום אַ נייע מאַכט צו ענטוויקלען, — די מאַכט פון דעם געטליכען וואָרט, פון דער תורה. עס האָט זיך ענטוויקעלט אַ אינטענסיווע טעטיגקייט, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציעל, צו בעלייכטען פון אַלע זייטען די יהודה'שע געזעצגעבונג און זי אַזוי אַוועקצושטעלען, אַז זי זאָל אַרומנעהמען דעם גאַנצען אַלטעגליכען לעבען פון פאָלק; צוזאַמען דערמיט, ווי די פּראַק־טישע געזעצגעבונג איז אַלץ מעהר און מעהר קאָנצענטרירט געוואָרען אין די הענד פון דעם אדומי'שען אָדער רוימישען מאַכטהאָבער, איז געוואַקסען די צאָהל פון די פּרושים־געזעצגעבער, וואָס האָבען טעאָרע־טיש בעגרינדעט דעם זין פון געזעץ און אויף דעם יסוד ענטוויקעלט אַ גאַנצע רייהע פון נייע לאָגישע מעגליכקייטען און שלום־פאָלגערונגען.

די ערשטע פאָרשטעהער פון דער דאָזיגער נייער ריכטונג זענען געווען שמעיה און אַבטליון. די דאָזיגע „פאָר" האָט אין סנהדרין פאַר הורקנוס דעם II־טען געשפּיעלט די זעלביגע ראָליע, וואָס די פריהערדיגע פאָרזיצענדע: שמעון בן שטח און יהודה בן טבאי; ווען עס איז פאָרגעקומען אין דעם סנהדרין די שטורמדיגע זיצונג וועגען דעם יונגען הורדוס, וואָס האָט אונגעזעצליך בעשטראָפט די גליל'עאישע פּאַטריאָטען, האָט שמעיה אַרויסגעוויזען אַ בעזונדער מוט און איז אַרויסגעטרעטען אַלס בעשולדיגער געגען דעם שיצלינג פון די רוימער, וואָס איז געקומען צו דעם משפּט מיט אַ סוויטע פון רוימישע סאָלדאַטען; דער זעלביגער שמע.: האָט אָבער שפּעטער איינגעזעהען, אַז דאָס פאָלק האָט קיין האָפנונג נישט צו בעקעמפען דעם שונא, און ער האָט גערא־טען, צו עפנען פאַר הורדוס'ען די טויערן פון ירושלים. הורדוס האָט דערפאַר איבערגעלאָזען די ביידע פאָלקס־פיהרער אין לאַנד, נישט קוקענ־דיג אויף דעם, וואָס זיי האָבען נישט געוואָלט געבען די דערמאָהנטע שבועה, וועגען דיענען טריי דעם אדומישען טראָן און די רוימער. פון סנהדרין — וואָס האָט פאַר הורדוס'עס צייט אינגאַנצען פערלוירען זיין חשיבות און זיין אויטאָריטעט — האָבען זיי אָבער מיט דער צייט, זיי

ס׳ווייזט אויס, געמוזט בעזייטיגט ווערן, און דאַן האָבען זיי געגרינדעט די ערשטע אינסטיטוציע, וועלכע האָט זיך אין אַ געוויסען זין דערהאַלטען ביי אונז ביז היינטיגער צייט און האָט דערהאַלטען מיט זיך אויך די גאַנצקייט פון דער אומה; זיי האָבען געשאַפען אַ מין אַקאַדעמיע פאַר דער יהודה׳שער געזעצגעבונג, אַ מין ישיבה, וואו ס׳זענען איבערגעגעבען, אויסגעטייטשט און בעלויכטען געוואָרען די פערשידענע מסורות (טראַדיציעס) וועגען יענע פאָרמען פון דעם רעליגיעז־געזעלשאַפטליכען לעבען, וועלכע זענען אין דער תורה נישט דייטליך בעשטימט.

פון דער „פאָר" גייסטיגע פאָלקספיהרער זענען פערבליבען די פאָלגענדע לעבענס־רעגעלן, וועלכע זענען שפּעטער אַריינגענומען געוואָרען אין דער זאַמלונג פון די זעלבע אונטער׳ן נאָמען: פרקי אבות:

„שמעיה זאָגט: האָב ליעב די אַרבייט און האָב פיינד די רבנות און גיעב זיך נישט צו דערקענען דער מאַכט".

„אבטליון זאָגט: איהר חכמים! זייט פאָרזיכטיג אין אייערע רייד, טאָמער וועט איהר בעשטראָפט ווערן מיט דער שטראָף פון גלות, און איהר וועט פערטריבען ווערן אין אַזאַ אָרט, וואו ס׳איז דאָ שלעכט וואַסער; עס וועלן טרינקען (פון דעם וואַסער) די תלמידים, וואָס געהען אייך נאָך, און וועלן שטאַרבען, און עס וועט אויסקומען, אַז גאָט׳ס נאָמען איז פערשוועכט געוואָרען".

נאָכמעהר בעדייטענד און מיט אַ טיעפערער ווירקונג אויף דער אינערליכער אויסבילדונג פון יודענטום, איז געוועזען די טעטיגקייט פון דער שפּעטערדיגער „פאָר", פון הלל און שמאי. הלל (געלעבט פון 75 פאַר ביז 5 נאָך דער קריסט. צייטרעכנונג) האָט אַליין געשטאַמט פון בבל, וואו ער האָט אָנגעהערט צו אַ מיוחס׳דיגער פאַמיליע, וואָס האָט געצויגען איהר שטאַם־בוים ביז דוד המלך. קיין ירושלים האָט ער, ווי ס׳שיינט, איינגעוואַנדערט צוזאַמען מיט׳ן קעניג הורקנוס II אין זעקס און דרייסיגסטען יאָהר, און דאָ איז ער געוואָרען איינער פון די פלייסיגסטע און בעסטע תלמידים אין דער ישיבה פון די בערימטע רבּיים שמעיה און אבטליון.

די אונגעוועהנליך־רייכע פערזענליכקייט פון דעם גרויסען הלל האָט זיך דערהאַלטען אין זכרון פון פאָלק, ווי אַ ליכטיג בילד, וואָס בעווייזט זיך איינמאָל אין הונדערטער יאָהרען. דאָס איז געוועזען אַ לעבעדיגע פערקערפּערונג פון אידעאַלער מענשענליעבע, בעצויבערנ־

דער ענייוות און אונבעגרענעצטער גוטסקייט, און אַ דאַנק איהם זענען אַט די אַלע אייגענשאַפטען אַריינגענומען געוואָרען אין׳ם עצם מהות פון יודענטום אַלס פּרינציפּ, אַלס יסוד און צענטר פון דער גאַנצער יודישער לעבענס־לעהרע. ווען אַ געוויסער געצענדיענער האָט זיך אַמאָל געווענדעט צו איהם, הלל׳ן, מיט דעם פערלאַנג, ער זאָל איהם צוזאַמענפאַסען דעם גאַנצען וועזען פון דער תורה אין איין זאַץ, האָט איהם הלל געענטפערט:

„וואָס דיר איז נישט אַנגענעהם, טו אויך נישט דיין חבר — דאָס איז די גאַנצע תורה, און אַלעס איבריגעס איז נישט מעהר, ווי אַנ׳ערקלערונג דערצו. גיה, לעהרן!"

מיט דעם גייסט זענען דורכגעדרונגען אויך די איבריגע לעבענס־רעגעלן, וואָס זענען פערבליבען פון איהם אין די פּרקי אבות:

„הלל זאָגט: זיי פון אהרן׳ס תלמידים: ער האָט ליעב שלום (פריעדען) און יאָגט נאָך דעם שלום; ער האָט ליעב מענשען און איז זיי מקרב צו דער תורה".

לעהרנען די תורה אַליין און זי מיט ליעבע איבערגעבען אַנדערע — דאָס איז ביי הלל׳ן איינע פון די הייליגסטע פליכטען. ער פלעגט זאָגען: ווער עס זוכט צו פערשפּרייטען זיין נאָמען, פערליערט זיין נאָמען, ווער עס פערמעהרט נישט (זיינע קענטעניסען), פערמינדערט זיי; און ווער עס לעהרנט נישט, איז ווערט דעם טויט; און דער, וואָס בענוצט זיך מיט דער טאָגאָ (מאַנטעל פון אַ תלמיד חכם) — געהט אונטער".

ער האָט אויך געזאָגט: „אויב איך אַליין בין נישט פאַר מיר — ווער איז פאַר מיר? און ווען איך בין אַליין פאַר זיך — וואָס בין איך (וואָס׳רע ווערט האָב איך)? און אויב נישט איצט — טאָ ווען דען?"

הלל׳ס ווייכקייט, ענייוות און מענשענפריינדליכקייט האָט געהאַט דעם כאַראַקטער פון עטוואָס איבערמענשליכעס, איבערנאַטירליכעס, און גאַנץ אָפט האָבען זיך אָבגעשפּיעלט אויף דעם באָדען פערשיעדענע סצענעס. די לעגענדע דערצעהלט: עס האָבען זיך צוויי מענשען פערוועט אום דעם, אַרויסצוברענגען הלל׳ן פון געדולד און איהם צו פערבייזערן. איז איינער פון זיי געקומען צום בעריהמטען

הלל פרייטאג פארנאכט, ווען ער האט זיך געהאלטען אין וואשען און רייניגען לכבוד שבת, און האט איהם ארויסגערופען צו זיך. הלל האט איבערגעריסען זיין ארבייט און איז ארויסגעקומען צו דעם חוצפה'דיגען בעזוכער מיט דער פראגע: „וואס ווילסטו, מיין קינד?" דאן האט איהם יענער פארגעלעגט עפעס א נארישע פראגע (פארוואס זענען די פיס פון דער און דער בעפעלקערונג גראב און ברייט?) און הלל האט איהם אויף איהר געענטפערט; אין עטליכע מינוט ארום איז דער בעזוכער ווידער געקומען מיט א נייער נארישער פראגע, און אזוי עטליכע מאל כסדר; ער האט אבער גארנישט געפועל'ט — הלל האט איהם יעדעס מאל גאנץ העפליך געענטפערט, דאן האט דער בעזוכער, ענדליך, פערלוירען די געדולד און אויסגעשריגען: אזעלכע ווי דו, הלל, זאלען קיין סך נישט זיין ביי יודען! אויף דעם האט איהם הלל מילד געפרעגט: „פארוואס, מיין זוהן?" „ווייל איך האב צוליעב דיר דעם געוועט פערשפיעלט" — האט איהם יענער געענטפערט, און הלל האט געזאגט: „בעסער זאלסטו פערשפיעלען דעם געוועט, איידער איך זאל פערליערען די געדולד".

ביי דעם אלעמען איז אבער הלל דאך קיין אסקעט נישט געווען; ער האט נאר געזוכט אריינצוברענגען וואס מעהר ליעבע און מילדקייט אין דער בעציהונג פון איין מענשען צום אנדערן. הלל האט געלעהרנט: דו זאלסט דיך נישט אבשיידען פון דער געזעלשאפט; זאלסט זיך אליין נישט גלויבען, ביז דעם טאג פון דיין שטארבען; זאלסט נישט אורטיילען דיין חבר, ביז דו וועסט נישט צוקומען אויף זיין ארט; זאלסט נישט זאגען אזוינס, וואס מ'קען עס נישט פערשטעהן, מיט דער האפנונג, אז מ'וועט עס פערשטעהן, און זאלסט נישט זאגען: ווען איך וועל פריי ווערן וועל איך לעהרנען — טאמער וועסטו נישט פריי ווערן.

הלל האט שטארק מקפיד געווען אויף דער ריינקייט פון קערפער. דער מענש איז געשאפען געווארען — האט ער געלעהרנט — אין גאט'ס געשטאלט, און ער דארף היטען דעם דאזיגען צלם אלהים און איהם ריין האלטען.

וועגען הלל'ס פלייסיגקייט אין לעהרנען אלס תלמיד פון די בעריהמטע שמעיה און אבטליון האט זיך אין פאלק דערצעהלט פאלגענדעם: דער יונגער הלל איז געווען זעהר ארים. איינמאל האט זיך געמאכט, אז ער האט נישט געהאט צו בעצאהלען די קליינע סומע

פאַר'ן איינטריט אין יענעם בית המדרש, וואו שמעיה און אבטליון האָבען געלעהרנט מיט זייערע תלמידים; הלל איז דאַן אַרויפגעקראָכען אויפ'ן פענסטער, און דאָ איז ער אַזוי לאַנג געלעגען מיט צוגעפּרעס־טע אויערן צום שויב, ביז דער שניי האָט איהם אינגאַנצען פערדעקט. אין אַזאַ צושטאַנד האָט מען איהם געפונען אויף צומאָרגענס אין דער פריה, ווען ער האָט פערשטעלט מיט זיך די שיין פון פענסטער, און געפונען האָט מען איהם אַזוי פערטיעפט אין די געדאַנקען פון לעהר־נען, אַז ער האָט גאָרנישט געפיהלט קיין קעלט און קיין וועהטאָג.

ביי אַזאַ אונגעוועהנליכער התמדה איז הלל'ן געלונגען צו ווערן דער ערשטער צווישען זיינע חברים; געוואוסט האָבען אָבער דערפון נאָר געצעהלטע תלמידים, און נאָך דעם טויט פון שמעיה און אבטליון זענען אָוועקגעשטעלט געוואָרען בראש פון דער אינסטיטוציע צוויי גאַנץ אונבעדייטענדע פרושים פון דער פאַמיליע בתירה (בני בתירה); די לעצטע האָבען, ווי ס'שיינט, פערטרעטען דעם פּאָסטען נאָר אַ קורצע צייט, און זייער שטעלפערטרעטער איז געווען הלל. דאָס איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופן: עס איז אויסגעפאַ־לען אין יענעם יאָהר שבת ערב פסח, און די געזעץ־לעהרער האָבען נישט געוואוסט, ווי צו ענטשיידען דעם דין וועגען קרבן־פסח: צי מעג מען איהם מקריב זיין אום שבת, צי נישט? עס האָבען נישט געגעבען קיין קלאָרען ענטפער וועגען דער פראַגע אויך די פאָרזיצענ־דע פון דער אַקאַדעמיע, די בני בתירה. דאַן האָט איינער זיך אָבגערופען: דאָ געפינט זיך איינער פון בבל, מיט'ן נאָמען הלל, וועלכער האָט געלעהרנט תורה ביי שמעיה און אבטליון, און ווייסט, ווי מ'דאַרף זיך בעגעהן אין אַזאַ פאַל; און ווען מ'האָט הלל'ן גע־פרעגט, צי האָט ער נישט געהערט ווען ס'איז פון די רביים, וואָס מ'דאַרף טאָן מיט'ן קרבן פסח, ווען עס פאַלט אוים ערב פסח אום שבת,—האָט ער געענטפערט, אַז דער קרבן פסח, ווי יעדער קרבן תמיד, איז דוחה שבת און מ'דאַרף איהם מקריב זיין. דאַן האָט זיך ענטוויקעלט אַ היציגער ויכוח וועגען דער פראַגע, און הלל האָט בע־פעסטיגט זיין מיינונג מיט אַ קל וחומר:*) דער קרבן פסח מיט'ן

---

*) אַ געוויסע לאָגישע בעגרינדונג, וואָס דריננט אַרוים די האַרבערע זאַך (חומר) פון דער לייכטערער (קל).

קרבן תמיד (אַלטעגליכער קרבן), ביידע זענען נישט קיין פּריוואַטע, נאָר געזעלשאַפטליכע קרבנות, און ביי ביידען גלייך בענוצט זיך די תורה מיט דעם אויסדריק: במועדו (אין דער צייט); היינט מה־דאָך דער קרבן תמיד (פאַר וועלכען עס קומט אַ פּיעל לייכטערע שטראָף, אויב מ'ברענגט איהם נישט) איז דוחה שבת, איז דאָך אַ פּשיטא־שוין דער קרבן פסח (פאַר וועלכען די תורה זאָגט צו אַ פּיעל האַרבערע שטראָף)?

די דאָזיגע בעגרינדונג האָט אָבער אַרויסגערופען אויך אַ סך געגען־בעגרינדונגען, וואָס האָבען געדרונגען פּונקט דעם היפך דערפון; דאַן האָט הלל אויסגערופען: „אַזוי האָב איך געהערט פון שמעיה און אבטליון!" — און דער גאַנצער קאָלעגיום האָט זיך אונטערגעגעבען. הלל'ס נאָמען האָט דאַן אָנגעהויבען צו וואַקסען, און ענדליך האָבען די בני בתירה איהם אַליין אָבגעטרעטען זייער פּלאַץ אַלס פּאַרזיצענדע פון דער אינסטיטוציע (30).

הלל האָט געשפּיעלט איצט אין דער בעניייאונג פון יודענטום די זעלביגע ראָליע, וואָס עס האָט געשפּיעלט מיט הונדערט יאָהר פריהער דער גרויסער עזרא. ער האָט קודם כל איבערגעגעבען זיינע תלמידים דעם רייכען מאַטעריאַל פון מונדליכע מסורות (תורה שבעל פּה), וועלכען ער האָט זיך ערוואָרבען אַלס תלמיד פון שמעיה און אבטליון; אַט דער פערדיענסט איז נאָך אָבער גאַנץ קליין, אים פערגלייך מיט דעם אַנדערן, וואָס האָט געשאַפען אַ נייעם, פעסטען באָדען פאַר דער יודישער געזעצלעהרע. הלל האָט אונטערגעבראַכט דעם מנהג פון שטיצען זיך אויף אויטאָריטעטען, און האָט אַריינגעבראַכט אַ בעשטימטען סיסטעם פון געוויסע לאָגישע פערבינדונגען און שלוס־פאָלגערונגען אין דעם ווילדען כאַאָס פון געשריבענע און מונדליך איבערגעגעבענע געזעצען און געזעצען צו געזעצען (סיגים, חומרות), וועלכע זענען זיך פונאַנדערגעוואַקסען אין דעם פערלויף פון די אַלע פערגאַנגענע דורות. ער האָט אַריינגעבראַכט אין דעם פערפּלאָנטערטען געזעצען־קנויל יענעם לעבעדיגען עלעמענט, וואָס האָט דעם לעצטען געגעבען די מעגליכקייט, זיך אַליין אויפצופּלאָנטערן און קלאָר צו ווערן, נישט אָנקומענדיג צו דעם אויטאָריטעט פון געצעהלטע פערזאָנען.

יעדעס געזעץ מוז זיך שטיצען אויף דער תורה, אויפ'ן פּסוק; די בעגרינדונג אָבער פון געזעץ און דער גאַנצער פּראָצעס פון צופּאַסען דעם איצטיגען לעבענס־פאַל צו דעם אונבעשטימטען אויסדריק

פון דער תורה — דאָס זאָל געשטיצט זיין נישט בלויז אויף דעם זכרון פון דעם אָדער יענעם איבערבערענגער פון דער מסורה, נאָר אויף בע־שטימטע לאָגישע יסודות. הלל האָט אויסגעאַרבייט זיבען לאָגישע פאָרמולעס (שבע מדות שהתורה נדרשת בהן), מיט דער הילף פון וועלכע יעדעס געזעץ האָט געקאָנט אַרויסגעדרונגען ווערן פון דער תורה, און אָט די ארויסגעדרונגענע געזעצען האָבען בעקומען דעם זעלביגען אויטאָריטעט, וואָס עס האָבען פריהער געהאַט די צוגעגעבענע, מונדליכע סיגים און דינים, ד. ה. די זעלביגע געטליכע קראַפט, וואָס עס האָבען אין זיך די בפירוש'ע געזעצען פון דער תורה גופא. די דאָזיגע פאָרמולעס, וועלכע זענען שפּעטער פערדאָפּעלט און נאָך טיעפער אויסגעאַרבייט געוואָרען, האָבען געדיענט אַלס פעסטען יסוד פאַר דעם אונגעהויערען בנין פון דער יודישער (יהודה'עאיש־יודיש) געזעצלעהרע, וואָס איז בעקאַנט אונטערן נאָמען תלמוד.

הלל'ס סיסטעם פון אויסטייטשען דעם זין פון געשריבענעם געזעץ און לאָגיש ארויסדרינגען פון איהם די פאָרמען און לעבענס־פאַקטען, וואָס לאָזען זיך אין איהם איינפּאַסען — האָט בעדייטענד אָבגעשוואַכט אויך דעם אַלטען אַנטאַגאָניזם צווישען די פרושים און די צדוקים, וויל די אַלע מסורות, וואָס האָבען זיך ביז אַהער געשטיצט נאָר אויף דעם אויטאָריטעט פון געוויסע פערזאָנען, האָבען איצט בעקומען די סאַנקציע פון דער תורה אַליין. און די פאָלגען פון דעם נייעם סיסטעם האָבען זיך גלייך אַרויסגעוויזען אַלס זעהר גינסטיג פאַר די פּראַקטישע לעבענס־אינטערעסען פון פאָלק. לויט דעם געזעץ פון דער תורה האָבען אין דעם יאָהר פון שמיטה (דאָס זיבעטע יאָהר, ווען קיין זאַך האָט נישט געטאָרט געאַקערט און געזייהט ווערן) אַלע חובות געזאָלט פערליערען זייער קראַפט; מיט דער לאַגע האָבען זיך אָבער בענוצט אַ סך בעלי־חובות, וועלכע האָבען אָבגעצויגען דעם צאָהלונגס־טערמין ביז'ן שמיטה־יאָהר, כדי דאַן אינגאַנצען נישט צו דאַרפען צאָהלען, און דאָס האָט זיך געמוזט זעהר שלעכט אָברופען אויף דעם גאַנצען צושטאַנד פון האַנדעל אין לאַנד, ווייל קיינער האָט דעם אַנדערן קיין זאַך נישט געוואָלט לייהען. כדי צו בעזייטיגען די דאָזיגע ערשיינונג, האָט הלל דאַן מתקן געווען אַ נייע תקנה: ער האָט פעראָרדענט, אַז פאַר דעם שמיטה־יאָהר זאָל דער מלוה (קרעדיטאָר) אַריינגעבען אין געריכט אַ שריפטליכע ערקלערונג, לויט וועלכער אַלע זיינע חובות געהען איבער אין'ם רשות פון דער געריכטס־

מאכט און די לעצטע איז מחויב, זיי פאר איהם אויפצומאהנען אין אלע צייטען. די דאזיגע נוצליכע תקנה, וואס האט זיך זעהר גוט אבגערופען אי אויף דער האנדעלס-טעטיגקייט פון לאנד, אי אויף דעם זיטליכען צושטאנד פון דער בעפעלקערונג, — האט בעקומען דעם גריכישען נאמען פרוזבול (פראזבאל, איבערגעבען).

דעם צווייטען ראנג נאך הלל'ן האט פערנומען א בעריהמטער געלעהרנטער פון די איסיים מיט'ן נאמען מנחם; דער לעצטער איז אבער נישט צופריעדען געווען פון הלל'ס נייע איינפיהרונגען, און ער האט זיך אבגעזאגט פון זיין פאסטען. דעם פלאץ האט דאן פערנו־מען שמאי, א שטרענגער און הארטער מענש, וואס איז געווען פונקט דער היפך פון דעם מילדען און גוטהערציגען הלל. שמאי האט שטענדיג געזעהען פאר זיך נישט דעם לעבעדיגען מענשען, נאר דעם געזעץ פון דער תורה, און אין דער צייט, ווען הלל האט געשטרעבט און געזוכט מיטלען, בעליעבט צו מאכען די תורה אויפ'ן פאלק און צוצופאסען איהרע געזעצען צו די בעדינגונגען פון לעבען, — האט שמאי נישט צוגעלאזען קיין שום פערלייכטערונגען בנוגע צו די געבאטען פון דער תורה, און זיינע אויסטייטשונגען אין דער הינזיכט זענען כמעט אלע געווען דורכגעדרונגען מיט איין בע־שטימטען לאזונג: „מ'טאר נישט". נישט די תורה איז געגעבען גע־ווארען דעם מענשען אויף צו רעגולירען די פארמען פון לעבען, נאר דאס גאנצע לעבען איז געשאפען געווארען דערפאר, אום דער מענש זאל קאנען היטען די געבאטען פון דער תורה; דאס געזעץ דארף זיך דעריבער מיט'ן מענשען און מיט זיינע לעבענס-בעדינגונגען גאר־נישט רעכנען — דער מענש מוז זיך אונטערגעבען, ווען אפילו די פשוט'ע נאטירליכע מעגליכקייט איז געגען דעם.

די דאזיגע אונגעוועהנליך-שטרענגע בעציהונג צו די געבאטען פון דער תורה האט ארויסגערופען אין פאלק פערשידענע איראנישע מעשיות וועגען שמאי'ס פריוואט-לעבען. מ'האט דערצעהלט, אז שמאי האט געצוואונגען זיינעם א קליינעם יונגעל צו פאסטען די בעשטימטע תעניתים; אז ווען ביי איהם איז געבוירען געווארען א איניקעל, א יונגעל, אום סוכות, האט ער אראבגענומען דעם סופיט פון צימער, וואו די קימפעטארין איז געלעגען, און בעדעקט דעם חלל מיט סכך, כדי דאס נייגעבוירענע קינד זאל ערפילען די פליכט פון זיצען אין סוכה. און נאך אזעלכע מעשיות. אום צו אילוסטרירען דעם אונטער־

שיעד צווישען הלל'ס גוטסקייט און שמאי'ס האַרטקייט, האָט זיך אין פאָלק דערצעהלט, אז דער זעלביגער געצענדיענער, וואָס איז שפּעטער געקומען צו הלל'ן מיט דעם בעריהמטען פאָרשלאָג (ער זאָל איהם איבערגעבען דעם וועזען פון דער תורה אין עטליכע ווערטער), איז געוועזען פריהער ביי שמאי'ן און ער האָט איהם אַרויסגעטריבען.

ווי ס'ווייזט אויס, איז שמאי אין אַלגעמיין געוועזען געגען אָנגעהמען גרים, און אין פאָלק האָט זיך נאָך דערצעהלט, אז איינער איז געקומען צו שמאי'ן און געזאָגט: איך וויל אָננעהמען די תורה און היטען איהרע געזעצען, אָבער נאָר די געשריבענע (תורה שבכתב) און נישט די איבערגעגעבענע (תורה שבעל פה). פון דעם פאָרשלאָג האָט זיך דער שטרענגער יהודה'שער געזעצלעהרער אויך שאַרף אָבגעזאָגט. און הלל דאַגעגען האָט איהם אָנגענומען און צוגעצויגען דעם געצענדיענער צום יודענטום. נאָך דעם אַלעמען איז אָבער שמאי דאָך נישט געוועזען קיין פינסטערע, מענשענפיינדליכע נאַטור; דאָס איז צו זעהען פון דעם מאמר אין די פּרקי אבות: „שמאי זאָגט: מאַך דיין תורה פאַר אַ קביעות (אַ שטענדיגע זאַך), רעד ווייניג און טו אַ סך און נעהם אָן יעדען מענשען מיט אַ פריינדליכען פּנים".

אָט די אַלע חלוקי דעות בנוגע צו פערשיעדענע עטישע און רעליגיעזע פראַגען זענען אָבער נישט אַזוי וויכטיג געוועזען, ווי די מיינונגס-פערשיעדענהייט, וואָס האָט זיך ענטוויקעלט צווישען די צוויי גרויסע געזעץ-לעהרער איבער שאלות פון דעם אַלטעגליכען לעבען. די „מדות" אויף צו „דרשה'נען" די תורה (מדות שהתורה נדרשת בהן), וואָס הלל האָט איינגעפיהרט, האָבען געמוזט פיהרען צו געגענזייטיגע טעאָרעטישע פּשט'לעך און דרינגענישען, און אַזוי איז אויסגעקומען, אז איין פּסוק אין דער תורה איז פון איינעם אויסגעטייטשט געוואָרען אַזוי און פון דעם צווייטען פונקט פערקעהרט. אויף אַזאַ אופן האָבען זיך אויסגעבילדעט צוויי בעזונדערע ריכטונגען — און ווי ס'איז צו גלויבען אויך בעזונדערע ישיבות — אין דער יודישער געזעצלעהרע, פון וועלכע איינע האָט זיך גערופען אויף הלל'ס נאָמען (בית הלל), און די צווייטע — אויף שמאי'ס (בית שמאי). די דאָזיגע ביידע ריכטונגען האָבען זיך שטאַרק אונטערשיידט אויך אין זייער בעציהונג צו די פּאָליטישע געשעהענישען פון לאַנד; דער מילדער און פריעדליכער הלל פון בבל האָט זיך בכלל פערהאַלטען גאַנץ פּאַסיו צו די מאַכטהאָבער און זיין בעציהונג צו די געצענדיענער פון

דער ארומיגער וועלט איז אויך געווען א מילדע, א צוגעלאזענע. דא־
געגען אבער איז דער יהודה'ער שמאי דורכגעדרונגען געווען מיט א
הייסער, ביטערער שנאה צו די בעדריקער פון לאנד און צו אלע
געצענדיענער, און אט די שנאה איז פון איהם איבערגעגאנגען אויך
צו זיינע תלמידים און נאכפאלגער. די לעצטע זענען געשטאנען אין
נאהנטע בעציהונגען מיט די „זעלאטען", וואס זענען אנגעפיהרט גע־
ווארען פון דעם פאנאטישען רוימערפיינד יהודה הגלילי; דערביי איז
כאראקטעריסטיש דער פאקט, אז די נאכפאלגער פון דעם שטרענגען
שמאי האבען מיט דער צייט בעקומען אויף זייער זייט די מעהרהייט
פון דער פרושים־פארטיי, און זיי האבען געקענט דורכפיהרען אלע
זייערע געזעצען און איינפיהרונגען.

אין יענער צייט האבען זיך שטארק פערגרעסערט די יהודה'שע
קאלאניעס אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה; יודען האבען זיך
צושפרייט איבער אלע פראווינצען פון דער רוימישער מלוכה און בכלל
האט זיך זיי דארט נישט שלעכט געלעבט. אין רוים גופא האבען גע־
לעבט א סך יודען, וועלכע זענען פאר יוליוס צעזאר פערגלייכט געווא־
רען אין אלע זייערע רעכטע מיט די איבריגע בירגער פון לאנד; שפע־
טער, אין די יאהרען פון אויגוסט צעזאר, איז די לאגע פון די רוימי־
שע יהודה'ער געווען נאך פעסטער און זיי האבען שוין פארגעשטעלט
מיט זיך א בעדייטענדע צאהל. ווען די דעפוטאציע פון יהודה איז געקו־
מען צו אויגוסטען בעטען, ער זאל נישט בעשטעטיגען הורדוס'עס צוואה
און איבערלאזען יהודה אונטער דער דירעקטער הערשאפט פון רוים, —
האבען זיך גאנצע אכט טויזענד רוימישע יהודה'ער משתדל געווען
דערפאר, און געשטיצט די שלוחים פון דער אומה אין זייער ארבייט.
פאר טיבעריוס'ען האבען די רוימישע יהודה'ער דאס ערשטע מאל
אנגעהויבען פיהלען דעם טעם פון רעליגיעזע פערפאלגונגען: צוליעב
דעם צופאל מיט דער אריסטאקראטישער פרוי (פולוויא), וואס האט
זיך מגייר געווען, האט טיבעריוס בעפעהלען ארויסצוטרייבען אלע יהודה־
ער פון גאנץ איטאליען, אויב זיי וועלן זיך נישט אבזאגען פון זייער
אמונה; די דאזיגע רדיפות האבען זיך אבער נישט לאנג געצויגען, און
אין זיינע לעצטע יאהרען איז דער זעלביגער הערשער אויך געווארען
בעסער געשטימט צו די יהודה'ער און זייער אמונה.

נישט ערגער האט זיך פאר דער צייט געלעבט אויך די יודען אין
מצרים. נאך דער מפלה פון דער בעריהמטער קלעאפאטרא, ווען

מצרים איז אויך ארונטערגעפאלען אונטער דער רוימישער הערשאפט, האָבען די דאָרטיגע יהודה׳ער בעקומען די אַלע רעכט, וואָס זיי האָבען געהאַט פריהער. דער רוימישער זיגער, אָקטאוויאן, האָט זיך זאָגאַר אַרויסגעוויזען צו זיי בעזונדער פריינדליך, און אויף זיין בעפעהל איז דער נשיא (אראַבאַרך) פון די יהודה׳ער אין מצרים בעשטימט געוואָרען פאַר א ממונה איבער די שטייער-קאַמערן פון עטליכע האַפענס. די דאָזיגע גוטע לאַגע פון די יודען אין מצרים האָט זיך געצויגען ביז א געוויסער צייט נאָך הורדוס׳עס טויט, און זייער קולטור (די יודיש-העלעניסטישע) האָט זיך דערווייל כסדר ענטוויקעלט.

אין די אַנדערע לענדער האָט זיך דאַן בעמערקט די זעלביגע אייגענאַרטיגע ערשיינונג: די איינציגע יהודה׳ער, וואָס ביי זיך אין דערהיים האָבען זיי געקעמפפט געגען דער רוימישער מאַכט און נישט געוואָלט אַרויסווייזען געגען איהר קיין שום ציילען פון אונטערטעניגקייט, — די זעלביגע האָבען אין די רוימישע פראָווינצען אויסער יהודה פאָרגעשטעלט מיט זיך גאָר, פערקעהרט, דעם לאָיאַלסטען (געזעצליבעסטען) עלעמענט אין דער בעציהונג צו די אָרטיגע ציוויל-גריכישע בעפעלקערונגען, און די רוימישע מאַכט האָט זיי דערפאַר געשענקט בעזונדערע זכיות און פריווילעגיעס. אַזאַ פאַל איז פאָרגעקומען אין סיריען און קליין אַזיען; יודען האָבען דאָרט געלעבט גאַנץ אָבגעזונדערט פון דער אַרומיגער געצענדינערישער בעפעלקערונג און האָבען געהיט די אייגענע געזעצען און מנהגים. די דאָזיגע אָבגעזונדערטקייט האָט אַרויסגערופען א שטאַרקען פערדרוס ביי די אָרטיגע העלעניסטע אָדער העלעניזירטע פאָלקס-מאַסען, און די שטאָדט-פערוואַלטונגען האָבען זיך גאַנץ אָפט געפרובט בייגרענעצען די יודישע רעכט; די יודען האָבען זיך דאַן געווענדעט צו זייער בעשיצערין, דער רוימישער מאַכט, און די לעצטע האָט אַרויסגעגעבען בעפעהלען, וואָס האָבען ענטהאַלטען אין זיך בעזונדערע זכיות פאַר דער יודישער בעפעלקערונג. אין איינעם אַזאַ בעפעהל זאָגט זיך:

„יוליוס גאַי, דער רוימישער פּרעטאָר און קאָנסול, שיקט זיין גרוס די הויפטלייט, דעם ראַט און דעם פאָלק פון (דער אינזעל) פּאַראָס. אין דער אָנוועזענהייט פון אייערע שלוחים האָבען זיך צו מיר געמעלדען דעפּוטאַטען פון די דעלאָס׳ער יהודה׳ער און עטליכע פון די יהודה׳עאישע פערשיקטע און ערקלערט, אַז איהר שטערט זיי, דורך פערשיעדענע פערבאָטונגען און פעראָרדנונגען,

אבצוהיטען זייערע אייגענע מנהגים, צו זאמלען געלד פאר זייערע פערזענליכע און רעליגיעזע בעדערפעניסען, — וועהרענד אפילו אין רוים גופא איז זיי דאס אויך נישט פערוועהרט. אין זיין בעפעהל וועגען פערבאטען אין שטאדט יעדען מין פערזאמלונג, האט אונזער פרעטאר און קאנסול גאי צעזאר ארויסגענומען נאר די יהודה'ער פון דעם אלגעמיינעם כלל און האט זיי ערלויבט צו זאמלען געלד און אויך זיך אליין צונויפצוקומען אויף זייערע בעראטונגען. דאס זעלבע בעפעהל איך אויך, און פערבאטענדיג אלע מיני פערזאמלונגען און צוזאמענקומעניסען, ערלויב איך אויסשליסליך נאר די יהודה'ער זיך צונויפצוקומען און אבצוהאלטען זייערע בעראטונגען, לויט די איינפיהרונגען און געזעצען פון זייער גלויבען. איהר דארפט דעריבער אבשאפען די אלע פערארדנונגען, וואס איהר האט ארויסגעגעבען געגען אונזערע פריינד און גענאסען, צוליעב דעם אויסגעצייכענטען און לויבווירדיגען פערהאלטען זיך פון די יהודה'ער”.

אזעלכע „פריי־בריעף” זענען מיט דער צייט ארויסגעגעבען געווארען א גאנצער רייהע יהודה'עאישע קאלאניעס אין פערשידענע קליין־אזיאטישע שטעדט. און די „בריעף” האט די רוימישע מאכט גאראנטירט די יהודה'ער דאס רעכט, צו לעבען לויט זייערע אייגענע געזעצען און מנהגים, עפענטליך אבצוהאלטען זייערע גאטעסדיענסטען, צו בויען שוהלען, צו היטען זייערע שבתים און יום־טובים און זיך צונויפצוקומען אין יעדער צייט אהן א שום שטערונג. אין געוויסע ערטער איז שוין דאן אויך דערוועקט געווארען די פראגע וועגען דער בעטייליגונג פון יהודה'ער אינ'ם רוימישען מיליטער־דיענסט, וויייל די יהודה'עאישע סאלדאטען האבען דאך נישט געקאנט ערפילען זייערע מיליטערישע חובות אום שבת און עסען די טרפה מאכלים פון דער ארמעע; עס האבען זיך דעריבער געפונען עטליכע שטעדט אין קליין אזיען, וואו די יודען זענען אינגאנצען בעפרייט געווארען פון מיליטער־דיענסט.

צוליעב דעם, וואס געוויסע פראווינציעלע בעאמטע האבען געפרובט שטערן די יהודה'ער פון די ארומיגע לענדער צו שטעהן אין א לעבעדיגען פערקעהר מיט דער הויפט־שטאדט פון יהודה און צו שיקען גרויסע סומעס געלד פאר דעם דארטיגען בית־המקדש, — האבען די יהודה'עאישע קאלאניעס אויסגעפועלט ביי דער צענטראלער מאכט, זי זאל זיי גאראנטירען אויך די פרייהייט. דער ערשטער, וואס האט ארויסגעגעבען א בעפעהל וועגען דעם, איז געווען יוליוס צעזאר, און

נאָך איהם איז געקומען אויגוסט און האָט די דאָזיגע גאַראַנטיע נאָכמעהר בעפעסטיגט. ער האָט אַרויסגעגעבען וועגען דער פראַגע עטליכע ספּעציעלע עדיקטען (בעפעהלען), פון וועלכע מיר ברענגען דאָ איין כאַראַקטעריסטישען מוסטער:

„צעזאַר אויגוסט, דער העכסטער גייסטליכער, וואָס בעזיצט די מאַכט פון אַ פאָלקס=טריבון, ערקלערט. אַזוי ווי די יהודה'עאישע אומה האָט זיך אַרויסגעוויזען נישט בלויז פון איצט, נאָר אויך פון די פערגאַנגענע צייטען (און בעזונדער פון די יאָהרען, ווען עס האָט געהערשט מיין פאָטער, דער אימפּעראַטאָר צעזאַר און הורקנוס איז געווען דער כהן=גדול) פאַר זעהר איבערגעגעבען דעם רוימישען פאָלק, האָב איך מיט מיינע געשוואוירענע יועצים, לויט דעם בעשלוס פונ'ם רוימישען פאָלק, בעשלאָסען, אַז די יהודה'ער זאָלען האָבען דאָס פולע רעכט, צו לעבען אונגעשטערט לויט זייערע געזעצען, ווי דאָס איז געווען פאַר דעם כהן=גדול פון אַלערהעכסטען גאָט, הורקנוס; אַז די הייליגע געלדער זאָלען זיין אונבעריהרבאַר: זיי זאָלען כסדר בעזאָרגט ווערן קיין ירושלים און איבערגעגעבען ווערן אין די הענד פון די דאָרטיגע גבאים; אַז די יהודה'ער זאָלען נישט גערופען ווערן צו קיין געריכטסזיצונג נישט שבת און אויך נישט ערב=שבת פון נײַן דעם זייגער. ווער עס וועט האָבען אויף זיך דעם חשד, אַז ער האָט אַרויסגעגנב'עט הייליגע ספרים אָדער הייליג געלד פון אַ יהודה'עאישער שוהל אָדער פון אַ יהודה'עאישען פערזאַמלונגס=זאַל, יענער וועט אָנגעקלאָגט ווערן פאַר גאָט'ס=לעסטערונג און זיין פערמעגען וועט קאָנפיסקירט ווערן פאַר דעם רוימישען אוצר המלוכה".

אַ בעזונדער פּלאַץ האָט פערנומען די יהודה'עאישע קאָלאָניע אין בבל, וואָס איז געלעגען אינגאַנצען אויסער דער ספערע פון דער רוימישער מאַכט. דאָס לאַנד האָט זיך געפונען אונטער דער הערשאַפט פון די פּאַרטאַנער, און יודען האָבען דאָ געלעבט אין אַ גרויטער צאָהל נאָך פון די צייטען פון דער פערסישער דינאַסטיע. דאָ האָט געלעבט עטליכע יאָהר אַלס געפאַנגענער דער חשמונאי'שער קעניג און כהן=גדול הורקנוס II און די יהודה'ער האָבען איהם אָפּגעגעבען גרויס כבוד; אַ געוועזענער פון בבל איז געווען אויך דער כהן=גדול, וואָס הורדוס האָט געהאַט בעשטימט גלייך נאָך זיין אַרויפטרעטען אויף דעם טראָן פון יהודה, מיט'ן נאָמען חננאל, און ווען הורקנוס II האָט זיך אומגעקעהרט קיין ירושלים, איז מיט איהם, ווי ס'איז צו גלויבען, מיטגע-

גאַנגען פון בבל אויך דער בעריהמטער געזעץ=לעהרער הלל, וואָס האָט געגעבען אַ נייע ריכטונג דער גאַנצער ענטוויקלונג פון יודענטום. אין בבל האָבען יודען געלעבט ווייט פון די גרעסערע קולטור=צענטערן, און אַ דאַנק דעם האָט זיך ביי זיי דערהאַלטען די נאַציאָנאַלע גייסטיגע פיזיאָגנאָמיע אין איהר גאַנצער ריינקייט, ד. ה. קיין אַ שום איינפלוס פון די פרעמדע אידעען און בעגריפען.

אַזוי האָבען די יהודה'ער אויסער יהודה זיך איינגעאָרדענט זייער לעבען צווישען די פעלקער פון דער גריכיש=רוימישער וועלט. די לעצטע האָבען יודען נישט ליעב געהאַט צוליעב פערשיעדענע טעמים: ערשטענס, האָבען די יודישע קאָלאָניעס פאָרגעשטעלט מיט זיך אָבגעשלאָסענע קוואַרטאַלען, וואו די בעפעלקערונג האָט געלעבט לויט בעזונדערע זיטען און מנהגים און מיט אַזעלכע בעגריפען פון גאָט, מענש און וועלט, וועלכע זענען אינגאַנצען אַנדערש געוועזען פון די אָנגענומענע, איינגעפעסטיגטע, געצענדיענערישע; צווייטענס, האָבען יודען קאָנקורירט מיט זייערע שכנים אויף די געביעטען פון האַנדעל און קולטור און כמעט שטענדיג פערנומען דאָרטען אַ העכערן פלאַץ, אַזוי אז זיי האָבען אין אַ געוויסער מאָס געקענט שפיעלען די דאָמינירענדע, טאָן=געבענדע ראָליע; און דריטענס, האָבע זיך די יודען אַרויסגעוויזען פאַר פריעדליכע און דאַנקבאַרע אונטערטאַנען פון דער בעשיצענדער רוימישער מאַכט, וועהרענד די העכערע קלאַסען פון די איינגעבוירענע פעלקער האָבען געטראָגען אַ טיעפע שנאה אין האַרצען צו די בעזיעגער און בעדריקער.

פון דעם דאָזיגען אַנטאַגאָניזם האָבען יודען אַ סך מאָל שטאַרק געליטען, און דאָס האָט אין זיי נאָכמעהר פערשטאַרקט די איבערצייגונג פון דער זעלבסטשטענדיגער פאָליטיק, ביי וועלכער זיי דאַרפען זיך האַלטען. דאָ אין גלות, אין פרעמדע לענדער און צווישען פרעמדע פעלקער, זענען מיר צו=שוואַך, אום זיך דערהאַלטען אַלס אַ גאַנצער פאָליטישער אָרגאַניזם, מיט אַ געוויסער פאָליטישער קראַפט; מיר דאַרפען דעריבער קודם כל היטען די אַלע גייסטיגע פעדים, וואָס בינדען אונז צונויף, און לעבען וואָס מעהר אָבגעזונדערט, וואָס מעהר אָבגעשלאָסען פון דער אַרומיגער וועלט, אום נישט פערשלונגען צו ווערן. און שטיצען דאַרפען מיר זיך אויף דער פאַקטישער הערשענדער מאַכט: איז רוים די הערשערין, וועלן מיר איהר אַרויסווייזען אַלע סימנים פון אונטערטעניגקייט, אַבי זי זאָל אונז לאָזען דאָס רעכט, זיך אַליין איינ=

ציאָרדנען אונזערע אינווענינגסטע, גייסטיגע אנגעלעגענהייטען — דאָס איז געווען דער אונבעוואוסטזיניגער אינהאַלט פון דעם קאַמפּף פאַר׳ן קיום פון דער אומה, וואָס עס האָבען געפיהרט — אין איין און דער זעלביגער ריכטונג — כמעט אַלע אָבגעריסענע טיילען פונ׳ם פאָלקס־צענטר. דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס־אינסטינקט האָט איבער די דאָזיגע טיילען פון פאָלק אַזוי ווי אויסגעפּרובט די מעטאָדע פון אויסערליכער אונטערטעניגקייט און אינערליכער פרייהייט, — די מעטאָדע, וואָס איז שפּעטער געוואָרען דאָס אייגענטימליכע פון דעם גאַנצען יודישען פאָלק.

פאַרלויפיג האָבען אָבער די יודישע קאָלאָניעס אין דער אַרומיגער וועלט געהאַט נאָך איין פּונקט, וואָס האָט אַ סך מיטגעווירקט אויף צו דערהאַלטען דעם נאַציאָנאַלען געפיהל ביי די דערווייטערטע פאָלקס־טיילען: עס האָט נאָך עקסיסטירט דער פּאָליטישער און גייסטיגער צענטר פון דער אומה, און אויסער די נדבות פאַר׳ן בית המקדש, פלעגען טויזענדער עולי רגל פון די ווייטסטע לענדער קומען אויף יערען יום־טוב קיין ירושלים, „זיך זעהען מיט גאָט״ און זיך צוריק פערבינדען מיט׳ן פאָלק.

פינפטעס קאַפּיטעל.

די ענטשטעהונג פון קריסטענטום.

דאָס איז געווען אין די צייטען פון פאָנטיוס פילאַטוס. יהודה האָט געקרעכצט אונטער דעם שווערען יאָך פון דער פירטער פרעמדער מאַכט (אשור־בבל, פרס, סיריען און רוים), און האָט איבערגעטראָגען פערשידענע רעפּרעסיעס, גזירות און שווערע בעליידיגונגען. נישט אין גלות — דאָס פאָלק האָט זיך דערוויילע נאָך געפונען אויף זיין אייגענער ערד; צו־שטאַרק איז אָבער די פרעמדע מאַכט געווען און צו פיעל האָט זי זיך ערלויבט אַריינצורייסען אין די הייליגסטע בעהעלטענישען פון דער פאָלק'ס נשמה. האָט די בעליידיגטע און דערשלאָגענע אומה טיעף אינערליך געפיהלט, אַז זי לעבט איבער דעם מיטען פון סוף? האָט זי איצט בעגריפען דעם כאַראַקטער פון דער רוימישער פאָליטיק און פערשטאַנען, אַז יהודה האָט שוין נישט מעהר צו האָפען אויף אַ זעלבסטשטענדיגען מלוכה־לעבען? — אויב נישט די גאַנצע אומה, האָט עס אַ בעדייטענדער טייל פון איהר זיכער געפיהלט; און דאָס האָפּנונגסלאָזע בעוואוסטזיין פון דער אייגענער שוואַכקייט און הילפלאָזיגקייט וואָלט זיכערליך געפיהרט דעם פאָלק אויף דעם וועג פון אונטערגאַנג און פערניכטונג, ווען די יהודה'ער וואָלטען נישט זיין אַ פאָלק פון גייסט, אַ פאָלק פון גלויבען.

אונזער פאָלק ציהט זיך שוין הונדערטער יאָהרען; אין דעם מיטל

פון א גאנצער רייהע דורות און תקופות וועלן מיר כסדר געפלאגט און געדריקט דא פון דער און דא פון דער צווייטער געצענדיענערישער, ווילדער מאכט: אונזערע בעסטע קינדער ווערן געפייניגט און אומגע־בראכט; ווילען מיר היטען די געבאטען פון אונזער תורה מוזען מיר דערפאר מיט אונזער בלוט בעצאהלען; די עזרות פון בית המקדש זענען שוין נישט איין מאל פול געוועזען מיט הויפענ׳ס קעפ פון מענשען־קרבנות, — מיט הויפענס קעפ פון יודען־מערטירער, וואס האבען זיך ארויפגעווארפען אויף די שפיצען פון זייערע אייגענע שווערדען מיט גאט׳ס נאמען אויף די ליפען; איז נאך ווייניג געוועזען דאס אלץ, האבען מיר איצט דערשפירט אויף זיך די דריקענדע צוואנג פון דעם אייזערנעם רוימישען יאך. מיט וואס־זשע, פרעגט זיך, וועט זיך דאס סוף כל סוף ענדיגען? וואו איז דער פונקט, ביי וועלכען אט די אלע צרות וועלן אויפהערן און ס׳וועט זיך אנהויבען א צייט פון מנוחה און פריעדען? — אזוי האבען ביטער געטענה׳ט די פערצווייפעלטע זיהן פון דער בע־ליידיגטער אומה; דער נאציאנאלער ערהאלטונגס־אינסטינקט האט שוין אבער פון פריהער געהאט אנגעגרייט אויף דעם א קלארע און בעשטימטע תשובה: וואס טרויעריגער און פינסטערער עס ווערט אונזער לעבען אויף דר׳ערד, אלץ העכער און העכער דארפען מיר אויפהויבען דעם קאפ צום הימעל; וואס שרעקליכער און דריקענדער עס ווערט די מאכט פון די מענשליכע הערשער, אלץ הארציגער און שטארקער דארפען מיר זיך איבערגעבען אין די הענד פון דער געטליכער מאכט, און וואס ערגער און פלאגענדער עס איז אונזער לאגע אין דער געגענווארט, אלץ ליכטיגער און גליקליכער וועט שיינען אונזער שטערן אין דער צוקונפט. דער מעכטיגער רעליגיעזער געפיהל פון פאלק האט פון אייביג־אן פאראויסגעשפירט יעדען קריזיס אינ׳ם פאלקס־לעבען און זיך צוגעפאסט צו איהם, און איצט, פאר דער נאהנטער געפאהר, האט ער ערגרייכט די העכסטע מדרגה פון זיין בעגייסטערונגס־קראפט, פון זיין אינערליכער ווירקונג; די גאנצע אומה איז ווי בעהערשט געווארען פון איין שטארקער רעליגיעזער בע־גייסטערונג, וואס האט פון איין זייט געמילדערט די ליידען פון יעדען איינצעלנעם, צוזאגענדיג איהם א נייע לעבען נאכ׳ן טויט, און פון דער צווייטער זייט — געגעבען די פאנטאזיע פונ׳ם כלל, פון פאלק, מיט

די שענסטע האפנונגען אויף דער נאהנטער צוקונפט. די התלהבות'דיגע אמונה אין דער געטליכער השגחה האט ארויסגערופען אין זכרון פון פאלק די אלטע הבטחה פון א גאט-געזאלבטען, פון א משיח, און ווי די נביאים אמאל, אזוי האבען די איצטיגע גייסטיגע פאלקס-פיהרער אויך ענטוויקעלט כסדר דעם פאלגענדען געדאנק: דאס פאלק אליין האט פאר זיך נאר איין איינציגע אויפגאבע: עס דארף זיך רעכטפארטיגען פאר גאט, היטען די געבאטען פון דער תורה און דינען אלס מוסטער פון גייסטיגער ריינקייט און מענשליכער הייליגקייט פאר אלע פעלקער פון דער וועלט; די פרייהייט פון לאנד, דער וואוילשטאנד פון פאלק און די אלע איבריגע ערדישע און וועלטליכע גוטסקייטען — דאס וועט שוין קומען דערנאך, אלס בעלויהנונג פון גאט דעם בעשיצער. ער וועט ארויסשיקען זיין געזאלבטען פון דוד'ס הויזגעזינד (משיח בן דוד) און דער לעצטער וועט ברענגען מיט זיך גליק, ליכטיגקייט און אייביגען שלום צווישען אלע אומות.

די דאזיגע אבסטראקטע פארשטעלונג פון דעם קומענדיגען משיח האט אבער די ברייטערע מאסען פון פאלק נישט בעפריעדיגט. ביי די ממשות'דיגע רעפרעסיעס און בעליידיגונגען, וואס דאס פאלק האט איבערגעטראגען אויף יעדען טריט פון דער שטרענגער רוימישער פראקו־ראטור, האט זיין פאנטאזיע פון דעם געטליכען אויסלייזער אויך געמוזט זיין ממשות'דיג-געננוי און בעשטימט. דער בעליידיגטער און דערשלאגע־נער האט געמוזט האבען פאר זיך א קלאר בילד פון זיין בעפרייער און העלפער: ווי ער וועט קומען און וואס'רע גליקען ער וועט מיט זיך ברענגען, — און דא זענען זיך די מיינונגען פון די פערשידענע פאר־טייען פונאנדערגעגאנגען.

די נאציאנאלע פרושים האבען אין דעם ערווארטעטען משיח קודם כל געזעהען א נאציאנאלען אויסלייזער. די אלע גוטע און שלעכטע צייטען, וואס יהודה האט איבערגעלעבט, זינט דאס פאלק האט זיך צוריק אומגעקעהרט אהין פונ'ם גלות בבל, זענען נישט מעהר ווי א פארבערייטונג צו יענער גליקליכער צוקונפט, ווען עס וועט זיך בעוויזען משיח'ס אנזאגער (מבשר), אליהו הנביא. אין יענער צייט וועלן אלע צוזייטע און צושפרייטע קינדער פון דער יודישער אומה זיך אומקעהרען אינ'ם הייליגען לאנד, בעלאדען מיט רייכע מתנות פון די פעלקער, צווישען וועלכע זיי האבען געוואוינט; און

גישט נאר די לעבעדיגע — אויך די טויטע וועלן לעבעדיג ווערן (תחית
המתים): עס וועט זיך אנהויבען א מין נייעס לעבען אונטער א נייעם
הימעל און אויף א נייער ערד.

צו דעם בילד פון די קומענדיגע „משיח'ס צייטען" (ימות המשיח)
זענען מיט דער צייט צוגעגעבען געווארען נאך א גוזמא ליכטיגע שטרי-
כען. די האפנונגען פון כלל האבען זיך צוזאמענגעגאסען מיט די האפ-
נונגען און פערלאנגען פונ'ם יחיד, און די פארשטעלונג פון דעם
געטליכען אויסלייזער איז פון דור צו דור רייכער געווארען מיט פער-
שיעדענע ערדישע גליקען, הימלישע וואונדער און איבערנאטירליכע
שענקייטען. די דאזיגע ערווארטעטע ליכטיגע צוקונפט האט געפאדערט
א בעשטימטע בעציהונג צו זיך שוין איצט, אין דער געגענווארט, און
דא זענען זיך די מיינונגען ווידער פונאנדערגעגאנגען. די אקטיווע
קנאים, די נאכפאלגער פון דעם בעריהמטען יהודה הגלילי, האבען
געדרונגען: אמת טאקי משיח וועט קומען און וועט זיך נוקם זיין אן די
בעדריקער פון יהודה, און וועט צוריק אויפשטעלען די יהודה'שע גרויס-
קייט, אזוי ווי אין די גאלדענע צייטען פון דוד און שלמה. דערווייל
אבער הערשען די געצענדיענער איבערן לאנד און גאט'ס נאמען ווערט
פערשוועכט, דארף מען זיך מוסר נפש זיין און קעמפפען געגען זיי
און ארויסרייסען פון זייערע הענד איין פאזיציע נאך דער אנדערער;
די מעהר פאסיווע נאכפאלגער פון דעם שטרענג־פרומען שמאי
האבען נאכמעהר איינגעפרעסט און פערהייליגט דאס אלטעגליכע לעבען
פון פאלק און כסדר צוגעגעבען נייע דינים, נייע גזירות און נייע
חומרות; און די פריעדליכע תלמידים פון דעם גרויסען הלל האבען
געזארגט דערפאר, אז אט די אנגעהויפטע דינים און פערפליכטונגען פון
דעם וואכעדיגען לעבען זאלען נישט פערטעמפען די מענשליכע געפיה-
לען פון פאלק, אז די יהודה'שע אומה זאל ווערן די טרעגערין פון
גייסטיגער רייניקייט און געלייטערטער מענשליכקייט פאר אלע אומות,
און די יהודה'שע תורה זאל זיך וואס מעהר פערשפרייטען אין פאלק
און אין דער ארומיגער וועלט.

גאנץ אנדערש אבער האבען זיך פארגעשטעלט די ערשיינונג פון
דעם קומענדיגען משיח — די אסקעטישע איסיים. די דאזיגע מיסטי-
שע הימעל־מענשען, וועלכע האבען זיך די גאנצע צייט געפונען אויסער'ן
לעבען פון לאנד, אויסער אלע פאלקס־בעוועגונגען און איבערקערע-

רעגישען און בכלל אויסער יעדער פאָרם פון מלוכה און געזעלשאַפט, האָבען ביסליכווייז פערלוירען אינגאַנצען דעם געפיהל פון נאַציאָנאַלער איינינקייט. זאָרגען פאַר'ן קיום פון דער אומה, קעמפפען פאַר דער אָדער יענער פאָרם פונ'ם סדר המלוכה, היטען די גאַנצקייט פון דער נאַציאָן, אַלס עטוואָס בעזונדערעס, אָבגעשלאָסענעס — דאָס אַלץ האָט געמוזט אַרויסרופען נאָר אַ טיעפען בטול ביי די הייליגע נזירים פון די פערוואָרפענע הויהלען און מדבריות. דאָס קליינליכע ערדישע לעבען האָט געשאַפען די בעגריפען: לאַנד, מלוכה און פאָלק; פאַר גאָט עקסיסטירט אָבער אין דער אמת'ען נאָר דער יחיד, דער איינצעלנער מענש, און ער דאַרף זיך אויפהויבען איבער דער ערד און איבער אַלע איהרע הבל-הבלים'דיגע ערשיינונגען און אינטערעסען. דער מענש דאַרף „לעבען אין גאָט"; זיין העכסטער אידעאַל דאַרף זיין, אַראָבצוברענגען אויף דר'ערד די „מלוכה פון הימעל" (מלכות השמים) און פערגעסט ער איין ווייל אָן גאָט און אָן דעם העכערן זין פון זיין עקסיסטענץ, מאַכט ער דאָס לעבען קליין, וואָכעדיג, ערדיש. די גאַנצע טויזענד-יעהריגע פערגאַנגענהייט פון דער יודישער אומה איז דעריבער נישט מעהר, ווי איין לאַנגע קייט פון זינד און פערברעכען; אין דעם משך פון די אַלע הונדערטער דורות האָבען די מיליאָנען יחידים פון פאָלק כסדר געטראַכט וועגען אַזעלכע ערדישע זאַכען, ווי לאַנד און מלוכה. פאַר די זינד פייניגט גאָט זיינע אויסדערוועהלטע קינדער, און דער צושטאַנד קאָן שוין לענגער נישט דויערן; עס מוז פאָרקומען אַ גרויסע איבערקעהרעניש, די מלכות-השמים מוז זיך דער-נעהנטערן, און צו דעם צוועק שיקט גאָט זיין געזאַלבטען, משיח'ן. אַזוי האָבען די איסיים אויסגעטייטשט דעם שענעם חלום פון דער אומה און געמאַכט פון איהם אַ מיסטישען סימבאָל פאַר אַלע אומות, פאַר אַלע מענשען פון דער ערד.

און דער דאָזיגער סימבאָל האָט באַלד אָנגענומען אַ ממשות'דיגע, קערפערליכע געשטאַלט. עס האָט זיך בעוויזען אַ אָנזאָגער פון דעם ערוואַרטעטען משיח, און די שוואַכע שטים, וואָס ער האָט אויפגעהויבען אין די מדבריות פון גליל, האָט זיך צוטראָגען וויט איבער לענדער און ימים. דאָס איז געוועזן איינער פון די איסיים מיט'ן נאָמען יוחנן, וואָס האָט שפּעטער בעקומען דעם ביינאָמען המטבל (דער טויפער) צוליעב דעם, וואָס ער האָט אַלע זינדיגע געהייסען זיך

טובל'ען אין ירדן. געלעבט האט ער לויט די זיטען און מנהגים פון אלע איסיים; ער האט זיך געשפייזט מיט קרייטעכצער און ווילדען האניג, און איז געווען אנגעקליידט אין א קעמעל-פעל מיט א לעדערנעם גארטעל — ווי דער אמאליגער אליהו הנביא. זיין שטענדיגער ארט איז געווען אין די מדבריות ארום דעם טויטען ים, וואו עס האט זיך אויפגעהאלטען דער גאנצער ארדען פון די איסיים, און פון דארטין האט ער זיך אוועקגעלאזען אין די שטעדט און דערפער פון גליל און פערעא. דא האט ער גערופען דעם פאלק צו תשובה און חרטה, און געהייסען אלעמען, זיך רייניגען אין ירדן, אפוואשען פון זיך די זינד און זיין גרייט צו דעם גרויסען טאג: — „טוט תשובה, ווארום עס דערנעהנטערט זיך די מלוכה פון הימעל!"

דאס פאלק, וואס איז אהן דעם אויך דורכגעדרונגען געווען מיט א רעליגיעזער שטימונג און האט געווארט אויף א צייכען פון הימעל, האט זיך אויפמערקזאם צוגעהערט צו די שטראף-רייד פון דעם הייליגען נזיר. פון דער גאנצער סביבה ארום ירדן און אויך פון יהודה זענען געקומען מחנות פאלקס-מענשען צו דעם הייליגען יוחנן, זיך מתודה זיין פאר איהם און לאזען זיך פון איהם אפטובל'ען אין ירדן. אויף דער פראגע פון די צוהערער: וואס זאלען מיר טאן, אום אויסצומיידען גאט'ס שטראף? — האט דער בעגייסטערטער משיח-אנזאגער געענטפערט: „טיילט זיך אין אלץ מיט'ן ארימאן, טוט נישט קיין אונרעכט און בעליידיגט נישט קיינעם. די אלע, וואס זענען צוגעשטאנען צו איהם, האבען זיך דעריבער נישט אויסגעצייכענט מיט קיין זאך געגען די געוועהנליכע איסיים, און די פיהרער פון דער הערשענדער פאלקס-פארטיי, די פרושים, האבען נישט געזעהען קיין געפאהר אין דעם, וואס גרויסע מאסען פון פאלק זענען צוגעשטאנען צו דעם ארדען פון די הייליגע אסקעטען. די צוציהונגס-קראפט פון יוחנן'ס נביאות און שטראף-רייד איז אבער וואס ווייטער אלץ שטארקער געווארען; פון אלע עקען לאנד האבען אנגעהויבען קומען מאסען יהודה'ער קיין גליל, כדי צו הערען גאט'ס ווארט, און די גאנצע זאך האט ענדליך ארויפגעצויגען אויף זיך די שנאה פון דער אדמיניסטראציע. אין גליל האט דעמאלט געהערשט הורדוס'עס זוהן, דער טעטרארך הורדוס-אנטיפא, וועלכער איז גאנץ ווייט געווען פון דעם איסיי'שען אסקעטיזם און האט נאך דערצו זיך אונגעזעצליך פערבונדען מיט דער שענער הורדיה, די פרוי פון זיין ברודער הורדוס. דער בעגייסטערטער מוכיח האט דעם זינדיגען הערשער

ניט געשוינט, און די פערזאַמעלטע פאָלקס־מאַסען האָבען ניט איין מאָל געהערט פון איהם, וואָס'רע שענדליכע מעשים עס טוען זיך אָב אין די אַפּאַרטאַמענטען פון דעם פירשטליכען פּאַלאַץ און וואָס'רע גרוזאַמע שטראָף עס ערוואַרט די דאָזיגע „פערשכור'טע פון וויין און פון זנות". דער טעטראַרך האָט דעריבער בעפעהלען, מ'זאָל אויפזוכען דעם נביא און איהם אַריינזעצען אין געפענגעניש. צי יוחנן איז דאָרט לאַנג געזעסען און צי ער האָט דערלעבט צו זעהען נאָך מיט זיינע אויגען דעם ערוואַרטעטען „משיח" — דאָס איז ניט בעוואוסט; זיכער איז אָבער, אַז הורדוס האָט געלאָזען אויספיהרען איבער איהם אַ אַכזריות'דיגע שטראָף. די עוואַנגעלישע לעגענדע שילדערט זעהר ריהרענד די ענדע פון דעם הייליגען משיח־אָנזאָגער: אין פּאַלאַץ פון דעם גליל'עאי'שען טעטראַרך איז פאָרגעקומען אַ פּרעכטיגער באַל, אויף וועלכען עס זענען געווען פערזאַמעלט אַ סך אָנגעזעהענע, יהודה'עאישע און ניט יהודה'עאישע געסט; הורדוס־אַנטיפּא איז געווען פערשכורט פון שמחה, און האָט געבעטען דער יונגער פּרינצעסין סאָלעמעאַ. הורדיה'ס טאָכטער פון איהר ערשטען מאַן, זי זאָל טאַנצען פאַר איהם. סאַלאָמעאַ האָט דאַן מיט אַ אונגעוועהנליכער גראַציע אויסגעפיהרט אַ ריי'הע שענע טענץ, און דער טעטראַרך איז אַזוי ענטציקט געוואָרען, אַז ער האָט זיך אַרויסגערופען צו ערפילען אַלץ, וואָס נאָר זי וועט ביי איהם בעטען. אויף דעם האָט די פּרינצעסין געענטפערט, אַז זי בעט, מ'זאָל איהר דערלאַנגען אויף אַ טאַץ... דעם קאָפּ פון **יוחנן המטבל!** דער ווילדער פערלאַנג זאָל זיך האָבען גענומען דערפון, וואָס יוחנן פלעגט בעזונדער שטאַרק אָנפאַלען אויף איהר מוטער, הורדיה, און זי בעשולדיגען אין פערשידענע אויסגעלאַסענקייטען. און דער טעטראַרך האָט זיין צוזאָג ערפילט: אין אַ קורצער ווייַלע אַרום איז דער קאָפּ פון דעם געפאַנגענעם הייליגען געלעגען אויף אַ גאָלדענער טאַץ פאַר דער פערשכור'טער טענצערין, און זי האָט עס צוגעטראָגען איהר מוטער — דעם קרבן פון זיין שאַרפער צונג.

נאָך דעם ווי יוחנן המטבל איז געפאַנגען געוואָרען, האָבען זיך פערשפּרייט איבערן לאַנד אַ גאַנצע ריי'הע פון זיינע תלמידים, וואָס האָבען פאָרטגעזעצט זיין אָנגעהויבענע אַרבייט; און אָט, פון די דאָזיגע תלמידים איז אויסגעוואַקסען איינער, מיט דעם נאָמען פון וועלכען עס איז פערבונדען די גאַנצע נייע ערא אין דער מענשליכער געשיכטע.

ישוע (אָבגעקירצט: ישו) אָדער יעזוס (די גריכישע פאָרם

פון דעם נאָמען) פון נצרת, אַ שטעדטיל אין, גליל צו דרום=זייט פון צפורה, איז געווען דער ערשטער זוהן פון אַ אונבעקאַנטען בעל=מלאכה מיט'ן נאָמען יוסף און זיין פרוי מרים אָדער מאַריע, וואָס האָט איהם, לויט דער לעגענדע, געבוירען, ווען זי איז נאָך געווען אַ כלה. די מוטער האָט אויסער איהם געבוירען נאָך פיער זיהן: יעקב, יוסי, שמעון און יהודה, און עטליכע טעכטער; צי ישו'ס עלטערען האָבען ווירקליך אָבגעשטאַמט פון דוד המלך, ווי די קריסטליכע לעגענדע גיט אָן אַלס אַ פאַקט — דאָס איז היסטאָריש ניט בעוויזען געוואָרען. פון ישו'ס יוגענד איז אויך גאָרניט בעוואוסט, און ווייל מען זיך מאַכען אַ געוויסע פאָרשטעלונג פון זיינע קענטעניסען און זיין בילדונג, מוז מען נעהמען דערביי פאַר אַ מאַסשטאַב דעם קולטור=רעלען צושטאַנד פון זיין געבורטס=לאַנד. די גליל'ער זענען געשטאַנען אַ סך ניעדעריגער פון די יהודה'ער אין יודישע קענטעניסען; די לעצטע האָבען געהאַט ביי זיך דעם בית המקדש און דעם צענטער פון דער יודישער געזעצלעהרע, ווערהענד אין גליל האָט זיך, ביז'ן חורבן פון בית שני, ניט געפונען קיין איינציגע אינסטיטוציע אויף צו פערשפרייטען די יודישע וויסענשאַפט. די גליל'לעאישע בעפעלקערונג איז דעריבער געווען פראָסטער, עם=הארצי'שער, און דערפאַר אויך פינקטליכער און שטרענגער בנוגע צום מקיים זיין די מינדעסטע געבאָטען פון דער תורה. פון זייערע געצענדיענערישע שכנים, די סירייער, האָבען די גליל'ער איבערגענומען אַ מאַסע אַבערגלויבעריי'ען: זיי האָבען געגלויבט אין בייזע רוחות, דבוקים און אַלערליי כשופים. זייער העברעאישער דיאַלעקט האָט אויך געהאַט אין זיך אַ מאַסע אַראַמעאישע עלעמענטען, און זיי האָבען קיינמאָל ניט געקענט אויסרעדען ריין די העברעאישע ווערטער — פאַרוואָס די יהודה'ער פלעגען חוזק מאַכען פון זיי און קוקען אויף זיי מיט אַ געוויסען בטול. דאָס שטעדטיל נצרת (נאַזאַרעט) אַליין האָט אויך ניט פאָרגעשטעלט מיט זיך קיין שום אויסנאַהם: דאָס איז געווען אַ אָרים שטעדטיל אין אַ אָרימע געגענד, וואָס איז געווען ניט איבריג פרוכטבאַר און ניט רייך אין נאַטור=שענהייטען.

ווי ס'איז אַלזאָ צו גלויבען האָט זיך דער יונגער גליל'ער, ישו, אויך ניט אויסגעצייכענט מיט קיין טיעפע קענטעניסען; דערפאַר האָט ער אָבער אין זיין פריהסטער יוגענד שוין געטראָגען אין האַרצען דעם געפיהל פון זיטליכער ערנסטקייט און נאָטס=פאָרלטיגער לעבענס=הייליגקייט. נאָהנט אין גייסט צו דעם גרויסען מענשענפריינד, הלל, און

איינגאנצען דורכגעדרונגען מיט דעם מיסטישען עקסטאז פון די איסיים, איז דער יונגער ישו געווען איינער פון די ערשטע, וואס האבען זיך אבגערופען אויף דער אויפפאדערונג פון יוחנן המטבל. דער טיעף פיהלענדער ישו ווערט נעהנטער בעקאנט מיט די יסודות פון דער איסיי׳שער לעבענס־לעהרע, און די לעצטע בעקומען ביי איהם דעם כאראקטער פון שטארקע איבערצייגונגען, וואס ווערן ארויסגעזאגט אין א קאטעגארישען טאן. „גליקליך זענען די ארימע, דען זיי געהערט די מלוכה פון הימעל“; „עס איז לייכטער, אז א קעמעל זאל דורכגעהן דורכ׳ן שפעלטיל פון א נאדעל, איידער אז א רייכער זאל אריינקומען אין הימעל“; „מ׳קען נישט דינען צוויי הערען — גאט און דעם מאמאן (געלד־גאט)“. די איסיים זענען געווען שטרענגע געגנער פון יעדען מין שבועה, און ישו האט געלעהרנט: „שווערט קיינמאל נישט, נישט ביים הימעל, נישט ביי דער ערד און נישט ביי אייערע קעפ, נאר אייער יא זאל זיין יא און אייער ניין זאל זיין ניין“.

ווען יוחנן המטבל איז געפאנגען געווארען פון הורדוס־אנטיפאס, האט ישו גענומען אייף זיך, פארטצוזעצען די ארבייט פון דעם הייליגען נזיר. „טוט תשובה, דען עס איז נאהנט די מלוכה פון הימעל!“ האט איצט געשריגען צום פאלק דער, וואס האט שפעטער אליין פערקערפערט מיט זיך די דאזיגע „מלוכה פון הימעל“ — משיח׳ס צייטען. ישו האט זיך אבער נישט געוואלט בעגנוגען מיט דער טעטיג־קייט פון א מדבר־נביא, וואס ווארט, אז די זינדיגע זאלען צו איהם קומען; ער האט אנגעהויבען געהן צו די זינדיגע, און איז ארויסגע־טרעטען אין עטליכע גליל׳אישע בתי־מדרשים מיט פייערדיגע דרשות, אין וועלכע ער האט, ווי זיין רבי, גערופען צו תשובה און ריינינונג. נאך א רייהע אנדערע שטעדט, איז ער געקומען אויך אין זיין געבורטס־שטעדטיל נצרת און איהר סביבה; דא האט ער אבער קיין ערפאלג נישט געהאט: די היימישע בעפעלקערונג האט חוזק געמאכט פון דעם בעגייסטערטען הימעל־מענש, און איראניש געפרעגט: „איז עס נישט דער זוהן פון אונזער סטאליאר יוסף?“ אנדערע האבען זאגאר געשריגען צו איהם: היייל דיך אליין פריהער אוים, דערנאך וועסטו היילען אנדערע.

דאן האט ישו בעשטימט, זיך צו דערווייטערן אינגאנצען פון די היימישע שטעדט, און אינגאנצען צו ווענדען זיין אגיטאציע אין דער זייט פון איין בעשטימטען קלאס מענשען, וואס נויטיגט זיך אממעהרסטען אין דער הילף פון גאט׳ס ווארט. ישו האט זיך אבגעשטעלט אויף די

ניעדריגסטע שיכטען פון דער יהודה'שער געזעלשאפט: אויפ'ן פראסטען המון, אויף די זינדיגע (עברינים) און פערשטויסענע, אויף די מוכס'ני־קעס און פראסטיטוטקעס און אויף יענע אלע, וואס האבען קיין צוטריט נישט געהאט נישט צו די בעגריפען פון דער תורה, נישט צו איהרע געבאטען און אויך נישט צו די טראדיציעס פון דער אומה בכלל.

צו די דאזיגע דערשלאגענע און פערשטויסענע האט זיך דער שפעטערדיגער אויסלייזער איצט געווענדעט מיט זיינע שטראף־ און טרייסט־ווערטער. ער האט געוואלט „ראטעווען די פערלוירענע שעפסע־לעך פונ'ם הויז ישראל", ווייל נאר די קראנקע, ווי ער האט זיך אליין אויסגעדריקט, נויטיגען זיך אין הילף, אום זיי זאלען נישט פערלוירען געהן, אבער די געזונטע, די געלעהרנטע און פרומע, דארפען קיין דאקטאר נישט. אום זיינע ווערטער זאלען מאכען דעם געווינשטען איינדריק, האט ער געמוזט ווייזען פערשידענע וואונדער, און אזוי ווי דאס האט זיך די גאנצע צייט פראקטיצירט צווישען די מיט־גליעדער פון דעם איסייאישען ארדען, איז ישו אויך נישט אבגעשטאנען פון די פריהערדיגע הייליגע: ער האט געהיילט גייסטיגע און פיזישע קראנקע, ארויסגעטריבען „דבוקים" און בכלל בעוויזען אלערליי מופתים.

דאס האט איהם אין א קורצער צייט שטארק פאפולער געמאכט, און ווען ער איז געקומען אין דער שטאדט כפר נחום (קאפערנאאום) אין דער געגענד פון ים כנרת, האט ער שוין געפונען פאר זיך בעגייסטערטע צוהערער. די בעפעלקערונג פון דער דאזיגער שטאדט און דער שעניר, פרוכטבארער געגענד, איז ווי צוגעפאסט געווען פאר די בעגייסטערטע שטראף־רייד פון דעם גרויסען גליל'ער. דא האבען זיך געפונען מעהר לייכטזיניגע, מעהר זינדיגע, און דער געגענזאץ צווי־שען רייכטום און ארימקייט האט זיך דא אויך מעהר בולט געזעהען, ווי אין די אנדערע גליל־שטעדט. ישו האט דעם גינסטיגען פלאץ אויס־גענוצט פאר זיין אגיטאציע, און די ניעדריגע שיכטען פון דער בעפעל־קערונג זענען טיעף גערירט געווארען פון זיינע הארציגע, בעגייסטער־טע רייד; זיי האבען אין זיינע ווערטער געפיהלט עטוואס נייעס, עט־וואס נאהנטעס און פשוט'עס. דער עקזאלטירטער היטעל־מענש האט זיך און שארף פראטעסטירט געגען די גרויס־האלטער'ס, די לומדים און פרושים, און ווער נאך האט אזוי געפיהלט די גאוה'דיגע פעראכטונג פון די דאזיגע מיוחסים, ווי זיי, די עם הארצים, די זינדיגע און פערשטוי־

סענע! און גערופען האָט דער בעגייסטערטער מוכיח נאָר צו אַנאַנדערער גלויבען, אַ פֿערזענליכען, אַ פשוט'ען, וואָס פֿאָדערט נישט קיין לומדות און קיין פּשט'לאַך, נאָר הארציגקייט, גוטסקייט און האָבען שטענדיג גאָט אין הארצען, — דאָס האָט דעם ערפאָלג פֿון זיינע דרשות נאָך גרעסער געמאַכט. אַ סך פֿון זיינע צוהערער האָבען זיך צוגעבונדען צו איהם און נישט געוואָלט זיך פֿון איהם אָבשיידען. צו די דאָזיגע ישו'ס ערשטע תלמידים פֿון כפר נחום געהערען: שמעון (מיט'ן ביינאָמען כפֿת אָדער פעטרוס) און זיין ברודער אנדרעאַס, ביידע פֿישער'ס; נאָך צוויי ברידער, יעקב און יוחנן, און איינער אַ רייכער מוכס'ניק, מיט'ן נאָמען מתיתיהו (אָדער לוי), וואָס ישו האָט זיך אויפגעהאַלטען ביי איהם אין הויז. צו זיי זענען צוגעשטאַנען אויך געוויסע זינדיגע און אויסגעלאַסענע פֿרויען, פֿון וועלכע עס איז שפעטער בעריהמט געוואָרען די שענע מאַריאַ מאַגדאַלענאַ (פֿון דער שטאָדט מגדלא ביי טבריה). די דאָזיגע פֿערשטויסענע נשמות זענען אונטער דעם איינפלוס פֿון ישו'ס רייד אַרויפגעפֿיהרט געוואָרען אויף דעם וועג פֿון ריינקייט און גאָטס-פֿאַרלטיגקייט; אין יענער צייט איז דאָס אָבער געווען אַ נישט געהערטע זאַך, אַז אַ יהודה'עאישער הייליגער זאָל האָבען וועלכע ס'איז מגע ומשא מיט פֿרויען, און דערצו נאָך מיט אַזעלכע.

אין כפר נחום האָט זיך ישו אויפגעהאַלטען אַ לענגערע צייט. די צאָהל פֿון זיינע אָנהענגער איז געוואַקסען, און ער האָט כסדר געפֿלאַנצט אין זיי ליעבע צו גאָט, הארציגקייט, הייליגקייט און גוטע מדות. ישו האָט געשטרעבט אַריינצוברענגען אין שטאָדט יענע אַלע בעגריפֿען און לעבענספֿאָרמען, וואָס האָבען געהערשט אין די איסיי'שע הויהלען און מדבריות, און ער האָט בעפֿויהלען זיינע תלמידים און אָנהענגער, נישט צו טראָגען אין זייערע גאַרטלען קיין גאָלד און קיין זילבער, נישט איבערצולאָזען פֿאַר זיך מעהר ווי איין מלבוש און נישט צו טראָגען קיין שיך אויף די פֿיס.

„איהר זאָלט נישט זאָרגען פֿאַר אייערע לייבער — האָט ישו געלעהרנט — איהר זאָלט נישט זאָרגען און קלערען וואָס וועט איהר עסען און טרינקען און אין וואָס וועט איהר זיך אָנקליידען. דער נפֿש איז דאָך טייערער פֿון עסען און דער גוף — פֿונ'ם מלבוש. קוקט זיך צו און זעהט די פֿויגעל פֿון הימעל, וואָס זייהען נישט און שניידען נישט און זאַמלען נישט צונויף קיין תבואות, און אייער פֿאָטער אין הימעל שפּייזט זיי. און איהר זענט דאָך פֿיעל העכער פֿון זיי". און אָבער

אייער קליידונג וואס דאגה'ט איהר? קוקט זיך צו צו די ליליען פון פעלד, וואס וואקסען און ארבייטען נישט און שפינען נישט. און איך זאג אייך, אז שלמה אין זיין גאנצער פראכט איז נישט געוועזען אזוי שען אנגעקליידט, ווי איינע פון זיי, און אויב גאט קליידט אזוי אן די גראזען פון פעלד, וואס היינט וואקסען זיי און מארגען ווערן זיי אריינגעווארפען אין פייער, איז דאך א פשיטא שוין אייך, קליין גלויביגע. איהר זאלט דעריבער נישט זארגען: וואס ווילען מיר עסען, וואס ווילען מיר טרינקען און אין וואס ווילען מיר זיך אנקליידען—דאס אלץ זוכען די געצענדינער. אייער פאטער אין הימעל ווייסט דאך, אז איהר דארפט דאס אלץ האבען. זוכט פריהער די מלכות השמים (גאט'ס קעניגרייך) און זיין גערעכטיגקייט און דאס איבריגע וועט שוין ממילא קומען. איהר זאלט נישט קלערען וועגען דעם מארגענדיגען טאג, ווייל דער מארגענדיגער טאג וועט פאר זיך אליין קלערען און יעדער טאג האט גענוג זיינע צרות".

„בעט און עס וועט אייך געגעבען ווערן, — האט ישו נאך אין א ארט געלעהרנט — זוכט נאך און איהר וועט געפינען, קלאפט אן און עס וועט אייך געעפענט ווערן. דען ווער עס בעט — בעקומט, און ווער עס זוכט נאך — געפינט, און פאר דעם, וואס קלאפט אן — עפענט זיך די טהיר. אדער ווער געפינט זיך דא פון אייך אזוינער, וואס זיין זוהן האט ביי איהם געבעטען ברויט און ער האט איהם א שטיין געגעבען? און ווען ער בעט ביי איהם פיש — וועט ער איהם דען א שלאנג געבען? איהר, מענשען שלעכטע, ווייסט דאך אויך, צו געבען גוטע מתנות אייערע קינדער, און אייער פאטער אין הימעל וועט געוויס שענקען נאר גוטס יענע, וואס בעטען ביי איהם". דעם בעפעהל פון דער תורה: „דו זאלסט ליעב האבען דיין חבר, ווי זיך אליין" (ואהבת לרעך כמוך), האט ער דערפיהרט ביז צו דער מדרגה פון זעלבסט-אפפערונג: „דו זאלסט דיך נישט שטעלען אקעגען דעם, וואס קומט דיר שלעכטס טאן. אויב ער שלאגט דיר אין דער רעכטער באק — גיעב איהם אויך די לינקע; און ווער עס וויל זיך קריעגען מיט דיר און אראבנעהמען דאס העמד פון דיין לייב — לאז איהם איבער דיין אויבער-בגד; און דער וואס צווינגט דיך צו געהן מיט איהם איין שטרעקע וועג — געה מיט איהם צוויי..."

דער יסוד פון די אלע געדאנקען איז דעם דעמאלדיגען יודענטום נישט ניי און נישט פרעמד געוועזען. מענשענליעבע, לעבענס-היילינקייט און אונבעגרענעצטע אמונה אין דער טיעפער גוטסקייט פון דעם

באַרימהאַרציגען גאָט אין הימעל — דאָס האָט זיך פון אייביג אָן גע-
רעכענט פאַר דעם עצם מהות פון יודענטום, און די הונדערטער
מאמרים מיט דעם אינהאַלט, וואָס זענען דערגאַנגען צו אונז אין די
תלמודים און מדרשים, שיידען זיך אין תוך גאַנץ וועניג אונטער פון די
עוואַנגעלישע; די לעצטע צייכענען זיך נאָר אויס מיט זייער נייער פאָרם
און מיט זייער אַנטי-געזעלשאַפטליכען און אַנטי-נאַציאָנאַלען כאַראַקטער.
אין יודענטום האָבען זיך די יסודות פון אמונה, הייליגקייט און מענשען-
ליעבע צוגעפּאַסט צו דעם מהות פון אַ בעשטימטער געזעלשאַפטליכער
אָרגאַניזאַציע, פון אַ בעשטימטען פאָלק, וואָס האָט צו היטען זיין
ספּעציפישע פיזיאָגנאָמיע. די יודישע תורה האָט געזוכט איינצופלאַנצען
אין יעדען יחיד פון דער אומה די אידעאַלסטע בעגריפען פון גאָט,
מענש און וועלט; דערביי איז זי אָבער אינגאַנצען געשטאַנען אויף דעם
נאַציאָנאַל-היסטאָרישען באָדען און האָט פערפליכטעט דעם זעלביגען
יחיד, זיך צו פיהלען און צו לעבען, ווי אַ טייל פון'ם גאַנצען,
ווי איינער פון כלל. די אידעאַלע בעגריפען זענען צוגעקומען צום
פאָלק אין דער געשטאַלט פון נאָרמען און געזעצען, און זיינע גייסטיגע
פיהרער האָבען כסדר געזאָרגט דערפאַר, אַז די לעבענס-פאָרם פון
דער פאָלקס-אָרגאַניזאַציע זאָל ווערן וואָס ווייטער אַלץ פעסטער און
בעשטימטער.

אין אָט דעם נאַציאָנאַל-געזעלשאַפטליכען באָדען פון דער יודישער
תורה האָט דער גרויסער טרויסטער פון נצרת אונטערגעגראָבען,
נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס ער האָט זיך געשטיצט אויף דער
זעלביגער תורה און געפּריידיגט איהרע בעגריפען און איהר מוסר.
דער מיסטיש-בעגייסטערטער גליל'ער האָט אָוועקגעשטעלט אינ'ם
צענטר פון זיין לעהרע דעם יחיד, דעם אינדיווידואום, אַלס
עטוואָס בעזונדערעס, וואָס האָט צו דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע קיין
שייכות נישט, און גערעדט האָט ער גראָד צו יענע יחידים, וואָס די
אָרגאַניזאַציע האָט זיי אַזוי ווי אַרויסגעשטויסען פון זיך דערפאַר, וואָס
זיי האָבען נישט געוואָלט טראָגען די משא פון איהרע נאָרמען און געזע-
צען. ער האָט דעריבער גערעדט מעהר וועגען די אידעאַלע בעגריפען
פון דער תורה (און דאָס אויך און דער עקסטרעמסטער פאָרם
און אין זיין אייגענעם נאָמען), ווי וועגען איהרע נאָרמען און גע-
באָטען, און די דאָזיגע געטליכע יודישע קאָנסטיטוציע, וואָס זאָגט צו דעם
פאָלק קודם כל ערדישע גליקען און נאַציאָנאַלע גרויסקייט, — איז ביי

איהם פערוואנדעלט געוואָרען אין אַ מיסטישען לייטער צו דער מלוכה פון הימעל, וואו עס וועלן זוכה זיין אַריינצוקומען נאָר די אָרימע און דערשלאָגענע. — אויף דער פראַגע פון אַ געוויסען פרוש: „וואָס איז דער עצם מהות פון יודענטום?” האָט ישו אויך, ווי דער גרויסער הלל, געענטפערט: „שמע ישראל, אונזער גאָט איז איינציג, און דו זאָלסט ליעב האָבען דיין חבר, ווי זיך אַליין”; אין דער צייט אָבער, ווען דער גרויסער געזעץ־לעהרער האָט אויסער דער תשובה נאָך געווידמעט זיינע אַלע יאָהרען אויף צו פערשפרייטען אין פאָלק די בעשטימטע רעליגיעזע פאָרמען פון זיין אַלטעגליכען, ערדישען לעבען, האָט דער גליל'עאישער הימעל־טרוימער געשאַפען פאַר זיינע תלמידים און אָנהענגער אַ קורצע תפלה (פאָטער אונזער), כדי יעדער פון זיי זאָל קענען אויסגיעסען זיין האַרץ פאַר גאָט אין מינוטען פון הימעל־בענקשאַפט.

ביי דעם אַלעמען איז ישו אין דער גאַנצער צייט נישט אַרויסגעטרעטען אָפען געגען דעם אָפיציעלען יודענטום. ער האָט געזאָגט: „איך בין נישט געקומען פערמינדערן דאָס געזעץ, נאָר עס פערמעהרען; הימעל און ערד וועלן גיכער פערגעהן, איידער איין פינטעל פון געזעץ”. ער איז נישט געווען געגען קרבנות, האָט געטראָגען אין זיין קלייד ציצית און האָט זאָגאַר געפיהלט אין האַרצען אַ טיעפע פעראַכטונג צו די געצענדיענער פון דער אַרומיגער וועלט. ער האָט מיט די לעצטע גאָרנישט געוואָלט האָבען צו טאָן, און געזאָגט: „מ'דאַרף נישט וואַרפען קיין היילינגע זאַך פאַר הינט און קיין פערל פאַר חזירים—זיי וועלן עס מיט די פיס צוטרעטען און אייך פערניכטען”.

און די צאָהל פון זיינע אָנהענגער איז דערווייל געוואַקסען. פון כפר נחום איז ער געגאַנגען אין די אַנדערע גליל'עאישע שטעדט און האָט זיך ערוואָרבען נייע אָנהענגער פון בית סעיד (יוליאַדאַ), מגדלא און כאָראַזין. די תלמידים, וואָס האָבען זיך פון איהם נישט געוואָלט אָבשיידען און זענען איהם אומעטום נאָכגעגאַנגען, האָבען געטאָן אַלץ, וואָס ער האָט זיי בעפעהלען. דאָס פערמעגען איז צוטיילט געוואָרען און אַלע מיטגליעדער פון דער היילינגער משפחה האָבען זיך גלייך געשפייזט פון איין קאַסע; פון דער גרויסער צאָהל אָנהענגער האָבען זיך אויסגעצייכענט עטליכע, וואָס ישו האָט זיי געשענקט מעהר צוטרוי און זיי זענען שפעטער פערדעכענט געוואָרען פאַר די ערשטע צוועלף אַפּאָסטאָלען. און אָט, די דאָזיגע גרויסע מחנה פון אָנהענגער־פערגעטערער האָט ענדליך צוגעבראַכט דעם טיעפען מיסטישען חלום ביז

צו זיין שטארקסטען אויסדריק. אין די ערשטע צייטען פון זיין ארויסטרעטען האט ישו געקוקט אויף זיך נאר, ווי אויף א מוכיח, און העכסטענס נישט מעהר, ווי אויף א אנזאגער פון דער קומענדיגער „מלכות השמים"; נאכדעם אבער, ווי די צאהל פון זיינע בעגלייטער האט זיך כסדר פערגרעסערט און יעדעסווארט פון זיין מויל איז בעטראכט געווארען ווי א געטליכע ענטדעקונג און האט ארויסגערופען ביי אלע א שטורם פון רעליגיעזער בעגייסטערונג, — האט אין איהם ביסליכווייז אנגעהויבען זיך פונאנדערצעוואקסען דאס געפיהל, אז ער אליין איז עס דער ערווארטעטער משיח, דער געשיקטער פון גאט, צו בעפעסטיגען אויף דר'ערד די מלוכה פון הימעל. א לאנגע צייט האט ער געטראגען דעם גרויסען סוד איז הארצען, און נישט געוואגט, איהם פאר'ן מויל צו ברענגען; ענדליך אבער איז דער חלום צייטיג געווארען און ער האט געמאכט דעם ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער מערטירער-קרוין.

דאס איז פארגעקומען אין דעם אבגעלגענעם טאל, צו פוסענס פון בארג חרמון, נישט ווייט פון קסריה-פיליפי, די הויפט שטאדט פון דעם טעטראך פיליפ, וואו דער ירדן שטראמט ארויס פון א מעכטיגען פעלזען. אין דעם דאזיגען איינזאמען ווינקעל האט ער געבראכט עטליכע פון זיינע פערטרויטסטע תלמידים, און דארט האט ער זיי ענטדעקט זיין געהיימסטען געדאנק. ישו האט זיי געפרעגט: פאר וועמען האלט איהר מיך? אויף דעם האט שמעון פעטרוס געענטפערט: דו ביזט משיח (קריסטוס). ישו האט דאן שטארק געלויבט פעטרוס'ען און מודה געוועזען, אז ער איז ווירקליך משיח; דערביי האט ער אבער געבעטען די פערטרויטע, זיי זאלען נאך דערווייל דעם סוד נישט ענטדעקען און מיט קיינעם וועגען דעם נישט ריידען. דאס איז געוועזען די געהיימע געבורטס-שעה פון קריסטענטום! ווען דער זעלביגער שמעון פעטרוס און נאך צוויי פון די פערטרויטע תלמידים, יעקב און יוחנן, האבען זיך ערלויבט צו מאכען דעם רבי'ן די בעמערקונג, אז לויט דער מסורה האט דאך פאר משיח'ן געדארפט קומען דער מבשר, אליהו הנביא, — האט זיי ישו געענטפערט, אז יוחנן המטבל איז זיין מבשר, נאר קיינער האט נישט דערקענט אין איהם דעם געטליכען נביא.

ישו האט זיך אליין קיינמאל נישט אנגערופען משיח; דערפאר אבער האט ער אויסגעזוכט פאר זיך פערשיעדענע בעציינונגען, געני-

מען פון בעקאַנטע שטעלען אין די היילינע שריפטען, וואָס האָבען געקאָנט בעדייטען אי משיח, אי עטוואָס אַנדערעס. ער האָט זיך אָנגערופען „מענשענזוהן" (בן האדם), געשטיצט אויף דער נבואה אין דניאל: זעה, מיט די וואָלקען פון הימעל קומט אַ מענשענזוהן און געלאַנגט ביז א. א. וו.; און אין געוויסע שטעלען רופט ער זיך „גאָט'ס זוהן" (בן אלהים) — ווי עס שטעהט אין תהלים: „גאָט האָט געזאָגט צו מיר: דו ביזט מיין זוהן, איך האָב דיך היינט געבוירען".

ווען ישו האָט זיך געלאָזען אַנערקענען פון זיינע תלמידים פאַר משיח'ן, בעפעהלענדיג זיי, צו האַלטען דאָס נאָך דערווייל בסוד האָט ער זיי געטרייסט, אַז עס וועט קומען באַלד די צייט, ווען זיי „וועלען קאָנען אַלעמען איבערגעבען אין דער ליכטיגקייט דאָס, וואָס ער האָט זיי פערטרויט אין דער פינסטער", ווען זיי „וועלען קאָנען פון די דעכער אַראָבשרייען דאָס, וואָס זיי האָבען קוים פערנומען מיט זייערע אויערן". די נבואה איז אָבער נישט מקוים געוואָרען; די תלמידים האָבען דעם סוד לאַנג נישט געהאַלטען און ווען ס'איז בעקאַנט געוואָרען, אַז ישו פון נצרת איז נישט בלויז דער צוגרייטער פון גאָט'ס קעניגרייך, נאָר אויך דער געשיקטער משיח אַליין, איז זיין פרעסטיזש שטאַרק געפאַלען. דער עולם האָט געפאָדערט פון איהם די אַלע ערוואַרטעטע נסים, וואָס זענען פערבונדען געוועזען מיט דער ערשיינונג פון משיח'ן, און ער האָט זיי נישט געקענט בעוויזען; דאָס האָט אַ סך פון זיינע אָנהענגער אינגאַנצען אָבגעשטויסען פון איהם, און די מעהר צוגעבונדענע האָבען אויך אָנגעהויבען שטאַרק צו פאָדערען, אַז ער זאָל עפּעס „אויפטאָן" און אַרויסטרעטען אַלס משיח אָפען, פאַר דער גאַנצער אומה.

דערווייל האָבען זיך די קלאַנגען וועגען דעם געטליכען משיח דערטראָגען אויך אין הויף פון דעם גליל'עאישען טעטראַרך, און ער האָט ווידער בעפעהלען צו פאַנגען דעם „פערפיהרער". ישו האָט דאַן געמוזט אַנטלויפען מיט זיינע אָנהענגער פון איין אָרט אין אַנדערן, אום זיך אויסצובעהאַלטען פון הורדוס'עס שפּיאָנען, און ווען איינער פון די סופרים איז אין יענער צייט צוגעקומען צו איהם און געזאָגט: רבי, איך וועל דיך נאָכגעהן, וואו דו וועסט געהן, — האָט איהם ישו געענטפערט: „דער פוקס האָט זיין נאָרע, די פויגעל פון הימעל האָבען זייערע נעסטען, און דער מענשען-זוהן האָט נישט קיין אָרט, וואו דעם קאָפּ אַנידערצולעגען".

אַזוי צוגעדריקט פון אַלע זייטען, האָט ישו זיך געזעהען גע־צוואונגען, זיך אַוועקצולאָזען אין דער הויפּטשטאָדט פון יהודה.

אָנקומענדיג דורך יריחו קיין ירושלים, האָט ער זיך אויפגעהאַלטען נישט אין מיטען שטאָדט, נאָר הינטען, נישט ווייט פון דער שטאָדט־וואַנט, אין דאָרף בית־ענין, וואו ס'האָבען זיך דעמאָלט אויפגעהאַל־טען די מחוץ למחנה'דיגע (קרעציגע און אַזוי טמאים, וואָס האָבען זיך נישט געטאָרט געפינען אין דער הייליגער הויפּט־שטאָדט). דאָ האָט איהם אַריינגענומען צו זיך אין הויז אַ געוויסער מחוץ למחנה'דיגער מיט'ן נאָמען שמעון, און פון דאַנען האָבען אויך געשטאַמט די בעקאַנטע אָנהענגער לאַצאַרוס מיט זיינע צוויי שוועסטער מאַריאַ און מאַרטאַ.

ענדליך איז ישו אָנגעקומען אין שטאָדט. ווי ער איז דאָרט אויפגענומען געוואָרען פון דער בעפעלקערונג — לאָזט זיך געשיכטליך נישט דערווייזען; ווי ס'איז אָבער צו גלויבען, האָבען זיינע אָנהענגער ערוואַרטעט צו זעהען פון איהם דאָ, אין דער הייליגער הויפּטשטאָדט, די גרעסטע מופתים און הימעל־וואונדער, און זייער בעגייסטערונג איז אַזוי שטאַרק געווען, אַז זיי האָבען איהם אַריינגעפיהרט אין שטאָדט מיט אַ אונגעוועהנליכער פייערליכקייט און מיט הייליגע אויסגעשרייען: „משיח", „גאָט'ס זוהן", „מלך פון יהודה"! די דאָזיגע פייערליכע פערעהרונג האָט צוגעגעבען דעם פערעהרטען אַליין נאָכמעהר מוט און גלויבען אין זיך, און ער האָט זיך ערלויבט אַרויסצוטרעטען געגען געוויסע איינפיהרונגען אין בית המקדש און געגען די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה. די לעצטע האָבען זיך ביז אַהער בכלל בעצויגען מיט אַ געוויסען בטול צו דעם „הייליגען" פון גליל, וואָס פיהרט זיך אַרום מיט אַ כנופיא פון עמי הארצים, עבריינים, מוכס'ניקעס, פּראָס־טיטוטקעס און גלאַט זינדיגע פרויען; איצט אָבער, ווען ס'האָבען זיך געטראָגען אין דער לופטען אַזעלכע אויסרופען, ווי „משיח" און „בן אלהים", — האָבען זיי זיך אָנגעהויבען בעציהען צו דער זאַך ערנס־טער. דאָ האָט קיינער נישט געקענט אַנערקענען דעם נישט געלעהרנ־טען גליל'ער פאַר'ן אמת'ען משיח שוין נאָר דערפאַר אַליין, וואָס לויט דער נבואה האָט דער ערוואַרטעטער אויסלייזער דורכאויס גע־מוזט שטאַמען פון די מלכי בית דוד, און אָנקומען גאָר... פון בית־לחם; אויסער דעם האָט דער הייליגער פון נצרת בכלל נישט בעפרידיגט די אַלע ליכטיגע, גייסטיגע און מאַטעריעלע, האָפנונגען,

וואס האבען געלעבט אין דער פארשטעלונג פון פאלק צוזאמען מיט דער פארשטעלונג פון דעם קומענדיגען גאט=געזאלבטען. אין די אפיצ=יעלע קרייזען פון יודענטום האט מען דעריבער אנגעהויבען צו קוקען אויף דעם גליל׳ער, ווי אויף א פאלשען משיח, וואס גראבט אונטער די יסודות פון דעם נאציאנאלען יודישען גלויבען, און בעזונדער שטארק איז געווען די בעשולדיגונג געגען איהם דערפאר, וואס ער האט געלעסטערט גאט, זיך אנגעבענדיג פאר זיינעם אזוהן.

אט די לעצטע בעשולדיגונג האט נאך געמוזט בעזונדער בעשטע=טיגט ווערן, ווייל ס׳האבען זיך געפונען א סך, וואס האבען געזאגט, אז ישו אליין האלט זיך נישט פאר א זוהן פון גאט, און ער בענוצט זיך סתם מיט דעם אויסדריק „בן אלהים”, ווי מיט א געוויסער מליצה פון תהלים. דא איז דעריבער זעהר ווילכטיג געווען די עצות פון איינעם פון ישו׳ס נאהנטסטע תלמידים, יהודה איש=קריות (איסקאר=יאט), וועלכער האט בעשטעטיגט דעם פאקט, אז דער נזיר פון גליל האלט זיך פאר א ווירקליכען „בן אלהים”. ישו איז דאן אריינגעזעצט געווארען אין געפענגעניש, און אלע זיינע אנהענגער זענען פון איהם אנטלאפען; נאר איין שמעון פעטרוס האט זיך איצט אויך נישט געוואלט אבשיידען פון זיין פערגעטערטען רבי׳ן. ווי לאנג ער איז געזעסען אין געפענגעניש ביז׳ן משפט—איז נישט בעוואוסט. עס איז בע=קאנט נאר דאס, אז אום ערב פסח איז ישו פארגעפיהרט געווארען פאר׳ן געריכט פון סנהדרין, וואו דער פארזיצענדער איז געווען יוסף כיפא, דער כהן גדול. די הקירה ודרישה איז בעשטאנען נאר אין דעם, וואס די שופטים האבען געוואלט זיך איבערצייגען פון איהם אליין, צי ער האט זיך ווירקליך אנגעגעבען פאר א בן אלהים, ווי די עדות האבען בעשטעטיגט. ווען איינער פון די שופטים האט זיך געווענדעט צו איהם מיט דער פראגע, האט ער געשוויגען און גארנישט געענטפערט; דאן האט איהם דער פארזיצענדער נאכאמאל געפרעגט, צי ער איז גאט׳ס זוהן, און אויף דעם זאל איהם ישו האבען געענטפערט: „דו זאגסט עס”, און גלייך דערנאך צוגעגעבען: „באלד וועט מען דעם מענשענזוהן זעהן זיצען ביי דער רעכטער זייט פון גאט׳ס טראן, זיך טראגענדיג אויף די וואלקענס פון הימעל”. פון די אלע טענות האבען די שופטים ארויסגעדרונגען, אז ישו האלט זיך ווירקליך פאר א גאט געשיקטען און שרייבט זיך צו א געטליכע קראפט; דער כהן גדול האט דאן געריסען

קריעה, און דאָס גערילט האָט איהם פערוואַנדעלט אַלס גאָטס-לעסטערער.

אויספיהרען די שטראָף אָהן דער ערלויבניש פון דער רוימישער מאַכט האָט אָבער דאָס סנהדרין קיין רעכט נישט געהאַט, און אַזוי ווי דער פּראָקוראַטאָר, פּאָנטיוס פּילאַטוס האָט זיך גראָד געפונען דאַן (צוליעב'ן יום-טוב) אין ירושלים, האָט דאָס סנהדרין געבעטען ביי איהם די דאָזיגע ערלויבניש. און פּילאַטוס האָט דעם אורטהייל בעשטע-טיגט, חאָטש נישט צוליעב די מאָטיווען, וואָס דאָס סנהדרין האָט דערביי אַרויסגעשטעלט. ווען ישו איז געבראַכט געוואָרען פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער, האָט איהם דער לעצטער קודם-כל געפרעגט, צי ער האָט זיך אָנגענומען פאַר אַ מ ל ך פון די יודען, און ווען ישו האָט איהם אויף דעם אויך געענטפערט: „דו זאָגסט עס", האָט ער בעפעסטיגט דעם אורטהייל און געהייסען אויספיהרען איבער איהם די געוועהנליכע רוימישע טויט-שטראָף — אויפהענגען אויף אַ קרייץ (צלם). די דאָזיגע אַכזריות'דיגע שטראָף האָט זיך פּראַקטיצירט אין יהודה זינט זי איז אַרונטערגעפאַלען אונטער דער רוימישער הערשאַפט, און נאָך מיט אַ קורצער צייט צוריק האָט וואַרוס געלאָזען אַזוי אויפהענגען אויף קרייצען ביז דריי טויזענד פּאַטריאָטישע יהודה'ער פאַר זייער בעטהייליגען זיך אין די רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען געגען דער רוימישער אויבער-הערשאַפט. פאַר די צייטען פון דעם זעלביגען פּראָקו-ראַטאָר, פּילאַטוס, זענען אויך פיעל פּאַטריאָטען בעשטראָפט געוואָרען מיט דעם טויט, אַזוי אַז די אויסגעפיהרטע אַכזריות'דיגע שטראָף איבער דעם הייליגען פון גליל האָט אין איהר צייט קיין בעזונדער רושם נישט געמאַכט, און אַזעלכע יהודה'שע היסטאָריקער פון יענער עפּאָכע, ווי יוסטוס פון טבריה און יוסיפון (יאָזעפוס פלאַוויוס), וועלכע לאָזען נישט דורך די מינדסטע געשעהעניש אין דעם דעמאָלדיגען לעבען פון יהודה, — געהען פערביי אינגאַנצען שווייגענדיג די ערשיינונג פון ישו'ס בעשטראָפונג. ווי די קריסטליכע לעגענדע דערצעהלט, איז ישו געקריי-ציגט געוואָרען (צווישען דעם 30-טען און 35-טען יאָהר) זעקס דעם זייגער אין דערפריה און ערשט אום ניין פאַר האַלבען טאָג האָט ער אַרויס-געלאָזען זיין לעצטען אָטעם-צוג מיט דעם פּסוק פון תהלים (אין דער אַראַמע'אישער שפּראַך): אלי, אלי, למה שבקתני (גאָט, מיין גאָט, פאַרוואָס האָסטו מיך פערלאָזען!) די קרייציגונג איז פאָרגעקומען הינטערן שטאָדט, אויף אַ פּלאַץ, מיט'ן נאָמען ג ל ג ת א (גאָלגאָטאַ),

וואס איז ספעציעל בעשטימט געווארען צו דעם צוועק, און אט דער פלאן איז שפעטער געווארען דער אויסגאנגס־פונקט פון דער גאנצער נייער ערא אין דער וועלט־געשיכטע.

ווען עס זענען אריבער די ערשטע שרעקען פון דער אויסגעפיהר־טער שטראף איבער דעם גרויסען רבי'ן האבען זיך זיינע נאהנטע תלמידים פערזאמעלט אין איין ארט, אום צו בעווייגען דעם אומגעקומע־נעם און צו בעשטימען דעם גאנג פון דער ווייטערדיגער טעטיגקייט. צוזאמען מיט די היסערע אנהענגער פון גליל האט די גאנצע קאלאניע פון קריסטוס־גלויביגע געצעהלט ארום פינף הונדערט מאן. דאס זענען געווען טרוימעריש, בעגייסטערטע נאטורען, וואס דער שוידערהאפטער אכזריות'דיגער טויט פונ'ם הייליגען משיח האט נאכמעהר פערשטארקט אין זייערע הערצער דעם גלויבען אין זיין הייליגקייט און געטליכקייט. עס האבען זיך, אמת, געפונען אזעלכע, וואס האבען געפרעגט: סטייטש, ווי שיקט זיך עס, אז דער גרויסער משיח, דער געטליכער אויסלייזער פון יהודה און דער פארברענגער פון דער מלכות השמים, — זאל שטארבען מיט אזא שרעקליכען טויט? די היסע פאנטאזיע פון דעם בעגייסטערטען גלויבען האט אבער אויף דעם אויך געפונען א תירוץ: עס איז געפונען געווארען א פסוק אין ישעיה, אין וועלכען עס זאגט זיך: ער ווערט ארויסגעריסען פונ'ם לאנד פון די לעבעדיגע און פאר די זינד פון זיין פאלק טראגט ער איבער וואונדען, — און דער פסוק איז אויס־געטייטשט געווארען אויף דעם נאר־וואס אומגעקומענעם משיח. די דאזיגע נבואה פון דעם אלטען נביא האט אלץ פערענטפערט און אלץ רעכט געמאכט: עס האט געמוזט אזוי זיין, ישו האט געמוזט אריבערטראגען אלערליי פיינען און יסורים; און יעדערער פון די תלמידים האט זיך דערביי דערמאהנט, אז ער האט דאס אלץ אליין געהערט פון דעם היי־ליגען משיח — ישו האט געזאגט, אז ער געהט אקעגען אלערליי פער־פאלגונגען און אפילו אויך דעם טויט. און קוים איז די פראגע געלויז־גען ווי ס'איז צו פערענטפערן, איז שוין נישט שווער אנגעקומען, רעכט צו מאכען אויך די צווייטע: „ווען־זשע וועט איצט אנקומען די אזוי לאנג ערווארטעטע מלכות השמים, נאכדעם ווי דער געשיקטער פון גאט זי אראבצוברענגען, האט אויפ'ן קרייץ זיין טויט געפונען? די פאנטאסטי־שע האפנונג האט אויף דעם געענטפערט, אז דער הייליגער משיח וועט באלד צוריק קומען אין זיין גאנצער פראכט און שענקייט, בעגלייט פון גאנצע שארען מלאכים, און דאן וועט ער יעדערן בעלויהנען נאך זיינע

מעשים נאָך. אין צוזאַמענהאַנג מיט די האָפֿנונגען, האָבען זיך באַלד פֿערשפּרייט קלאַנגען, אַז ישו איז נאָר דריי טאָג געלעגען אין קבר און דאַן איז ער אויפֿגעשטאַנען תחית המתים — זיין קבר איז געפֿונען געוואָרען לעדיג. און ער האָט זיך ווידער געפֿונען צווישען די לעבעדיגע — איין תלמיד האָט דערצעהלט, אַז ער האָט משיח'ן געזעהען, אַ צווייטער, — אַז ער האָט מיט איהם גערעדט, אַ דריטער, — אַז ער האָט זוכה געווען זאָגאַר צו בעריהרען די וואונדען פֿון דעם הייליגען געקרייציגטען און צו עסען מיט איהם צוזאַמען. אַזוי איז דאָס בילד פֿון דעם געקרייציגטען משיח וואָס ווייטער אַלץ ליכטיגער און הימלישער געוואָרען אין דער פֿאָרשטעלונג פֿון די בעגייסטערטע משיח-טרוימער.

ביי דעם אַלעמען איז אָבער דערווייל דער גלויבען אין'ם נוצרי נאָך אַלץ נישט איבערגעגאַנגען די גרענעצען פֿון דער מענשליכער ספֿערע; די משיח-גלויביגע זענען נאָך נישט אַוועק דערווייל אין זייער בעגייסטערונג ביז אַזוי ווייט, צו בעטראַכטען דעם נוצרי פֿאַר אַ גאָט. לויט די בעגריפֿען, וואָס האָבען געהערשט דעמאָלט אין דעם אָרדען פֿון די משיח-אָנהענגער, איז ישו געווען אַ געטליכער, הייליגער מ ע נ ש, וואָס איז אויסגעוועהלט געוואָרען פֿונ'ם אַלמעכטיגען גאָט, צו ערפֿילען די שליחות פֿון זיינעם אַ געשיקטען, פֿון זיינעם אַ געזאַלבטען. און הייליג איז ער געווען דערפֿאַר, וואָס ער האָט אָבגעהיט אַלע געבאָטען פֿון גאָט'ס תורה און ערפֿילט גאָט'ס ווילען; זיי האָבען דעריבער אויך נישט אָבגעטרעטען אויף דאָס מינדעסטע פֿון די יודישע דינים און מנהגים, און האָבען שטרענג געהיט די מצוות שבת, מילה, כשרות פֿון עסען, א. א. וו. אין אַלע אַנדערע הינזיכטען און אין איהר לעבענס-אַנשויאונג בכלל האָט זיך די דאָזיגע גרופּע פֿון די משיח-גלויביגע גאַנץ ווייניג אונטערגעשיידט פֿון די איסיים; די נוצרים האָבען זיך אויסגעצייכענט נאָר דערמיט, וואָס זיי האָבען זיך בעצויגען מיט אַ בעזונדער שעצונג צו אָרימע און דערשלאָגענע. אין זייער אָרדען האָבען זיך אַלע מיטגליעדער גלייך ערנעהרט פֿון דער איינציגער שותפֿות'דיגער קאַסע, און ביים אַריינטרעטען האָט יעדער נייער מיטגליעד געמוזט פֿערקויפֿען זיין האָב און גוטס און דעם קאַפּיטאַל אַריינטראָגען אין דער קאַסע. ווי די איסיים, האָבען די ערשטע אָנהענגער פֿון דעם גרויסען גליל'ער זיך אויך אָבגעהאַלטען פֿון אַלע ערדישע מותרות'ען און פֿערגעניגענס; זיי האָבען נישט געגעסען קיין פֿלייש און נישט געטרונקען קיין וויין, נישט געלעבט מיט קיין פֿרויען, זיך נישט געזאַלבט מיט קיין אייל און נישט

בעטראגען אויף זיך קיין טייערע מלבושים. יעדער מיטגליעד האט געהאט נאר איין ליינענקלייד. דער פארשטעהער פון דעם ערשטען יודיש-קריסט־ליכען ארדען איז געוועזן ישו'ס ברודער, יעקב (יאקאבו'ס); פון איהם ווערט דערצעהלט, אז ער האט קיין פערשכור'נדע משקה נישט געטרונ־קען, קיין שום פלייש נישט געגעסען, קיינמאל קיין שער אויפ'ן קאפ נישט געהאט און אינגאנצען נישט געהאט מעהר, ווי איין איינציג ליינענ־קלייד. נעבען איהם זענען געשטאנען בראש פון דעם אביונים-ארדען (די ערשטע נוצרים האבען זיך גערופען אויך אביונים) שמעון כפת אדער פעטרוס און יוחנן (יאהאנעס) דער זוהן פון זבדי.

פון די דאזיגע „זיילען פון קריסטענטום" איז שמעון פעטרוס געוועזן דער טעטיגסטער; ער האט געזוכט צו ערווערבען וואס מעהר אנהענגער פאר דעם ארדען פון די משיח-גלויביגע; דערביי ווערט ער אבער געשילדערט אין די קריסטליכע קוועלען, ווי א מענש מיט א שוואנקענדען, שוואכען כאראקטער. זיין אויפגאבע, ווי די אויפגאבע פון די איבריגע נאהנטע „תלמידים", איז בעשטאנען אין דעם, פארטצוזעצען די ארבייט פון ישו הנוצרי און יוחנן המטבל, ד. ה. צו געהן „צו די פערלוירענע פונ'ם הויז ישראל" און זיי צוצוגרייטען צו דער נאהנטער „מלכות השמים". די מיטלען דערצו, ווי אזוי צוצוקומען צו די ברייטערע מאסען פון פאלק און זיך צו ערווערבען זייער צוטרוי,— האבען זיי אויך גע'ירשה'נט פון זייערע רביי'ם: אויך זיי האבען געהיילט קראנקע, ארויסגעטריבען דבוקים און „לעבעדיג געמאכט" טויטע. א דאנק די דאזיגע תלמידים פון דעם גרויסען גליל'ער, האט זיך אין יהודה פערשפרייט די אמונה אין דער שטארקער מאכט פון שטן און אנדערע בייזע רוחות. אט די אמונה האט שוין עקסיסטירט אין יודענטום פריהער אויך; זי האט אבער ביז איצט נישט געהאט קיין רעליגיעזען כאראקטער און ערשט איצט, א דאנק דעם איינפלוס פון קריסטענטום, איז דאס געווארען א בעדייטענדער עלעמענט אין דעם מהות פון דער רעליגיע בכלל. ביים אננעהמען א נייעם מיטגליעד, פלעגט געפראוועט ווערן א געוויסע צערעמאניע פון בעשווערען די רוחות און פינסטערע כחות, אזוי ווי דער מיטגליעד וואלט זיך איצט דארפען בעפרייען פון דעם טייוועל, וואס האט איהם ביז אהער בעהערשט. די יהודה'ער האבען דעריבער טאקי געקוקט אין אנהויב אויף די נוצרים, ווי אויף שווארץ-קינסטלער און מכשפים.

אזוי האט אויסגעזעהען די קליינע גרופע פון ישו'ס תלמידים און אנהענגער אין דעם משך פון די ערשטע צעהן יאהר נאך זיין טויט. אין

די העכערע יהודה'עאישע קרייזען איז די דאזיגע גרופע כמעט ווי גארנישט בעמערקט געווארען — די צאהל פון איהרע מיטגליעדער איז צו קליין געוועזען, און צו פיעל איז זעהר לעבען בכלל עהנליך געוועזען צונ'ם לעבען פון די איסיים. זיי זענען דעריבער צוגערעכענט געווארען צו די לעצטע און האבען קיין בעזונדער אויפמערקזאמקייט נישט צוגעצויגען. אין דער אמת'ען אבער האבען די תלמידים פון דעם געקרייציגטען משיח געטראָגען אין הארצען עטוואס אזוינס, וואס די געוועהנליכע איסיים האבען דערפון געוויס נישט געוואוסט: א פייערדיגער משיח-גייסט האט געברענט אין די הערצער פון די דאזיגע טרוימערישע גליל'ער און צוזאמען דערמיט אויך א בעהאלטענע, אונבעוואוסטזיניגע שנאה צו די אומברענגער פון זייער הייליגען פיהרער. דאס שרעקליכע בילד פון דעם בלוטטריעפענדען נוצרי מיט דער דערנער-קרוין אויפ'ן קאפ האט זיי שטענדיג פאר די אויגען געשוועבט, און ס'איז גענוג געוועזען די קראפט פון איין איינציגען מענשען, פונאנדערצובלאזען אט דעם פייער און צו מאכען פון איהם: א קוואל פון ליכט, לעבען און ווארימקייט פאר דער גאנצער געצענדיענערישער וועלט, און א שאטען פון טויט, פלאגען און פינסטערניש פאר דער יודישער אומה. —

זעקסטעס קאַפּיטעל.

אגריפּום I.

(פון 37 ביז 44).

אין זיעבען און דרייסיגסטען יאָהר נאָך דער קריסטליכער צייט־רעכנונג איז דער רוימישער קייזער טיבעריוס דערשטיקט געוואָרען, און אין אַ קורצע צייט אַרום האָט קאַיוס קאַליגולאַ גערמאַני־קוס געטראָגען אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון רוים (37). מיט דער דאָזיגער ענדערונג אין דעם רוימישער מלוכה־לעבען האָט זיך בעדייטענד געענ־דערט אויך די לאַגע פון יהודה, און אַ דאַנק דער פערזענליכער צו־גענויגטקייט פון דעם נייעם הערשער צו איינעם פון די יהודה'עאישע פּרינצען, האָט יהודה זוכה געווען נאָכאַמאָל צו פיהלען דעם טעם פון פּאָליטישער פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

גערופען האָט מען דעם פּרינץ אַגריפּום (אַגריפּאַ, געבוירען אין 10־טען יאָהר און געשטאָרבען אין 44־טען יאָהר נאָך דער קריסט. צייטרעכנונג). דאָס איז געווען אַ זוהן פון דעם פערמשפּט'ען אַריס־טאָבול, וואָס איז געבוירען געוואָרען פון הורדוס דעם I־טען מיט דער חשמונאַי'שער פּרינצעסין מרים, און איז שפּעטער פערמשפּט געוואָרען צום טויט אויפ'ן פאָטערס בעפעהל. ווען זיין פאָטער איז געטויט געוואָרען איז אַגריפּום נאָך אַ קינד געווען (דריי יאָהר אַלט) און מיט דריי יאָהר שפּעטער האָט איהם הורדוס אַוועקגעשיקט קיין רוים, ער זאָל זיך דאָרטין ערציהען. דאָ איז אַגריפּום אַריינגעפאַלען

אין די העכסטע קרייזען פון דעם רוימישען אַדעל און איז געוואָרען
זעהר נאָהנט בעפריינדעט מיט טיבעריוס'עם זוהן, מיט דרוזוס'ען;
אין דער געזעלשאַפט האָט זיך דער יונגער און בענאַבטער יהודה'עאי-
שער פּרינץ גלייך ערוואָרבען די אַלע זיטען און פאָרמען, וואָס האָבען
דאָ געהערשט, און איז געוואָרען דער ליעבלינג פון פיעל הויכגע-
שטעלטע פערזענליכקייטען. אַגריפּוס האָט פערשווענדעט זיין גאַנצען
פערמעגען און די גאַנצע ירושה, וואָס ער האָט בעקומען פון זיין
מוטער בערעניקא, די טאָכטער פון הורדוס'עם שוועסטער שלומית,
און צו דעם איז ער נאָך פערזונקען געוועזן אין חובות. ער איז דע-
ריבער געצוואונגען געוועזן צו פערלאָזען רוים, און נאָך דעם טויט
פון זיין פריינד דרוזוס (23) קעהרט ער זיך צוריק אום קיין פּאַלעסטי-
נע, וואו ער לעבט זעהר אָרים אין אַ פערוואָרפענעם ווינקעל פון לאַנד.
זיין לאַגע איז אויף אַזוי פיעל אַ פערצווייפעלטע, אַז ער טראָגט זיך
אַרום מיט אַ געדאַנק וועגען זעלבסטמאָרד; דאַן טרעט אַרויס איהם צו
הילף זיין ווייב, קיפּראָס, און אַ דאַנק איהר השתדלות ביי זיין
שוועסטער הורדיה, די פרוי פון דעם גליל'עאישען טעטראַך הור-
דוס-אַנטיפּאַ, בעקומט ער פון דעם לעצטען אַ געוויסע שטיצע:
אַגריפּוס ווערט בעשטימט פאַר אַ פּאָליציי-הויפּטמאַן (אַגאָראַנאָם) אין
טבריה. דער פערשווענדערישער און שטאָלצער פּרינץ קען זיך אָבער
לאַנג אויף דעם פּאָסטען נישט האַלטען, און אין אַ קורצער צייט
אַרום צוקריעגט ער זיך מיט'ן שוואָגער און פערלאָזט טבריה.

פון דאָרטען איז אַגריפּוס אָנגעקומען אַלס פריינד צו דעם רוי-
מישען שטאַטהאַלטער פון סיריען, פלאַקוז; דאָ האָט ער זיך אָבער
אויך לאַנג נישט אויפגעהאַלטען. אַ פערלאָזענער און אַ פערשטויסענער
האָט אַגריפּוס בעשלאָסען נאָכאַמאָל צו פּראָבירען זיין מזל אין רוים,
און כדי נישט אַריינצופאַלען אין די הענד פון זיינע דאָרטיגע בעלי חובות
האָט ער זיך אָבגעשטעלט אין אַלעקסאַנדריע און געבעטען שטיצע
ביי דעם נשיא (אַראַבאַרך) פון דער דאָרטיגער יהודה'עאישער קהלה,
אַלעקסאַנדער ליזימאַכוס. דער לעצטער איז איהם געקומען צו הילף
מיט אַ בעדייטענדען קאַפּיטאַל און אַגריפּוס איז אַוועק קיין איטאַליע.

מיט זיין אָנקומען קיין רוים (אין פריהלינג פון 36-טען יאָהר)
הויבט זיך אָן פאַר אַגריפּוס'ען אַ נייע רייהע פון גליקען און פינסטע-
רע צייטען. אַראָבשטייגענדיג אויף דער אינזעל קאַפּרי איז ער פריינ-
דליך אויפגענומען געוואָרען פון קייזער טיבעריוס, וועלכער האָט אין

איהם געזעהען א לעבעדיגען אנדענקען פון זיין געשטארבענעם זוהן; באלד אבער האט זיך טיבעריוס דערוואוסט, אז אגריפּוס איז שולדיג דעם קייזערליכען שאץ אונגעהויערע סומען געלד, און ער האט זיך אבגעקעהרט פון איהם. דאן האט זיך פאר דעם יהודה'עאישען פּרינץ אנגענומען די יונגערע אנטאניא, און א דאנק איהר פערמיטלונג איז אגריפּוס געווארען דער פּערטרוי'טער פריינד פון דעם רוימישען טראן-פאלגער קאיוס קאליגולא. דער איבערגעגעבענער אגריפּוס איז אבער צו ווייט פערגאנגען אין זיין פריינדשאפט צו קאליגולא'ן און איז דערפאר הארט בעשטראפט געווארען; ער האט זיך אמאל אויסגעדריקט אין א אינטימען געשפרעך מיט דעם לעצטען: „ווי דער-לעבט מען שוין די צייט, ווען טיבעריוס וועט פריי מאכען דעם טראן פאר א מעהר ווירדיגען פון איהם", און איינער פון זיינע שקלאפען האט דאס דערטראגען דעם קייזער; טיבעריוס האט דאן בעפוילען צו שמידען אגריפּוס'ען אין קייטען און איהם אריינצוזעצען אין תפיסה, און ער איז דארט אבגעזעסען זעקס חדשים — ביז טיבעריוס איז גע-שטארבען און זיין פריינד קאליגולא איז ארויף אויף דעם רוימישען טראן.

פון דער צייט הויבט אן פאר אגריפּוס'ען צו שיינען דער שטערן פון זיין גליק. דער נייער קייזער, קאליגולא, האט איהם גלייך בע-פרייט פון געפענגעניש, האט איהם געשענקט א גאלדענע קייט צום אנדענקען פון די קייטען, וואס ער האט געטראגען אויף זיך אין תפיסה, האט איהם אנגעטאן אויפ'ן קאפ א קעניגליכע דיאדעם און גע-שענקט די טעטראכיע פון דעם פערשטארבענעם פיליפּ, וואס איז נישט לאנג איבערגעגאנגען אינ'ם רשות פון די רוימישע פראווינצען אין סיריען. צו דעם אלעמען האט דער רוימישער סענאט אויך גע-שענקט אגריפּוס'ען דעם טיטול פּרעטאר (37), און דער נייער הער-שער האט זיך אזוי ענג צוזאמענגעלעבט מיט דעם יהודה'עאישען פּרינץ, אז ער האט איהם א גאנצען יאהר נישט אבגעלאזען פון זיך, און ערשט אין א יאהר ארום, נאכדעם ווי אגריפּוס האט בעקומען זיין קע-ניגליכען טיטול, האט ער געקענט אבפאהרען פון רוים.

אגריפּוס, דער געוועזענער בעטעל-פּרינץ, איז געקומען קיין יהודה אלס קעניג און פערזענליכער פריינד פון קייזער (38); דאס האט ארויס-גערופען א שטארקע קנאה ביי זיין שוועסטער הורדיה, און זי האט אנגעהויבען איינרעדען איהר מאן, דעם טעטראך פון גליל, ער זאל

פאהרען קיין רוים און אויך אויספועל'ן פאר זיך דעם טיטול קעניג. הורדוס אנטיפא האט זיך אין אנהויב אבגעהאלטען פון מאכען אזא שריט; ענדליך האט ער אבער נאכגעגעבען הורדיה'ן און האט זיך מיט איהר צוזאמען אוועקגעלאזען קיין איטאליע. דא האט ער זיך פארגעשטעלט פאר'ן נייעם הערשער און אנגעהויבען פארצולעגען פאר איהם זיין השתדלות; קאליגולא האט אבער שוין פריהער געהאט בעקומען א בריעף פון אגריפוס'ען, אין וועלכען דער אמאליגער בעליידיגטער פרינץ האט זיך נוקם געוועזען אן זיין בעליידיגער. און איהם פערמסר'ט, אז ער פיהרט געהיימע אונטערהאנדלונגען מיט דעם פארטאנישען קעניג און בעוואפענט זיך שטארק, כדי זיך אבצורייסען פון רוים. דער קייזער האט דעריבער אינגאנצען צוגענומען ביי הורדוס־אנטיפא זיין טעטרארכיע און האט איהם פערשיקט קיין ליאן אין פראנקרייך (39). נישט וועלנדיג פערלעצען אגריפא'ס ברודער־ליבע, האט קאליגולא ערלויבט הורדיה'ן צו פערבלייבען אין לאנד און האט איהר אומגעקעהרט איהר פערמעגען; די שטאלצע פרוי האט זיך אבער אבגעזאגט פון דעם חסד, און איז מיטגעגאנגען מיט'ן מאן אין גלות.

די טעטרארכיע פון דעם פערשיקטען הורדוס (־אנטיפא) האט קאליגולא אויך איבערגעגעבען אגריפוס'ען, אזוי אז ער האט שוין געהאט אין זיין מאכט א בעדייטענדען טייל פון פאלעסטינא. און באלד האט אגריפוס בעקומען אויך דעם צענטער פון לאנד, יהודה אליין; דא זענען אבער דערווייל פארגעקומען בעדייטענדע געשעהענישען, וואס האבען שטארק פונאנדערגעטרייסעלט די עמפפינדליכסטע נערווען פון דעם יודישען פאלקס־ארגאניזם.

די חסדים, וואס קאליגולא האט ארויסגעוויזען דעם פעראריבטען יהודה'עאישען פרינץ, האבען פערשטארקט די שנאה צו די יהודה'ער, וואס האט שוין לאנג געהערשט אין אלע פראווינצען פון דער רוימישער אימפעריע; אין קיין אנדער ארט האט אבער אט די פיינדשאפט נישט אנגענומען אזא שארפען כאראקטער, ווי אין דער עגיפטישער הויפטשטאדט, אלעקסאנדריע. די גריכען, וואס האבען זיך גערעכענט פאר די בעלי בתים פון שטאדט, האבען נישט געקענט מוחל זיין זייערע יהודה'עאישע שכנים דעם חטא, וואס זיי האבען געשפיעלט אזא גרויסע ראליע אין דעם האנדעל פון לאנד און אין דער קולטור, וואס זיי האבען געלעבט אינגאנצען אבגעזונדערט פון דער ארומיגער בעפעלקערונג און מיט א גאנץ פרעמדער וועלט־ און לעבענס־אנשויאונג, און — הויפטזעכליך —

וואָס זיי האָבען אויסגעפּועלט פאַר זיך ביי דער רוימישער מאַכט בעזונדערע זכיות און פּריוועלעגיעס; די דאָזיגע שנאה איז וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער געוואָרען אַ דאַנק דער אַגיטאַציע פון אַ גאַנצער רייהע שריפטשטעלער־יודאָפאָבען (יודענפיינד), וואָס האָבען געזוכט אַלערליי מיטלען, צו פערקלענערן די בעדייטונג פון דעם יודישען פאָלק און דער געשיכטע און איהם פערהאַסט צו מאַכען ביי אַלע פעלקער פון דער געצענדיענערישער וועלט.

די דאָזיגע יודען־פיינדליכע שרייבער האָבען זיך פאַר קיין ליגען און פאַר קיין נאַרישען פּשט'ל נישט אָבגעשטעלט, אַבי נאָר צו בעליידיגען די יודישע אומה און זי פערהאַסט צו מאַכען. פּאָזידאָניוס פון אַפּאַמעאַ אין דער צייט פון אַנטיוכס עפּיפאַנעס, אַפּאָלאָניוס מאָלאָ אין דער צייט פון דעם רוימישען יודענפיינד ציצעראָ, כערעמאָן אין דער צייט פון יוליוס צעזאַר און ענדליך דער בעריהמטער אונפערשעמטער ליגנער אַפּיאָן — אַלע האָבען זיי נאָר איין ציעל פאַר זיך געהאַט און איין אמת געפּלאַנצט אין די הערצער פון זייערע צוהערער: דאָס יודישע פאָלק איז אַרויסגעטריבען געוואָרען פון מצרים, ווייל עס איז געוועזען קרעציג און קראַנק; משה איז געוועזען אַ כשוף־מאַכער און אַ שוואַרץ־קינסטלער; דאָס יודענטום לעהרנט זיינע אָנהענגער צו האַסען די פרעמדע און זיי צו רודפ'ען, און נאָך אַזעלכע „זיכערע פאַקטען" וואָס האָבען זיך גאַנץ לייכט צוגעקלעפּט צו'ם שכל פוןווילדען המון, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס צוזאַמען מיט די יודענפיינד זענען אַרויסגעטרעטען אויך יודענפריינד און האָבען, פערקעהרט גאָר, אָוועקגעשטעלט די יודען בראש פון דער גאַנצער מענשליכער קולטור.

אונטער דער הערשאַפט פון אויגוסט און טיבעריוס האָט די דאָזיגע פיינדליכע שטימונג פון דער אַלעקסאַנדריניש'ר בעפעלקערונג געגען די יודען געמוזט נאָך שטאַרקער ווערן, ווייל די פּראָקוראַטאָרען פון די מלכים האָבען זיך זעהר שטרענג בעצויגען צו יעדען מין אויפשטאַנד און ווי געהעריג אָבגעשאַצט די לאָיאַליטעט פון דער יודישער בעפעלקערונג; דאַגעגען אָבער איז דער איצטיגער שטאַטהאַלטער פון עגיפּטען, פלאַקוז, געוועזען מעהר מחותן מיט די איינגעבוירענע אַלעקסאַנדרינער, ווייל ער איז געוועזען בעקאַנט פאַר אַ אָנהענגער פון דעם דערשטיקטען טיבעריוס און זיין אומגעבראַכטען אייניקעל, און קאַליגולאַ האָט זיך בעצויגען צו איהם מיט ווענינ צוטרוי. פלאַקוז

האָט דערבײַ שטאַרק מורא געהאַט פאַר אַ מסירה אויף איהם, און האָט געקוקט צווישען די פינגער אויף די מעשים פון דער אָרטיגער בעפעלקערונג.

ווען ס'איז אָנגעקומען אין אַלעקסאַנדריע די ידיעה, אַז אַגריפּוס איז בעקרוינט געוואָרען פון קייזער מיט אַ קעניגליכער דיאַדעם, האָבען די דאָרטיגע יהודה'ער אָפען אויסגעדריקט זייער שמחה איבער דעם פאַקט; דאָס האָט שטאַרק אויפגערייצט זייער געצענדיענערישע מיטבירגער, און דאַן זענען פאָרגעקומען די ערשטע יודען-פײַנדליכע דעמאָנסטראַציעס אונטער דער אָנפיהרונג פון צוויי צוררי היהודים — אַ געוויסען היסטאָריקער מיט'ן נאָמען איזידאָרוס און איינעם לאַמפּאָ. צום אונגליק איז גראָד דעמאָלט אָנגעקומען קיין אַלעקסאַנדריע אַגריפּוס אַליין, פאָהרענדיג פון רוים צוריק קיין יהודה — דאָס האָט נאָך אַרויפגעגאָסען אייל אויף'ן פלאַם. דער המון האָט קודם כל אויסגעלאַכט דעם נייעם הערשער צוזאַמען מיט זיין פאָלק; צו דעם צוועק איז דער שטאָדט-משוגע'נער קאַראַבאַס אויסגעפּוצט געוואָרען אין אַ קרוין מיט אַ קעניגליכען מאַנטעל פון פערשידענע שמאַטעס, און נאָכדעם ווי מ'האָט איהם אַוועקגעשטעלט אויף אַ הויכען פּיעדעסטאַל אין'ם גרויסען זאַל פון גימנאַזיום, האָט זיך די מאַסע אַרומגעשטעלט פון אַלע זייטען און געשריגען צו איהם איראָניש: מאַרין (אויף כאַלדעאיש: אונזער הערר, קעניג). פון דאַנען האָט זיך דער צעבושעוועטער המון אַוועקגעלאָזען אין די שוהלען, כדי אַוועקצושטעלען דאָרטין די קייזער-בילדער, ווייסענדיג, אַז דאָס איז לויט דעם יודישען גלויבען שטרענג פערבאָטען. דאָס איז געווען אַ גוט בעטראַכטער טײַוועלשער פּלאַן, וואָס האָט פון איין זייט זיך אַרײַנגעריסען אין'ם סאַמע האַרצען פון דעם יודישען גלויבען אָהן אַ שום מורא, בעשטראָפט צו ווערן דערפאַר, און פון דער צווייטער זייט — פּראָוואָצירט אַ יודישען ווידערשטאַנד, וואָס וועט קענען אויסגעטײַטשט ווערן אין דעם זין, אַז די יודען זענען נישט קיין איבערגעגעבענע דינער פון קייזער און ווילען נישט אָבגעבען קיין כבוד זיין בילד.

און דער פּלאַן האָט זיך ווירקליך אײַנגעגעבען. פלאַקוז, וועלכער האָט זיך געוואָלט ערווערבען דעם צוטרוי פון זיין נייעם הערשער, האָט אויסגענוצט די דאָזיגע געלעגענהייט און זיך צפען אַוועקגעשטעלט אויף דער זייט פון דעם צעווילדעטען המון, וואָס האָט זיך כלומרש'ט אָנגענומען פאַר'ן קייזער-קולט. ער האָט מיט איין בעפעהל מבטל געווען נישט בלויז די בעזונדערע זכיות און פּריוועלעגיעס פון די רוימישע מלכים,

וואָס די אַלעקסאַנדריני׳שע קהלה האָט זיך ערוואָרבען אין דעם משך פון הונדערטער יאָהרען, — נאָר האָט זי אויך אינגאַנצען אַוועקגעשטעלט אויסערן געזעץ. פלאַקוז האָט ערקלערט אַלע יהודה׳ער פון אַלעקסאַנדריע פאַר פרעמדע, וואָס האָבען קיין רעכט נישט, זיך צו בענוצען מיט די בירגערליכע געזעצען פון לאַנד, און אויף אַזאַ אופן אָפען ערלויבט, אויסצואיבען איבער זיי די שרעקליכסטע אכזריות׳ען.

און מעהר האָט דער בלוט-דורשטיגער המון נישט געדאַרפט. די יהודה׳ער פון אַלע איבריגע פיער שטאָדט-טיילען זענען צונויפגעטריבען געוואָרען אין זייער אייגענעם קוואַרטאַל ביים ברעג פון ים, אין דער דעלטאַ. די פערלאָזענע הייזער פון די אַרויסגעטריבענע זענען צורויבט, צושטערט און חרוב געוואָרען; דאָס גאַנצע האָב און גוטס פון די רייכע אַלעקסאַנדריני׳שע יהודה׳ער, וואָס איז געזאַמעלט געוואָרען אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות, איז אַריינגעפאַלען אין די הענד פון זייערע גזלני׳שע שכנים. און דערמיט האָט זיך דער פּאָגראָם נאָך נישט געענדיגט: די גריכען האָבען זיך אַריינגעריסען אין די יודישע שוהלען און זיי טיילוויז חרוב געמאַכט און טיילוויז— פערשוועכט מיט די סטאַטועען פון דעם פערגעטערטען קייזער. דאַן האָבען זיי בעלאַגערט די דעלטאַ און קיין לעבעדיגען נפש פון דאָרטין נישט אַרויסגעלאָזען, אום אויף אַזאַ אופן אויסצוראָטען די גאַנצע אַלעקסאַנדריני׳שע יודישע קהלה דורך היץ און הונגער. האָט איינער געפּרובט זיך אַרויסרייסען פון דער בעלאַגערונג, איז ער פון המון פערברענט, טויט געשלאָגען אָדער אויפגעהאַנגען געוואָרען. און אָט דער אונערטרעגליכער צושטאַנד האָט זיך געצויגען איבער אַ חודש. דער פערטרעטער פון געזעץ האָט די שוצלאָזע יהודה׳ער נאָכמעהר געשטיקט און דערשלאָגען: ער האָט געלאָזען שמידען אין קייטען אַכט און דרייסיג מיטגליעדער פון דעם יודישען געמיינדע-ראַט, און זיי ברענגען אין טעאַטער, וואו ס׳זענען אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי די שענדליכסטע לייבשטראָפען אין דער אַנוועזענהייט פון דעם גאַנצען גריכישען המון; פון די דאָזיגע בעשטראָפטע זענען עטליכע געשטאָרבען אונטער די ריטער פון דער עקזעקוציע און די איבריגע זענען שטערבליך קראַנק געוואָרען. כדי זיך צו בעוואָרענען פון אַ ווידערשטאַנד, האָט פלאַקוז צושיקט מחנות סאָלדאַטען אין די הייזער פון דעם יודישען קוואַרטאַל, אום צו זוכען דאָרט געוועהר, און דערביי

זענען געפייניגט, געשענדעט און געטויט געווארען הונדערטער יודישע פרויען און טעכטער. די אונמענשליכע לאגע פון די אלעקסאנדרינישע יהודה'ער איז איבערגעגאנגען אלע גרענעצען פון דער ווילדסטער אכזריות, און עס האט זיך גאר קיין סוף און קיין אבהאלט נישט געזעהען צו די אלע יסורים און פיינען. דערוויל אבער האט זיך פלאקוז מיט עפעס פערשולדיגט געגען זיין הערשער, און פלוצלינג האבען די אונגליקליכע יודען בעקומען די בשורה, אז א שליח מיוחד פון קייזער איז געקומען קיין אלעקסאנדריע, צו ארעסטירען פלאקוז'ען און איהם אוועקצופיהרען קיין רוים. פון דארטין האט איהם קאליגולא פערשיקט אויף איינער פון די ענגאישע אינזלען, וואו ער איז געטויט געווארען.

דער נאכפאלגער פון דעם מערדערישען פלאקוז האט, ווי ס'שיינט, צוריקגעשטעלט די ארדנונג אין שטאדט און געשיצט אין א געוויסער מאס די יהודה'ער פון נייע אנפאלען און פאגראמען; די שווערד, וואס איז געהאנגען איבער די יודישע קעפ, איז נאך אבער אלץ נישט אראבגענומען געווארען און עס האט זיך אנגעהויבען פאר זיי א נייע צרה.

קאיוס קאליגולא האט זיך צו יענער צייט (40) אומגעקעהרט פון די מלחמות, וואס ער האט געפיהרט אין גאליען און גערמאניען, און זיין גרויסקייט האט איהם אזוי פערשכור'ט, אז ער אליין האט אנגעהויבען קוקען אויף זיך, ווי אויף א גאט, און האט בעפוילען אויפצושטעלען אין אלע לענדער פון דער רוימישער אימפעריע טעמפלען מיט זיין בילד, וואס זאל נישט פערעהרט, נאר פערגעטערט ווערן. דאס האבען די יודענפיינדליכע גריכען וויעדער אויסגענוצט און אנגעהויבען צווינגען די אלעקסאנדרינישע יהודה'ער, איינצופיהרען אין זייערע שוהלען דעם קייזער־קולט. אזוי האט זיך אנגעהויב'ען א נייער שטרייט, און דער איצטיגער שטאטהאלטער פון מצרים האט זיך אויך אנגענומען פאר'ן כבוד פון דעם פערגעטערטען קייזער. די יודישע עקשנות האט איהם שטארק געררייצט און וויסענדיג, אז דער שבת איז איינער פון די וויכטיגסטע יסודות פון יודענטום, האט ער קודם כל געצוואונגען די יהודה'ער צו טאן אום שבת אלערליי פערבאטענע מלאכות. ער האט זיך געווענדעט צו די אנגעזעהענסטע יהודה'ער און געזאגט צו זיי: „ווי וואלט זיין, ווען א פלוצלונגער איבערפאל פון שונא, א פערפלייצונג, א שרפה, ווען הונגער, פעסט, ערדציטערניש און אלערליי אנדערע אונגליקען וואלטען אויף אייך קומען, וואלט איהר אויך אזוי היטען אייער שבת, וואלט איהר אויך אזוי בלייבען זיצען מיט פערלעגטע הענד און גארניט

טאָן, אום זיך צו ראַטעווען פון דער געפאַהר? וואָלט איהר דעמאָלט אויך אַזוי געזעסען אין אייערע בתי מדרשים און זיך געפּשט'לט שעה'ן לאַנג איבער אַ אונפערשטענדליכען וואָרט פון וועלכען ס'איז ספר? וואָלט איהר דען נישט דאַן אַלץ פון זיך אַראָבוואַרפען און געלאָפען ראַטעווען אייערע עלטערען און קינדער, אייער האָב און גוטס, אייער לעבען? טאָ זעהט זשע אַלזאָ: איך וועל דאָס אַלץ פאַר אייך זיין! דער איבערפאַל פון שונא, די פערפלייצונג, די שרפה, דער הונגער, די מגפה און די ערד־ציטערניש. איך וועל זיין פאַר אייך די פערקערפּערטע געשטאַלט פון דעם אונערביטליכען שיקזאַל, אויב איהר וועט מיין בעפעהל נישט היטען". פאַר דער יודישער עקשנות עקסיסטירט אָבער קיין אונערביטליכער שיקזאַל נישט, און די גאַנצע קהלה איז גרייט געווען איבערצוטראָגען אויף זיך דאָס שרעקליכסטע, און נישט אָבצוטרעטען פון איהר גאָט און זיין תורה. נאָר געצעהלטע יודען זענען דעם נסיון נישט בייגעשטאַנען, און צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך דער זוהן פון דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) מיט'ן נאָמען טיבעריוס אַלעקסאַנדער, וועלכער האָט זיך אָבגעזאָגט פון זיין גלויבען און האָט זיך שפּעטער דערדינט צו זעהר אַ הויכען טיטול אין דער רוימישער מלוכה.

דער רייכער יודישער קהלה אין אַלעקסאַנדריע איז אויף אַזאַ אופן פאָרגעשטאַנען די געפאַהר, אונטערצוגעהן אינגאַנצען, און דאָס אייניציגע וואָס איהר איז געבליבען צו טאָן, איז געווען: שיקען אַ דעפּוטאַציע צום הערשער אַליין, וואָס זאָל איהם ערקלערן, אַז יודען קענען נאָר דינען דעם קייזער אָבער נישט פערגעטערן איהם, ווייל דאָס איז געגען דעם עצם מהות פון דער יודישער אמונה, און אַז קיינער פון די רוימישע מלכים פאַר איהם האָט דאָס פון יודען נישט געפאָדערט. בראש פון דער דעפּוטאַציע איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען דער בעריהמטער יודישער פילאָזאָף פילאָ (פילון האלכסנדרוני), וואָס איז געווען ווי צוגעפּאַסט פאַר דער ראָליע אַ דאַנק זיין רייכען יחוס, זיין געזעלשאַפטליכער לאַגע און זיין אַלזייטיגער טיעפער בילדונג. די גריכען ווידער פון זייער זייט האָבען אויך אַוועקגעשיקט אַ דעפּוטאַציע קיין רוים, אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם בעריהמטען יודאָפאָב אַפּיאָן, אום אויסצופועל'ן ביי דער מאַכט פערשידענע גזירות און פערפאָלגונגען געגען דער יודישער קהלה. אַזוי זענען צום ערשטען מאָל אין דער געשיכטע אַוועקגעשטעלט געוואָרען איינער געגען אַנדערע די פערקערפּערונגען

פון ערנסט־טיפער
בייענטום און הייִדענטום; דער שטאָלצער און ערנסט־טיפער
פילאָזאָף פון יודענטום, וואָס האָט געשטרעבט צום אמת און צו די
העכסטע מאָראַלישע אידעאַלען, איז געגאַנגען פיהרען אַ וואָרט־קאַמפף
מיט דעם גיפטיגען פאַמפלעטיסט, וואָס האָט זיין גאַנצען לעבען גע־
פריידיגט פאַלשקייט, שנאה צווישען איין פאָלק און דעם אַנדערן און
אכזריות׳דיגע געוואַלד־טאַטען, — און ווי מ׳האָט געקענט פאָראויסזעהען,
איז דער אויסגאַנג פון דעם קאַמפף געווען מעהר גינסטיג פאַר דעם
לעצטען, ווי פאַר׳ן ערשטען.

אָנקומענדיג קיין רוים האָבען ביידע דעפוטאַציעס זיך בעמיהט
אָנגענומען צו ווערען פון קייזער; און דאָ האָט זיך גלייך אַרויסגע־
וויזען, אז די יודישע שלוחים האָבען נישט פון איהם וואָס צו ער־
וואַרטען. קאַליגולאַ האָט פריינדליך אויפגענומען אַפּיאָנ׳ען מיט זיין
חבריא און אויסגעהערט זייערע אַלע אָנפאַלען און בלבולים אויף
יודען, וועהרענד די יודישע שלוחים האָבען געמוזט אויסשטעהן
פערשידענע ערניעדריגונגען ביז ער האָט בעוויליגט זיי אָנצונעהמען.
און דאַן האָט ער זיי אויך נישט געלאָזען קיין וואָרט אַרויסרעדען;
די ערשטע ווערטער, מיט וועלכע ער האָט בעגעגענט די יודישע
שלוחים, זענען געווען: איהר זענט עס די אַפּיקורסים, וועלכע ווי־
לען מיך נישט אַנערקענען פאַר אַ גאָט?! די יודענפיינדליכע דעפוטאַ־
טען, וואָס זענען דערביי געשטאַנען, האָבען בעשטעטיגט, אַז די
יודען פעראַכטען דעם קייזער, ווילען איהם נישט דינען און ברענגען
אפילו קיין קרבנות נישט פאַר זיין געזונד. און ווען די יודישע
שלוחים האָבען פראָטעסטירט געגען דער לעצטער בעשולדיגונג און
ערקלערט, אַז אין בית המקדש ווערן אָפט געבראַכט קרבנות פאַר׳ן
קייזערס געזונד, האָט דער לעצטער אויסגעשריען: „גוט, אָבער מיר
אַליין ווילט איהר דאָך קיין קרבנות נישט ברענגען!” דאַן האָט ער זיך
אינגאַנצען אָבגעווענדעט פון זיי, און זיי געלאָזען שטעהן אַ לענגערע
צייט; דערנאָך האָט ער זיי צוגעוואָרפען די פראַגע: „און פאַרוואָס
ווילט איהר קיין חזיר נישט עסען?” און דערביי האָט ער מיט אויפ־
געהויבענע פויסטען געגען הימעל זיך אויסגעדריקט מיט אַזעלכע שענד־
ליכע ווערטער וועגען דעם יודישען גאָט, אַז דער היסטאָריקער האָט
נישט געפונען פאַר מעגליך, זיי איבערצוגעבען. ענדליך האָט דער
געקרוינטער אידיאָט אָבגעלאָזען די יודישע שלוחים, מיט דער ערקלע־
רונג (נישט צו זיי אַליין, נאָר צו זיינע בעגלייטער): „די דאָזיגע

מענשען זענען נישט אזוי פיעל שולדיג, ווי אונגליקליך, וויל זיי גלויבען נישט אין מיין געטליכקייט".

און די שלוחים זענען שוין גרייט געווען, זיך אומצוקעהרען צוריק קיין אלעקסאנדריע מיט דער טרויעריגער תשובה; דא זענען זיי אבער פערשטיינערט געווארען פון א נייעם אונגליק: א יהודה'ער איז צו זיי צוגעלאפען און דערצעהלט מיט א דערשטיקטער שטים פון טרערען: אונזער בית-המקדש אין ירושלים איז פערשוועכט — קאליגולא האט באפעהלען, מ'זאל דארט אויך אוועקשטעלען זיין בילד!

דער ליידענשאפטליך איינגעבילדעטער קאליגולא האט זיך נישט געקענט שענקען דעם פאקט, וואס גראד די יהודה'ער, וועלכע ער האט גוטס געטאן און זייער פרינץ אזוי הויך דערהויבען, — וואס גראד זיי האבען זיך אזוי „ווילד" פערעקשנ'ט און ווילען איהם בשום אופן נישט אנערקענען פאר א גאט, אין דער צייט, ווען אלע פעלקער פון דער רוימישער אימפעריע האבען דאס שוין לאנג געטאן; ער האט דעריבער ארויסגעגעבען א בעפעהל, איינצופיהרען אין יהודה דעם קייזער-קולט איבער געוואלט, זיך נישט אבשטעלענדיג פאר קיין זאך.

מיט דעם בעפעהל האבען זיך באלד בענוצט די געצענדיענערישע איינוואוינער פון דער שטאדט יבנה, ביי יפו, און האבען אוועקגעשטעלט אין איינער פון די הויפטגאסען א מזבח מיט קאליגולא'ס סטאטוע. דאס איז געטאן געווארען מיט דער כונה, צו פראוואצירען די יודישע איינוואוינער פון שטאדט, און די לעצטע האבען ווירקליך קיין אנדער אויסוועג נישט געהאט: זיי זענען אפען ארויסגעטרעטען געגען דער דאזיגער פערשוועכונג פון דעם הייליגסטען יודישען געפיהל און האבען דעם מזבח צובראכען. דער צורייצטער דעספאט איז דאן נאכמעהר אויפגעקאכט געווארען און האט בעפעהלען דעם רוימישען פערוואלטער פון סיריען, פעטראניוס'ען, ער זאל גלייך אריין מיט צוויי לעגיאנען סאלדאטען קיין ירושלים און אוועקשטעלען אזא מזבח אין בית-המקדש. פעטראניוס האט פערשטאנען, ווי וויט נארעש און געפעהרליך עס איז, אויף אזא אופן זיך צו פערטשעפען מיט דעם יודישען פאלק; ער האט אבער געמוזט ערפילען דעם בעפעהל פון זיין געביטער, און ארום סוכות-צייט אין פיערציגסטען יאהר האט ער זיך אנגעהויבען צורוקען מיט זיינע לעגיאנען צו די גרענעצען פון יהודה.

דערוויל זענען די קלאנגען וועגען דער שרעקליכער גזירה אנגעקומען אויך קיין ירושלים, און דאס פאלק, וואס האט זיך געקליבען

צו פייערן דעם פרעהליכען יום=טוב (סוכות), איז אינגאַנצען צוטומעלט און דערשלאָגען געוואָרען. טויזענדער יהודה'ער האָבען פערלאָזען זייער אַרבייט אין פעלד און ווײַן=גאָרטען און זענען געלאָפען קיין עכו, וואו פעטראָניוס האָט זיך געפונען מיט זיינע סאָלדאַטען. דאָ האָבען זיי זיך אַלע פערזאַמעלט אַרום דעם פערטרעטער פון דער מאַכט און איהם ערקלערט, אַז זיי ווילען גיכער איבערטראָגען אויף זיך אַלע יסורים און טויטען פון דער וועלט, איידער צולאָזען, אַז דער בית=המקדש זאָל פערשוועכט ווערען מיט אַ געצענ=בילד. פעטראָניוס, וועלכער האָט דאָס פאָראויסגעזעהען און אַליין אויך געזוכט אַ אויסוועג פון דעם אידיאָטישען בעפעהל, האָט אויסגעהערט די טענות און איז אַוועק קיין טבריה, די הויפט=שטאָדט פון גליל, אום זיך דאָרטין צו בעראַטען וועגען דער לאַגע מיט אַגריפּוס'עס יועצים און מיט די אויסגעוועהלטע אַריסטאָקראַטען, וועלכע זענען דאָס מאָל אויך צוגעשטאַנען צום פאָלק. אין טבריה האָבען זיך אַרום פעטראָניוס'ען ווידער פערזאַמעלט טויזענדער יודען, און אויך זיי האָבען ערקלערט, אַז דאָס גאַנצע פאָלק, ווי איין מענש, איז פעסט ענטשלאָסען, דאָס לעבען אַוועקצוגעבען פאַר דער הייליגקייט פון בית=המקדש.

די בעראַטונג צוזאַמען מיט די מאַסען=דעמאָנסטראַציעס האָבען זיך געצויגען גאַנצע פערציג טאָג. דאָס פאָלק האָט נישט געאַקערט און נישט געזייהט און האָט זיך געפונען אינגאַנצען אין דעם צושטאַנד פון אַ שטאַרקער אויפרעגונג, וואָס האָט יעדע מינוט געקאָנט פערוואַנדעלט ווערען אין אַ פערצווייפעלטען, בלוטיגען אויפשטאַנד; כדי דאָס אויסצומיידען האָט פעטראָניוס ענדליך געפועלט ביי זיך, צו מאַכען אַ געפעהרליכען שריט: ער האָט זיינע לעגיאָנען אַרויסגעפיהרט פון עכו (פּטאָלאָמעאיד) צוריק קיין אַנטיוכיא, און צו קאַליגולא'ן האָט ער אַוועקגעשיקט אַ אויספיהרליכען ראַפּאָרט, אין וועלכען ער האָט איהם קאַטעגאָריש ערקלערט, אַז עס איז אונמעגליך איינצופיהרען דעם קייזער=קולט אין יהודה, אויב מ'וויל נישט אויסראָטען דעם גאַנצען פאָלק און מאַכען פון לאַנד — אַ מדבר.

אונטער דער צייט האָט אַגריפּוס אַליין אויך נישט גערוהט. דער קעניג פון די ביידע פּאַלעסטינישע קאַנט=פּראָווינצען (גליל און טראַכאָניטים), וועלכער האָט געהאַט אַ שטאַרקען איינפלוס אויף דעם רוימישען טיראַן, האָט דאַן געוויילט אין רוים, און דאָרט האָט ער זיך אויך דערוואוסט פון דעם בעפעהל, אַוועקצושטעלען דעם קייזער'ס סטאַטוע

אין בית=המקדש. דער לעבענס=לוסטיגער און פערשווענדערישער אגריפּוס האט זיך כלומרש'ט גארנישט וויסענדיג געמאכט און פערבראכט ביי איין טיש מיט דעם געקריינטען פייניגער פון זיין פאלק, אזוי ווי די אלע בכיות און בקשות פון די פערצווייפעלטע יהודה'ער וואלטען איהם גארנישט אנגעהן. טיעף אין הארצען האט איהם אבער די זאך שטארק געקרענקט, און ווען קאליגולא האט זיך אין א מינוט פון הארציגער פריינדשאפט ארויסגערופען, צו ערפילען אלץ, וואס אגריפּוס וועט פון איהם פערלאנגען, האט דער ארימער קעניג פון די צוויי קליינע פראווינצען קיין אנדער זאך נישט געבעטען אויסער דאס, — אז די יהודה'ער זאלען זיך ווייטער אויך קענען בענוצען מיט די זכיות בנוגע צו אמונה=ענינים, וואס זיי האבען בעקומען פון די פריהערדיגע רוימישע מלכים און עס זאל אבגעשאפט ווערן דער בעפעהל וועגען איינפיהרען דעם קייזער=קולט אין יהודה. קאליגולא'ן האט די דאזיגע בקשה פון זיין לייכטזיניגען און אויסגעלאסענעם פריינד נישט ווייניג ערשטוינט; אבזאגען איהם האט ער אבער נישט געקענט, און גלייך נאכדעם איז פעטראניוס'ען אוועקגעשיקט געווארען א בעפעהל אין קייזער'ס נאמען, נישט צו בעאונרוהיגען מעהר די יהודה'ער און זיי צו לאזען לעבען, ווי זיי ווילען — מיט זיינע סטאטועןאדער אהן זיי.

דאס איז געשעהען אין די חדשים חשון=כסלו, און אין דער זעלביגער צייט איז אנגעקומען קיין רוים פעטראניוס'עס ראפּארט, אין וועלכען ער האט געשריבען, אז מ'קען נישט איינפיהרען דעם קייזער=קולט אין יהודה און מ'מוז זיך דערפון אבזאגען. דאס האט קאליגולא'ן ווידער אויפגעקאכט, און ער האט גלייך אוועקגעשיקט פעטראניוס'ען א טויט=אורטייל*). דער דאזיגער לעצטער בעפעהל איז אבער פערהאלטען געווארען אין וועג, און נאך איידער די קייזערליכע שלוחים האבען איהם געבראכט קיין אנטיוכיא, האט מען שוין דארט געוואוסט, אז דער ווילדער דעספּאט איז געטויט געווארען פון א פערשווארענעם פּרעטאריאנער (24 יאנואר 41).

די בשורה וועגען קאליגולא'ס טויט איז בעטראכט געווארען פון פאלק, ווי א ישועה פון הימעל, און דער טאג (22 שבט 41), ווען

---

*) לויט די דעמאלדיגע געזעצען האט עס געהייסען: א בעפעהל, זיך אליין צו נעהמען דאס לעבען

ס'איז אָנגעקומען אין ירושלים די ידיעה: „קאַיום קאַליגולאַ איז טויט און זיינע בעפעהלען זענען אָבגעשאַפט", — איז פון דעמאָלט אָן געפייערט געוואָרען, ווי אַ נאַציאָנאַלער יום־טוב.

קאַליגולאַ'ס נאָכפאָלגער אויף דעם רוימישען טראָן איז געווען זיין פעטער קלודיום. דער נייער הערשער האָט זיך אויך געפיהלט פער־פליכטעט אקעגען אַגריפּוס'ען, ווייל דער לעצטער האָט אַ סך מיטגע־ווירקט דערצו, אַז דער רעפּובליקאַנישגעשטימטער סענאַט זאָל מרוצה ווערן, צו אַנערקענען איהם, קלודיוס'ען, פאַר אַ קייזער. זיין ערשטער שריט, בעקומענדיג די מאַכט, איז דעריבער געווען, אָבצודאַנקען דעם יודישען פירשט פאַר דער טובה. ער האָט געלויבט אַגריפּוס'ען אין אַ עפענטליכער סענאַטס־זיצונג, האָט איהם געשענקט דעם טיטול קאָנסול און געמאַכט פאַר אַ קעניג איבער גאַנץ פּאַלעסטינא, — איבערגעבענדיג אין זיין רשות אויסער די פריהערדיגע צוויי טעטראַרכיעס אויך יהודה מיט שומרון. אַגריפּוס'עס זכות איז בייגעשטאַנען אויך זיין ברודער, הורדוס II, און קלודיום האָט איהם געשענקט דעם טיטול פּרעטאָר און דאָס קליינע פירשטענטום חלקית, צווישען די לבנון־בערג.

קלודיום האָט אַרויסגעוויזען בעזונדערע חסדים נישט נאָר אַגריפּוס'ען. ער איז געווען גוט בעפריינדעט אויך מיט דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) פון מצרים, אַלעקסאַנדער (פילאָנ'ס ברודער). דער לעצטער איז אויף קאַליגולאַ'ס בעפעהל געהאַט אַריינגעוואָרפען געוואָרען אין אַ געפענגניש, צוליעב די טסירות פון דער אַלעקסאַנדרינישער בעפעלקערונג, און איצט האָט איהם קלודיום בעפרייט און ווייטער בעשטימט אויף זיין פּאָסטען אַלס אַראַבאַרך אין אַלעקסאַנדריע. די יודען אין מצרים האָט קלודיום צוריק גלייך געשטעלט אין אַלע זייערע רעכט מיט דער איבריגער בעפעלקערונג, און דערביי האָט ער בעפעהלען, אַז אַלע יודען פון דער רוימישער אימפּעריע דאַרפען האָבען פולע רע־ליגיאָנס־פרייהייט, און קיינער פון זייערע שכנים טאָר זיי נישט שטערען, אָבצוהיטען זייערע דינים און מנהגים און צו לעבען לויט זייער תורה. ער האָט אויך געלאָזען בעשטראָפען די הויפּט־שולדיגע אין דער אַגי־טאַציע געגען יודען און און אויף אַזאַ אופן בעוואָרענט די לעצטע, זיי זאָלען נישט ליידען מעהר פון קיין אָנפאַלען און פּאָגראָמען. אַזוי האָט זיך מיט קאַליגולאַ'ס טויט אויסגעלייטערט דער הימעל איבער די יודישע קעפּ און די דערשלאָגענע אומה האָט פריי אָבגעאָטעמט

בעזונדער געהויבען איז איצט געוואָרען די לאַגע פון יהודה,

דאָס לאַנד, וואָס האָט אין די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען אַזוי פיעל איבערגעטראָגען פון פערשיעדענע פרעמדע מושלים און איז געוועזן צוטײלט און צוברעקעלט, איז איצט אויפגעריכט און ניי-בעלעבט געוואָרען. איין גרויסע, כמעט-זעלבסטשטענדיגע מלכות יהודה, איין גאַנץ און פעראייניגט פאָלק ישראל, בעהערשט פון אַ יודישען, נאַציאָנאַלען קעניג — אַזוי האָט אויסגעזעהען יהודה אין דער קורצער צייט פון אַגריפּוס'עס הערשען. דאָס פאָלק האָט מוחל געוועזן אַגריפּוס'ען זיין האַלב-אדומיש'ע אָבשטאַמונג צוזאַמען מיט זיינע לייכטזיניגקייטען און אויסגעלאַסענקייטען, און האָט זיך בעצויגען צו איהם מיט האַרציגער ליבע; דאָס איז געשעהען ערשטענס דערפאַר, וואָס אַגריפּוס האָט געהאַט אַזאַ שטאַרקען חלק אין דער אויסלייזונג פון קאַליגולאַ'ס שרעקליכער גזירה; און צווייטענס, האָט אַגריפּוס אַליין זיך אויך שטאַרק געענדערט צום גוטען, אונטער דעם איינדריק פון די גרויסע געשעהענישען אין רוים. דער לייכטזיניגער און אויסגעלאַסענער פּרינץ האָט מיט אַמאָל דערשפּירט די גאַנצע פעראַנטוואָרטליכקייט, וואָס די מאַכט לעגט אויף איהם אַרויף, און אין איהם האָט ערוואַכט אי דער פּאַטריאָט, אי דער געוויסענהאַפטער הערשער. אַגריפּוס האָט זיך דערנעהנטערט צום פאָלק און צו זיינע טראַדיציעס, און איז געוואָרען אַנ'אמת-איבערגעגעבענער פריינד און בעשיצער פון דער אומה. דער חשמונאי אין איהם האָט בעזיעגט דעם העראָדיאַנער, און ער האָט מיט'ן גאַנצען האַרצען געשטרעבט, אויפצוהויבען אין אַלע הינזיכטען דעם וואָוילשטאַנד פון יהודה און צו לאָזען דעם פאָלק זיך פריי ענטוויקלען אין זיין אייגענעם גייסט.

די דאָזיגע פלוצלינגע גליקליכע ענדערונגען האָבען שטאַרק אויפגעהויבען די שטימונג פון פאָלק. די געשעהענישען אין און אויסערן לאַנד האָבען ווידער געוויזען, אַז גאָט פערלאָזט נישט זיין אויסדערוועהלטע אומה און טוט נישט אָב זיין אויג פון איהר: מיט צוויי הונדערט יאָהר צוריק, ווען דער בית-המקדש איז פערשוועכט געוואָרען דורך אַנטיוכס עפּיפאַנעס, האָט ער געשיקט זיינע שלוחים, די חשמונאים, און זיי האָבען בעזיעגט די מעכטיגע סיריער; איצט האָט ער געשיקט זיין געטליכע ישועה גאָר אָהן מלחמות, און דער בית-המקדש איז געבליבען נישט פערשוועכט, און אַלע האָפנונגען פון די יודישע שונאים זענען געוואָרען צו שאַנד, און אַ גוטער אייניקעל פון די חשמונאים טראָגט אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון גאַנץ יהודה! דאָס לאַנד איז דעריבער

בעהערשט געווארען פון א טיעפער פרייד און די יום־טובים אין יענעם יאהר זענען געפייערט געווארען מיט א אונגעוועהנליכער הארציגקייט. דעם גאנצען זומער האט זיך געצויגען דער יום־טוב פון ברענגען די בכורים (ערשט־צייטיגע פרוכט) אין בית־המקדש; פון די קלענערע שטעדט און דערפער האבען זיך צוזאמענגענומען מחנות בעזיצער פון פרוכט־גערטנער, און טראגענדיג זייערע „בכורים" אין שען פערפוצטע קערב, — די רייכע אין קערב פון זילבער און גאלד — האבען זיי זיך אבגעשטעלט אין דער גרעסטער שטאדט פון געגענד. פון דארט האבען זיך די פעראייניגטע מחנות, אונטער געזאנג און פלייטען־שפיעל, געלאזען זיך געהן קיין ירושלים און דא האט דער נייער קעניג אויך ארויסגעוויזען זיין עניוות און זיין ליעבע צו די טראדיציעס פון דער אומה: ער האט גלייך מיט אלע אליין געטראגען אויפן אקסעל דעם קארב מיט די בכורים, און ביים איבערגעבען דאס דעם כהן אין בית־המקדש, האט ער צוזאמען מיט'ן גאנצען פאלק געזאגט די תפילה, וואס איז דערצו בע־שטימט געווען. אגריפוס האט זיך בכלל בעמיהט צופריעדען צושטעלען נישט בלויז די פאטריאטישע, נאר אויך די רעליגיעזע געפיהלען פון פאלק, און דאס האט איהם שטארק בעליעבט געמאכט אפילו ביי די שטרענג־פרומע פרושים. ער האט געלאזען אויפהענגען איבערן אריינ־גאנג פון איינעם פון די בית־המקדש־צימערן די מאסיווע גאלדענע קייט, וואס קאליגולא האט איהם געשענקט נאכדעם, ווי ער איז בעפרייט גע־ווארען פון דער רוימישער געפענגעניש, און ביי זיין אנקומען קיין ירושלים האט ער געבראכט בעזונדערע קרבנות אין בית־המקדש.

לויט דעם אלטען מנהג האט דער קעניג געדארפט אום סוכות פארלייענען אין בית־המקדש פאר'ן פאלק דעם ספר „דברים".*) דער דאזיגער מנהג האט זיך געהאט אויפגעהערט צו פראקטיצירען, זינט עס איז אונטערגעגאנגען די מלוכה פון די חשמונאים, און איצט האט איהם אגריפוס וויעדער איינגעפיהרט. ער האט געלאזען פערזאמ־לען דעם פאלק אין בית־המקדש, און איז ארויפגעגאנגען אויף דער טריבונע, וואס איז בעשטימט געווען צו דעם צוועק; דא האט איהם דער כהן־גדול אונטערגעטראגען א ספר תורה, און דער קעניג האט זיך

*) דער פינפטער ספר פון דער תורה, וואו עס ווערט אין קורצען איבער־געחזר'ט דער אינהאלט פון די פריהערדיגע פיער ספרים

געגומען לייענען פון איהר די בעשטימטע טיילען. ווען ער איז צוגעקו־
מען צו דעם פּסוק: מקרב אחיך תשים עליך מלך; לא תוכל לתת
עליך איש נכרי, אשר לא אחיך הוא (פון צווישען דיינע ברידער זאָל־
סטו בעשטימען איבער זיך אַ מלך; דו קענסט נישט אוועקשטעלען
איבער זיך אַ פרעמדען מענשען, וואָס איז נישט דיין ברודער), — האָט
ער זיך פונאַנדערגעוויינט, ווייסענדיג, אַז ער אַליין איז אַ האַלבער אדומי
(אַ אייניקעל פון הורדוס׳ען מיט דער חשמונאישער פּרינצעסין
מרים) און איז נישט ראוי צו זיצען אויף דעם טראָן פון יהודה. פון
דער עהרליכקייט איז דאָס פאָלק שטאַרק געריהרט געוואָרען און האָט
מיט בעגייסטערונג אויסגעשריען: „טרויער נישט, אגריפּוס! דו ביזט
אונזער ברודער, דו ביזט אונזער ברודער!“

די גייסטיגע פיהרונג פון פאָלק האָט אגריפּוס איבערגעגעבען אין
די הענד פון די נאַציאָנאַל־דעמאָקראַטישע פּרושים, און פאַר זיין צייט
האָבען זיי ווידער בעקומען דעם שטאַרקסטען איינפלוס אויף דעם גאַנג
פון דער מלוכה־פיהרונג. די העכסטע געזעצגעבענדע אינסטיטוציע פון
לאַנד, דאָס סנהדרין, האָט אונטער זיין ממשלה אויך צוריק בעקומען
איהר אַמאָליגע וויכטיגע בעדייטונג, און איהר נשיא (פּרעזידענט) פלעגט
דורך זיין ספּעציעלען סעקרעטאַר איבערגעבען אין די ווייטסטע יודישע
קאָלאָניעס די החלטות פון סנהדרין בנוגע צו די פערשיעדענע אַנגעלע־
גענהייטען פון דעם נאַציאָנאַלען און רעליגיעזען לעבען. פאַר זיך אַליין,
אַלס אַ בעזונדער פּריווילעגיע, האָט אגריפּוס איבערגעלאָזען נאָר דאָס
רעכט, צו בעשטימען אַ כהן־גדול, און פאַר די פיער יאָהר, וואָס ער
האָט געהערשט, האָבען זיך געביטען דריי כהנים גדולים.

אגריפּוס׳עס צוגעבונדענקייט צו דער יודישער אומה האָט זיך
אַרויסגעוויזען אויך אין עטליכע פאַקטען פון זיין פאַמיליען־לעבען.
זייענדיג נאָהנט בעפריינדעט מיט די רייכסטע פירשטען פון די אַרומיגע
לענדער, האָט ער זיינע קינדער דאָך חתונה געמאַכט נאָר פאַר יודישע
מענער און נישט פאַר קיין פרעמדע געצענדינער. זיין עלטסטע טאָכ־
טער, בערעניקע, וועלכע איז דערנאָך אַזוי בעריהמט געוואָרען
צוליעב איהר שטראַהלענדער שענקייט, איז פריהער פערקנס׳ט געווען
פאַר אַ זוהן פון אלעקסאַנדער ליזימאַכוס, דעם יודישען נשיא
(אַראַבאַרך) פון אַלעקסאַנדריע; דער דאָזיגער חתן איז אָבער געשטאָר־
בען פאַר דער חתונה, און בערעניקאַ האָט חתונה געהאַט מיט אגרי־
פּוס׳עס ברודער, הורדוס II, דעם קעניג פון חלקית. די צווייטע

טאָכטער, מ ר י ם (מאַריאַמנע), האָט בעקומען פאַר א מאַן א געוויסען יהודה'ער מיט'ן נאָמען י ו ל י ו ס א ר כ ע ל א ו ס, און ווען די דריטע טאָכטער, די בעריהמטע שענהייט ד ר ו ס י ל א, איז פערקנס'ט געוואָרען פאַר ע פ י פ א נ ע ס'ן, דעם זוהן פון אַגריפּוס'עס נאָהנטען פריינד, קעניג א נ ט י ו כ ס פון קאָמאַגענע, האָט דער חתן געמוזט צוזאָגען, אַז ער וועט זיך מגייר זיין.

אין דער קורצער צייט פון אַגריפּוס'עס הערשען איז איהם עטליכע מאָל אויסגעקומען צו פערטיידיגען די אינטערעסען פון די ווייטערע יודישע קאָלאָניעס, און ער האָט דאָס שטענדיג געטאָן מיט מוט און איבערגעבענ־קייט. אַזוי איז פאָרגעקומען א פאַל אין דער פיניקישער שטאָדט ד ו ר, אַז גריכישע שקצים האָבען אַוועקגעשטעלט דעם קייזער'ס סטאַטוע אין איינער פון די דאָרטיגע יודישע שוהלען. די יודען האָבען זיך בעקלאָגט פאַר אַגריפּוס'ען און ער האָט זיך גלייך געווענדעט וועגען דעם צו זיין פריינד, דעם רוימישען פערטרעטער פון סיריען; דער לעצטער האָט דאַן בעפעהלען, צו בעשטראָפען די שולדיגע, און בעוואָרענט דערביי, אַז בכלל זאָלען מעהר אַזוינע זאַכען נישט פאָרקומען און די יודען זאָלען לעבען אונגעשטערט לויט זייערע דינים און מנהגים.

אַגריפּוס האָט זיך בעצויגען מילד און ווייך־האַרציג אפילו צו זיינע געגנער. עס איז פאָרגעקומען, אַז א געוויסער פאַנאַטיקער פון שמאי'ס שול, מיט'ן נאָמען ש מ ע ו ן, האָט עפענטליך געזידעלט דעם קעניג דערפאַר, וואָס ער בעזוכט די געצענדיענערישע ט ע א ט ע ר ן, ווען ער פאָהרט אַרוים פון ירושלים. די דאָזיגע בעשולדיגונג איז דער־טראָגען געוואָרען צו אַגריפּוס'ען און ער האָט דעם שטרענגען פרוש בעזיעגט: ער האָט איהם מיטגענומען מיט זיך קיין קסריה, האָט איהם אַוועקגעזעצט נעבען זיך אין טעאַטר, און ווייך געפרעגט: „נו, וואָס איז דאָ פערהאַן פערבאָטענעס?" שמעון האָט דאַן געבעטען ביים קעניג מחילה, און דער לעצטער האָט איהם נאָך געגעבען א סך רייכע מתנות.

ביי זיין גאַנצער פרומקייט האָט זיך אָבער אַגריפּוס דאָך נישט דערווייטערט פון דער אַרומיגער נישט יודישער וועלט, און אין דער געזעלשאַפט פון גריכען אָדער רוימער האָט ער זיך, ווי פריהער, אַרויסגעוויזען פאַר א איבערגעגעבענעם פריינד פון דער העלענישער קולטור. ווי זיין זיידע, הורדוס I, האָט אויך אַגריפּוס געשטיצט מיט גרויסע נדבות א גאַנצע רייהע גריכישע, רוימישע און סירישע שטעדט,

אין בּיירוט האָט ער געלאָזען אויפשטעלען פאַר דער בּעפעלקערונג אַ טעאַטער און געגעבּען מיטלען, אויסצוהאַלטען אַ טרופּע גלאַדיאַטאָרען. די בּעפעלקערונג פון דער האַפען־שטאָדט קסריה האָט, צום צייכען פון דאַנקבּאַרקייט פאַר זיינע גרויסע נדבות, אויפגעשטעלט אין איינער פון די הויפּט־גאַסען די סטאַטועען פון זיינע דריי טעכטער; די זעלביגע בּעפעלקערונג האָט אויך געלאָזען אויסגיעסען מטבעות מיט אגריפּוס׳עס בּילד און מיט דעם אויפשריפט: „דער גרויסער קעניג אגריפּאַ, דער געטרייער פריינד פון קייזער און פון די רוימער”. אַזעלכע מטבעות האָבּען געלאָזען אויסגיעסען אויך די שטעדט אַנטעדאָן און עזה, און אין די אַלע כבודים און אויפשריפטען איז בּעטאָנט געוואָרען די ליעבּע פון דעם גרויסען יהודה׳עאישען קעניג צו דער העלענישער וועלט בּכלל און צו רוים בּפרט.

געצווייפעלט אין אגריפּוס׳עס אמת׳ער ליעבּע צו דער רוימישער מאַכט האָט מען נאָר אין איין אָרט — אין רוים גופא. אַט די ענדערונג אין דער שטימונג פון די רוימישע מאַכט־האָבער בּנוגע צו דעם אַזוי געשעצטען יהודה׳עאישען קעניג איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופן. דער ווייטזיכטיגער און נאַציאָנאַל־געשטימטער אגריפּוס האָט זיך סוף כל סוף אַרומגעזעהען, אַז דער גורל פון יהודה ליעגט אין די הענד פון דעם בּלויזען צופאַל, און דאָס ערשטע פּאָליטישע ווינטעל, וואָס וועט אַ בּלאָז טאָן אין רוים, קען חרוב מאַכען די גאַנצע יהודה׳שע זעלבּסט־שטענדיגקייט און די גאַנצע פרייהייט פון דעם יודישען פאָלק. זעענדיג גוט בּעקאַנט מיט די געהיימע זייטען פון דעם רוימישען הויף־לעבּען, האָט אגריפּוס׳ען געמוזט אַרויפשווימען אויפן זינען די פראַגע: וואָס וועט ווערען פון יהודה׳ס אומאָבּהענגיגקייט נאָכדעם ווי אויף דעם רוימישען טראָן וועט זיצען נישט קלודיוס, נאָר אַן׳אַנדערער — אַ נייער מין קאַליגולאַ? און דער האַלבּער חשמונאי, וועלכער האָט זיך וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער צוגעבּונדען צו זיין פאָלק, האָט בּעשלאָסען, צו פערזיכערן דאָס לאַנד פאַר׳ן פאַל פון אַ קאַטאַסטראָפע. אגריפּוס האָט געלאָזען אַריינפיהרען אין ירושלים מאַסען בּוי־מאַטעריאַל און האָט זיך גענומען אויפשטעלען הויכע און שטאַרקע מויער־ווענט אַרום דעם צפון־טייל פון שטאָדט, וואו די פריהערדיגע בּעפעסטיגונגען זענען געווען צו שוואַך. אויף דער דאָזיגער אונטערנעהמונג האָט אגריפּוס, אונטער פערשיעדענע תרוצים, אויסגעפועלט אַ ערלויבּניש פון דער רוימישער מאַכט, און די הויכע שוץ־ווענט, וואָס האָבּען געזאָלט פערוואַנדלען די גאַנצע הויפּט־

שטאָדט אין אַ אונבעצווינגבארער פעסטונג, האָבען שוין געהאַלטען ביין געענדיגט ווערן. דאָ האָט אָבער דער גאַנצער ענין אַרויפגעצויגען אויף זיך מיט אַמאָל דעם חשד פון פיביוס מאַרס, דעם נייעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, און אין דעם ספּעציעלען בעריכט, וואָס ער האָט צוגעשטעלט וועגען דעם אין רוים, האָט ער די זאַך געשילדערט, ווי אַ געפאַהר פאַר דער רוימישער אויבער־הערשאַפט איבער יהודה. קלוידיוס האָט דאַן גלייך בעפויהלען אַגריפּוס׳ען אָבצושטעלען די בעפעסטיגונגס־אַרבייט, און דער לעצטער איז געצוואונגען געוועזען צו פאָלגען.

אָבער דער קלאַפּ האָט אין אַגריפּוס׳ען נאָכמעהר לעבעדיג געמאַכט דעם געפיהל פון יהודה׳ס אָבהענגיגקייט, און ער האָט בעטראַכט אַ פּלאַן פון אַ ברייטער פּאָליטישער קאָמבינאַציע, וואָס האָט געזאָלט אַוועקשטעלען אַקעגען דער רוימישער מאַכט אַ גאַנצע רייהע קלענערע, אָבער פעסט פעראייניגטע קרעפטען. צו דעם צוועק האָט ער פערבעטען צו זיך קיין טבריה, כלומר׳שט אויף אַ אונטערהאַלטונגס־אָבענד, זיין מחותן אַנטיוכס, דעם קעניג פון קאָמאַגענע; זיין ברודער׳ס שווער סאַמסיגראַם, דעם קעניג פון עמעס; דעם קעניג פון קליין־אַרמעניען, קאָטיס׳ען; דעם פירשט פון ציליציע, פּאָלעמאָנ׳ען און ענדליך זיין ברודער, הורדוס II פון חלקית. דער פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט, מאַרס, האָט אָבער דעם צוזאַמענפאָהר אויך געשטערט: ער איז אונערוואַרטעט געקומען קיין טבריה, און אַריינטרעטענדיג אין זאַל, וואו די געסט זענען געוועזען פערזאַמעלט, האָט ער זיי געהייסען זיך גלייך פונאַנדערפאָהרען.

דער קאָנפליקט צווישען אַגריפּוס׳ען און דער רוימישער מאַכט וואָלט זיך איצט אַלזאָ נאָך שטאַרקער ענטוויקעלט, ווען דער טויט וואָלט זיך דאָ נישט אַריינמישען און צושטערען אַלע פּלענער — דער געליעבטער קעניג אַגריפּוס איז פּלוצלונג געשטאָרבען אויפ׳ן פיער און פופציגסטען יאָהר פון זיין לעבען (44). וועגען דעם פּלוצלונגען טויט האָבען זיך אין פאָלק דערצעהלט פערשידענע מעשיות, און לויט איינער פון זיי, איז די זאַך אַזוי פאָרגעקומען: אַגריפּוס איז געוועזען אין קסריה און האָט זיך דאָרט בעטייליגט אין אַ געוויסען יום־טוב לכבוד דעם קייזער. אַריינקומענדיג אין טעאַטער, אין זיין פּרעכטיגער, מיט זילבער בעפוצטער קליידונג, האָט דער המון, וואָס איז געוועזען ערצויגען אויף די בעגריפען פון קייזער־קולט אָנגעהויבען רו־

פען: גאט, האר און נאך אזעלכעס. אגריפוס האט זיך דאן אוועקגעזעצט אויף זיין פלאץ, און גלייך האט ער דערשפירט א שטארקען וועהטאג אין „די געדערים", וועגען וואס ער האט זיך אבגערופען מיט א שמייכעל צו זיינע בעגלייטער: באלד וועט שטארבען דער, וואס איז נאר וואס געוועזען א אונשטערבליכער. אוועקגעהענדיג פון טעאטר האט זיך אגריפוס אבגעפייניגט פינף טאג אין שרעקליכע יסורים און איז געשטארבען — א פיערטעל יאהרהונדערט פאר דעם אונטערגאנג פון דער יודישער מלוכה.

דער אונגעוועהנליכער און פריהצייטיגער טויט פון דעם בעליעבטען קעניג האט ארויסגערופען א טיעפען טרויער אין גאנץ יהודה, און דער טרויער האט זיך נאכמעהר פערשטארקט צוליעב דער שענדליכער בעציהונג פון די ארומיגע געצענדיענערישע בעפעלקערונגען צו דעם טויט פון זייער שטיצער און וואוילטעטער. די סיריער און גריכען און קסריה — די זעלביגע, וואס האבען ערשט געלויבט אגריפוס'ען אין הימעל אריין און איהם געמאכט פאר א גאט! — האבען עפענטליך אויסגעדריקט זייער שמחה איבער דעם טויט פונ'ם יהודה'ישען קעניג, און בעליידיגט זיין אנדענקען מיט שמוץ און שענדליכע רכילות. די רוימישע סאלדאטען האבען נישט בלויז געשטערט דעם פערשכור'טען המון, — נאר זיך אליין אויך אקטיוו בעטייליגט אין דער דאזיגער ווילדער שמחה; זיי האבען אוועקגעשלעפט די סטאטוען פון אגריפוס'עס טעכטער אין א שאנד-הויז און דארט אויסגעאיבט איבער זיי די שענדליכסטע מעשים; דערנאך האבען זיי געשכור'ט און געהוליעט אין די הויפט-גאסען פון שטאדט, געבראכט קרבנות צום גאט כארון, איינגעארדענט דעמאנסטראציעס און בעשמוצט דעם נאמען פון פערשטארבענעם מיט אלערליי זלזולים און זידלערייען.

ווען די ידיעות וועגען די אלע מעשים זענען אנגעקומען קיין רוים, האט דער קייזער, קלאודיוס, בעפוילען צו בעשטראפען די שולדיגע און האט געוואלט בעשטימען גלייך אגריפוס'עס זיבעצעהניעהריגען זוהן, אגריפוס II, וועלכער האט זיך געפונען אין רוים, אלס קעניג פון יהודה. עס האבען זיך אבער געפונען יועצים, וואס האבען דעם קייזער אבגערעדט פון דעם פלאן. זיי האבען איהם אויפגעוויזען, אז אגריפוס דער זוהן איז נאך צו-יונג און וועט ניט אימשטאנד זיין, צו האלטען אין ארדנונג אזא אונרוהיגע מלוכה, ווי יהודה. עס איז דעריבער בעשלאסען געווארען, וויעדער צו ערקלערן

יהודה פאַר אַ רוימישער פראָווינץ און זי צוריק איבערצוגעבען אין די הענד פון אַ רוימישען פראָקוראַטאָר. אַזוי האָט זיך געענדיגט די קורצע צייט פון יהודה׳ס זונענשיין, און דאָס פאָלק האָט ווידער דערפיהלט אויף זיך די אייזערנע האַנד פון דער רוימישער מאַכט.

דער ערשטער פּראָקוראַטאָר נאָך אַגריפּוס׳עס טויט איז געווען קוספּיוס פאַדוס (44—46). איהם האָט קלוידיוס איבערגעגעבען אויך די שליחות, צו בעשטראָפען די סאָלדאַטען, וועלכע האָבען בעליידיגט אַגריפּוס׳עס אָנדענקען; אָט די שליחות איז אָבער געבליבען נישט אויסגעפיהרט, ווייל די בעשולדיגטע האָבען אויסגעפּועלט פאַר זיך אַ פאָלשטענדיגע אַמניסטיע. די אונבעשטראָפטע פערברעכער צוזאַמען מיט די יודענפיינדליכע סאָלדאַטען זענען אַלזאָ פערבליבען אין לאַנד און די אָפטע צוזאַמענשטויסען צווישען זיי און דער יודישער בעפעלקערונג האָבען געצוואונגען דער לעצטער, זיך אַליין צו שיצען, מיט איהרע אייגענע כחות. עס האָבען זיך ווידער אויסגעבילדעט מחנות פון פריינווילליגע יודישע רעוואָלוציאָנערען, וואָס האָבען בעאונרוהיגט די שכני׳שע געגענדען, זיי גערודפ׳ט און אויסגענוצט יעדע געלעגענהייט, זיך אָן זיי נוקם צו זיין. די סירייער און גריכען האָבען זיך דאַן געווענדעט צו דעם נייעם פּראָקוראַטאָר, צו פאַדוס׳ען, און ער האָט געלאָזען פאַנגען די רעוואָלוציאָנערען און האָט אַ טייל פון זיי פערמשפּ׳ט צום טויט און אַ טייל — פערטריבען פון לאַנד.

און דערמיט אַליין האָט זיך די טעטיגקייט פון דעם פּראָקוראַטאָר נאָך נישט געענדיגט. איהם האָט גערייצט יעדער אויסדריק פון זעלבסטשטענדיגקייט אינ׳ם לעבען פון פאָלק, און האָבענדיג אין זיינע הענד די גאַנצע פּאָליטישע פערוואַלטונג פון לאַנד, האָט זיך איהם נאָך דורכאויס געוואָלט אַ דעה זאָגען אויך איבער אַלע גייסטיגע אָנגעלעגענהייטען פון דעם יודישען פאָלקס־לעבען. צו דעם צוועק האָט ער געוואָלט צוריק איינפיהרען, אַז די קליידער פון כהן גדול און די איבריגע מכשירים פון דער עבודה אין בית המקדש, זאָלען אַ גאַנץ יאָהר זיין איינגעשלאָסען אין דער פעסטונג אַנטאָניום און נאָר אויף יום טוב זאָל זיי דער קאָמענדאַנט אַרויסגעבען. די דאָזיגע פאָדערונג, וואָס האָט אָנגעגריפען אי דעם נאַציאָנאַלען, אי דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאָלק, האָט אַרויסגערופען אַ גאַנצען שטורם אין ירושלים, און די רוימישע מאַכט האָט זיך געזעהן געצוואונגען צו קאָנצענטרירען דאָ אַ גרויסע מיליטערישע קראַפט. דאָ איז אָבער דאָך צו קיין

צוזאַמענשטויס נישט געקומען; די פאַרשטעהער פון פאָלק האָבען נאָר געבעטען דעם פּראָקוראַטאָר, אָבצולעגען די איינפיהרונג פון דער גזירה ביז אַ געוויסער צייט, ווייל זיי ווילען שיקען וועגען דעם אַ דעפּו־טאַציע קיין רוים, און די בקשה איז ערפילט געוואָרען. אין רוים, ווידער, זענען די יודישע שלוחים שטאַרק געשטיצט געוואָרען פון דעם יונגען פרינץ אַגריפּוס, און אַ דאַנק זיין השתדלות האָט קלאַודיוס מבטל געווען די גזירה און בעפוילען, צו לאָזען די יודען לעבען רוהיג לויט זייערע אייגענע זיטען און געזעצען. דאָס רעכט צו בעשטימען אַ כהן גדול איז, לויט דעם בעפעהל, איבערגעגעבען געוואָרען דעם ברודער און איידים פון דעם פערשטאָרבענעם קעניג, הורדוס II פון חלקית.

אונטער דער צייט איז אין יהודה פאָרגעקומען אַ בעדייטענדע געשעהעניש. אַ געוויסער טעאודע איז אַרויסגעטרעטען אַלס נביא אָדער משיח און האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך עטליכע הונדערט גלויביגע; אָט די מחנה האָט אַרומגעוואַנדערט איבערן לאַנד פון אָרט צו אָרט, און ענדליך האָט זיך דער נביא אונטערגענומען צו שפּאַלטען דעם ירדן און אַריבערצופיהרען דורך איהם זיינע אַנהענגער. די לעצטע האָבען זיך דאַן פערזאַמעלט אַרום זייער אויסלייזער מיט זייערע ווייבער און קינדער, גרייט צו דער גרויסער געטליכער ישועה, נאָך וועלכער עס דאַרף זיך אָנהויבען די נאַציאָנאַלע גאולה. דאָס האָט שטאַרק בעאונרוהיגט דעם פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט און ער האָט געלאָזען אַרומרינגלען די משיח־טרוימער מיט אַ מחנה רייטער־סאָלדאַטען, וועלכע האָבען פּיעל פון זיי געטויט און די איבריגע געפאַנגען. צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך טעאודע אַליין, וועלכען פאַדוס האָט געלאָזען אָבהאַקען דעם קאָפּ און איהם ברענגען מיט פּאַראַד קיין ירושלים (45—46).

מיט אַ קורצער צייט שפּעטער איז פאַדוס אָבגערופען געוואָרען פון יהודה און דעם פּאָסטען האָט פערנומען טיבעריוס יוליוס אַלעקסאַנדער, דער זוהן פון דעם יודישען אַראַבאַרך אין אַלעקסאַנדריע, וועלכער איז איבערגעגאַנגען צום הייַדענטום און האָט פערנומען אַ אַנגעזעהענעם פּלאַץ אין דעם רוימישען מלוכה־לעבען. דער פאַקט, וואָס אַ משומד איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען בראש פון דעם גאַנצען יודישען פאָלק, האָט אַרויסגערופען אין יהודה אַ טיעפען פערדרוס, און די זיהן פון דעם אַמאָליגען פייערדיגען קנאי יהודה הגלילי,

יעקב און שמעון, האבען ווידער אנגעהויבען ארגאניזירען געהיי־ מע רעוואלוציאנערע מחנות. טיבעריוס׳ען האט זיך אבער איינגעגעבען, צו דערשטיקען די בעוועגונג באלד פון איהר אנהויב, און ער האט זיך אכזריות׳דיג נוקם געוועזען אן די ביידע ברידער: ער האט זיי ביי־ דען נעלאזען קרייציגען, — וואס ס׳האט זיך גערעכענט פאר דער הארטסטער שטראף, לויט די רוימישע געזעצען.

זיעבטעם קאַפּיטעל.

אגריפּוס II און די רוימישע פּראָקוראַטאָרען.

(49—65).

אַגריפּוס II, דער זוהן פון דעם לעצטען יהודה'עאישען קעניג האָט אונטער דער גאַנצער צייט געלעבט אין רוים, וואו ער האָט פערקעהרט אין די העכסטע קרייזען פון דער דאָרטיגער געזעלשאַפט, און איינגעזויגען אין זיך די אַלע בעגריפען און אויסגעלאַסענקייטען, וואָס האָבען דאָרטין געהערשט. ווען זיין פעטער, הורדוס II, איז געשטאָרבען, איז דאָס קליינע קעניגרייך חלקית איבערגעגאַנגען צו איהם, אַגריפּוס'ען, און צוזאַמען דערמיט האָט ער גע־ירשה'נט פון דעם פערשטאָרבענעם אויך די השגחה איבערן בית המקדש און דאָס רעכט צו בעשטימען אַ כהן גדול. ער איז אָבער נאָכדעם אויך פער־בליעבען אין רוים, און מיט איהם צוזאַמען האָט זיך געפונען אויך זיין שענע שוועסטער בערעניקאַ, וועלכע איז געוועזען מיט איין יאָהר יונגער פון איהם און איז געבליעבען אַ יונגע אלמנה נאָך איהר מאַן, דעם דערמאָהנטען הורדוס. דער דאָזיגער פאַקט האָט אַרויס־גערופען שלעכטע נאָכרייד אין דער רוימישער געזעלשאַפט, און כדי זיך צו שטיצען דערפון האָט אַגריפּוס חתונה געמאַכט בערעניקאַ'ן מיט'ן קעניג פון ציליציע, פּאָלעמאָן, וועלכער איז מרוצה געוואָרען זיך מגייר צו זיין צוליעב איהר. די אויסגעלאַסענע און לעבענסלוס־טיגע שענהייט האָט זיך אָבער ביי דעם צווייטען מאַן אויך נישט לאַנג

דערהאַלטען: זי איז אוועק פון איהם און האָט זיך ווידער פריי איבערגעגעבען איהרע לייכטזיניגקייטען. ביי דעם אלעמען האָט זיך בערעניקאַ דאָך נישט אָבגעזאָגט פון איהר גלויבען, וועהרענד איהר אַנדערע שוועסטער, דרוסילאַ, האָט דאָס יאָ געטאָן. די לעצטע איז, אַלס קינד נאָך, פערקנס'ט געוואָרען פאַר דעם קאָמאַגענישען פּרינץ עפּיפאַנעס, וועלכער האָט זיך פערפליכטעט, אָנצונעהמען דעם יודישען גלויבען און האָט זיין וואָרט נישט געהאַלטען. דרוסילאַ האָט דאַן חתונה געהאַט מיט'ן קעניג פון עמאוס, חזיז, וועלכער האָט זיך גלייך מגייר געווען; פאַר דער לייכטזיניגער און שענער פּרינצעסין האָט דאָס אָבער געהאַט אַ גאַנץ קליינע בעדייטונג, און ווען עס האָט זיך, גלייך נאָכדעם, פערליעבט אין איהר דער רוימישער פּראָקוראַטאָר פעליקס, האָט זי צוליעב איהם פערלאָזען דעם מאַן צוזאַמען מיט'ן גלויבען, און האָט זיך פערבונדען מיט דעם געצענדיענערישען פייניגער פון איהר פאָלק.

דאָס פאָלק האָט דער פּרינצעסין דעם חטא, נאַטירליך, נישט מוחל געווען; דאַגעגען אָבער האָט דאָס איהר ברודער, אַגריפּוס'ען, נישט שטאַרק געקימערט, און זיין אייגענע אָנגעהעריגקייט צו דעם יודישען גלויבען איז אויך געווען נאָר אַ אָפיציעלע, אַ קאַלטע. אַגריפּוס האָט זיך גערעכענט אָפיציעל פאַר דעם קעניג פון יהודה, האָטש ער האָט געהאַט אין זיין רשות נישט מעהר, ווי די קליינע פּראָווינץ חלקית, און די גאַנצע פּאַקטישע מאַכט איבער'ן לאַנד האָט זיך געפונען אין די הענד פון דעם רוימישען פּראָקוראַטאָר. אַגריפּוס האָט זאָגאַר געלאָזען אויסגיעסען מטבעות מיט דעם אויפשריפט: „דער גרויסער קעניג, פריינד פון קייזער און פון די רוימער"; דאָס איז אָבער געווען נישט מעהר, ווי אַ עהרען-טיטול, וועלכען די רוימישע מאַכט האָט איהם איבערגעלאָזען און וועלכער האָט אין דער ווירקליכקייט קיין בעדייטונג נישט געהאַט. דער איינציגער פּונקט אין יהודה, איבער וועלכען אַגריפּוס האָט געהאַט אַ דעה צו זאָגען, איז געווען דער בית המקדש. דאָ איז ער געווען דער פּאַקטישער בעל הבית און ער האָט נישט וועניג אויפגעטאָן פאַר דער אויסערליכער פערשענערונג פון דעם טעמפעל גופא און פון דער עבודה אינוועניג. אַגריפּוס האָט געלאָזען אויספלאַסטערן די גאַסען אַרום בית המקדש מיט מאַרמאָר-שטיינער; פאַר דעם לויים-כאָר האָט ער איינגעפיהרט אַ שענערע קליידונג, און ווען מ'האָט געוואָלט רעמאָנטירען דעם בית

המקדש, האט ער געלאָזען אויסהאַקען זעהר טייערע בוימער פון די רייכע לבנון=וועלדער.

אגריפּוס'עס קאַלטע בעציהונג צו די היילינגטימער פון פאָלק האט אָבער אָפט געבראַכט צו סכסוכים צווישען איהם און די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה. אזא מין סכסוך איז פאָרגעקומען אמאָל צווישען זיי איבער א קליינינקייט. אגריפּוס האט אויפגעשטעלט א הויכען טורעם אין הויף פון דעם חשמונאים=פּאַלאַץ, וואָס האט זיך געפונען נישט ווייט פון בית המקדש, און פון דעם טורעם פלעגט ער ליעב האָבען צו אראָבצוקוקען אויף דער שענער פּאַנאָראַמע פון שטאָדט, פון וועלכער ס'האָבען זיך בעזונדער בולט ארויס געזעהען די אינווענייגסטע עזרות פון בית המקדש און אלץ, וואָס ס'טוט זיך אין זיי. דאָס איז בעטראַכט געוואָרען פון די פרומע זקנים, ווי א פּראָפאַנאַציע און א פערברעך געגען געזעץ, און זיי האָבען בעפוילען, אויפצושטעלען א הויכע וואַנט צווישען טורעם און בית המקדש. אגריפּוס איז אין כעס געוואָרען און האט געוואָלט צווינגען די כהנים, זיי זאָלען די וואַנט צונעהמען; די לעצטע האָבען זיך אָבער נישט געוואָלט אונטערגעבען, און די דעפּוטאַציע, וואָס זיי האָבען אַוועקגעשיקט וועגען דעם קיין רוים, מיט'ן כהן גדול ישמעאל בן פאבי בראש, האט בעקומען אויף איהר זייט די הסכמה פון דער מאַכט. אגריפּוס האט זיך דערפאַר נוקם געווען אָן דעם דערמאָהנטען כהן גדול און איהם אראָבגעזעצט פון דעם פּאָסטען, בעשטימענדיג אויף זיין פּלאַץ א געוויסען יוסף קאַבי.

בנוגע צו דער כהונה גדולה האט זיך אגריפּוס בכלל גאַנץ ווייניג אויסגעצייכענט פון די ערשטע אדומ'ער. פאַר זיין צייט איז דער דאָזיגער הויכער פּאָסטען געוואָרען צו שאַנד און צו שפּאָט און האט פערלוירען זיין גאַנצען אויטאָריטעט. עס איז איינגעפיהרט געוואָרען דער שענדליכער סיסטעם פון קויפען דעם הויכען טיטול און יעדער בעשטימטער כהן גדול האט געזוכט אָנצוזאַמלען וואָס מעהר געלד אין דער צייט פון זיין „הערשען", וויסענדיג, אַז ביי דער ערשטער געלעגענהייט קען קומען אַן'אַנדערער און אויסקויפען דעם פּאָסטען פאַר א גרעסערע סומע. גאַנץ אָפט איז עס געקומען צו פשוט'ע עפענטליכע געשלעגען צווישען פערשיעדענע „קאַנדידאַטען" און דאָס האט געמוזט ברענגען דערצו, עס זאָל פאַלען דער גאַנצער כבוד פון בית המקדש. פון יענער צייט אָן — האט זיך דערצעהלט

אין פאָלק — האָבען זיך אויפגעהערט צו ווײַזען די בעשטימטע צײַ=
כענם אין קדשי קדשים; די כהנים האָבען אויפגעהערט אַרויסצורעדען
דעם שם (יהוה) אין זײַערע ברכות און דער כהן גדול אפילו אין
דער יום כפור׳דיגער עבודה האָט איהם אויך אַרויסגערעדט אַזוי שטיל,
אַז קײנער האָט איהם נישט געהערט — נישט זײ און נישט די צײַט
זענען ראוי געווען דערצו.

אין די צוויי צעהנדליג יאָהר פון אַגריפּוס׳עס בעל הבתי׳ווען
אין בית המקדש האָבען זיך כסדר געביטען די כהנים=משפחות באָע=
טוס (ביתוס), קנתר, פאַבי, קמית, חנן, און דער בעל
אגדה פון תלמוד קלאָגט: „ביטער איז מיר פון דער משפחה באָעטוס,
ביטער איז מיר פון זײַנע שטעקענס! ביטער איז מיר פון דער משפחה
חנן, ביטער איז מיר פון זײַן שלאַנגענגיפט! ביטער איז מיר פון
דער משפחה קנתר און פון זײַן פעדער! ביטער איז מיר פונ׳ם הויז
פון ישמעאל בן פאבי און פון זײַנע פויסטען! זײ אַלײן זענען די
כהנים גדולים, זײַערע זיהן — די שאַץ=אויפזעהער (פון בית המקדש),
זײַערע אײדימס — די משגיחים, און זײַערע קנעכט שלאָגען דעם
פאָלק מיט שטעקענס".

אַזוי נידריג איז געפאַלען די הײליגסטע אינסטיטוציע פון לאַנד,
אין דער צײַט, ווען דאָס פאָלק האָט זיך געראַנגעלט מיט די שרעק=
ליכסטע גסיסה=יסורים, האָט זיך געבויגען אין דרײַען אונטער דעם
יאָך פון דער פרעמדער הערשאַפט און געפּרובט מיט די לעצטע כחות
אַראָבוואַרפען פון זיך די שווערע אײַזערנע קײטען פון די אכזריות׳דיגע
פּראָקוראַטאָרען.

נאָך טיבעריוס אַלעקסאַנדערן איז קײן יהודה אָנגעקומען אַלס
פּראָקוראַטאָר אַ געוויסער קומאַנוס (48—52). דאָס איז געווען אַ
רויהער רוימישער אַדמיניסטראַטאָר, וואָס האָט כסדר געזוכט אַ גע=
לעגענהײַט צו „בערוהיגען" און האָט אומעטום געזעהען נאָר אויפש=
טאַנדען און מאַיעסטעטס=בעלײדיגונגען. און אַזאַ מין געלעגענהײַט האָט
זיך איהם גלײַך געמאַכט: דאָס איז געווען אינ׳ם יום טוב פסח; קו=
מאַנוס האָט געזעהען, ווי פון אַלע זײַטען ציהען זיך אָנגעהויערע
מענגעס מענשען קײן ירושלים, האָט ער זיך דערשראָקען און געלאָ=
זען אַוועקשטעלען אַ גרויסע מחנה בעוואָפענטע סאָלדאַטען אין דער
זײַלען=גאַלערעע פון בית המקדש. דער דאָזיגער אָנבליק פון געצע=
דינערישע סאָלדאַטען אויף דער שוועל פון פערהײליגטען נאַציאָנאַ=

ען טעמפעל האט שוין אליין אויך שטארק אויפגערעגט די פערזאמעלטע; א איז נאך אבער צוגעקומען אויך דער פאקט, וואס איין סאלדאט האט עמאכט א שענדליכע בעוועגונג געגען דעם פערזאמעלטען פאלק, ווען עס האט געהאלטען אין מיטען גאטעס־דיענסט, און אויף דער פאדערונג, צוצונעהמען דעם סאלדאט פון בית־המקדש האט קומאנוס געענטפערט מיט דראהענדע התראות. דער צורייצטער עולם האט זיין צארן נישט געקענט שטילען און אנגעהויבען צו ווארפען שטיינער אין די סאלדאטען און צו זידלען דעם פראקוראטאר. דאן האט קומאנוס צוזאמענגעצויגען אויף דעם פלאץ פון די אונרוהען גרויסע מחנות סאלדאטען, וועלכע האבען זיך ארויפגעווארפען אויף די נישט בעוואפענטע יודען און מאסען פון זיי געטויט און געפייניגט. די אונגליקליכע האבען זיך געפרובט ארויסרייסען פון דער סאלדאטען־קייט און אנטלויפען; איז אבער דאס שטופעניש ביי די טויערן געווען אזוי שטארק, אז טויזענדער יודען זענען דערנאך געפונען געווארען דערשטיקטע און צוקוועטשטע.

אט די אלע מעשים האבען געמוזט ארויסרופען אין פאלק א שטארקען דורשט, זיך נוקם צו זיין אן די בעדריקער פון פאטערלאנד, און דאס האט זיך דערווייל אויסגעדריקט אין א רייהע איינצעלנע טעראריסטישע אקטען. אזוי איז פארגעקומען, אז א גרופע יהודה'ער האט בעגעגענט אויפ'ן וועג דעם דורכפאהרענדען קייזערליכען בעאמטען סטעפאנוס און איז איהם בעפאלען. דאס האט שטארק אויפגעקאכט קומאנוס'ען און ער האט ארויסגעשיקט א שטראף־עקספעדיציע מיט דעם בעפעהל—חרוב צו מאכען אלע דערפער און ישובים, וואס ליגען ארום דעם ארט, וואו דאס פערברעכען איז פארגעקומען. די סאלדאטען האבען דעם בעפעהל דורכגעפיהרט מיט דער שרעקליכסטער אכזריות, און געפינענדיג אין איינעם פון די ישובים א ספר תורה, האבען זיי זי צוריסען און געשענדעט. אט דעם פערברעכערישען חילול־הקודש האבען די יודען נישט געקענט מוחל זיין, און מאסען פון זיי האבען זיך אוועקגעלאזען צו קומאנוס'ען קיין קסריה, וואו זיי האבען געפאדערט א בעפרידיגונג. קומאנוס האט אין אנהויב גארנישט געוואלט אויסהערען די טענות פון די יודישע פראטעסטאנטען; ענדליך אבער האט ער געפונען פאר נויטיג זיי נאכצוגעבען, און די שולדיגע סאלדאטען זענען געטויט געווארען.

צווישען קומאנוס'ען און דער יודישער בעפעלקערונג איז פארגעקומען נאך א דריטער צוזאמענשטויס, — א צוזאמענשטויס, וואס האט אנגענומען א מעהר ערנסטען כאראקטער און האט זיך געענדיגט פיעל

בלוטיגער פון די ערשטע צוויי. א גרופע יודען פון גליל איז געגאנגען קיין ירושלים אויף א געוויסען יום-טוב דורך שומרון, און די שומרונ'ער זענען בעפאלען די יודישע עולי-רגל (פיליגרימען) און האבען עטליכע פון זיי געהרג'עט. א דעפוטאציע פון די גליל'עאישע יודען האט זיך דאן געווענדעט צו קומאנוס'ען מיט דער פאדערונג, צו בעשטראפען די שומרונ'ער; די לעצטע האבען שוין אבער געהאט אונטערגעקויפט קומאנוס'ען, און ער האט זיך בעצויגען צו דער גאנצער זאך גלייכגילטיג. דאס האט געצוואונגען דער יודישער בעפעלקערונג אנצונעהמען אייגענע מיטלען און זיך אליין אבצורעכנען מיט די שולדיגע.

און יענער צייט האבען די פערבליבענע אנהענגער פון די אמאליגע **זעלאטען** (קנאים) צוריק אנגעהויבען צו ארגאניזירען בעוואפענטע קאמפפס-גרופען מיט דעם צוועק, צו קעמפפען פאר דער בעפרייאונג פון פאטערלאנד; און אט האט איינע פון די דאזיגע גרופען, אונטער דער אנפיהרונג פון דעם העלדישען **אלעזר בן דינאי**, איבערגענומען דעם גאנצען ענין אין איהרע הענד. די מחנה זעלאטען האט זיך אוועקגעלאזען אין דער געגענד אקראבאטאנע, וואס איז געווען אינגאנצען בעזעצט מיט שומרונ'ער, און האט בערויבט און חרוב געמאכט אהן רחמנות א גאנצע רייהע שטעדט און דערפער. צוטומעלט פון דעם שרעקליכען קלאפ, זענען די שומרונ'ער געלאפען בעטען הילף ביי זייער בעשיצער, און ער האט זיי ווירקליך געהאלפען. קומאנוס האט זיי ערלויבט, זיך צו בעוואפענען, און האט זיי נאך צוגעשיקט א גרויסע מחנה סאלדאטען, וואס האט זיך אוועקגעלאזען אנטקעגען די זעלאטען און פיעל פון זיי געפאנגען און געטויט.

די דאזיגע אפענע פארטייליכקייט פון דעם רוימישען פערטרעטער האט נאכמעהר אויפגערעגט די ברייטערע שיכטען פון פאלק, און עס האט געהאלטען דערביי, אז די גאנצע בעפעלקערונג זאל אפען ארויסטרעטען געגען קומאנוס'ען מיט זיינע סאלדאטען, — וואס עס וואלט געוויס געבראכט צו א שרעקליכען חורבן. דא האבען זיך אבער אריינגעמישט אין דער זאך די אנגעזעהענע פארשטעהער פון דער יודישער אריסטאקראטיע, און שטרעבענדיג מיט אלע מיטלען, אויסצומיידען די קאטאסטראפע, האבען זיי אבגעהאלטען דעם פאלק פון בעוואפענטע ארויסטרעטונגען און געראטען, צו קעמפפען געגען דער אונגערעכטיגקייט מיט די מיטלען פון געזעץ. דאן זענען אוועקגעשיקט געווארען צוויי דעפוטאציעס צו דעם רוימישען פערוואלטער פון גאנץ סיריען **אומידיום קוואדראטוס**;

איינע אַ יודישע, וואָס האָט זיך בעקלאָגט אויף די שומרונ׳ער מיט זייער בעשיצער קומאַנוס, און די צווייטע אַ שומרוני׳שע מיט אַ פּראָטעסט געגען די אונגעזעצליכע אַכזריות׳ען פון אלעזר׳ס גרופּע. קוואַדראַטוס איז צוליעב דעם סכסוך אַליין געקומען קיין שומרון, און זיין ערשטע עובדא איז געווען זיך נוקם צו זיין פאַר דעם בעליידיגטען רוימישען כבוד און צו בעשטראָפען (קרייציגען) די זעלאָטען־רעוואָלוציאָנערען, וועלכע זענען געפאַנגען געוואָרען דורך קומאַנוס׳עס סאָלדאַטען. דערנאָך האָט ער זיך גענומען צום עצם ענין און בעשטימט וועגען דעם אַ ספּעציעלען געריכט אין דער שטאָדט לידדאַ, וואו עס זענען זיך צונויפגעקומען די פאָרשטעהער פון ביידע צדדים. דאָ האָט זיך אָבער די פראַגע אַרויסגעוויזען פאַר זעהר פערפּלאָנטערט, און קוואַדראַטוס האָט נישט געפּועל׳ט ביי זיך, אַרויסצוגעבען אַ קאַטעגאָרישע ענטשיידונג; ער האָט דעריבער בעפוילען, פאָרצושטעלען דעם גאַנצען ענין פאַר׳ן קייזער אַליין, און ביידע פאַרטייען האָבען אַוועקגעשיקט אויסגעוועהלטע דעפּוטאַציעס קיין רוים. אין דער יודישער דעפּוטאַציע האָבען זיך דאָס מאָל געפונען די פאָרשטעהער פון דער אַריסטאָקראַטיע מיט׳ן כהן־גדול יונתן בראש, און אויף דער זייט פון די שומרוני׳שע פערטרעטער איז געווען קומאַנוס, וועלכער איז אַליין אויך אַריינגעצויגען געוואָרען אין דעם משפּט אַלס בעשולדיגטער, און האָט געמוזט פאָהרען זיך פערטיידיגען פאַר זיין העררשער.

קומענדיג קיין רוים, האָבען זיך ביידע דעפּוטאַציעס פאָרגעשטעלט פאַר קלוידיוס׳ען. קומאַנוס און מיט איהם אויך די שומרונים האָבען געהאַט אויף זייער זייט דעם גאַנצען הויף און די הויכע מקורבים פון קייזער; די יודישע שלוחים האָבען אָבער אויך געהאַט אַ גרויסען צד: פאַר זיי האָט זיך שטאַרק איינגעשטעלט דעם קייזער׳ס ליעבלינג אַגריפּוס II, וועלכער האָט זיך בכלל אויפגעהאַלטען אין רוים מעהר, ווי אין פּאַלעסטינא. אַגריפּוס׳ען איז בעזונדער נאָך געלונגען צו געווינען פאַר זיך דער קייזערין אַגריפּינאַ, און אַ דאַנק איהר ענערגישען אַנטייל אין דעם פּראָצעס, איז דעם קייזער׳ס פּסק געווען צום גונסטען פון די יהודה׳ער; לויט דעם אורטייל זענען די שולדיגע שומרונים געטויט געוואָרען און קומאַנוס איז פערשיקט געוואָרען אין גלות.

אין דער זעלביגער צייט און אַ דאַנק דער זעלביגער אַגריפּינ׳ען איז אַגריפּוס אַליין אויך נתעלה געוואָרען: ער האָט בעקומען אין זיין מאַכט די גאַנצע צפון־מזרח געגענד פון יהודה, וואָס האָט אַמאָל אָנגע־

הערט צו פיליפ'ס טעטראַרכיע. דעם צענטער פון יהודה האָט אָבער רוים איצט אויך נישט געוואָלט אַרויסלאָזען פון איהרע אייזערנע הענד, און דער כלומר'שטער נצחון פון די יודען איבער די שומרונים האָט די אייגענטליכע פּאָליטישע לאַגע פון יהודה גאָרנישט פערבעסערט.

נאָכדעם ווי קומאַנוס איז פערמשפּט געוואָרען, איז אויף דעם פּאָסטען פון אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה בעשטימט געוואָרען פ ע ל י ק ס (52—60), אַ בעפרייטער שקלאַף פון קייזערליכען הויף און אַ ברודער פון אַגריפּינאַ'ס אַלמעכטיגען ליעבלינג פּ אַ ל אַ ס. אויף דער בעשטימונג האָבען די פריינד פון יהודה געלעגט גרויסע האָפנונגען, און אויסער אַגריפּוס'ען האָט דער כהן־גדול אַליין אויך געבעטען דעם קייזער, ער זאָל בעשטימען פעליקסען אויף דעם פּאָסטען; אָט די אַלע האָפנונגען האָבען זיך אָבער געענדיגט מיט אַ ביטערער ענטטוישונג — פעליקס איז נאָך איבערגעגאַנגען קומאַנוס'ען אין רשעות און חוצפה. די אַכזריות'דיגע און געלד־גיעריגע שקלאַפען־נאַטור האָט געזעהען פאַר זיך נאָר איין ציעל: בעפריעדיגען אַלע תאוות און אַרויספּרעסען פון דער בעפעלקערונג וואָס מעהר געלד. און דערביי זענען אַלע מיטלען כשר געווען פאַר דעם אויפגעקומענעם קנעכט—ער האָט גוט געוואוסט, אַז דער איינפלוס פון זיין ברודער אין הויף איז גענוג שטאַרק, אום צו פערדעקען אַפילו די גרעסטע חטאים. די פעסטע לאַגע פון דעם נייעם פּראָקוראַטאָר איז נישט שוואַכער געוואָרען אַפילו אויך נאָכדעם, ווי קלודיוס איז געשטאָרבען (54) און אויפ'ן טראָן איז אַרויף דער יונגער נ ע ר אָ. דער לעצטער איז צו אַגריפּוס'ען געווען נישט שלעכט גענייגט, און האָט איהם צוגעגעבען פיער בעדייטענדע שטעדט מיט זייערע סביבות, דערונטער אויך ט ב ר י ה און טאַריכעאַ; צו די זעלבסטשטענדיגע נייגונגען פון די יהודה'ער בכלל האָט ער זיך אָבער בעצויגען נישט פריינדליך, אַזוי אַז פעליקס האָט געקאָנט טאָן אַלץ, וואָס ער האָט נאָר געוואָלט, מיט דעם אויסרייד פון „בערוהיגען".

אַ קורצע צייט נאָך זיין אָנקומען אין יהודה האָט זיך פעליקס פערבונדען מיט דער בעריהמטער יודישער פּרינצעסין ד ר ו ס י ל אַ, די טאָכטער פון דעם פערשטאָרבענעם אַגריפּוס I, וועלכע האָט צוליעב איהם פערלאָזען איהר מאַן און איהר פאָלק. דאָס האָט אָבער קיין ווירקונג נישט געהאַט אויף זיין טעטיגקייט אַלס פּראָקוראַטאָר און אויף זיין בעציהונג צו דער יודישער בעפעלקערונג. שטרעבענדיג, אויסצורייניגען דאָס לאַנד פון די רעוואָלוציאָנערע עלעמענטען, האָט ער זיך קודם כל גענו־

מען צו די זעלאָטען; די דאָזיגע פאַנאַטישע פרייהייטס־קעמפפער האָבען זיך אָבער נישט אַזוי לייכט אונטערגעגעבען, און גאַנץ אָפט איז ער געווען געצוואונגען, זיך צו בענוצען דערביי מיט פּשוט'ער רמאות. אַזוי האָט פעליקס פערנאַרט צו זיך דעם בעריהמטען אָנפיהרער פון די זעלאָטען אלעזר בן דינאי, צוזאָגענדיג איהם פאַלשטענדיגע אונבע־ריהרליכקייט, און דערנאָך איהם געשמידט אין קייטען און אַוועקגע־שיקט קיין רוים. מיט די איבריגע געפאַנגענע זעלאָטען איז ער זיך אויך בעגאַנגען נישט בעסער פון זיינע פאָרגענגער: מאַסען פון זיי האָט ער געלאָזען קרייציגען (צושלאָגען צו אַ בוים) און די בלויזע פערדעכטיגע אין פּאָליטישער נישט כשר'קייט זענען אויך אכזריות'דיג בעשטראָפט געוואָרען.

אין דער דאָזיגער אַטמאָספעריע פון בלוט־ און טויט־שטראָפען האָט זיך געמוזט ענטוויקלען אַ גינסטיגער באָדען פאַר אַלערליי טעראָ־ריסטישע שטימונגען און ליידענשאַפטען, און באַלד איז ווירקליך אויס־געוואַקסען אַ געפעהרליכע אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט אָנגעוואָרפען אַ שרעק אויפ'ן גאַנצען לאַנד און געשטערט דעם נאָרמאַלען גאַנג פונ'ם פאָלקס־לעבען. די דאָזיגע געהיימע אָרגאַניזאַציע האָט זיך אויסגעבילדעט פון די איינצעלנע עקסט־פאַנאַטישע זעלאָטען, וועלכע האָבען אין זייער ביטע־רער פערצווייפלונג אינגאַנצען פערלוירען יעדען שפור פון אויסגערע־כענטקייט און פון אַכטונג צום מענשליכען לעבען. מ'האָט זיי גערו־פען סיקאַריער (סיקריקון) צוליעב דעם קורצען מעסער (סיקאַ), מיט וועלכען זיי זענען געווען בעוואָפענט; אַט דעם מעסער פלעגען זיי טראָ־גען בעהאַלטען אונטער די קליידער, און אויסמישענדיג זיך מיט'ן גרוי־סען עולם (אַממעהרסטענטייל יום־טוב־צייט) פלעגען זיי אונבעמערקט דערשטעכען די פערזאָן, אויף וועלכער זיי האָבען געטראָגען אַ געוויסען כעס. די סיקאַריער פלעגען דורכפיהרען זייערע רציחות אַזוי שנעל און געשיקט, אַז אַ לאַנגע צייט האָט מען קיינעם פון זיי נישט געכאַפּט, און דאָס האָט נאַכמעהר פערשטאַרקט די מורא פאַר זיי. די קרבנות פון די סיקאַריער זענען דאָס רוב געווען יודען, און זייערע רציחות זענען געוואָרען אַזוי אָפט און אַלטעגליך, אַז די געזעצלעהרער האָבען געפונען פאַר נויטיג אָבצושאַפען אינגאַנצען דעם קרבן, וואָס פלעגט געבראַכט ווערן פאַר אונשולדיג פערגאָסענעם בלוט, ווייל עס וואָלט אויסקומען צו ברענגען אַזעלכע קרבנות — אָהן אַן אויפהער.

מיט די פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט זענען די סיקאַר־

יער דערווייל געשטאַנען אין נאָהנטע בעציהונגען, און ווען פעליקס האָט געוואָלט פּטור ווערן פון דעם אַלטען כהן=גדול, יונתן (דער זעלביגער, וואָס האָט איהם „אויסגעפּועלט” פאַר יהודה פונ'ם רוימישען קייזער), וועלכער האָט איהם עפענטליך געמוסר'ט פאַר זיינע אונגעזעצליכע מעשים, — האָט ער אונטערגעשיקט איינעם פון די סיקאַריער, און יענער האָט דורכגעשטאָכען דעם כהן=גדול'ס ברוסט מיט זיין בלוטיגען מעסער.

פונקט דער היפך פון די סיקאַריער, אָבער דאָך "בעאונרוהיגענד" און „געפעהרליך” איז געווען אַנ'אַנדער גרופּע, וואָס האָט זיך אויך אָנגעהויבען שטאַרק צו פערשפּרייטען איבערן לאַנד — די גרופּע פון די בעגייסטערטע משיח=טרוימער. דער האָפנונגסלאָזער צושטאַנד האָט אַלץ מעהר און מעהר אויפגערייצט די צוהיצטע פאַנטאַזיע פון פאָלק, און וואָס ווייטער איז אַלץ שטאַרקער און אונגעדולדיגער געוואָרען זיין בענקשאַפט נאָך דעם ערוואַרטעטען אויסלייזער און בעפרייער. אָט די אָנגעגליהטע שטימונג האָט געמוזט אַרויסרופען לעבעדיגע פערקערפּערונגען פון דער האָפנונג און איהרע אָנזאָגער; און עס האָבען זיך דעריבער פון צייט צו צייט בעוויזען עקזאַלטירטע „נביאים” און „משיחים”, וואָס האָבען פערזיכערט, אַז אָט=אָט קומט אָן די ישועה און דאָס לאַנד ווערט אויסגעלייזט פון שונא'ס הענד.

צו דעם סאָרט משיחים האָט אָנגעהערט דער אויבענדערמאָהנטער טעאודע, וועלכער האָט זיך צוזאַמענגעשטויסען מיט'ן ערשטען פּראָקוראַטאָר וואַדוס, און איצט האָט זיך זייער צאָהל נאָך פערגרעסערט. איינער פון זיי, אַ געוויסער „משיח”, וואָס איז געקומען פון מצרים, האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך אין אַ מדבר טויזענדער יודען, און האָט זיי איינגערעדט צו געהן מיט איהם קיין ירושלים, איינצונעהמען דעם רוימישען גאַרניזאָן. די בעגייסטערטע גלויביגע האָבען זיך ווירקליך געלאָזען געהן קיין ירושלים, ווייל דער משיח האָט זיי פערזיכערט, אַז ווי נאָר זיי וועלען צוקומען צו דער בעפעסטיגטער שטאָדט, וועט גאָט אַ נס טאָן און די מויערן וועלען איינפאַלען. זיי איז אָבער נישט בעשערט געווען, זיך צו איבערצייגען אין דעם אמת פון דער נבואה: פעליקס האָט זיך דערוואוסט פון דער איינגענאַרטיגער אונטערנעהמונג און זיינע סאָלדאַטען האָבען פון דער גאַנצער מחנה „געטליכע קעמפּ= קיינעם נישט איבערגעלאָזען.

אַזוי האָט פעליקס נישט אויסגעמיטען קיין איין געלעגענהייט צו

ערנידריגען דעם פאָלק און צו פערגיסען זיין בלוט, און דאָס האָט
זיך, נאַטירליך, אָפּגערופען אויך אויף דער בענעהמונג פון די אַרומי-
גע פרעמדע בעפעלקערונגען בנוגע צו זייערע יודישע מיטבירגער.
די סיריער, גריכען און רוימער, וועלכע האָבען געוואוינט מאַסען-
ווייז אין די יודישע שטעדט, האָבען אָנגעהויבען אָפען אַרויסצוטרע-
טען געגען יודען, און אין קסריה, דעם פּראָקוראַטאָר'ס רעזידענץ,
איז עס אפילו געקומען צו אַ שטאַרקען קאָנפליקט צווישען די דאָרטי-
גע סיריער און יודען. די יודען, וועלכע האָבען זיך דאָ אויסגעצייכענט
מיט זייער עשירות, מיט זייער רייכען מסחר האָבען געפאָדערט פאַר
זיך פולע גלייכבערעכטיגונג מיט אַלע איבריגע בירגער פון לאַנד, ווייל
די שטאָדט איז אויפגעבויט געוואָרען דורך זייער קעניג הורדוס I;
די סיריער האָבען דאָס אָבער נישט געוואָלט אָנערקענען, ערקלערנ-
דיג, אַז אַמאָל זענען דאָ גאָר קיין יודען נישט געווען. דער סכסוך
האָט זיך געצויגען אַ לאַנגע צייט, און איז ענדליך איבערגעגאַנגען
אין אַ אָפענעם גאַסען-געשלעג, פון וועלכען די יודישע יוגענד איז
אַרויס אַלס זיעגערין. דאַן האָט פעליקס זיך אַריינגעמישט אין דעם
גאַנצען ענין, און געפאָדערט פון דעם פערזאַמעלטען יודישען עולם,
ער זאָל זיך גלייך פונאַנדערגעהן, און ווען די יודען האָבען אַזוי גיך
נישט געהערט זיין בעפעהל, האָט ער אַרויסגעלאָזען איבערן שטאָדט
אַ בעוואָפענטע מחנה סאָלדאַטען, וואָס האָט מאַסען יודען אויסגע-
הרג'עט, מאַסען — געפאַנגען און מאַסען יודישע הייזער און געשעפ-
טען בערויבט און חרוב געמאַכט; דער עצם סכסוך איז אָבער דער-
מיט נאָך אַלץ נישט אויסגעגלייכט געוואָרען, און די פראַגע איז אי-
בערגעגאַנגען צום קייזער אַליין. צו דעם צוועק האָבען ביידע בעפעל-
קערונגען אַוועקגעשיקט שלוחים קיין רוים, וואו די סיריער האָבען
באַלד בעקומען אויף זייער זייט דעם גאַנצען הויף מיט דעם אַלמעכ-
טיגען פאַלאַס (דער ברודער פון דעם בעשולדיגטען פעליקס) בראש.
די סיריער איז, אויסער דעם, נאָך געלונגען אונטערצוקויפען דעם
קייזער'ס סעקרעטאַר בורוס, און אַ דאַנק דעם אַלעמען האָט זיך
דער סכסוך געענדיגט מיט זייער נצחון: נעראָ (נירון קיסר) האָט
אַרויסגעטראָגען זיין בעשלוס, אַז די „העלענען" דאַרפען זיך רעכנען
פאַר די בעלי בתים פון קסריה און די יודישע בירגער זענען דאָרטין
נישט מעהר, ווי שכנים. די דאָזיגע אָפענע אונגערעכטיגקייט, וואָס
האָט די פאַקטישע איינגעבוירענע בעלי בתים פון שטאָדט אַוועקגעש-

טעלט אין אַ ערגערער לאַגע פון די אָנגעקומענע פרעמדע, האָט נאָך מעהר אויפגערייצט דעם פאָלק געגען דער רוימישער געוואַלט-הערשאַפט און האָט געדינט דערנאָך אַלס פונקט פאַר דעם רעוואָלוציאָנערען פייער, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט דאָס גאַנצע לאַנד.

אונטער דער צייט איז פעליקס אָבגערופען געוואָרען פון יהודה און זיין פּלאַץ האָט פערנומען פּאָרציוס פעסטוס (60—62). אָט די פּערזאָנען-ענדערונג האָט אָבער גאַנץ וועניג געווירקט אויף דער לאַגע פון יהודה, חאָטש דער נייער מושל האָט נישט בעהאַנדעלט זיינע אונטערטאַנען מיט דער חוצפה'דיגער אכזריות, מיט וועלכער עס האָבען זיי בעהאַנדעלט די פריהערדיגע פּראָקוראַטאָרען. פעסטוס האָט אויך אָנגעווענדט אַלערליי רעפּרעסיווע מיטלען, כדי צו דערשטיקען די רעוואָלוציאָנערע טעטיגקייט פון די פערשיעדענע מחנות און אָרגאַניזאַציעס — איהם האָט זיך דאָס אָבער נישט איינגעגעבען. די שאָטענס פון דעם קומענדיגען אויפשטאַנד האָבען זיך שוין געטראָגען אין דער לופטען, און קיין קראַפט איז נישט אימשטאַנד געווען, אָבצושטעלען דעם בראַוזענדען שטראָם פון די צורייצטע אינסטינקטען און צופלאַמטע פאַנטאַזיעס. די עקסט-לינקע זעלאָטען האָבען זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר דערנעהנטערט צו די טעראָריסטען-סיקאַריער, און אָט די ביידע אַקטיווע עלעמענטען האָבען גענענזייטיג געווירקט איינער אויפ'ן צווייטען: אונטער דעם איינפלוס פון די פּאַטריאָטישע זעלאָטען זענען די אַרויסטרעטונגען פון די סיקאַריער אויך פּאַטריאָטיש און ציעלמעסיג געוואָרען, און דאַגעגען זענען די רעוואָלוציאָנערע זעלאָטען געוואָרען ווילד-בלוטיג און טעראָריסטיש. זיי האָבען געטויט, געראַובט, געפּייניגט און אָהן אַ שום רחמנות גערודפ'ט די „פּרעדליכע" און רוהיגע „בירגער" פון די רייכערע קלאַסען, וואָס האָבען זיך געהאַלטען פון דער ווייטענס און נישט געשטיצט די רעוואָלוציאָנערע אונטערנעהמונגען. דאָס גאַנצע פאָלק: אַלט און יונג, אָרים און רייך, קליין און גרויס — אַלע מוזען קעמפּפען געגען דעם מעכטיגען שונא, אַלע מוזען העלפען פערטיידיגען די פרייהייט פון פאָטערלאַנד! — דאָס איז איצט געוואָרען דער אַלגעמיינער דעוויז פון די רעוואָלוציאָנערען, און זיי פלעגען אָנפאַלען אויף גאַנצע דערפער און זיי חרוב מאַכען דערפאַר, וואָס די איינוואוינער האָבען זיך נישט געוואָלט צושליסען צו די בעוואָפענטע גרופּעס.

פון דער צווייטער זייט ווידער האָבען נאָך אַלץ געאַרבייט אַלערליי

נביאים און משיחים. זיי האָבען כּסדר געוועקט די שענע האָפנונגען פון דער אומה, און אַלע מאָל איז אַנאַנדערער פון זיי אַרויסגעטרעטען אַלס בעפרייער און אויסלייזער. און דאָס פאָלק האָט געהאָפט און געגלויבט — עס האָט נישט געוואָלט צולאָזען צו זיך דעם שרעקליכען געדאַנק וועגען יהודה׳ס אונטערגאַנג, עס האָט נישט געוואָלט זעהען דעם שאָטען פון דעם שרעקליכען חורבן, וואָס איז שוין געשטאַנען הינטער זיינע פּלייצעס. נאָר איינצעלנע, געצעהלטע פאָלקס־קינדער האָבען זיך געפונען, וועלכע האָבען זיך נישט געלאָזען פערשכּור׳ן פון די אַלע האָפנונגען און חלומות. אָט די אונגליקליכע ניכטערע זיהן פון דער אומה האָבען געפיהלט און געזעהן די שרעקליכע פינסטערע וואָלקענס, וואָס רוקען זיך אָן אויף יהודה׳ס הימעל, און זיי זענען נישט אימשטאַנד געווען, צו דערשטיקען אין זיך דעם טרויער. וועגען איינעם פון די דאָזיגע אַנזאָגער פונ׳ם פאָלקס־אונגליק, מיט׳ן נאָמען יהושע בן חנן, ווערט דערצעהלט, אַז ער איז אַרומגעגאַנגען אין יענער צייט איבער די גאַסען פון ירושלים, און געשריען: „אַ קול פון אויפגאַנג, אַ קול פון אונטערגאַנג, אַ קול פון די פיער ווינטען, אַ קול וועגען ירושלים און בית־המקדש, אַ קול וועגען דעם חתן מיט דער כּלה, אַ קול וועגען דעם גאַנצען יודישען פאָלק!" דער המון האָט געקוקט אויף דעם טרויעריגען נביא, ווי אויף אַ משוגע׳נעם, און האָט איהם געשלאָגען און געטריבען; דאָס צעוועהטאָגטע האַרץ האָט זיך אָבער פאַר דעם נישט אָבגעשטעלט. טאָג און נאַכט האָט דער טרויעריגער שאָטען געוואַנדערט איבער די גאַסען פון דער יודישער הויפּט־שטאָדט, און נישט אויפגעהערט צו שרייען וועגען דעם נאָהנטען אונגליק, אויסרופענדיג יעדעס מאָל: „וועה, וועה צו דיר, ירושלים!"

פאַר יענער צייט איז פאָרגעקומען אין יהודה אַ קליינע בעוועגונג, וואָס האָט געהאַט ווילטיגע פאָלגען פאַר דער ווייטערדיגער פערצווייגונג פון יודענטום. ביי דער אָרדנונג פון קויפען די כּהונה גדולה, וואָס איז איינגעפיהרט געוואָרען אין דער צייט פון אַגריפּוס׳עס בעל־הבתי׳ווען איבער׳ן בית־המקדש, איז גאַנץ אָפט פאָרגעקומען, אַז דער העכסטער פּאָסטען פון דעם יודישען רעליגיעזען לעבען, דער פּאָסטען פון אַ כּהן־גדול, איז פערטרעטען געוואָרען פון אַ פּערזאָן, וואָס איז אַליין גאָר ווייט געווען פון אַלע יודישע רעליגיעזע מסורות (טראַדיציעס) און מנהגים. אַזאַ כּהן־גדול איז געווען איינער

מיט'ן נאמען חנן, וועלכער האט אנגעהערט, לויט זיינע איבערצייגונגען, צו די אמאליגע צדוקים, און האט געשטרעבט צו בעגייען די דאזיגע האלב-אבגעשטארבענע סעקטע. אלס פארטיי זענען די צדוקים אונטערגעגאנגען כמעט אין איין צייט מיט דער חשמונאי'שער דינאסטיע, און ווייל זיי האבען אין פאלק געהאט גאנץ וועניג אנהענגער, האבען זיי זיך אליין אויך אונטערגעגעבען און געהיט אפיציעל אלע מנהגים און דינים לויט די געזעץ-אויסטייטשונגען פון די פרושים. דער איצטיגער כהן-גדול האט אבער ארויסגעוויזען אין דער הינזיכט א בעזונדער מוט, און מיט זיינע שארפע ארויסטרעטונגען געגען די פרושים האט ער געבראכט דערצו, עס זאל זיך ווידער פונאנדערקאכען דער אלטער קאמפף וועגען די געזעץ-אויסטייטשונגען פון דער תורה. דאס מאל איז דער קאמפף געווען אנ'אקאדעמישער: חנן מיט א געוויסער צאהל צדוקים האבען געזוכט צו דערווייזען, אז די געזעצען פון דער תורה מוזען בוכשטעבליך פערשטאנען און געהיט ווערן, און אנטקעגען זיי זענען ארויסגעטרעטען די פרושים מיט ר' יוחנן בן זכאי בראש, וועלכע האבען אויפגעוויזען, אז די געזעצען מוזען זיין צוגעפאסט צום לעבען און דארפען אבגעהיט ווערן נאר אין דעם זין, ווי די מסורה האט זיי איבערגעגעבען. עס איז אבער פארגעקומען א פאל, אז חנן האט געלאזען צוזאמענרופען דעם סנהדרין און האט פערמשפט אזעלכען, וואס לויט דער יורידישער אויסטייטשונג פון די פרושים, איז ער איננאנצען אונשולדיג געווען. דא האבען די פרושים שוין געמוזט שטארקער ארויסטרעטען געגען איהם, און זיי האבען געפאדערט פון אגריפס'ען, ער זאל ארויסזעצען חנן'ען פון זיין פאסטען אלס כהן-גדול; מיט דער זעלביגער בעשולדיגונג געגען דעם חוצפה'דיגען כהן-גדול האבען זיי זיך געווענדעט אויך צו דעם פראקוראטאר, וואס איז נאר וואס געהאט אנגעקומען אין לאנד, אלבינוס, און סוף כל סוף האבען זיי זייערס אויסגעפיהרט: חנן איז אראבגעזעצט געווארען פון דעם הויכען שטוהל, וועלכען ער האט פערנומען סך הכל דריי חדשים. חנן נאכפאלגער איז געווען א געוויסער ישוע בן דמנאי (פון 61 ביז 63), וועלכער האט באלד ווידער געמוזט פריי מאכען דעם פלאץ פאר יהושע בן גמלא. די דאזיגע כהנים גדולים האבען יום כפור, איידער זיי זענען צוגעטרעטען צו דער עבודה, געמוזט שווערן, אז זיי וועלען נישט אבטרעטען פון דין און וועלען אלץ טאן אזוי ווי די פרושים לעהרנען, נישט ווי די צדוקים.

בן גמלא איז געקומען צו דעם הויכען פּאָסטען אַ דאַנק דער גרויסער סומע געלד, וואָס זיין ווייב, מרתה, האָט געגעבען אַגריפּוס׳ען; ער איז אָבער געווען נאָך נישט פון די ערגסטע כהנים גדולים פאַר יענער צייט. יהושע בן גמלא האָט זיך שטאַרק בעשעפטיגט מיט דער יודישער קינדער־ערציהונג, און אַ דאַנק זיין איינפיהרונג איז אין יעדער שטאָדט בעגרינדעט געוואָרען אַ שול פאַר יונגלעך פון פינף יאָהר אָן. בן גמלא איז אויך נישט לאַנג געזעסען אויף זיין כהן־גדול־שטוהל: ער האָט איבער געגעבען זיין פּלאַץ אַ געוויסען מתיתיהו — דער לעצטער פון די אכט און צוואַנציג כהנים גדולים, וועלכע זענען בעשטימט געוואָרען פאַר דער גאַנצער צייט, זינט די אדומ׳ער האָבען פערנומען דעם טראָן פון יהודה.

אלבינוס האָט געוועלטיגט איבער יהודה אַ קורצע צייט (פון 62 ביז 64), און בנוגע צו דער אונטערגעוואָרפענער בעפעלקערונג, האָט ער געוואוסט נאָר דאָס איינציגע: וואָס מעהר געלד פון איהר אַרויספּרעסען. ער האָט צורויבט אַלע געזעלשאַפטליכע געלדער, האָט אוועקגענומען גאַנצע קאַפּיטאַלען ביי פּריוואַטע פּערזאָנען און געשטיקט דאָס פאָלק מיט אונגעוועהנליכע שטייערן. פאַר געלד פלעגט ער בעפרייען פון געפענגעניש אפילו די געפעהרליכסטע פערברעכער, און אַזוי ווי ער איז זיך זעהר שטרענג בעגאַנגען מיט די סיקאַריער, זענען זיי געפאַלען אויף אַ פשוט׳ען מיטעל, ווי אַזוי זיך צו בעפרייען פון זיינע הענד. די געבליבענע חברים־סיקאַריער אויף דער פרייהייט פלעגען פאַנגען וועלכען ס׳איז מיטגליעד פון אַ רייך־אַריסטאָקראַטישער פאַמיליע און דערנאָך מודיע זיין די עלטערן, אַז דער געפאַנגענער וועט צוריק־געקעהרט ווערן, אויב אַלבינוס וועט אַרויסלאָזען פון געפענגעניש אַזוי פיעל און אַזוי פיעל סיקאַריער. די רייכע אַריסטאָקראַטען זענען אויף אַזאַ אופן געצוואונגען געווען צו בעצאָהלען אַלבינוס׳ען די געפאָדערטע סומע געלד פאַר דער בעשטימטער צאָהל סיקאַריער, און דער געפאַנגענער פלעגט זיך צוריק אומקעהרען אין דער היים.

אַלבינוס׳עס נאָכפאָלגער איז געווען **געסיוס פלאָרוס** (64 — 66). דאָס איז געווען דער לעצטער פּראָקוראַטאָר פון יהודה און אויך דער ערגסטער. אַ אויפגעקומענער גרעק און אַ פערביסענער יודענפיינד, איז פלאָרוס געקומען גלייך קיין יהודה, ווי אַ תלין, וואָס קומט בע־שטראָפען די בעשולדיגטע. פאַר איהם איז קיין זאַך נישט הייליג געווען, און דאָס אַלץ, וואָס די פריהערדיגע מושלים האָבען געזוכט צו פער־דעקען אונטער אַ מאַסקע פון געזעץ, האָט ער געטאָן אָפען אָהן שום

בושה און אבשײ פאר דער וועלט. פון דער נאטור א געבוירענער מערדער, איז פלארוס געשטאנען אין די בעסטע בעציהונגען מיט אלערלײ גנבים און רוצחים פון לאנד, און האט זײ ערלויבט פראנק און פרײ צו גנב'ענען און צו גזל'נען, אבי נאר זײ זאלען איהם ברענגען זײן חלק פון דעם בערויבטען פערמעגען. בײ אזא צושטאנד זענען, נאטירליך, גאנצע שטערט אויסגערויבט געווארען, און קײנער איז פשוט נישט זיכער געוועזען מיט זײן לעבען און פערמעגען. טויזענדער יהודה'ער האבען דעריבער אינגאנצען פערלאזען דאס לאנד און זיך אוועקגעלאזען אין די ארומיגע געגענדען, וואו ס'איז ווענינגסטענס מעגליך געוועזען צו לעבען במנוחה, און די איבערגעבליבענע אײנוואוינער האבען זיך פון טאג צו טאג אלץ מעהר צוגעשלאסען צו די רײהען פון די רעוואלוציאנערען; פלארוס האט זיך אבער מיט דעם אלעמען גארנישט גערעכענט. איהם האט אפילו נישט איבערגעשראקען אויך דאס, וואס די יודען האבען זיך געקלאגט אויף איהם פאר דעם רומישען פערוואלטער פון גאנץ סיריען, צעסטיוס גאלוס. דער לעצטער איז ספעציעל צוליעב דעם געקומען קײן ירושלים, און די בעפעלקערונג איז אזוי פערביטערט און פערצווײפעלט געוועזען, אז זי האט זיך נישט אבגעשטעלט אפילו פאר פלארוס'ען אלײן, און אין זײן אײגענער געגענווארט האבען די יודען געבעטען דעם סירישען פערוואלטער, ער זאל רחמנות האבען אויף זײ און זײ בעפרײען פון דעם שרעקליכען תלין. בײ פלארוס'ען האבען אט די אלע השתדלות'ען און בקשות ארויסגערופען נאר א גיפטיגען שמײכעל אויף די ליפען — ער האט גוט געוואוסט, אז גאלוס איז צו שוואך צו קעמפפען געגען איהם און נערא אלײן איז צופיעל פערנומען מיט זײנע ארגיעס און רציחות, אום זיך צו קימערן וועגען דער קלײנער יהודה מיט איהרע עסקים. די שארפע ארויסטרעטונגען געגען איהם האט ער אבער דער יודישער בעפעלקערונג נישט געקענט מוחל זײן, און כדי צו מעגען פרײ אויסאיבען איבער זײ זײן אכזריות'דיגע נקמה אין ברײטסטען מאסשטאב האט ער געזוכט ארויסצורופען בײ די יודען האטש די מינדעסטע בעוועגונג, וואס זאל קענען אויסגעטײטשט ווערן, ווי א אויפשטאנד.

און עס האט זיךווירקליך אזוי געמאכט. בײ דער פערביטערטער אויפגערײצטקײט פון דער יודישער בעפעלקערונג נעגען די אכזריות'דיגע פרעמדע פײניגער, איז גענוג געוועזען דער מינדעסטער פונק, אום ארויסצורופען א בלוטיגע קאטאסטראפע, און אזא פונק האט זיך באלד בע-

זיעזען, אין דער געשטאַלט פון אַ שענדליכער נאַציאָנאַלער בעליידיגונג. דאָס איז פאָרגעקומען אין קסריה; נאָך דעם איבערדערמאָהנטען קייזערליכען בעפעהל, לויט וועלכען די יודען פון דער שטאָדט זענען בעגרעגעצט געוואָרען אין זייערע רעכט, האָבען זיך די סירישער אָנגעהויבען בעציהען צו זיי מיט נאָכמעהר עזות און חוצפה. די יודען האָבען אָנגעהויבען אויסצושטעהן פון זייערע נייע „בעלי־בתים" אַלערליי דריקונגען און בעליידיגונגען, און האָבען פון דעסטוועגען געשוויגען. די געצענדיענערישע יודענפיינד האָבען זיך אָבער ענדליך ערלויבט אָנצוגרייפען אויך דעם רעליגיעזען געפיהל פון זייערע יודישע שכנים, און דאָס האָבען שוין די לעצטע נישט געקענט שענקען.

דער לעצטער צוזאַמענשטויס איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופן: די יודישע שוהל אין קסריה איז געשטאַנען אויף אַ פּלאַץ, וואָס האָט אָנגעהערט צו אַ גריכישען איינוואוינער. אויף דעם פאָרשלאָג פון דער יודישער בעפעלקערונג, אָבצוקויפען ביי איהם דעם פּלאַץ פאַר אַ טייערן מקח, האָט דער יודענפיינדליכער בעל־הבית געענטפערט מיט פערשיעדענע זלזולים, און כדי די יודען נאָכמעהר צו דריקען, האָט ער גענומען אויפשטעלען אויף דעם זעלבינען פּלאַץ אַ גאַנצע רייהע קראָמען, אַזוי אַז צו דער שוהל איז געבליעבען פריי נישט מעהר ווי אַ גאַנץ שמאָלער צוגאַנג. די יודישע יוגענד האָט זיך דאַן נישט איינגעהאַלטען און געפּרובט מיט געוואַלט שטערן די אַרבייט, און נאָכדעם ווי פלאָרוס איז אונטערגעקויפט געוואָרען מיט אַ געוויסער סומע געלד, האָט ער זיך געהאַלטען אינגאַנצען אָן אַ זייט און נישט געשטערט די יודען אין זייער זעלבסט־געריכט. דאָס האָט דער נישט יודישער בעפעלקערונג נאָכמעהר אויפגערייצט, און זי האָט געמאַכט אַ גיפטיגען אָנפאַל אויף דעם יודישען נאַציאָנאַלען כבוד: אין דעם נעהנטסטען שבת, ווען די יודען זענען פערזאַמעלט געווען אין שוהל און האָבען געדאַווענט האָט אַ געוויסער אונטערגעשיקטער גרעק זיך אוועקגעשטעלט האַרט נעבען שוועל פון שוהל און האָט דאָרט מקריב געווען עטליכע פויגעל. דאָס איז געווען אַ איראָנישער וואונק אויף דער לעגענדע, וואָס די העלענישע יודענפיינד האָבען פערשפּרייט, אַז די יודישע אומה שטאַמט אָב פון די מצורעים (קרעציגע), וועלכע מ'האָט געהאַט אַמאָל אַרויסגעטריעבען פון מצרים, — ווייל לויט דעם יודישען דין האָט אַ מצורע געדאַרפט מקריב זיין פויגעל־קרבנות. טיעף אויפגעקאָכט פון דער דאָזיגער שענדליכער בעליידיגונג, האָבען זיך די יודען אַרויפגעוואָרפען אויף זייערע

פײַניגער, און באַלד איז דאָס געשלעג איבערגעגאַנגען אין אַ בלוטיגען גאַסען־קאַמפּף, וואָס האָט זיך געצויגען אַזוי לאַנג ביז די יודען — וועל־כע זענען געווען פיעל קלענער אין צאָהל — זענען בעזיעגט געוואָרען און האָבען געמוזט אינגאַנצען אַנטלויפען פון שטאָדט. אַנטלויפענדיג האָבען די יודען בעוויעזען מיטצונעהמען מיט זיך בלויז די הייליגע ספרים, און דער ערשטער פונקט, וואו זיי האָבען אָבגעשטעלט, איז געווען דאָס דערבייאיגע שטעדטיל נאַרבאַטאַ. פון דאָנען האָבען זיי אַוועקגעשיקט אַ דעפּוטאַציע קיין סעבאַסטע צו פלאָרוס׳ען, וואָס האָט איהם דערמאָהנט זיין הבטחה, צו שיצען די יודען אים פאַל פון אַ אָנפאַל אויף זיי; דער אַכזריות׳דיגער רוימישער אַדמיניסטראַטאָר איז אָבער פון דער בלוטיגער „רייסעניש" שטאַרק צופריעדען געווען, און לא די, וואָס ער האָט די יודען נישט געהאָלפען, האָט ער נאָך די דעפּוטאַטען אַליין געלאָזען אַריינוואַרפען אין אַ געפענגניש.

ווען מ׳האָט זיך דערוואוסט אין ירושלים פון די אַלע שרעקליכע מעשים, איז די בעפעלקערונג שטאַרק אויפגעקאָכט געוואָרען; נאָך פריהער אָבער, איידער זי איז אימשטאַנד געווען אָנצונעהמען וועלכען ס׳איז בעשלוס וועגען דער זאַך, איז זי שוין דערשלאָגען געוואָרען פון אַ נייעם קלאַפּ. דעם געלד־גיעריגען אַכזר איז איינגעפאַלען, אַרויסצו־פּרעסען פון זיינע שוצלאָזע אונטערטאַנען דאָס לעצטע, וואָס ער האָט נאָך נישט בעוויעזען ביז איצט אַוועקצורויבען ביי זיי, און ער האָט אַריינגעשיקט אַ בעפעהל קיין ירושלים, מ׳זאָל איהם גלייך צושיקען זיעבעצעהן טאַלאַנטען פון דער בית־המקדש־קאַסע — כלומר׳שט פאַר דעם רוימישען אוצר־המלוכה. אָט דער חוצפה׳דיגער בעפעהל, וואָס די איינוואוינער פון ירושלים האָבען גוט פערשטאַנען די כונה זיינע, האָט צוגויפגעבראַכט כמעט דער גאַנצער בעפעלקערונג פון שטאָדט אויפ׳ן פלאַץ פון בית־המקדש. דאָ האָבען אַ סך געוויינט איבער דעם ביטערן גורל פון דער פערשקלאַפטער אומה; דער גרעסטער טייל אָבער פון די פערזאַמעלטע האָט נישט געקענט דערשטיקען אין זיך דעם פער־ביטערטען צאָרן און האָט געזידעלט און פערשאָלטען דעם בלוטיגען טיראַן. צווישען עולם האָבען זיך געפונען אויך אַזעלכע, וואָס האָבען ניפּטיג אויסגעלאַכט דעם פּראָקוראַטאָר׳ס געלדגיעריגקייט, אַרומ־געהענדיג מיט צדקה־פושקעס זאַמלען נדבות פאַר דעם „אָרימען, אונ־גליקליכען פלאָרוס".

דערוויסענדיג זיך פון דעם אַלעמען, איז פלאָרוס געקומען צו

לויפען קיין ירושלים מיט אַ מחנה סאָלדאַטען. דאָ האָט ער גלייך אַרויסגערופען צו זיך, אינ'ם הערָאָדיאַנישען פּאַלאַץ, דעם כהן־גדול מיט די אָנגעזעהענסטע זקנים און געפאָדערט, זיי זאָלען איהם צושטעלען די אָנפיהרער פון דער פיינדליכער דעמאָנסטראַציע. די פאָרשטעהער פון פאָלק האָבען געזוכט ווייכער צו מאַכען דעם צורייצטען פּראָקוראַטאָר און האָבען איהם געגעבען צו פערשטעהן, אַז איצט איז נישט די צייט צו קלערן וועגען פערזענליכער נקמה און אַז ער וועט בעסער טאָן, אויב ער וועט בערוהיגען די פערביטערטע פאָלקס־מאַסען. דאַן האָט דער בעליידיגטער דיקטאַטאָר גענומען „בערוהיגען" דער בעפעלקערונג אויף דעם רוימישען שטייגער: ער האָט בעפוילען זיינע סאָלדאַטען צו פערנעהמען דעם רייכען קוואַרטאַל פון שטאָדט, דעם „אויבערמאַרק", און איהם צו בערויבען. און די סאָלדאַטען האָבען מעהר נישט געדאַרפט: זיי האָבען זיך, ווי ווילדע טייוואָלים, אַרויפגעוואָרפען אויף דעם קוואַרטאַל און אויך אויף די אַרומיגע גאַסען, און האָבען געהרג'עט, געפּייניגט און בערויבט, וועמען און וואָס זיי האָבען נאָר בעגעגענט. מעהר ווי דריי־טויזענד יודען זענען אין יענעם טאָג (16 אייר 66) אומגעקומען, און הונדערטער הייזער זענען וויסט און צושמעטערט געוואָרען. איבער די געפאַנגענע האָט פלאָרוס געלאָזען אויסאיבען פריהער די שענדליכסטע לייב־שטראָפען, און דערנאָך — געהייסען זיי קרייציגען. די אַכזריות פון דעם בלוטיגען פּראָקוראַטאָר האָט פאַר זיך גאָר קיין גרענעץ נישט געהאַט, און ער האָט נישט געוואָלט אָבשטעלען די ווילדע מעשים אפילו אויך נאָכדעם, ווי די פּרינצעסין בערעניקאַ, וועלכע האָט זיך גראָד געפונען דעמאָלט אין ירושלים, איז געקומען צו איהם אין פּאַלאַץ און האָט זיך איהם פאַר די פיס געוואָרפען, בעטענדיג אום רחמנות.

אויף צו־מאָרגענס נאָך דער שרעקליכער שחיטה האָט זיך דאָס פאָלק פערזאַמעלט אין דעם האַלב פערוויסטען אויבערשטען שטאָדט־קוואַרטאַל (ציון), און דאָ האָבען זיך ווידער איבערגעחזר'ט די זעלביגע סצענעס פון וויינען און שילטען. די אָנגעזעהענע זקנים האָבען זיך בעמיהט מיט אלע מיטלען, איינצוהאַלטען דעם צאָרן פון פאָלק, אום עס זאָל נישט קומען צו קיין נייע שחיטות; פלאָרוס האָט זיך אָבער מיט די אלע אכזריות'ען נאָך נישט געפיהלט בעפריעדיגט, און ער איז געפאַלען אויף אַ חוצפה'דיג־בלוטיגער פּראָוואָקאַציע: ער האָט ווידער גערופען צו זיך די זקנים און געפאָדערט פון זיי, אַז דאָס פאָלק זאָל

ארויסווייזען זיין פאלשטענדיגע הכנעה פאר דער מאכט דערמיט, וואס ער וועט פריינדליך בעגריסען די צוויי מחנות רוימישע סאלדאטען, וואס דארפען באלד אנקומען פון קסריה קיין ירושלים. מורא האבענדיג פאר די שרעקליכע פאלגען פון א ווידערשטאנד, האבען די זקנים גענומען אויף זיך, דורכצופיהרען דעם דאזיגען שענדליכען פערלאנג; צו דעם צוועק איז איינגעארדענט געווארען א פייערליכע פראצעסיע פון אלע כהנים, אין זייערע בית־המקדש קליידער, וועלכע האבען זיך געבעטען ביים פאלק, עס זאל נאכגעבען אויך דעם קאפריז פון דעם רוימישען מאכט־האבער. און דאס פאלק האט נאכגעגעבען: גרויסע מאסען זענען ארויס אנטקעגען די רוימישע סאלדאטען, און ווען די לעצטע זענען אנגעקומען, האבען די יודען דערשטיקט אין זיך אלע מענשליכע געפיהלען און זיי פריינדליך בעגריסט. די סאלדאטען האבען שוין אבער פון פריהער געהאט א געהיימען בעפעהל, ניט צו ענטפערן אויף דער דאזיגער בעגריסונג, און ביי דעם ערשטען מינדעסטען אויסדריק פון פערביטערטען פערדרוס, וואס די שענדליך־אבגענארטע יהודה'ער האבען אנגעהויבען ארויסצעווייזען, — האבען זיי זיך אריינגעריסען מיט זייערע פערד אין דער אנטלויפענדער מאסע און פערשפרייט ארום זיך טויט, נסיסה־יסורים און גיהנם־פיין. עס האט זיך אנגעהויבען א שרעקליכע שטופעניש, און דער גאנצער וועג פון דער פארשטאדט ביזעטא ביז ירושלים איז פערזייהט געווארען מיט דערשטיקטע, צוקוועטשטע און דערשלאגענע

אט די מערדערישע פראוואקאציע האט ענדליך איינגאנצען געבראכען די געדולד פון דעם בעליידיגטען פאלק. זעהענדיג, אז די סאלדאטען לאזען זיך געהן אין דער זייט פון דער פעסטונג אנטאניום, האבען די פאטריאטען פערשטאנען, אז פלארום וויל דא איצט בערויבען דעם אוצר פון בית־המקדש, אויף וועלכען ער האט שוין לאנג געווארפען אן אויג. זיי האבען דעריבער פערנומען די דעכער פון די הייזער און פערשאטען פון דארטען די דורכגעהענדע סאלדאטען מיט פיילען און שטיינער. די סאלדאטען האבען דאן אנגעהויבען אבצוטרעטען צוריק אין זייערע קאזארמעס און האבען זיך בעפעסטיגט אין דעם [illegible] פאלאץ. דאן האבען זיך עטליכע העלדען ארויפגעקריגען אויף'ן בית־המקדש־בארג (הר הבית), און צושטערט די גאנצע זיילען־גאלעריע, וואס האט פערבונדען די פעסטונג אנטאניום מיט'ן בית־המקדש. מיט דעם ארויסטריט איז דער בית־המקדש בעפרייט געווארען פון דער רוימישער השגחה, און דאס איז אויך געווען דער ערשטער שריט פון

דעם גרויסען פאָלקס־אויפשטאַנד.

די פערביטערטע ענטשלאָסענקייט פון פאָלק האָט דערוויל אָנגע־וואָרפען א שרעק אויף פלאָרוס'ען, און ער האָט ערקלערט די פאָרשטע־הער פון שטאָדט, אז כדי נישט צו רייצען דער בעפעלקערונג איז ער גרייט אַרויסצופיהרען פון ירושלים דעם גרעסטען טייל פון די פערהאַסטע סאָלדאַטען, און איבערצולאָזען נאָר א קליינע מיליטער־אָבטיילונג, — אַזעל־כע, וואָס האָט זיך אין די לעצטע הריגות גאָרנישט בעטייליגט. און איצט ערשט, נאָכדעם ווי פלאָרוס מיט דעם גרעסטען טייל פון זיינע סאָלדאַטען זענען אַוועק פון שטאָדט, האָט זיך אָנגעהויבען אויסבילדען א בעשטימטע איינטיילונג פון די פערשיעדענע פאָלקס־שיכטען בנוגע צו דער פראַגע: שלום אָדער מלחמה, טראָגען ווייטער אויף זיך דעם אונ־ערטרעגליכען פרעמדען יאָך און געדולדיג וואַרטען אויף בעסערע צייטען אָדער אַוועקשטעלען זיך איינמאָל פאַר אַלע מאָל מיט געוועהר אין האַנד און קעמפפען פאַר דער בעפרייאונג פון יהודה — אויף לעבען און טויט? די יונגע און קרעפטיגע פאָלקס־קינדער זענען דאָס רוב געשטאַנען אויף דער זייט פון די רעוואָלוציאָנערען־זעלאָטען, און צו זיי איז צוגעשטאַנען אויך א געוויסער אלעזר בן חנניה, איינער פון די שטרענגע פרושים פון שמאי'ס שול, וועלכער איז שפּעטער געוואָרען די נשמה פון דער גאַנצער פּאַרטיי. דאַגעגען אָבער זענען אויף דער זייט פון שלום געשטאַ־נען אַלע מעסיגע, מיושב'דיגע עלעמענטען פון די מעהר אַריסטאָקראַ־טישע קלאַסען, וועלכע האָבען זיך בכלל געשראָקען פאַר יעדען מין אויפ־שטאַנד, און בעזונדער נאָך פאַר א אויפשטאַנד געגען רוים. אָט די אָנהענגער פון אונטערטעניגקייט זענען געוועזען אויך שרעקליך אויפגע־בראַכט אויף דעם איצטיגען פּראָקוראַטאָר פאַר זיינע אַכזריות'דיגע מעשים; זיי האָבען אָבער געגלויבט, אַז דאָ איז שולדיג בלויז די פער־זענליכקייט פון דעם רוימישען פערטרעטער און קיים וועט רוים צונעה־מען פון יהודה דעם איצטיגען טיראַנישען מושל און שיקען אַן אַנדערן, וועט אַלץ גוט זיין, און דאָס פאָלק וועט זיך נישט פיהלען געשטערט אין קיין זאַך.

די פריעדענס־פּאַרטיי האָט דעריבער קודם כל גענומען אָנווענדען אַלע געזעצליכע מיטלען, אום צו בעפרייען דאָס לאַנד פון דעם שלעכ־טען פּראָקוראַטאָר. צו דעם צוועק האָט זי אַוועקגעשיקט שלוחים צו דעם רוימישען פערוואַלטער פון גאַנץ סיריען, צעסטיוס גאַלוס, מיט דער בקשה, ער זאָל אַליין קומען קיין ירושלים און זיך איבערצייגען אין די

אונגעזעצליכקייטען פון דעם מערדערישען פלארוס. גאלום האט דעם פארשלאג אנגענומען, און נישט קענענדיג אליין אבפאהרען פון אנטיוכיא, האט ער געשיקט קיין ירושלים זיינעם א בעאמטען, דעם טריבון נעאפא־ליטאנוס; דער לעצטער האט זיך אבער אין וועג געטראפען מיט אגרי־פוס'ען, וועלכער איז גראד געפאהרען פון אלעקסאנדריע, און אזוי ווי אגריפוס איז פעראינטערעסירט געווען אין דעם, אז די צענטראלע רוימישע רעגירונג זאל זיך נישט האבען וואס צו טשעפען צו יהודה, האט ער געווירקט אויף נעאפאליטאנוס'ען אין דער ריכטונג, אז יענער זאל קיין גרויסען וועזען נישט מאכען מיט די אלע סכסוכים און בע־טראכטען די גאנצע זאך, ווי א קלייניגקייט; דער רוימישער בעאמטער האט דעריבער פערבראכט אין יהודה נאר א קורצע צייט, און איז צו־ריקגעפאהרען קיין סיריען מיט א בערוהיגענדער תשובה.

אונטער דער צייט האבען די רעוואלוציאנערען אויך נישט גערוהט. אט די הייסע פאלקס־ליעבהאבער זענען געקומען צו דעם פעסטען בע־שלוס, אז שולדיג אין די אלע צרות פון יהודה איז נישט דער אדער יענער פראקוראטאר, נאר דאס גאנצע סיסטעם פון יהודה'ס אונטער־געווארפענקייט; אז אזוי לאנג ווי יהודה וועט טראגען אויף זיך דעם יאך פון דער געצענדיענערישער מאכט, וועט זי מוזען אויסשטעהן אלערליי גזירות און דריקונגען, און וועט זיך פאר קיין פאל נישט קענען פריי ענטוויקלען אין איהר אייגענעם גייסט. זיי האבען דעריבער כסדר פראפאגאנדירט די נויטיגקייט פון א בעוואפענטען פאלקס־אויפשטאנד און ארגאניזירט נייע קאמפפס־מחנות; און ענדליך איז זייער אגיטאציע געגען דער רוימישער איבער־מאכט דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז דאס פאלק האט אויפגעהערט איינצוטראגען די בעשטימטע שטייערן פאר דעם רוימישען אוצר המלוכה.

אט דער פאקט האט שטארק בעאונרוהיגט דעם נאמינעלען „קעניג" פון לאנד, אגריפוס'ען. אליין א ווירקליכער און איבערגעגעבע־נער פריינד פון די רוימער און פון דעם רוימישען הויף, האט דער דאזיגער דערוויילעטערטער זוהן פון זיין פאלק זיך בעצויגען גאנץ ניכטער און קאלט צו די אלע צרות, וואס יהודה האט איבערגעטראגען אין דער לעצטער צייט; ער, דער פריווילעגירטער און בעליעבטער יהודה'עאי־שער פרינץ, דער פערזענליכער פריינד פון דעם אלמעכטיגען קייזער, האט געזעהען, אז „זיין" פאלק, דארט אין דער „בארבארישער" יהודה, ליידט און שטעהט אויס אלערליי גזירות און בעליידיגונגען. דאס האט

אָבער אין בעסטען פאַל אַרויסגערופען ביי איהם נישט מעהר, ווי מיטלייד, אָבער נישט קיין געפיהל פון פּערזענליכער בעליידיגונג און נישט קיין פּאַטריאָטישע התלהבות. אין די איצטיגע רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען פון פאָלק האָט אַגריפּוס דעריבער געמוזט זעהן, נאָר די געפעהרליכע זייט, און דאָס איינציגע, וואָס ער האָט געפונען צו זאָגען זיינע דערשלאָגענע ברידער אין דעם קריטישען מאָמענט, איז געווען דאָס: זיי זאָלען אַראָפּבויגען דעם קאָפּ, הכנעה'דיג איבערטראָגען אַלע קלעפּ פון דער פרעמדער מאַכט און געדולדיג זיך בענוגענ מיט דעם קליין ביסעל זעלבסטשטענדיגקייט, וואָס דער גרויסער הערשער האָט אַלערגנעדיגסט בעוויליגט, זיי איבערצולאָזען. כדי איבערצוגעבען אָט די עצה דעם פאָלק און איהם אויפצוקלערען איבער דער גאַנצער געפאַהר, וואָס איהם שטעהט דאָ פאָר, האָט אַגריפּוס געלאָזען צונויפרופען אַ אונגעוועהנליכע מאַסען-פערזאַמלונג אויף איינעם פון די פרייע פּלעצער נעבען בית-המקדש, און ער האָט זיך געווענדעט צו די פערזאַמעלטע מיט אַ לאַנגער און אויספיהרליכער רעדע. אין דער רעדע האָט זיך אַגריפּוס בעמיהט מיט אַלערליי לאָגישע און סאָפיסטישע ראיות צו איבערצייגען דעם פאָלק, ווי וויים נאַריש און געפעהרליך עס איז פון זיין זייט אַרויסצוטרעטען אַקטיוו געגען דער אויבערהערשאַפט פון די אונבעזיעגבאַרע רוימער. וועלנדיג בערוהיגען דער פערלעצטער נאַציאָנאַלער איינגעליבע פון די יהודה'ער, האָט אַגריפּוס זיי אויסגערעכענט דעם גאַנצען צעטיל פון די אַלע פעלקער און לענדער, וואָס זענען אונטערגעוואָרפען דעם שטאָלצען רוימישען אָדלער. די אַריסטאָקראַטישע העלענען, די קריגערישע לאַקעדעמאָנ'ען, פינף הונדערט שטעדט אין אַזיע, די צעהנדליגער מיליאָנען מענשען אויף די ברעגען פון פערשידענע וואַסערן און ימים, די העלדישע טראַקיער, דאַקען, איבעריער, גאַלען, גערמאַנער, בריטאַנער — אַלע בויגען דעם קאָפּ פאַר דער מעכטיגער רוים. „און נאָר איהר איינציגע — האָט אַגריפּוס אויסגעשריען — האַלט עס פאַר אַ חרפּה, זיך אונטערצוואַרפען דעם, ביי די פיס פון וועלכען עס ליעגט די גאַנצע וועלט. וואו איז אָבער אייער מיליטער, וואו איז דאָס געוועהר, וואָס גיט אייך אַזאַ פעסטע זיכערקייט אין די אייגענע כחות? וואו איז אייער פלאָט, וואָס דאַרף איינגעהמען די רוימישע וואַסערן? קוקט אויף די ווענט פון די בריטאַנער, — איהר, וועלכע לעגט אַזוי פיעל האָפנונגען אויף די מויערן אַרום ירושלים! די בריטאַנער האָבען אַרום זיך דעם אָקעאַן, און אַ

אינזעל בעוואוינען זיי , וואס איז נישט קלענער פון אונזער לאנד , און פון דעסטוועגען האבען די רוימער זיי איינגענומען און איצט היטען פיער לעגיאנען די גאנצע אונגעהויערע אינזעל." ווייסענדיג , אז יודען שטיצען זיך אין זייערע מלחמות נישט אזוי פיעל אויף זייערע אייגענע כחות , ווי אויף די ישועות פון דער געטליכער השגחה , האט אגריפּוס זיך בעמיהט , צו=נישט צו מאכען אויך די אילוזיע פון זיינע צוהערער . די רעוואלוציאנערען האפען אויף גאט'ס הילף ; ווער אבער האט געגע־בען די רוימער די מאכט אין די הענד , אויב נישט — גאט ? היינט וואו זענען די הארבע געזעצען פון דער תורה , וואס מוזען פערנאכלע־סיגט ווערן אין קאמפף ! „אויב=זשע איהר האט נישט צו ערווארטען קיין הילף נישט פון גאט און נישט פון מענשען , הייסט דאך עס , אז איהר געהט אויף א זיכערן טויט . פארוואס=זשע , אויב אזוי , זאלט איהר נישט נעהמען מיט די אייגענע הענד און אויסהרג'נען אייערע ווייבער און קינדער און אונטערצינדען אייער הויפּטשטאדט ? דאס וואלט , נא־טירליך , זיין א משוגעת ; דערפאר אבער וואלט איהר , וועניגסטענס , אויסמיידען דעם בזיון פון בעזיגט ווערן . . . בעזיגענדיג אייך , וועלן דאך די רוימער אין אש פערוואנדלען אייערע הייליגע שטעדט און אב־מעקען פון דער ערד דעם גאנצען שטאם אייערן ! און נישט נאר די היגע — אויך די פרעמדע יודען וועלן אומקומען , דען ס'איז נישטא קיין איין לאנד אויף דר'ערד , וואו עס זאל נישט לעבען א טייל פון אייער פאלק . און זיי אלע וועט דער זיגער אויסראטען איבער אייער אויפשטאנד".

די שילדערונג פון דעם קומענדיגען אונגליק האט ביסלעכווייז גע־ווירקט אויך אויף אגריפּוס'ען אליין , און ער האט געענדיגט זיין רעדע מיט די פאלגענדע ריהרענדע אויסרופען : „האט=זשע רחמנות , אויב נישט אויף אייערע ווייבער און קינדער , איז חאטש אויף דער מוטער=ירושלים און איהר בעפעלקערונג ! שוינט אט דעם בית=המקדש מיט זיינע הייליג־קייטען ! ווארום די רוימישע זיגער וועלן אויך זיי נישט שוינען נאך דעם , ווי איהר וועט בעצאהלען מיט אונדאנקבארקייט פאר זייער פריהער־דיגער גנעדיגער בעציהונג צו אייך . איך רוף אייערע הייליגקייטען , די הייליגע געטליכע מלאכים און אונזער אלגעמיינעם פאטערלאנד פאר עדות אויף דעם , אז איך האב נישט דורכגעלאזען קיין זאך , וואס איז מעגליך געוועזן צו טאן פאר אייער רעטונג . וועט איהר זיך פיהרען איצט , ווי ס'דארף צו זיין , וועט איהר צוזאמען מיט מיר געניעסען די

גוטסקייטען פון דער וועלט; וועט איהר אָבער נאָכגעבען די געפיהלען פון אייער צאָרן, וועט איהר אַרויפציהען אויף זיך אַ געפאַהר — שוין אָהן מיין בעטייליגונג!"

ענדיגענדיג זיין רעדע האָט זיך אַגריפּוס פונאַנדערגעוויינט און מיט איהם צוזאַמען האָט געוויינט אויך זיין שוועסטער בערעניקאַ, וועלכע איז די גאַנצע צייט געשטאַנען נעבען איהם. אָט דער עפעקט האָט נאָכמעהר פערשטאַרקט דעם איינדריק פון דער שטאַרקער רעדע, און די פערזאַמעלטע האָבען געפּרובט דערשטיקען אין זיך אויף אַ ווײַלע די געפיהלען פון פערביטערטען צאָרן און פערצווייפעלטען קאַמפּפס-מוט. עס האָבען זיך געהערט אויסרופען, אַז דאָס פאָלק מיינט נישט צו קעמפּפען געגען די רוימער, נאָר געגען דעם אַכזריות'דיגען פּראָקוראַטאָר. אויף דעם האָט זיך אַגריפּוס אָבגערופען: „איהר זענט דאָך אָבער שוין אַרויסגעטרעטען געגען די רוימער, דערמיט, וואָס האָט איהר צושטערט די זיילען-גאַלערעע פון דעם פּאַלאַץ אַנטאָניום און האָט אויפגעהערט איינצוטראָגען די מלוכה-שטייערן. קוים מיינט איהר ווירקליך נישט צו קעמפּפען געגען דער מאַכט, מוזט איהר די ביידע פעהלערן גלייך צוריק גוט מאַכען". די פערזאַמעלטע האָבען אויסגעהערט די בעשולדיגונג מיט אַ געוויסען געפיהל פון חרטה, און עס האָט אויסגעזעהען אין דעם מאָמענט, אַז אַלץ וועט ווידער בלייבען ווי געוועז; אַ גרויסער טייל פון עולם האָט זיך גלייך זאָגאַר גענומען צוריקשטעלען די גאַלערעע און די זקנים האָבען זיך אַוועקגעלאָזען איבער דער סביבה, כדי צונויפצוזאַמלען די שטייערן. אָט די שטימונג האָט זיך אָבער נישט לאַנג געהאַלטען, און שולדיג אין דעם איז געוועזען דער זעלביגער אַגריפּוס אַליין; ווען ער האָט געזעהען, אַז זיינע רייד האָבען געמאַכט אַזאַ שטאַרקען רושם, האָט ער געמאַכט נאָך איין טריט ווייטער, און האָט אויפגעפאָדערט דאָס פאָלק, זיך אונטערצוואַרפען דערווייל די הערשאַפט פון דעם איצטיגען קייזערליכען פערטרעטער, פלאָרוס, אַזוי לאַנג, ווי עס איז נישט בעשטימט געוואָרען קיין אַנדערער אויף דעם פּאָסטען. דאָס האָט קאַליע געמאַכט דעם גאַנצען פריהערדיגען איינדריק; דער נאָמען פלאָרוס האָט פונאַנדערגעריסען אַלע אָנגעוועהטאָגטע, בלוטיגע וואונדען פון דער פאָלקס-נשמה, און הערענדיג איהם פון אַגריפּוס'עס מויל, איז אויך ער, אַגריפּוס, געוואָרען אַ פעררעטער, אַ פאָלקספיינד. די רעוואָלוציאָנערען האָבען גלייך בעקומען די עפענטליכע מיינונג פון פאָלק אויף זייער זייט, און די אויפרעגונג געגען אַגריפּוס'ען איז דער-

גאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז מ'האָט איהם אָנגעהויבען צו פערוואַרפען מיט שטיינער, און ער איז געצוואונגען געוואָרען, צו אַנטלויפען פון ירושלים.

וועגען אויפמאַהנען די שטייערן האָט שוין איצט גאָר קיין רייד נישט געקענט זיין; יעדערער איז געווען צופריעדען, וואָס ער איז בעפרייט געוואָרען פון אַ שווערער לאַסט און אפילו די פּראָפעסיאָנעלע מוכס'ניקעס האָבען אויך נישט געפועלט ביי זיך, צוצושטעהן איצט צום פאָלק מיט זייערע שטייער-פאָדערונגען. די גאַנצע טאָן-געבער פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען זענען געוואָרען די זעלאָטען, און אַ דאַנק דער ענערגישער טעטיגקייט פון זייער אָנפיהרער, אלעזר, איז די קריעגערישע שטימונג פון פאָלק אַלץ מעהר געוואַקסען. אַלס הויפטמאַן פון דער בית-המקדש-וואַך האָט אלעזר געהאַט אונטער זיך דעם גאַנצען שטאַט פון די ניעדריגע כהנים, און דאָס האָט ער אויך אויסגענוצט צו דעם צוועק פון אַ שאַרפער דעמאָנסטראַציע געגען דער אויבערהערשאַפט פון די געצענדיענער: ער האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, נישט צו ברענגען מעהר אין בית-המקדש דעם טעגליכען קרבן פאַר'ן קייזער'ס געזונד, און בכלל נישט צוצונעהמען מעהר קיין שום קרבן פון אַ געצענדיענער. די מעסיגע און פריעדליכע פרושים האָבען געזעהען די גאַנצע געפאַהר פון דעם שריט, און האָבען אָנגעווענדעט אַלע מעגליכע מיטלען, אום אָבצושאַפען דעם בעפעהל; אלעזר האָט זיך אָבער פעסט געהאַלטען ביי זיינס, און די ניעדריגע כהנים זענען אויך געשטאַנען אויף זיין זייט.

אָט דער ערפאָלג פון די רעוואָלוציאָנערען האָט אַרויפגעוואָרפען אַ שרעק אויף די פריעדליך-געשטימטע אריסטאָקראַטען. זיי האָבען אָנגעהויבען זוכען מיטלען, ווי איינצוהאַלטען די קריעגערישע נייגונגען פון דער בעפעלקערונג, און זעהענדיג, אַז מיט גוטען וועלן זיי גאָרנישט פועל'ן, האָבען זיי בעשלאָסען צו בענוצען זיך מיט געוואַלט. זיי האָבען אַוועקגעשיקט שלוחים צו אַגריפּפּוס'ען מיט דעם פאָרשלאָג, צוצושיקען קיין ירושלים אַ בעדייטענדע מיליטערישע קראַפט. אַגריפּפּוס האָט דעם פאָרשלאָג אָנגענומען, און האָט גלייך אַריינגעשיקט דריי טויזענד רייטער-סאָלדאַטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַ געוויסען בבל'ישען יודען מיט'ן נאָמען פיליפּ אין איינעם דאַריאַ. אָנקומענדיג קיין ירושלים, האָבען זיי אָבער געפונען דעם בית-המקדש-באַרג און דעם גאַנצען אונטערשטען טייל פון שטאָדט שוין בעזעצט פון זעלאָטען; זיי איז דערביי געבליבען צו פערנעהמען נאָר דעם בעפעסטיגטען פּאַלאַץ אַנטאָ-

ניום און דעם אויבערשטען שטאָדט־טייל, וואו עס האָבען געוואוינט די
געלד־ און בלוט־אַריסטאָקראַטען.

און עס האָט זיך פונאַנדערגעקאָכט אַ בלוטיגע בירגער־מלחמה.
די מיליטעריש־געלערנטע סאָלדאַטען האָבען זיך בענוצט מיט אַלע
קריגס־מכשירים און האָבען אין די ערשטע טעג געהאַט די אויבער־
האַנד איבערן „שונא"; אויפ'ן זיבעטען טאָג האָט זיך אָבער די לאַגע
געענדערט צום גונסטען פון די רעוואָלוציאָנערען. דאָס איז געשעהען אין
דעם האַלב־יום־טוב חמשה עשר באב, ווען מאַסען פּילגרימען (עולי
רגל) פון אַלע עקען לאַנד זענען אָנגעקומען קיין ירושלים, און די זעלאָ־
טען האָבען בעקומען אַט די קראַפט אויף זייער זייט. די אונבעוואָפענ־
טע מחנה אַליין וואָלט נאָך פון דעסטוועגען דעם נצחון פון די זעלאָטען
נישט געזיכערט, ווען צו זיי וואָלטען נישט צוקומען אויך די בעריהמטע
סיקאַריער. אַט די באַנדיטען־רעוואָלוציאָנערן אונטער דער אָנפיהרונג
פון יהודה הגלילי'ס לעצטען זוהן מנחם, זענען מיט אַ קורצער צייט פריה־
ער בעפאַלען די פעסטונג מסדה, האָבען אויסגעהרג'עט דעם רוימישען
גאַרניזאָן, און בערויבט דעם גאַנצען וואָפען־אַרסענאַל. דערנאָך האָבען
זיי זיך צוזאַמען מיט די פּילגרימען צוריק אַריינגעגנב'עט קיין ירושלים
און האָבען זיך אַרונטערגעשטעלט אונטער דער פאָהן פון די קעמפפענ־
דע זעלאָטען. די לעצטע האָבען דאַן, פערשטאַרקט פון די צוגעקומענע
קרעפטען, פערשטויסען זייערע געגנער און זיי זענען געוואָרען די בעלי־
בתים פון דער אויבערשטאָדט אויך. דאָ האָבען זיי זיך נוקם געווען אָן
די רוימער־פריינד און אונטערגעצונדען די פּאַלאַצען פון „קעניג" אַגריפּוס
מיט זיין שוועסטער בערעניקאַ, דאָס הויז פון דעם געוועזענעם כהן
גדול חנניה, און ענדליך אויך דעם אַרכיוו, וואו ס'זענען געלעגען די
דאָקומענטען וועגען פערשידענע חובות, כדי די אונפערמעגליכע בעלי
חובות זאָלען נישט קענען געצוואונגען ווערן צום בעצאָהלען. פון דאַנען
האָט זיך די פעראייניגטע מחנה אַוועקגעלאָזען צום פּאַלאַץ אַנטאָניום,
און איינגעהמענדיג אוהם מיט'ן שטורם, האָבען זיי אויסגעהרג'עט די
רוימישע וואַך, וואָס האָט זיך דאָרט געפונען.

דער קלענער רוימישער גאַרניזאָן צוזאַמען מיט אַגריפּוס'עס סאָל־
דאַטען האָבען זיך דאַן בעפעסטיגט אין דעם הורדוס־פּאַלאַץ, וואָס האָט
זיך געפונען אין מערב זייט פון שטאָדט, און אַט צו דעם פּאַלאַץ
זענען איצט צוגעטרעטען די יודישע רעוואָלוציאָנערען. אַכצעהן טאָג
אָהן אַ אויפהער האָט זיך געצויגען דער פערביטערטער קאַמפף צווישען

די בעלאגערטע סאלדאטען און די בעלאגערער-זעלאטען, און אויך דאס מאל האט זיך די שלאכט געענדיגט מיט דעם פאלשטענדיגען נצחון פון די זעלאטען. די ערשטע האבען קאפיטולירט אגריפס'עס סאלדאטען, און זיי איז ערלויבט געווארען, פריי ארויסצוגעהן פון שטאדט; די רוימישע אבטהיילונג, דאגעגען, אונטער דער קאמאנדא פון א געוויסען מעטיליוס, האט נישט אזוי לייכט געפועלט ביי זיך, אוועקצולעגען דאס געוועהר פאר די יודישע זיעגער, און זי האט זיך נאך געפרובט אוועקשטויסען די בעלאגערער פון פאלאץ; ענדליך אבער האט זי זיך אויך געמוזט אונטערגעבען, און נאכדעם ווי די סאלדאטען האבען אראבגעלעגט פון זיך דאס געוועהר, האבען זיך די רעוואלוציאנערען ארויפגעווארפען אויף זיי און אויסגעהרג'עט די גאנצע גרופע אויסער דעם איינציגען קאמאנדיר, מעטיליוס'ען, וועלכען זיי האבען געשענקט דאס לעבען דערפאר, וואס ער האט צוגעזאגט, זיך מגייר צו זיין.

דער ערשטער שריט פון אויפשטאנד האט זיך אלזא איינגעגעבען מיט א אונגעוועהנליכען ערפאלג, און די שטימונג פון די בעגייסטערטע פרייהייטס-קעמפפער האט געקענט זיין זעהר א געהויבענע; האט אבער דער דאזיגער ערשטער ערפאלג גלייך מיטגעבראכט מיט זיך שטארקע רייבונגען אין די רייהען פון די רעוואלוציאנערען גופא, און אויך דא איז עס געקומען צו ברודער-רציחות און גרויסע בלוט-פערגיעסונגען. דאס איז פארגעקומען אזוי: די פעראייניגונג פון די פאטריאטען-קנאים מיט די געוועזענע באנדיטען-סיקאריער האט זיך געשטיצט אויף דעם געמיינזאמען קאמפף געגען שונא. קוים איז אבער אט דער קאמפף געענדיגט געוועזען, האט זיך גלייך ארויסגעוויזען, אז די פעראייניגונג קען קיין קיום נישט האבען. מנחם מיט זיינע באנדיטען זענען, נאך דעם נצחון איבער די רוימישע סאלדאטען, אינגאנצען פערשכורט ווילד געווארען און זיי האבען אבגעטאן די שרעקליכסטע מעשים אהן א שום פעראנטווארטליכקייט. מנחם האט אויסער דעם נאך פערלאנגט דורכאויס, אז ער זאל בעשטימט ווערן פאר דעם פיהרער פון דער גאנצער רעוואלוציאנערער מחנה, און זאל בכלל בעטראכט ווערן, ווי א... משיח, וואס איז געשיקט געווארען פון גאט, אויסצולייזען זיין פאלק ישראל. אויף דעם באדען האבען עטליכע מאל אויסגעבראכען שטארקע מחלוקת'ען צווישען איהם און אלעזר'ן. דער לעצטער האט זיך סוף כל סוף ארומגעזעהען, אז די אכזריות'דיגע מעשים פון די סיקאריער שטייגען נאך איבער די רציחות פון די רוימער, און אז מיט אזעלכע וועגען

וועט מען דעם פאָלק נאָר אָבשטויסען פון דעם הייליגען אויפשטאַנד. ער האָט דעריבער פעסט בעשלאָסען, אָבצוריינינגען די רעוואָלוציאָנערע רייהען פון דעם באַנדיטישען עלעמענט און האָט אָפען ערקלערט, אַז עס האָט נישט געלוינט צו קעמפפען געגען די רוימער, כדי אַרונטער־צופאַלען דערנאָך אונטער דער מערדערישער דיקטאַטור פון די סיקאַריער. מיט דער ערקלערונג האָט אלעזר צוגעצויגען צו זיך אויך פיעל פון די מעסיגע עלעמענטען; דאָס האָט איהם צוגעגעבען נאָכמעהר מוט, און ווען דער חוצפּה'דיגער באַנדיטען־אָנפיהרער האָט זיך, אַ אויסגעפּוצטער אין די בערויבטע קעניגליכע קליידער, געפּרובט אַריינגעהן אין בית המקדש, האָט איהם אלעזר נישט אַריינגעלאָזען. דאָס איז געווען דער סיגנאַל צום קאַמפף געגען די סיקאַריער, און אין דעם בלוטיגען געשלעג, וואָס האָט זיך פונאַנדערגעקאָכט גלייך נאָכדעם, זענען די סיקאַריער איינגאַנצען צושלאָגען געוואָרען. מנחם אַליין האָט זיך געפּרובט אַנטלויפען און בעהאַלטען אין דעם אָבגעלעגענעם שטאָדט־ווינקעל עופל; מ'האָט איהם אָבער דאָ אויך געפונען און פערמשפּט צום טויט. פון די איבריגע סיקאַריער זענען אַ סך גלייך געטויט געוואָרען, און נאָר עטליכע זענען אַנטלאָפען אין דער פעסטונג מסדה.

די ידיעות וועגען דעם יודישען אויפשטאַנד אין ירושלים און וועגען דער אויסגעאיבטער נקמה איבער די רוימישע סאָלדאַטען, האָבען אַרויסגערופען אַ גאַנצען שטורם פון גיפטיגען כעס ביי דער אַרומיגער גריעכיש־סיריש־גריכישער בעפעלקערונג. די ערשטע האָבען זיך אויף דער ידיעה אָבגערופען די סיריש־גריכישע איינוואוינער פון קסריה, וואו עס האָט זיך געפונען אויך דער „העלדישער" פּראָקוראַטאָר, פלאָרוס. די דאָזיגע פערביסענע יודענפיינד האָבען איצט בעקומען די געלעגענהייט, צו טאָן מיט יודען אַלץ, וואָס זייער האַרץ גלוסט, אונטער דער מאַסקע פון פּאַטריאָטישער נקמה, און זיי האָבען דאָס גלייך אויסגענוצט אויף אַ שוידערליכען אופן: פעראייניגט מיט פלאָרוס'עס סאָלדאַטען האָבען זיי זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער יודישער בעפעלקערונג פון שטאָדט, וואָס האָט זיך פאַר דער צייט געהאַט אומגעקעהרט ביסליכווייז, און זיי איינגאַנצען אויסגעהרג'עט, אַזוי אַז פון דער גאַנצער יודישער קהלה אין קסריה, וואָס האָט געצעהלט ביז צוואַנציג טויזענד נפשות, איז קיין איינציגער נישט איבערגעבליעבען. די קליינע צאָהל אַנטלאָפענע, זענען פון פלאָרוס'עס סאָלדאַטען אויך געפאַנגען געוואָרען, און ער האָט זיי געלאָזען שמידען אין קייטען און פונאַנדער־

שיקען פאר צוואנגס-ארבייטער אויף די שיפען.

אט די שוידערהאפטע מאסען-שחיטה פון טויזענדער יודען דורך געצענדיענער אין א שטאדט, וואס געהערט צו יהודה, האט פערוואנדעלט דאס גאנצע לאנד אין איין מורא'דיג אכזריות'דיגען שלאכט-פעלד. די גאנצע יודישע בעפעלקערונג איז בעהערשט געווארען פון איין ליידענשאפטליך-ברענענדער שטרעבונג, זיך נוקם צו זיין פאר דעם פערגאסענעם ברודער-בלוט, און אין די אלע יהודה'עאישע שטערט, וואו עס האבען זיך נאר געפונען געצענדיענער, זענען זיי פון די יודען אויסגעהרג'עט און זייערע הייזער — חרוב געווארען. אהן א אויפהער און פון אלע זייטען האבען זיך געבילדעט פרייוויליגע מחנות, וואס זענען גרייט געוועזן, ביי דעם ערשטען וואונק זיך ארויפצעווארפען אויף טויזענדער געצענדיענער און זיי צו פערניכטען, און דאס האט, נאטירליך, געבראכט דערצו, אז די סיריער זאלען זיך אויך אזוי בעגעהן מיט יודען אין יענע שטערט, וואו זיי האבען אויסגעמאכט די מעהרהייט. אזוי איז גאנץ פאלעסטינא ארומגעחאפט געווארען פון דעם פייערדיגען ראסען-קאמפף. „יעדער שטאדט האט זיך צוטיילט אויף צוויי פיינדליכע לאגערן, און יעדע בעפעלקערונג האט געזוכט איהר רעטונג אין דעם אונטערגאנג פון דער צווייטער. די טעג זענען אריבערגעגאנגען אין בלוטיגע געשלעגען, און די נעכט האבען נאך א גרעסערע שרעק ארויפגעווארפען”.

אין געוויסע ערטער האט זיך די שוואכערע בעפעלקערונג בענוצט מיט פערשיעדענע שווינדלען און רמאות'ען אום בייצוקומען דעם געגנער, און ביי איין פאל האט אזא מין שווינדעל פון די סיריער געבראכט צו א שוידערהאפטער טראגעדיע. דאס איז פארגעקומען אין דער שטאדט בית שאן (סקיטאפאלים); מורא האבענדיג פאר די וואנדערנדע יודישע רעוואלוציאנערע באנדעס, וואס האבען געוואלט אהער אנקומען, האבען די געצענדיענערישע איינוואוינער פון שטאדט געשלאסען א אבמאך מיט זייערע יודישע שכנים, לויט וועלכען די לעצטע האבען זיך מתחייב געוועזן, ארויסצוטרעטען צוזאמען מיט זיי, די געצענדיענער, געגען די אנקומענדע זעלאטען, און דערפאר וועלען ביידע בעפעלקערונגען לעבען דערנאך בשלום און קיינער וועט נישט שטערן דעם אנדערנס מנוחה. די יודען האבען זייער הבטחה געהאלטען, אין געקעמפפט געגען זייערע אייגענע ברידער — אינ'ם נאמען פון דעם שפעטערדיגען „שלום". באלד אבער, ווי די געפאהר איז אריבער און די אנגעקומענע מחנות

זענען געצוואונגען געוואָרען צו אַנטלויפען פון שטאָדט, — האָבען די אַכזריות'דיגע געצענדיענער צוריק אַרויסגעוויזען זייער אמת'ע פיזיאָגנאָמיע: זיי האָבען צוזאַמענגענומען זייערע תמימות'דיגע יודישע שכנים אויף איין פּלאַץ און זיי אַלעמען אויסגעהרג'עט. נאָר איינער איז געבליבען פון דער גאַנצער מחנה קרבנות — דאָס איז געוועזען אַ לייבען־שטאַרקער יוד מיט'ן נאָמען שמעון בן שאול. אין דעם געמיינזאַמען קאַמפּף מיט די זעלאָטען, האָט ער, שמעון, אַרויסגעוויזען די שטאַרקסטע גבורות און נישט איין קעמפפער פאַר דער יודישער פרייהייט איז פון זיין האַנד געפאַלען — דאָס האָט זיך דער אָבגענאַרטער זוהן פון זיין פאָלק נישט געקענט מוחל זיין און ער האָט גענומען פון זיך אַ שרעקליכע נקמה: נישט צולאָזענדיג צו זיך די געצענדיענערישע מערדער, האָט ער מיט זיינע אייגענע הענד אויסגעהרג'עט איינס נאָך דאָס אַנדערע זיינע עלטערן, זיין ווייב און זיינע קינדער; דערנאָך האָט ער אַריינגעשטאָכען דאָס שווערד אין זיין אייגענער ברוסט און איז אַנידערגעפאַלען אויף די טויטע קערפּער'ס פון זיינע נאָהנטסטע און טייערסטע.

דאָס פייער פון דער פונאַנדערגעקאָכטער מלחמה צווישען יודען און היידען (געצענדיענער) האָט זיך דערטראָגען אַז ביז אַלעקסאַנדריע, און דאָ האָט זיך דער צוזאַמענשטוים ווידער געענדיגט מיט אַ שרעקליכער בלוט־באָד, וואָס האָט איינגעשלונגען ביז פופציג טויזענד יודישע קרבנות. די גריכען אין אַלעקסאַנדריע, וועלכע האָבען נאָך פון די אַלטסטע צייטען געטראָגען אין האַרצען אַ גיפטיגע שנאה צו יודען האָבען זיך נישט געקענט שענקען דעם פאַקט, וואָס קלוידיוס האָט צוריקגעגעבען די יודען אַלע זייערע רעכט און זיי גלייכגעשטעלט מיט דער איבריגער בעפעלקערונג פון לאַנד; זיי האָבען דעריבער געוואָלט איצט זיך משתדל זיין פאַר דעם נייעם הערשער, פאַר נעראָנ'ען, ער זאָל בעגרענעצען די אַלעקסאַנדריניש יודען אין זייערע בירגער־רעכט בענוצענדיג זיך מיט דער אויפגעבראַכטקייט פון דעם רוימישען הויף איבער דעם אויפשטאַנד אין יהודה. צו דעם צוועק האָבען זיי זיך אַלע פערזאַמעלט אינ'ם שטאָדטישען אַמפיטעאַטער, וואו זיי האָבען געזאָלט אויסוועהלען אַ דעפּוטאַציע צום קייזער, און אַזוי ווי די יודען זענען געווען שטאַרק פעראינטערעסירט מיט דעם רעזולטאַט פון דער גריכישער פאָלקס־פערזאַמלונג, האָבען זיך עטליכע פון זיי אַריינגעגנב'עט אין אַמפיטעאַטער. דאָ האָט זיי אָבער די אויפגערעגטע מאַסע גלייך בעמערקט, און מיט קולות: „שפּיאָנען, שונאים!" אָנגעהויבען צו

פייניגען די עטליכע געפאַנגענע, שלעפענדיג זיי איבער די גאַסען צום פערברענען. צו אַ זעלכע מעשים האָט די יודישע קהלה נישט געקענט בלייבען גלייכגילטיג; די צוהיצטע יודישע פאָלקס=מאַסען זענען געקומען צו לויפען צום טעאַטער מיט געוועהר און פאַקעלן אין די הענד, און האָבען געדראָהט, אונטערצוצינדען די גאַנצע געביידע. דאַן האָט זיך אַריינגעמישט אין דער זאַך דער רוימישער פערוואַלטער פון שטאָדט, און ער האָט געפאָדערט פון די יודען, זיי זאָלען זיך פונאַנדערגעהן.

דער אָנבליק פון דעם פערהאַסטען שטאָדט=פערוואַלטער (דאָס איז געווען דער משומד טיבעריוס אַלעקסאַנדער, דער זעלביגער, וואָס איז געווען פריהער פראָקוראַטאָר אין יהודה) האָט אָבער דעם פערביטערטען יודישען המון נאָכמעהר צורייצט, און ער האָט געענטפערט אויף דער פאָדערונג מיט פערשידענע פיינדליכע אויסרופען. דאָס האָט דעם יודענפיינדליכען משומד אינגאַנצען אַרויסגעבראַכט פון די כלים, און ער האָט בעפוילען זיינע סאָלדאַטען צו בעפאַלען דעם יודישען קוואַרטאַל, און איהם חרוב צו מאַכען. און דער בעפעהל איז פינקטליך אויסגעפיהרט געוואָרען: די בלוט= און רויב=גיריגע סאָלדאַטען האָבען זיך, ווי ווילדע חיות, אַרויפגעוואָרפען אויף דיזע שענער דעלטא, און האָבען זי פערוואַנדעלט אין איין גרויסע שחיטה פלאַץ. די יודען האָבען זיך אַפילו ענערגיש געוועהרט און איינגעווענדעט אַ סך גריכען און רוימער, סוף כל סוף אָבער זענען זיי דאָך אינגאַנצען דערשלאָגען געוואָרען, און ווי דער היסטאָריקער גיט אָן פאַר אַ פאַקט, האָבען גאַנצע פופציג טויזענד יודען זייער לעבען פערלוירען אין יענעם שרעקליכען טאָג.

אַזוי האָט זיך דער אויפשטאַנד וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער און בהייטער פונאַנדערגעקאָכט. דאָס גאַנצע פאָלק איז אַרומגענומען געוואָרען פון דעם מעכטיגען רעוואָלוציאָנערען פייער, און האָט געזעהען פאַר זיך נאָר איין איינציגען אויסוועג און איין=איינציגע האָפנונג: זיך בעפרייען פון די געצענדיענער אַראָבוואַרפען פון זיך דעם פרעמדען יאָך און איין מאָל פאַר אַלע מאָל אויפהערען צו ליידען פון דער אַכזריות'דיגער אַרומיגער וועלט. און די שטימונג פון פאָלק איז געווען אַ געהויבענע. ביי אַלע שרעקליכע צוזאַמענשטויסען פון דער לעצטער צייט, ביי די אַלע שרעקליכע שחיטות און הריגות, האָט עס דאָך גוט געדענקט דעם גלענצענדען נצחון, וואָס דער אויפשטאַנד האָט אָבגעהאַלטען איבער די רוימער אין ירושלים, און דאָס האָט איהם צוגעגעבען מוט און האָפנונג. דערווייל איז גאַנץ יהודה כמעט אָבגעריינ‍יגט געוואָרען

פון די רוימער, און עס האָט געהייסען, אַז די פרייהייט איז שוין געווי=
כּערט, אַז די פרעמדע געצענדיענער וועלן שוין מעהר קיינמאָל קיין
שליטה נישט האָבען איבער דער יודישער אומה. דאָס האָט דעם פאָלק
אַזוי זיי פערשכורט, און די פיהרער פון דעם אויפשטאַנד האָבען צום
זכר פון דער גרויסער ישועה, אויסגעגאָסען אַפילו נייע אייגענע מטבעות
מיט דעם העברעאישען אויפשריפט: „דאָס ערשטע יאָהר צו דער אויס=
לייזונג פון ישראל” און דאָס וואָרט „ירושלים”. אויף דער צווייטער זייט
האָבען די מטבעות געהאַט פערשיעדענע פערציערונגען פון סכות=בילדער
(אַ בוקעט פון לולב מיט די הדסים, אַ אתרוג און אויך די אָבבילדונג
פון אַ סוכה), וואָס האָבען געזאָלט דערמאָהנען דעם גרויסען נצחון (וועל=
כער איז אָבגעהאַלטען געוואָרען פאַר סוכות), און אַרויסרופען ביים
פאָלק אמונה און בטחון אין גאָט׳ס ישועות.

נישט לאַנג אָבער האָט זיך דער חלום געצויגען. דער רוימישער
פערטרעטער פון סיריען, צעסטיוס גאַלוס, האָט זיך סוף כל סוף גענו=
מען ענערגיש גרייטען, צו דערשטיקען דעם יהודה׳שען אויפשטאַנד און
צוריקשטעלען דאָרטין די „אָרדנונג”. ער האָט צוזאַמענגעצויגען אין אַנ=
טיוכיא אַ אַרמעע פון דרייסיג טויזענד מאַן, וואָס איז בעשטאַנען טיילווייז
פון רוימישע לעגיאָנען, און טיילווייז פון קלענערע פרעמדע מחנות,
וועלכע עס האָבען איהם געשטעלט צו הילף די אַרומיגע רוימישע וואַ=
סאַלען. צו די לעצטע האָט, איבריגענס, אָנגעהערט אויך אַגריפּס II,
וועלכער האָט אויסער זיינע הילפס=מחנות, זיך נאָך אַליין אויך אַרויסגע=
רופען, צו דיענען דער גאַנצער אַרמעע אַלס וועג=ווייזער. מיט דער
אַרמעע האָט זיך גאַלוס אָנגעהויבען צוריקען נעהנטער צו די גרענעצען
פון יהודה, און ווי ס׳האָט זיך געוועהנליך פּראַקטיצירט אין יענער צייט,
האָבען די סאָלדאַטען קודם כל חרוב געמאַכט אַלץ, וואָס זיי האָבען
נאָר בעגעגענט אויף זייער וועג.

ווען ס׳איז אָנגעקומען קיין ירושלים די ידיעה וועגען גאַלוס׳עס
מאַרשרוט, האָבען זיך אַלע גענומען פאַר׳ן געוועהר. צעסטיוס האָט זיך
אָבגעשטעלט מיט זיין מחנה ביי גבעת, אַ מייל ווייט פון ירושלים,
וואו ער האָט ערוואַרט אויפצונעהמען די שלוחים פון דער יודישער בע=
פעלקערונג מיט דער בקשה וועגען בעגנאַדיגונג; ער האָט זיך אָבער
ביטער גענאַרט. די זעלאָטען האָבען זיך אין גרויסע מאַסען אַרויסגעלאָ=
זען פון ירושלים, און צוקומענדיג צו דעם רוימישען לאַגער זענען זיי
איהם בעפאַלען מיט אַזאַ ווילדען אימפעט, אַז די סאָלדאַטען זענען

פשוט צוטומעלט געווארען, און איידער נאך זיי האבען בעוויזען, צו זיך צו קומען, האבען זיי שוין געהאט פערלוירען איבער פינף הונדערט מאן, וועהרענד פון דער יודישער זייט זענען אינגאנצען געפאלען דריי און צוואנציג. נאך דעם דאזיגען צוזאמענשטוים מיט די רוימער, וואס האט זיך ווידער גלענצענד איינגעגעבען, האבען זיך די רעוואלוציאנערען אומגעקעהרט מיט לויב- און הושענה-געזאנגען צוריק קיין ירושלים איבערלאזענדיג אויפ'ן וועג א וואך פון פונאנדערגעווארפענע קליינע קרעפטען, כדי צו שטערן די שנעלע בעוועגונג פון שונא'ס מחנה.

אונטער דער צייט האט דער „יודישער קעניג" אגריפוס נאכאמאל ארויסגעוויזען זיין רוימישען פאטריאטיזם — שוין אויף א דיפלאמאטישען אופן. ער האט אריינגעשיקט צוויי שלוחים קיין ירושלים מיט דעם פארשלאג, אז יודען זאלען אוועקלעגען דאס געוועהר, און ער זאגט זיי צו דערפאר אויסצופועל'ן א פולע אמנעסטיע פאר די רעוואלוציאנערען. די זעלאטען האבען אבער דעם פאטריאטישען פארשלאג גארנישט געוואלט אויסהערן — זיי האבען איינעם פון די שלוחים געהרג'עט, און דעם צווייטען פערוואונדעט.

אויפ'ן פירטען טאג נאך דעם צוזאמענשטוים אין גבעת איז צעסטיוס'ען דאך געלונגען צוזאמענצונעמען אלע זיינע מיליטערישע כחות, און דורכרייסענדיג די קייט פון דער יודישער וואך, האט ער זיך דערשלאגען מיט זיין מחנה קיין ירושלים. אין שטאדט גופא האט ער אבער די סאלדאטען נישט אריינגעפיהרט, און די מחנה האט געלאגערט אויף דעם שטח סקאפאס, זיעבען סטאדיום'ס ווייט פון ירושלים. די זעלאטען האבען די שוואך-בעפעסטיגטע פאזיציעס אויסערן שטאדט אינגאנצען איבערגעלאזען, און צוזאמענגענומען זייערע אלע קרעפטען אין צענטר פון שטאדט, וואס איז געוועזען גוט געשיצט מיט פעסטע מויער-ווענט, און אויפ'ן בית-המקדש-בארג. מיט דער לאגע האבען זיי דערוויל בענוצט די רוימער, און צושטערענדיג די פארשטאט בעזעטא, האבען זיי זיך גערוקט פאראוים, צו די טויערן פון שטאדט. דאס האט אבער די זעלאטען נישט אבגעשראקען; זיי האבען זיך גרייט געמאכט צו קעמפפען פאר זייערע איינגענומענע פאזיציעס אויף לעבען און טויט, און ווען עטליכע דערשראקענע אריסטאקראטען האבען זיך געפרובט אויפעפנען פאר די רוימער די טויערן פון שטאדט, האבען זיך די זעלאטען ארויפגעווארפען אויף זיי, ווי אויף פעררעטער, און געלאזען זיי אריבערווארפען פון די שוץ-ווענט. די רוימער זענען דאן צוגעטרעטען

צו דער בעלאַגערונג און האָבען פינף טאָג דורכאַנאַנד באָמבאַרדירט די שטאָדט-מויערן. זיי זענען אָבער כסדר אָבגעשטויסען געוואָרען — דער פייער-מבול פון די בעלאַגערטע האָט זיי געצוואונגען אָבצוטרעטען. ערשט אויפ'ן זעקסטען טאָג האָט זיך די רוימער איינגעגעבען אונטער-צוגראָבען די צפון-וואַנט, אַנטקעגען בית-המקדש; גאַלוס האָט אָבער נישט געפונען פאַר מעגליך, אויסצוניצען די דאָזיגע גינסטיגע לאַגע און זיך אַריינצורייסען מיט זיין מחנה אין דער נאָך גוט בעפעסטיג-טער שטאָדט. דערצו האָבען זיך אָנגעהויבען די גרויסע רעגענס פון הערבסט; די וועגען זענען פערדאָרבען געוואָרען און גאַלוס האָט מורא געהאַט, די רעוואָלוציאָנערען פון דער פראָווינץ זאָלען זיך איהם נישט אַוועקשטעלען פון הינטען און אַזוי אַרום אָבבייסען פון דער אַרומיגער וועלט. ער האָט דעריבער אינגאַנצען אָבגעצויגען זיין מחנה פון שטאָדט און אָנגעהויבען מאַרשירען מיט איהר צוריק.

דער פאַקט, אַז די רוימער טרעטען אָב פון שטאָדט, האָט די רעוואָלוציאָנערען נאָכמעהר בעגייסטערט, און זיי האָבען זיך גענומען פערפאָלגען די אַנטלויפענדע און זיי נאָכיאָגען. די הינטערשטע רייהען פון דער שווער-בעלאָדענער רוימישער אַרטילעריע, האָבען זיך כסדר געפונען אונטערן שרעקליכען פייער פון די לייכט-בעוועגליכע יהודה'עאישע מחנות, און די שמאָלע בערג-דורכגאַנגען אַרום ירושלים זענען בעדעקט געוואָרען מיט געפאַלענע רוימישע סאָלדאַטען. אַזוי האָט זיך גאַלוס דערשלאָגען מיט דעם פאָדערשטען טייל פון זיין מחנה צוריק קיין גבעת. די פערפאָלגענדע יהודה'עאישע מחנות האָבען איהם אָבער דאָ אויך נישט רוהיג געלאָזען, און ער האָט זיך געזעהן געצוואונגען איבער-צולאָזען דעם גאַנצען לאַגער פון שפייז און געוועהר, און זיך צו לאָזען לויפען ווייטער, קיין בית חורון. און דאָ, אין דעם שמאָלען בערג-דורכגאַנג, איז די לאַגע פון די רוימער נאָך ערגער געוואָרען! די יהודה'עאישע רעוואָלוציאָנערען האָבען פערנומען אַלע אַרומיגע בערג און כסדר געשאָסען אויף דער דורכגעהענדער רוימישער מחנה, אַזוי אַז די לעצטע האָט זיך געפונען אַרומגענומען פון אַלע זייטען, און עס האָט קיין ספק נישט געפעהלט, זי זאָל אינגאַנצען פערטריבען און פערניכטעט ווערן. עס האָט זיך אָבער אָנגערוקט [illegible] די נאַכט, און גאַלוס'ן איז געלונגען, אָבצונאַרען די יודישע [illegible] און זיך אַרויס-צוגנב'נען פון זייערע הענד. ער האָט איבערגעלאָזען אויפ'ן פלאַץ אַ אָבטיילונג פון פיער הונדערט העלדישע סאָלדאַטען, און ער אַליין

מיט די איבריגע אבטיילונגען האבען שטילערהייד אוועקגעמארשירט פאראוים. די רעוואלוציאנערען האבען ערשט אין דער פריה בעמערקט, אז גאלוס איז אנטלאפען, און נאך דעם ווי זיי האבען אויסגעהרג'עט דעם איבערגעבליבענעם גארניזאן, האבען זיי זיך געלאזען נאכיאגען די אנטלאפענע ביז אנטיפאטרוס; יענע זענען שוין אבער דא נישט געווען. דאן האבען זיך די רעוואלוציאנערען אבגעשטעלט, און צונויפנעהמענדיג די אלע כלי זיין און בעלאגערונגס־מאשינעס, וועלכע גאלוס איז געצוואונגען געווען איבערצולאזען אין וועג, כדי זיך צו קענען לייכטער בעוועגען, — האבען זיי זיך אומגעקעהרט צוריק קיין ירושלים. צווישען אט די טראפעען האט זיך געפונען אויך די רוימישע קריעגס־קאסע מיט א בעדייטענדער סומע געלד, און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די שאנסען פון אויפשטאנד. אויסער דעם אוצר פון געלד, שפייז און כלי זיין, האבען די רוימער פערלוירען אין דער מלחמה ביז זעקס טויזענד סאלדאטען, און די בעסטע אבטיילונג פון דער גאנצער מחנה, וואס איז געווען ספעציעל בעשטימט פאר ירושלים, — האט צו דעם אלעמען נאך פערלוירען איהר אדלער, וואס ס'האט זיך גערעכענט ביי די רוימער פאר דער שענדליכסטער מפלה.

דער ראזיגער אונגעוועהנליכער נצחון איבער די לעגיאנען פון שונא, האט ארויסגערופען אין ירושלים א אונבעשרייבליכע פרעהליכקייט. די גאסען זענען פערהילכט געווארען פון מונטערע קריעגס־ליעדער, און אלע הערצער זענען פול געווען מיט גליקליכע האפנונגען. פאר דער צוקונפט האט זיך קיינער נישט געשראקען: „ווי מיר האבען צושלאגען — האבען די זעלאטען געזאגט — די צוויי קריעגס־פיהרער, אזוי וועלען מיר אויך די איבריגע בעזיגען". די אנהענגער פון שלום האבען שוין איצט נישט געוואגט אפען צו רעדען וועגען „אונטערטעניגקייט" און „אונטערגעבען זיך", און זענען אליין אויך אריינגעצויגען געווארען ביסליכווייז אין דעם אלגעמיינעם שטראם פון אויפשטאנד, חאס האט פערכאפט דעם גאנצען פאלק. די שומרונים אפילו, האבען אויך פערגעסען זייער אלטען כעס, און זיך אוועקגעשטעלט אין איין רייהע מיט זייערע נעכטיגע שונאים.

די פרעהליכע בעגייסטערונג פון די זיעגער האט צוגעגעבען דער יהודה'שער הויפטשטאדט גאר א פערענדערטען אויסזעהען. די זעלאטען זענען געווען דורכגעדרונגען מיט א טיעפער, בעגייסטערטער זיכערקייט אין דעם ערפאלג פון זייער אונטערנעהמונג; געוואוסט האבען זיי אבער

אז די אמת'ע מלחמה הויבט זיך איצט אָן, און מ'מוז זיך ערנסט גריי=
טען צו א לאַנג=דויערנדען קאַמפף. זיי האָבען זיך דעריבער גענומען
אויסניצען די איצטיגע געוואונענע צייט. הונדערטער הייזער זענען
בעשעפטיגט געוואָרען מיט וואָפען=שמידעריי; די מויערן ארום שטאָדט
זענען גוט פערריכט און נאָך שטאַרקער בעפעסטיגט געוואָרען; די יו=
גענד האָט זיך יעדען טאָג איינגעאיבט אין דער קריעגס=קונסט, און
דאָס אַלץ איז געטאָן געוואָרען פון אלע — די מעסיגע אריסטאָקראַטען
און מיושב'דיג=פּאַסיווע פּרושים אויך נישט אויסגעשלאָסען. צו די פּאָ=
ליטישע אויסרעכנונגען און דעם רעוואָלוציאָנערען ענטוזיאַזם איז דאָ
צוגעקומען ביסליכווייז אויך דער רעליגיעזער עלעמענט: דער אונגע=
וועהנליכער נצחון איבער די מעכטיגע רוימער האָט נישט ווילענדיג
אַרויסגערופען דעם געדאַנק וועגען א צייכען פון גאָט, וואָס קלויבט זיך
ענדליך אויסצולייזען זיין אויסדערוועהלטען פאָלק פון די געצענדיענערי=
שע הענד.

דערווייל אָבער איז דאָס לאַנד געבליבען אָהן א שום פערוואַל=
טונגס=מאַכט, און עס האָט זיך שטאַרק געשפּירט דער מאַנגעל פון א
צענטראַלען פּונקט, וואָס זאָל פעראייניגען ארום זיך אַלע כחות פון
דעם אויפשטאַנד און איהם צוגעבען א בעשטימטען, אָרגאַניזירטען כאַ=
ראַקטער. צו דעם צוועק איז געשאַפען געוואָרען א דערווייליגע רעגירונג.
אָט די רעגירונג האָט איבערגענומען אין איהרע הענד אַלע פונקציעס
פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, און בעזונדער — די גאַנצע מאָביליזאַצי=
יאָנס=ארבייט און די אָרגאַניזירונג פון דער פאָלקס=מיליציע. א גרויסע
פּאָליטישע און אדמיניסטראַטיווע בעדייטונג האָט איצט בעקומען אויך
דאָס סנהדרין, בראש פון וועלכען ס'איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען
הלל'ס א אייניקעל, מיט'ן נאָמען ר' שמעון בן גמליאל. די
מיטגליעדער פון אָט די ביידע אינסטיטוציעס האָבען אַממעהרסטענטייל
אַנגעהערט צו די העכערע קלאַסען, און פיעל פון זיי זענען אפילו גע=
ווען בעקאַנט אין אָנהויב פאַר הייסע געגנער פון דעם אויפשטאַנד. איצט
אָבער, נאָך די ערשטע גליקליכע נצחונות איבער דער פרעמדער מאַכט,
האָבען זיי זיך פעראייניגט מיט'ן פאָלק און זיך אַוועקגעשטעלט אין דער
שפּיץ פון דעם אויפשטאַנד אַלס פיהרער און דעה=זאָגער. די אינטערע=
סען פון דער רעוואָלוציע האָבען פון דער פעראייניגונג נישט פערדיענט,
ווייל די דאָזיגע קאַלטע אריסטאָקראַטען האָבען נאָך איצט אויך נישט
שלום געשלאָסען אינגאַנצען מיט דעם געדאַנק פון א אויפשטאַנד געגען

די אונבעזיעגבארע רוימער, און אין בעסטען פאל האט זיי געפעהלט דער פאטריאטישער ענטוזיאזם, דער פעסטער בעשלוס, זיך מוסר נפש צו זיין פאר יהודה'ס זעלבסטשטענדיגקייט. אט דער קאלטער רעכנונג אין די פערזענליכע פאליטיק האט זיך ארויסגעוויעזען גלייך ביי דער בעשטימונג פון די פערשיעדענע פעראנטווארטליכע פאסטענס: די ארגאניזירונג פון דער פאלקס־מיליציע אין ירושלים און די בעפעסטיגונג פון דער הויפטשטאדט בכלל איז איבערגעגעבען געווארען דעם געוועזענעם כהן־גדול ענן און דעם אריסטאקראט יוסף בן גוריון; פאר א הויפטמאן פון דער גאנצער גליל־פראווינץ איז בעשטימט געווארען יוסף בן מתתיהו, דער שפעטערדיגער בעריהמטער היסטאריקער, און אזוי זענען איינגעטיילט געווארען צווישען די הויכע אריסטאקראטען אויך די איבריגע „טאפארכיעס" (פראווינצען), וועהרענד די פאקטישע פיהרער פון דעם אויפשטאנד, אלעזר בן חנניה און אלעזר בן שמעון, זענען כמעט אינגאנצען בעזייטיגט געווארען פון דער גרויסער ארבייט. און דאס אלץ איז געטאן געווארען נישט געגען דעם ווילען פון פאלק — דאס פאלק אליין איז נאך געווען דורכגעדרונגען מיט א טיעפער יראת הכבוד צו די אלטע מיוחס'דיגע משפחות און האט זיך סוף כל סוף דאך נישט געקענט ענטשליעסען, אוועקצושטעלען [illegible] קינדער, די העלדען פון היינט אהן [illegible] ס'איז זומ[illegible] געבליבען בראש פון דער גאנצער בעוועגונג.

אַכטעס קאַפּיטעל.

די מלחמה אין גליל.

(66—67).

גליל, דאָס לאַנד, וואָס איז איצט איבערגעגעבען געוואָרען אין דער מאַכט פון יוסף בן מתּתיהו (יאָזעפוס פלאוויוס), איז געווען דער בעדייטענדסטער פונקט פון דעם גאַנצען אויפשטאַנד נאָך ירושלים. די דאָזיגע פרוכטבאַרע און רייכע פראָווינץ, מיט איהר קרעפטיגער און היציגער בעפעלקערונג, האָט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי די ידיעות וועגען דעם אויפשטאַנד אין ירושלים; די אונגליקליכע אַנטלאָפענע יודען פון די אַרומיגע שטעדט, וועלכע פלעגען מאַסען־ווייז קומען צו זייערע ברידער קיין גליל, און בעטען ביי זיי שוץ און הילף, — האָבען געמוזט מאַכען אַ שטאַרקען רושם אויף די גליל'ער, און זיי האָבען זיך בּיסליכווייז אָנגעהויבען צו פעראייניגען מיט די יהודה'ער אונטער דער פאָהן פון דעם הייליגען קאַמפּף פאַר דער בעפרייאונג פון דער אומה. די צענטערן פון דער רעוואָלוציע אין גליל זענען געווען: גוש־חלב (גיסחאַלאַ) אין אויסערסטען צפון, טבריה אין דרום און גמלא געגענאיבער טבריה, ביים מזרח־ברעג פון ים כנרת. אין גוש־חלב איז די יודישע בעפעלקערונג פשוט אַרויסגעפאָדערט געוואָרען צום קאַמפּף: די אַרומיגע געצענדיענער האָבען זיך צוזאַמענגענומען און זענען בעפאַלען די שטאָדט מיט די איינוואוינער, אונטערצינדענדיג אַ מאַסע הייזער. אָט דער אָנפאַל האָט געדיענט אלס סיגנאַל פאַר

די יודען פון שטאדט , און באלד האט זיך פון זייערע רייהען ארויסגע=
רוקט די ליכטיגע געשטאלט פון א וואוטיג=פייערדיגען קנאי , וואס האט
מיט א אונגעוועהנליכער העלדישקייט און פערצווייפלונג געקעמפפט געגען
די רוימער ביז דער לעצטער שעה. דאס איז געווען איינער מיט'ן נאמען
יוחנן בן לוי (יוחנן פון גוש=חלב) , — אליין א ארימער און זאגאר
אויך פיזיש=שוואכער , דערפאר אבער א מענש מיט א אונגעוועהנליכער
פאטריאטישער התלהבות אין הארצען און א אייזען=פעסטען כאראקטער .
יוחנן האט אנגעהויבען זיין רעוואלוציאנערע קאריערע דערמיט, וואס ער
האט צונויפגעזאמעלט ארום זיך אלע פאטריאטיש געשטימטע יודען פון
אויבער=גליל (גליל האט זיך געטיילט אויף אויבער= און אונטער=גליל)
און אויך די אנטלאפענע פון די ארומיגע סירישע שטעדט , און איז מיט
דער מחנה בעפאלען עטליכע שכנישע ישובים , כדי זיך נוקם צו זיין
אן די געצענדיענער .

אין טבריה האט די רעוואלוציאנערע פארטיי געמוזט פיהרען א
ביטערן קאמפף מיט די פריעדליכע רוימער=פריינד . די דאזיגע פרוכט=
באר=שענע שטאדט ביים ברעג פון ים כנרת , האט זיך שוין פון א בע=
דייטענדער צייט געהאט געפונען אונטער דער מאכט פון דעם האלב=
יודישען און רוימיש=געשטימטען קעניג , אגריפפוס II , אזוי אז דער בע=
פעלקערונג האט זיך געלעבט נישט שלעכט און זי האט גאנץ ווייניג
געשפירט אויף זיך דעם דריקענדען יאך פון דער פרעמדער מאכט . זי
האט דעריבער געקוקט אויף די רעוואלוציאנערע פאטריאטען , ווי אויף
צושטערער פון דער געזעלשאפטליכער רוהיגקייט , און האט זיך זיי
נישט געוואלט אונטערגעבען ; געענדיגט האט זיך אבער דער צוזאמענ=
שטויס מיט'ן נצחון פון די זעלאטען , און גרויסע מאסען פון די איינוואוי=
נער זענען אריבער אין די רייהען פון דער רעוואלוציע . דאס איז געשע=
הען א דאנק דער אגיטאציע פון א געוויסען יוסטוס בן פינטוס ,
וועלכער האט זיך דערנאך בעריהמט געמאכט מיט זיין גריכישע בעאר=
בייטונג פון דער יודישער געשיכטע . יוסטוס האט זיך אויסגעצייכענט
מיט א אונגעוועהנליכער רעדע=קראפט און האט אנגעהערט צו די אינ=
טעליגענטע קרייזען פון דער בעפעלקערונג ; ער האט דעריבער בעזונ=
דער געווירקט אויף די רייכע און פערמעגליכע , און איהם צו הילף איז
געקומען אנ'אנדער קנאי , יהושע בן ספיא , וועלכער האט צוגע=
צויגען צו דער „היילינגער זאך" די שיפער'ם און משא=טרעגער'ם פון
טבריה . צוזאמען האבען די רעוואלוציאנערען אלזא געהאט אויף זייער

זייט א בעדייטענדע מעהרהייט, און דער קלײנער הייפעל אריסטאקראטען, וואס איז טריי געבליבען אגריפּוס'ען, איז נישט אימשטאנד געווען זיך זיי אנטקעגענצושטעלען. נאך דעם ווי ס'איז אנגעקומען די ידיעה וועגען גאלוס'עס מפלה, האבען זיך די בעגייסטערטע זעלאטען פון טבריה אויך אװעקגעלאזען אין די סירישע שטעדט, און זיך ביטער נוקם געווען אן די געצענדיענער פאר די יודישע שחיטות.

אזא בלוטיגער צוזאמענשטויס צווישען געצענדיענער און יודען איז פארגעקומען אויך אין גמלא, דער וויכטיגסטער פונקט ביים דרום-מזרח-ברעג פון ים, וואס איז געווען כמעט אומבעצווינגבאר צוליעב זיין געאגראפישער לאגע. די יודען זענען געצוואונגען געווארען זיך צו פערטיידיגען, און דאס האט זיי שוין ממילא אװעקגעשטעלט אין די רייהען פון דער רעוואלוציע.

דער רעוואלוציאנערער שטראם האט שוין אלזא געהאט פערכאפּט די בעדייטענדסטע פונקטען פון גליל, נאך איידער יוסף איז געקומען אהין אלס פערטרעטער פון דער צענטראלער דערווייליגער רעגיערונג, און פון גאנץ גליל איז נאר די איצטיגע הויפּטשטאדט, צפורה, טריי געבליבען די רוימער און נישט געוואלט צושטעהן צום אויפשטאנד, פארוואס זי איז פערהאסט געווען פון דער גאנצער גליל'עאישער בעפעלקערונג. ביי שטארקע קריעגס-פעהיגקייטען און ביי א עהרליכער בעגייסטערונג פאר דער זאך, וואלט דער דאזיגער רייכער מאטעריאל אהן צווייפעל געקענט אויסגענוצט ווערן מיט א גלענצענדען ערפאלג, און פון דעם איז אין א געוויסען זין אבגעהאנגען דער גורל פון דער גאנצער אונטערנעהמונג; אט די מעלות האבען אבער געפעהלט דעם נייעם פערוואלטער פון לאנד, און דאס האט געמוזט פיהרען צו שלעכטע רעזולטאטען.

יוסף בן מתתיהו, דער שפּעטער בעריהמט געווארענער היסטאריקער יאזעפוס פלאוויוס (געב. 38), האט געשטאמט פון א אנגעזעהענער כהנים-משפחה, וואס האט זיך געצויגען (פון דער ווייבליכער ליניע) ביז די חשמונאים. ערצויגען אלס געזעצלעהרער אין די ישיבות פון די פרושים, איז יוסף דאך געקומען אין א געוויסער בעריהרונג מיט דער גריכיש-רוימישער קולטור, און די דאזיגע בעריהרונג איז איבערגעגאנגען אין א נאהנטער פערבינדונג נאכדעם, ווי ער האט פערבראכט צוויי יאהר אינ'ם צענטר פון אט דער קולטור, אין רוים. אהין איז דער זיבענאונצוואנציג יעהריגער אריסטאקראט

געשיקט געווארען אלס שתדלן, אום אויסצופועל'ן די בעפרייאונג פון א געוויסען יהודה'עאישען געפאנגענעם, און דורך דער רעקאמענדאציע פון א בעליעבטען יודישען ארטיסט, אליטיראס, איז ער אנגענומען געווארען פון דער יודענפריינדליכער קייזערין פאפעא, וועלכע האט ערפילט זיין שתדלנות און איהם נאך בעגליקט מיט רייכע מתנות. דער בעריהמטער יודישער געזעצלעהרער אין גייסט פון די פרושים האט דא, אלזא, געהאט די מעגליכקייט זיך נאהנט צו בעקאנען מיט דעם גרונד-כאראקטער פון דער וועלט-קולטור, און דאס האט זיך שטארק אבגערופען אויף זיין גאנצער וועלט- און לעבענס-אנשויאונג. דער גלאנץ פון נעראנ'ס הויף, די ענטציקענדע שענקייט פון דער ריעזיגער וועלט-שטאדט, דער קאמפליצירטער מעכאניזם פון דער אונגעהויערער מלוכה-אינסטיטוציע — אלץ האט דעם זוהן פון דער אייפערביג-רעליגיעזער יהודה בערוישט און פערבלענדעט, און ער האט אנגעהויבען צו גלויבען, אז די השגחה אליין האט בעשטימט די רוימער פאר אייביגע וועלט-בעהערשער.

און אט, מיט אזא טיעפער התפעלות פון רוימ'ס גרויסקייט, מעכטיגקייט און שענקייט, האט זיך יוסף אומגעקעהרט צוריק קיין יהודה, גראד אין דער צייט, ווען א מחנה בעגייסטערטע פאטריאטען האט זיך ארומגעטראגען מיט דער האפנונג, צו פערטרייבען די רוימער פון לאנד. אין אנהויב האט זיך יוסף בעצויגען צו די דאזיגע היץ-קעפ, ווי צו פשוט'ע משוגעים, און האט אנגעווענדעט זיין גאנצען איינפלוס, אום אבצוהאלטען דעם פאלק פון אזעלכע ווילדע פלענער. שפעטער אבער, ווען ער האט געזעהען, אז דאס פאלק טראכט טאקי גאנץ ערנסט וועגען א אויפשטאנד און האט שוין אפילו אבגעהאלטען עטליכע אונגעוועהנליכע נצחונות איבער די אלמעכטיגע לעגיאנען פון די רוימער, — האט ער אנגעהויבען צו פערשווייגען זיינע מיינונגען און זאגאר אויך ארויסצעווייזען א געוויסע סימפאטיע צו די שטרעבונגען פון די פאטריאטען, און דאס האט געבראכט דערצו, אז ער זאל בעקומען אין זיין מאכט די בעדייטענדסטע פראווינץ פון גאנץ פאלעסטינא.

אנקומענדיג קיין גליל, האט זיך יוסף ערנסט גענומען צו ערפילען זיינע חובות אלס פערוואלטער פון לאנד, און ס'האט אויסגעזעהען, אז ער קלויבט זיך ווירקליך נישט בלויז אונטערצוהאלטען דאס רעוואלוציאנערע פייער, נאר זאגאר אויך עס נאך שטארקער פונאנדערצובלאזען. ער האט קודם כל ארגאניזירט די בירגערליכע אדמיניסטראציע

פון לאַנד, און צו דעם צוועק האָט ער געגרינדעט אַ מין סנהדרין פון זיבעציג זקנים, לויט דעם מוסטער פון דער זעלביגער אינסטיטוציע אין ירושלים. דאָס איז געווען די צענטראַלע געריכטס־אינסטיטוציע, און אויסער דעם האָט ער אין יעדער שטאָדט און שטעדטיל געלאָזען אויסוועהלען אַ קאָמיטעט פון זיבען פּערזאָן, וואָס האָט געהאַט צו זאָגען איבער אַלע אינערליכע אַנגעלעגענהייטען פון דער קהלה. דערנאָך האָט ער זיך גענומען צו די רעוואָלוציאָנערע פּאָרבערייטונגען. אַ רייהע גליל׳עאישע שטעדט, וואָס האָבען זיך געפונען אין אַ גוטער געאָגראַ־פישער לאַגע, האָט ער געלאָזען גוט בעפעסטיגען; דאַן האָט ער רעק־רוטירט אַ מחנה פון גאַנצע הונדערט טויזענד מאַן, נעהמענדיג פון יעדער שטאָדט אַ העלפט פון דער גאַנצער מאַנסבילשער בעפעלקערונג. אָט די אַלע סאָלדאַטען זענען איינגעאיבט געוואָרען אין דער מיליטערי־שער דיסציפּלין, האָבען בעקומען געוועהר און זענען בכלל געבילדעט געוואָרען אין דער מיליטערישער קונסט, לויט דעם מוסטער פון די רוימער. ביי דעם אַלעמען האָט יוסף אויך זיך נישט פערגעסען: ער האָט אָרגאַניזירט אַ בעזונדער לייב־וואַך פון פינף הונדערט טראַבאַנטען (בעוואָפענטע גבורים), וואָס איז געשטאַנען גרייט צו ערפילען יעדען וואונק פון איהר געביטער.

די בעפעלקערונג פון גליל האָט זיך אין דער ערשטער צייט בע־צויגען מיט דער געהעריגער אַכטונג צו דעם געשיקטען פערטרעטער פון ירושלים, און איז איהם געווען געהאָרכזאַם אין אַלע הינזיכטען; באַלד אָבער האָט זי זיך אָנגעהויבען בעציהען צו איהם מיט אַ געוויסען פערבאָרגענעם חשד, וועלכער האָט געשטאַמט דערפון, וואָס יוסף האָט אַרויסגעוויזען צווייזייטיגקייט אין זיין פערהאַלטען זיך צום קעניג אַגרי־פּוס. דער לעצטער, וועלכער איז איצט אָפען אַרויסגעטרעטען געגען זיין פאָלק, אַלס וועגווייזער פון דער רוימישער מחנה, — האָט אַרויס־גערופען געגען זיך אַלע רעוואָלוציאָנערע טיילען פון דער גליל׳עאישער בעפעלקערונג, און דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דער געשיקטער פון ירושלים צו אָרגאַניזירען דעם „אויפשטאַנד”, געהט גאָר האַנד ביי האַנד מיט דעם קעניגליכען „פעררעטער”, מיט אַגריפּוס׳ען! דער ער־שטער סכסוך האָט אויסגעבראָכען צווישען יוסף׳ן מיט דער בעפעלקע־רונג נאָכדעם, ווי אַ מחנה יונגע לייט, אונטער דער אָנפיהרונג פון יהושע בן סאַפיא, האָט צושטערט דעם קעניגליכען פּאַלאַץ אין טבריה און איהם בערויבט. יוסף איז גלייך אוועקגעלאָפען אויפ׳ן פּלאַץ פון דעם

געשעהעניש, און געזעהען, אז די אלע אויפגערויבטע זאכען זאלען אנקומען צו אגריפּוס'ען אין די הענד. דאס האט דער בעפעלקערונג אויסגעזעהען פערדעכטיג, ווייל ער, יוסף, אליין האט מיט עטליכע טעג פריהער געהייסען דעם פאלאץ צושטערן צוליעב דעם, וואס אין איהם האבען זיך געפונען פערבאטענע פערפוצונגען — בילדער פון חיות.

מיט א בעזונדער שטארקען חשד האט אנגעהויבען קוקען אויף יוסף'ן — יוחנן פון גוש חלב. אט דער גליהענדער פאטריאט, וואס איז אינגאנצען געווען בעהערשט פון דער ליידענשאפטליכער שטרעבונג צו פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט, האט נישט געקענט מוחל זיין דעם ארייגעשיקטען פיהרער זיין קאלטקייט און זיין צווייזייטיגע פאליטיק. יוחנן האט געפרובט בעטען ביי יוסף'ן א ערלויבניש, צו פערקויפען די קייזערליכע תבואות פון די אויבער־גליל'עאישע דערפער, אום פאר דעם געלד אבצובויען די איינגעפאלענע מויער־ווענט פון גוש־חלב — האט איהם יוסף די ערלויבניש נישט געוואלט געבען. דערנאך איז פארגעקומען אנ'אנדער פאל: עטליכע יהודה'עאישע פרייוויליגע פון דעם דארף דברת זענען בעפאלען אגריפּוס'עס רייזע־פערוואלטער און האבען ביי איהם אוועקגענומען דעם גאנצען באגאזש, אין וועלכען ס'האבען זיך געפונען פיעל טייערע חפצים. דאס אוועקגערויבטע גוטס איז צוגעשטעלט געווארען דעם לאנד־פיהרער, יוסף'ן, אלס קריעגס־רויב, און ער האט צוגעזאגט, דאס אבצושיקען קיין ירושלים, אין דער נאציאנאלער קאסע; פאקטיש האט ער אבער די אוועקגערויבטע חפצים געוואלט צוריק בעזארגען אגריפּוס'ען. פון דעם פאקט האט זיך די בעפעלקערונג דערוואוסט, און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די שנאה צו דעם „פעררעטערישען" פיהרער. די דערצארענטע און אויפגערייצטע מאסען האבען ארומגערינגעלט זיין פאלאץ און געוואלט איהם אונטערצינדען; דאס האט ארויפגעווארפען אויף יוסף'ן א טויט־שרעק, און ער האט זיך געבעטען ביי די פערזאמעלטע, זיי זאלען איהם שענקען דאס לעבען, צוזאגענדיג, אז ער וועט דאס אוועקגענומענע רויב נישט אבשיקען אגריפּוס'ען, נאר פערניצען צו א פאטריאטישען צוועק. די פערזאמעלטע האבען איהם געגלויבט און זיך אנגעהויבען פונאנדערצוגעהן, דאן האט יוסף זיך נוקם געווען אן דעם איבערגעבליבענעם טייל פון פערזאמעלטען עולם, און זיינע טראבאנטען האבען זיך ארויפגעווארפען אויף זיי און זיי געשלאגען מכות־רצח.

נאך די אלע מעשים האט שוין מעהר וועגען א פעראייניגטער רעוואלוציאנערער טעטיגקייט קיין רייד נישט געקענט זיין. די בעפעלקערונג איז צוטיילט געווארען אויף צוויי פיינדליכע פארטייען, פון וועלכע איינע האט זיך ווייטער געהאלטען ביי דעם אפיציעלען פיהרער פון אויפשטאנד, ביי יוסף'ן, און די אנדערע האט זיך קאנצענטרירט ארום דעם פאקטישען זעלאטען-אנפיהרער — יוחנן פון גוש-חלב. די דאזיגע ביידע מנהיגים זענען זיך געווען טויט-שונאים איינער דעם צווייטען, און יוחנן האט מיט א בעזונדער פערביטערטקייט אנגעווענדעט פערשידענע מיטלען, אום צו בעפרייען דאס לאנד פון דעם אראבגעשיקטען הויפטמאן, וועלכען ער האט אפען בעשולדיגט אין פערראט. ער האט געפרובט אונטערשיקען עטליכע פון זיינע מענשען קיין טבריה, און זיי האבען דארטין געמאכט א אנפאל אויף יוסף'ן; איהם איז אבער געלונגען נצול צו ווערן. דאן האט זיך יוחנן בענוצט מיט א געזעצליכען מיטעל; ער האט אוועקגעשיקט זיין ברודער שמעון מיט נאך הונדערט שלוחים קיין ירושלים צום דארטיגען סנהדרין מיט א אנקלאגע געגען דעם גליל'עאישען פיהרער; און דאס האט געווירקט: דער נשיא פון סנהדרין, ר' שמעון בן גמליאל, האט אנערקענט די אנקלאגע פאר ריכטיג, און אזוי ווי צו איהם איז צוגעשטאנען אויך דער כהן גדול, ענן, האבען זיי צוזאמען דורכגעפיהרט, עס זאלען אוועקגעשיקט ווערן פיער שלוחים קיין גליל, ד. ה. פיער בעפאלמעכטיגטע פון דעם סנהדרין, אראבצוזעצען יוסף'ן פון זיין פאסטען און איהם צו ברענגען קיין ירושלים א טויטען אדער א לעבעדיגען. און דערביי האט זיך די דערוויילינגע רעגירונג נישט אבגעשטעלט; די בעשולדיגונגען געגען יוסף'ן זענען געווען קלאר און איבערצייגענד און כדי צו פאראליזירען זיין שעדליכע טעטיגקייט, האט דאס סנהדרין צושיקט בריעף אין די גרעסערע גליל'עאישע קהלות מיט דער ערקלערונג, אז יוסף איז א שונא פון פאטערלאנד און די בעפעלקערונג טאר איהם נישט ארויסווייזען קיין שום שוץ און שטיצע. דער אנגעקלאגטער האט זיך אבער בעצייטענס דערוואוסט פון דעם שווערען אורטייל, וואס די ירושלים'ער רעגירונג האט ארויסגעגעבען איבער איהם, און מיט דער הילף פון פערשידענע פאלשקייטען און דיפלאמאטישע שווינדלערייען איז איהם געלונגען זיך ריין צו וואשען פון אלע בעשולדיגונגען און אויסצופועל'ן, אז דאס סנהדרין זאל אברופען די פונאנדערגעשיקטע בריעף. ער האט זאגאר געלאזען ארעסטירען

די פיער בעפאָלמעכטיגטע פון דער ירושלים׳ער אדמיניסטראַציע, וועל־
כע זענען געקומען איהם אראָבזעצען פון זיין פּאָסטען, און דערנאָך
זיי צוריק אָבגעשיקט קיין ירושלים.

אַזוי האָבען זיך אַלע פלענער אויסגעלאָזען מיט גאָרנישט, און
דער שוואַכמוטיגער רוימער־פריינד, יוסף, איז ווייטער פערבליבען
דער אָפיציעלער אָנפיהרער פון דעם פאַטריאָטישען אויפשטאַנד. אָט
דער פאַקט האָט זעהר שלעכט געווירקט אויף דער רעוואָלוציאָנערער
בעפעלקערונג, און זי האָט זיך נאָכמעהר אָבגעווענדט פון איהם.
יוסף האָט געהאַט אין זיינע הענד די פעסטונגען פון לאַנד; ער האָט
אָבער קיין סאָלדאַטען נישט געהאַט, זיי צו בעזעצען, און דאָס האָט
געבראַכט דערצו, אַז ווען דער שונא איז אַריבער די גרענעצען פון
גליל, האָט ער געפונען פאַר זיך כמעט לעדיגע פעסטונגען פון איין
זייט, און שלעכט בעוואָפענטע פאָלקס־מחנות פון דער צווייטער זייט.

און די געפאַהר האָט זיך דערווייל אַלץ נעהנטער און נעהנטער
אָנגערוקט. דער קייזער נערא האָט זיך צו יענער צייט געפונען אין
גריכענלאַנד, וואו ער האָט געוויזען זיינע וואונדער אַלס זינגער, צי־
טער־שפּיעלער און צירק־קינסטלער; און דאָ האָט מען איהם געבראַכט
די ידיעה וועגען דעם אויפשטאַנד אין יהודה, און וועגען צעסטיוס׳עס
שרעקליכער מפלה. דער ליידענשאַפטליך־שטאָלצער הערשער האָט זיך
פון דעם פאַקט געפיהלט טיעף בעליידיגט, און דערצו איז נאָך צו־
געקומען אויך די מורא פאַר די אַרומיגע מזרח־לענדער, וואָס האָבען
גאַנץ לייכט געקענט אָנגעשטעקט ווערן פון דעם יהודה׳אישען רעוואָ־
לוציאָניזם. ער האָט דעריבער בעשלאָסען, צו דערשטיקען דעם אויפ־
שטאַנד וואָס אַמשנעלסטען, און צו דעם צוועק האָט ער אויסגעקלי־
בען דעם בעסטען רוימישען קריעגספיהרער פון יענער צייט, פלאַווי־
יוס וועספּאַסיאַן, וועלכער האָט זיך בערימט געמאַכט אין דער
מלחמה מיט די בריטאַנער. מיט איהם צוזאַמען איז בעשטימט געוואָ־
רען אויך אַ נייער רוימישער פערוואַלטער איבער סיריען, ליציניוס
מוציאַנוס, וועלכער האָט בעזונדער בעקומען אַ גרויסע מיליטערי־
שע מאַכט, כדי גרייט צו זיין, צו שטיצען וועספּאַסיאַנען אים פאַל
פון אַ נויט.

אים ווינטער פון זיעבען און זעכציגסטען יאָהר האָט זיך וועס־
פּאַסיאַן אוועקגעלאָזען פון גריכענלאַנד קיין סיריען, און אָבשטעלענדיג
זיך אין עכו (פטאָלאָמעאיד), האָט ער דאָ אָנגעהויבען מאַכען זיינע

מיליטערישע פאַרברייטונגען צו דער מלחמה. זיין יונגען זוהן טיטוס האָט ער אַוועקגעשיקט קיין אַלעקסאַנדריע, אום אַריבערצופיהרען אַהער אַ טייל פון דעם דאָרטיגען גאַרניזאָן, און ער אַליין האָט זיך גענומען צוזאַמענשטעלען אַ רעזערוו-מחנה פון די קלענערע אָבטיילונגען, וואָס עס האָבען איהם געשטעלט צו הילף די אַרומיגע אונטערטעניגע פירשטען. די לעצטע זענען זיך אַלע צונויפגעקומען אין דעם הויפט-לאַגער פון דער רוימישער מחנה, אין עכו, און צווישען זיי האָט זיך געפונען אויך אַגריפוס, וועלכער האָט אויך צוגעשטעלט וועספאַסיאַנ'ען אַ בעדייטענדע מיליטערישע הילף, און האָט בכלל געזוכט מיט אַלע מעגליכקייטען, זיך ריין צו וואַשען פון דער מסירה, וואָס די טיר'ער האָבען אויף איהם דערלאַנגט, אַז ער שטעהט אין געהיימע פערבינדונגען מיט די רעוואָלוציאָנערען און שטיצט זיי. צוזאַמען מיט אַגריפוס'ען האָט זיך אין וועספאַסיאַנ'ס הויפט-קוואַרטיר געפונען אויך זיין שוועסטער, בערעניקאַ, און ווען דער יונגער טיטוס האָט זיך אומגעקעהרט פון אַלעקסאַנדריע (מיטברענגענדיג מיט זיך צוויי לעגיאָנען פאַר דער צענטראַלער רוימישער אַרמעע), האָט ער זיך שטערבליך פערליעבט אין דער שענער יהודה'עאישער פרינצעסין (האָטש זי איז געווען בעדייטענד עלטער פון איהם) און עס האָט זיך פערבונדען צווישען זיי דער בעריהמטער ראָמאַן, וואָס האָט זיך געענדיגט כמעט אין איין צייט מיט דעם פאָלשטענדיגען אונטערגאַנג פון יהודה — דורך דעם זעלביגען טיטוס'ען. —

די גאַנצע מחנה, מיט וועלכער וועספאַסיאַן האָט זיך געקליבען צו דערשטיקען די יהודה'עאישע רעוואָלוציע, האָט געהאַט איבער פופציג טויזענד מאַן, און אַרום פסח-צייט זענען שוין אַלע פאַרברייטונגען געענדיגט געווען, און וועספאַסיאַן האָט זיך אָנגעהויבען בעוועגען פאָרווערטס — צו די גרענעצען פון גליל. דערביי האָט ער איין נצחון שוין אָבגעהאַלטען, וואָרום נאָך איידער ער האָט אָנגעהויבען צו מאַרשירען מיט זיין אַרמעע, זענען געקומען צו איהם שלוחים פון דער גליל'עאישער שטאָדט צפורה, מיט דעם אויסדריק פון געטרייער אונטערטעניגקייט און מיט דער בקשה, אַריינצושיקען אַהין אַ מיליטערישע מחנה, וואָס זאָל זיי בעהילפיג זיין אין זייער קאַמפף מיט די רעוואָלוציאָנערען. וועספאַסיאַן האָט ממלא געווען די בקשה פון די דאָזיגע „עהרליכע אונטערטאַנען”: ער האָט מיטגעשיקט מיט זיי אַ מחנה פון זיבען טויזענד מאַן אונטער דער אָנפיהרונג פון אַ געוויסען פלאַציִדוס. דער לעצ-

טער האָט אָבער גאַנץ ברייט אויסגעטייטשט די אויפגאַבע פון בעשיצען די שטאָדט, און די איינוואוינער פון דער גאַנצער סביבה זענען דורך איהם אויסגעהרג'עט אָדער געפאַנגען געוואָרען. דאָס איז געווען דער ערשטער צוזאַמענשטויס צווישען די פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט און די בירגער פון דער פּראָווינץ, וואָס איז די גאַנצע צייט צוגעגרייט געוואָרען צום אויפשטאַנד, אונטער דער השגחה פון דעם ספּעציעל אַראָבגעשיקטען אָרגאַניזאַטאָר און קריעגס־פיהרער, יוסף בן מתיתיהו.

נאָך מעהר בולט האָבען זיך אַרויסגעוויזען די רעזולטאַטען פון יוסף'ס אָרגאַניזאַטאָרישער טעטעטיגקייט ביי די ערשטע צוזאַמענשטויסען מיט וועספּאַסיאַנ'ען אַליין. וועספּאַסיאַנ'ס פּלאַן איז געווען צו פערנעהמען פריהער גאַנץ גליל, כדי צו קענען דערנאָך פריי צוטרעטען צו יהודה, נישט מורא האָבענדיג דערפאַר, אַז די רעוואָלוציאָנערען וועלען איהם אָבשניידען דעם וועג פון הינטען. ער האָט זיך דעריבער געלאָזען מאַרשירען מיט דעם וועג צו די צפון־גליל'עאישע פעסטונגען גבר א און יודפת. יוסף ווידער האָט קאָנצענטרירט זיין גאַנצע מחנה נישט ווייט צפורי, אום דאָרט צו בעגעגנען דעם שונא; ביי די ערשטע ידיעות וועגען וועספּאַסיאַנ'ס גרויסער אַרמעע, וואָס קומט צו אַלע מאָל נעהנטער, זענען זיך אָבער דער גרעסטער טייל פון זיינע סאָלדאַטען צולאָפען, און ער איז געצוואונגען געווען אָבצוטרעטען מיט זיין געבליעבענער מחנה, און זי צוצופיהרען ביז טבריה. דאָ האָט דער קריעגספיהרער אַליין שוין אויך אָנגעהויבען צו קלערן וועגען דעם אויסגאַנג פון דער גאַנצער מלחמה, און ער האָט אַוועקגעשיקט אַ דרינגענדען ראַפּאָרט קיין ירושלים, אין וועלכען ער האָט געפאָדערט פון דער רעגירונג, זי זאָל איהם צושיקען אַ גרויסע מיליטערישע קראַפט, אָדער — בעפאָלמעכטיגען צו פיהרען מיט וועספּאַסיאַנ'ען אונטערהאַנדלונגען וועגען די בעדינגונגען פון דער קאַפּיטולאַציע.

די רוימער האָבען אָבער גאָרנישט געטראַכט וועגען איבעררייסען די מלחמה. זיי האָבען איינע נאָך דער אַנדערער פערנומען די אַלע פּאָזיציעס, וואָס יוסף האָט זיי פריי געלאָזען, און אויף אַזאַ אופן געצוואונגען די יודישע מחנות זיך צו קאָנצענטרירען אין די עטליכע שטאַרקערע גליל'עאישע פעסטונגען, כדי אויסצומיידען אַ עפענטליכען געשלעג. אַזאַ געשיצטע פעסטונג איז געווען יודפת, וועלכע האָט זיך נאָך דערצו געפונען אויך אין אַ גוטער געאָגראַפישער לאַגע, ווייגדיג

ארומגערינגעלט מיט הויכע פעלזענס און טיפע גריבער. דא האבען זיך צוזאמענגענומען אלע פערבליבענע טיילען פון דער רעוואלוציאנערער מחנה, וועלכע זענען ווירקליך געווען דורכגענומען מיט א פערביטערטער שנאה צו די רוימער, און האבען געהאט פעסט בעשלאסען ניט אבצוטרעטען פון דער פעסטונג און זיך ניט איבערצוגעבען אליין אין די הענד פון דעם שרעקליכען תלין. ווארום וועספאסיאן האט זיך אכזריות'דיג נוקם געווען אן די בעזיעגטע, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיי האבען איהם כמעט קיין ווידערשטאנד ניט געשטעלט. די גאנצע בעפעלקערונג פון דער איינגענומענער גאבארא האט דער רוימישער קריעגספיהרער געלאזען אויסהרג'ענען און דעם זעלביגען סוף האבען געהאט אויך די איינוואוינער פון אלע ארומיגע שטעדט און דערפער.

דער קאמפף ביי יאטאפאטא האט דעריבער אנגענומען א שארפען און פערביטערטען כאראקטער. גאנצע אנדערהאלבען חדשים זענען די צורייצטע רוימער געשטאנען ביי דעם פעלזען מיט די הויכע בערג און טיפע אבגרונדען, אויף וועלכען ס'איז געשטאנען די מעכטיגע פעסטונג. די רעוואלוציאנערען האבען דעם גאנצען שמאלען צוגאנג צום פעלזען פערלעגט און צוגראבען, אזוי אז די רוימער האבען זיך מיט שרעקליכע אנשטרענגונגען און צרות קוים דערשלאגען צו דער פעסטונג, אום זי צו בעלאגערן. די בעלאגערטע האבען זיך פון דאן אן כסדר געפונען אונטער דעם פייערדיגען שטורם פון די רוימישע שליידער-מאשינעס; זיי זענען אבער ניט אבהענדיג געבליבען, און אויפשיטענדיג אין דער זעלביגער צייט גופא א הויכען וואל, האבען זיי פון זייער זייט אויך ניט אויפגעהערט אבצוענטפערן דעם שונא מיט א האגעל פון שטיינער, ברענענדע שטיקער האלץ, שארפע פליסיגקייטען און נאך אזעלכע שעדליכע פיילען. די רוימער האבען אנגעווענדט אלע זייערע כחות אויף דעם איינציגען פרייען צוגאנג צו דער פעסטונג אין צפון זייט, וועלכען די בעלאגערטע האבען פערשפארט מיט פערשידענע שאנצען און טורעמס; זיי האבען אין דער זייט אוועקגעשטעלט גאנצע זעכציג בעלאגערונגס-מאשינעס, וועלכע האבען אהן א אויפהער געשליידערט טויט און פייער אויף דער פעסטונג, די בעלאגערטע האבען זיי אבער כסדר אבגעשטויסען און געקעמפפט מיט א אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיי האט שוין אנגעהויבען אויסצופעהלען וואסער. און די פעסטונג וואלט אפשר נאך א לאנגע צייט

אויסגעהאלטען דעם אנגריף פון דער בעלאגערונג, ווען עס וואלט זיך נישט ארויסהאפען א פעררעטער און זי אליין איבערגעבען דעם שונא. איינער פון די בעלאגערטע איז אריבערגעלאפען אויף דער זייט פון די רוימער, און האט זיי איבערגעגעבען, וועלכע פונקטען ס'זענען שוואך בעפעסטיגט; זיי האבען דאס גלייך אויסגעניצט, און אויף צו מארגענס פארטאג זענען זיי פלוצלונג בעפאלען די טויט-מידע, איינגעשלאפענע וואך-סאלדאטען, און זיי אויסגעהרג'עט ביז איינעם (תמוז, 67). דאן האט שוין וועגען שיצען די פעסטונג קיין רייד נישט געקענט זיין, און ערשט האבען זיך די רוימער, ווי זייער שטייגער איז געווען, גענומען נוקם זיין אן זייערע בעזיגטע. אויסער דער גרויסער צאהל קעמפפער, וואס האבען זיך אליין געשאכטען אדער זיך אריבערגעווארפען פון די שטאדט-מויערן, כדי נישט אריינצופאלען צום בלוטיגען בעזיגער אין די הענד, האבען טויזענדער פון די בעזיגטע זייער לעבען פערלוירען אין דער בלוטיגער ארגיע פון די ווילד-צוקאכטע רוימישע סאלדאטען, און צוזאמען האט די בעשיצונג פון דער דאזיגער פעסטונג איינגעשלונגען ביז פירציג טויזענד יודישע לעבענס; דערצו זענען איבער טויזענד פרויען און קינדער פערקויפט געווארען פאר שקלאפען, און לויט וועספאסיאנ'ס בעפעהל, איז קיין שטיין אויף א שטיין נישט איבערגעבליבען פון דער גאנצער שטאדט און זי איז פערגלייכט געווארען מיט דער ערד.

מיט דעם אונטערגאנג פון יאטאפאטא האט זיך געענדיגט אויך יוספ'ס קאריערע, און נישט בלויז אלס אנפיהרער פון דעם יודישען אויפשטאנד, נאר אויך אלס זוהן פון זיין פאלק בכלל. ווען די רוימער זענען צוגעטרעטען צו דער בעלאגערונג פון יאטאפאטא, איז יוסף געקומען אין שטאדט און אנגעפיהרט די פערטיידיגונג, נאר ווען ער האט זיך ארומגעזעהען, אז די פעסטונג וועט זיך סוף כל סוף פארט מוזען אונטערגעבען, האט ער אנגעהויבען מאכען הכנות צו אנטלויפען פון שטאדט. די בעפעלקערונג האט זיך אבער דערוואוסט דערפון און איהם נישט געלאזען דורכפיהרען זיין פלאן. דערווייל האבען די רוימער איינגענומען די פעסטונג, און יוסף האט זיך געוואלט אויסבעהאלטען אין א אונטערערדישער מערה; דא האבען זיך ש[illegible]ין אבער פון פריהער געפונען פירציג רעוואלוציאנערען, און דערצו האט איינע אויסגעגעבען די רוימער דעם סוד פון דער מערה. וועספאסיאן האט דאן דורך זיינעם א שליח אויפגעפאדערט די בעהאלטענע, זיי זאלען זיך אונטער-

געבען, צוזאָגענדיג זיי פולע אונבעריהרליכקייט. און יוסף איז שוין גרייט געווען אַרויסצוגעהן צום זיעגער און צו קניען פאַר איהם; דאָ האָבען אָבער די חברים־רעוואָלוציאָנערען אָנגעשטעלט זייערע שווערדען געגען זיין ברוסט און געדראָהעט, איהם אויפ׳ן אָרט צו טויטען, אויב ער וועט פועל׳ן ביי זיך אַזוי שענדליך צו בעליידיגען דעם כבוד פון דער אומה. ער איז אַלזאָ געצוואונגען געוואָרען צו פערבלייבען צוזאמען מיט די חברים, און זיי האָבען אלע פייערליך געשוואוירען, זיך נישט איבערצוגעבען קיין לעבעדיגע דעם שונא אין די הענד; יוסף האָט זיך אָבער אין דער קריטישער מינוט אויך נישט פערלוירען. ער האָט אויסגעאַרבייט אַ פּלאַן פאַר דעם קאָלעקטיווען זעלבסטמאָרד, לויט וועלכען יעדער איינער האָט געדאַרפט דערשטעכען דעם אַנדערן — על פי גורל, און דער דאָזיגער „גורל“ האָט זיך אַרויסגעוויזען אַזוי גליקליך פאַר איהם, אַז ניין און דרייסיג חברים זענען שוין געווען דורכגעשטאָכען איינער פון אַנדערן, און גראָד ער מיט איין חבר זענען געבליעבען די לעצטע. און די שאָטענס פון די טויטע חברים האָבען איהם נישט איבערגעשראָקען — ער האָט איבערגערעדט דעם איינציגען פערשוואוירענעם, און זיי האָבען זיך ביידע איבערגעגעבען די רוימער.

די לעצטע האָבען איהם אַוועקגעפיהרט צו וועספּאַסיאַנ׳ען, וועלכער האָט זיך גלייך פון דער ערשטער מינוט בעצויגען צו איהם נישט, ווי צו אַ געפאַנגענעם שונא. יוסף האָט נישט נאָר אויסגעדריקט וועספּאַסיאַנ׳ען זיין געטרייע אונטערטעניגקייט, נאָר איהם אויך נביאות געזאָגט, אַז ער וועט אין גיכען טראָגען אויפ׳ן קאָפּ די קרוין פון רוים, און באַלד איז דער געפאַנגענער שונא געוואָרען דער נאָהנטסטער פריינד און יועץ פון דעם גרויסען רוימישען קריעגספיהרער. לויט דעם עפענטליכען מנהג האָט יוסף געמוזט אַריינגעזעצט ווערן אין געפענגעניש; דאָס איז אָבער געווען נישט מעהר, ווי אַ צערעמאָניע. וועספּאַסיאַן האָט איהם ערלויבט, זיך אויסצוקלויבען אַ פרוי פון די געפאַנגענע מעדלעך, צו טראָגען די שענסטע קליידער, און האָט איהם אַליין בעשאָנקען מיט טייערע מתנות.

אין ירושלים האָט די ידיעה וועגען דעם נצחון פון די רוימער אַרויסגערופען אַ טיעפען טרויער. נישט וויסענדיג אין אָנהויב פון יוסף׳ס פערראַטערישען שריט, האָט מען איהם דאָ שטאַרק בעוויינט אלס איינעם פון די העלדישע פּאַטריאָטען, וואָס זענען געפאַלען ביי דער פערטיידיגונג פון יאָטאַפּאַטאַ; שפּעטער אָבער, ווען מ׳האָט זיך דערוואוסט

אין דער הויפטשטאדט, אז יוסף געפינט זיך נאר אלס הויז-פריינד ביי וועספאסיאנ'ען מיט זיין זוהן, האט דער צארן פון די יהודה'ער זיך שרעקליך פונאנדערגעקאכט, און נישט געפינענדיג קיין מיטעל, ווי אזוי זיך נוקם צו זיין אין דעם שענדליכען פעררעטער, האט איהם דאס פאלק געשטעמפעלט מיט דעם נאמען און פערשאלטען זיין אנדענקען אויף דור דורות.

כמעט אין איין צייט מיט יאטאפאטא איז געפאלען אויך יפיע, א שטעדטיל נישט וויים פון נצרת, וואס האט זיך געוואלט אריינשניידען די רוימער פון הינטען און שטערן זיי אין זייערע מיליטערישע אפעראציעס, און איצט איז צוגעקומען די רייהע צו די שומרונים. די לעצטע האבען זיך פעראייניגט מיט זייערע יודישע שכנים, און מיט געמיינזאמע כחות זיך בעפעסטיגט אויף דעם בארג גריזים. דאס האט וועספאסיאנ'ען אביסעל בעאונרוהיגט, און ער האט ארויסגעשיקט געגען זיי צערעאליס, דעם טריבון פון פינפטען לעגיאן, מיט דריי טויזענד פוס-געהער און זעקס הונדערט רייטער. מיט דער מחנה האט צערעאליס בעלאגערט דעם בארג און איהם אבגעשניטען פון אלע זייטען, אזוי אז די בעלאגערטע האבען באלד אנגעהויבען צו ליידען פון וואסער-מאנגעל, און זענען געצוואונגען געווען, זיך אונטערצוגעבען. דא זענען אבער אויך געווען א סך אזעלכע, וואס האבען בעשלאסען בעסער צו שטארבען, איידער צו בויגען דעם קאפ פאר'ן שונא. אט די פערביטערטע העלדען, אין א צאהל פון עלף טויזענד זעקס הונדערט מאן, האט צערעאליס געלאזען צונויפשטופען אויפ'ן שפיץ בארג, וואו זיי זענען אלע אומגעקומען.

נאך שומרון איז צו די רוימער אין די הענד אריינגעפאלען די האפענשטאדט יפו. די דאזיגע שטאדט איז געהאט צוטראגען געווארען דורך צעסטיוס'עס סאלדאטען, ווען זיי האבען זיך געלאזען קיין ירושלים, און איצט האבען זיך דא די זעלאטען ווידער בעפעסטיגט און אנגעהויבען זי אויפצובויען פונ'ס ניי. די רוימער האבען זיך אבער בעצייטענס דערוואוסט פון דער אונטערנעהמונג, וואס האט געקענט ווערן פאר זיי געפעהרליך, ווייל די זעלאטען וואלטען קענען בעפאלען די צוגעפיהרטע שיפען. זיי האבען דעריבער ארויסגעזעצט אין יפו א גרויסע צאהל סאלדאטען, און די יודען האבען זיך געמוזט ראטעווען אויף שיפלעך. נאר דא זענען זיי ווייטער פערפאלגט געווארען און נישט בלויז פון די רוימער, נאר אויך פון א שטארקען שטורם-ווינט, וואס האט זיי ארויסגע-

שליידערט אויף פערשידענע פעלזענס און אין די ברויזענדע חוואליעס
פון ים .

אונטער דער צייט האט זיך די צענטראלע רוימישע ארמעע גע=
פונען אין קסריה ביים ים , און וועספאסיאן אליין האט זיך אויפגעהאל=
טען אלס גאכט ביי זיין פריינד — דעם קעניג אגריפּוס II , אין קסריה
פיליפּי. דא איז מיט א אונגעוועהנליכער פרעהליכקייט געפייערט געווא=
רען דער נצחון פון די רוימער איבער די העלדישע פערטיידיגער פון
דער גליל'עאישער פעסטונג — גאנצע צוואנציג טאג האט זיך אין פּא=
לאץ פון דעם יהודה'עאישען „קעניג" געצויגען דער שטורמישער יום=טוב
לכבוד דעם גרויסען נצחון פונ'ם רוימישען פאנציר . די דאזיגע יום=
טוב'דיגע מנוחה איז געשטערט געווארען ערשט דאן , ווען עס האבען
ווידער אנגעהויבען אנצוקומען אונרוהיגע ידיעות וועגען דער בעוועגונג
פון די רעוואלוציאנערען . די לעצטע האבען דאס געוועהר פון די הענר
נישט אוועקגעלעגט , און וואס טיעפער די רוימער האבען זיך אריינגע=
רוקט אין לאנד , אלץ מעהר פערביטערט און פערצווייפעלט איז געווא=
רען די שנאה צו זיי פון די דאזיגע הייסע פאטריאטען . די זעלאטען
האבען זיך געפּרובט פערנעהמען טבריה ; דאס האט געצוואונגען וועס=
פּאסיאנ'ען זיך שנעל צו בעוועגען מיט זיינע לעגיאנען און זיי צוצובערענ=
גען צום ים כנרת . פאר אגריפּוס'עס שטאדט זענען אבער אט די גרוי=
סע מיליטערישע כחות גארנישט נויטיג געווען ; די רעוואלוציאנערען
זענען דא געווען אין דער מינדערהייט אנטקעגען דער גרויסער צאהל
פון קעניג אונטערגעקויפטע רוימער=פריינד , און נאכדעם ווי זיי האבען
געזעהען , אז די בעפעלקערונג איז אינגאנצען געשטימט געגען זיי ,
האבען זיי פערלאזען די שטאדט און זיך פערקליבען קיין טאריכיה . די
פריעדליכע איינוואוינער פון טבריה האבען דאן אהן א שום ווידער=
שטאנד אויפגעעפענט פאר וועספאסיאנ'ען די טויערן און אריינגעלאזען
אין שטאדט איהם מיט זיינע סאלדאטען . דערפאר האט דער רוימישער זיע=
גער ארויסגעוויזען א בעזונדער חסד די געטרייע אונטערטאנען פון אג=
ריפּוס'עס שטאדט און האט בעפוילען די סאלדאטען נישט אנצווענדען
קיין שום געוואלט געגען דער בעפעלקערונג .

דאגעגען האבען די רוימער געהאט אויסצושטעהן א שווערען
קאמפף ביי טאריכיה . די זעלאטען אונטער דער אנפיהרונג פון ישוע
בן שפט האבען זיך אין אנהויב העלדיש פערטיידיגט און נישט צוגעלא=
זען דעם שונא צום שטאדט , און שפעטער , ווען דער אנגריף פון די

רוימער איז שטארקער געווארען, האבען זיי זיך ארויפגעזעצט אויף שיפלעך און פון דארטין ארויסגעוויזען א שטארקען ווידערשטאנד דער רוימישער מחנה אונטער טיטוס'עס אנפיהרונג. ענדליך האט זיך אבער טיטוס'ען פארט איינגעגעבען, זיך אריינצורייסען אין שטאדט, און די סאלדאטען האבען זי כמעט אינגאנצען חרוב געמאכט. און דערמיט האבען זיך די רוימער נאך נישט בעפריעדיגט: זיי האבען זיך געלאזען נאכיאגען די אוועקגעשוואומענע רעוואלוציאנערען, און דאס געשלעג אויפ'ן וואסער האט זיך געענדיגט דערמיט, וואס א גרויסער שטח פון ים איז פערפארבט געווארען מיט בלוט און די ברעגען זענען פול געווארען מיט צוגעשוואומענע קערפער'ס פון דערטרונקענע און ברוך-טיילען פון צושמעטערטע שיפען (67).

פון גאנץ גליל האבען זיך איצט אלוא נאך דריי פונקטען אינגאנצען געפונען אין די הענד פון די זעלאטען: גמלא, דער בארג תבור און גוש-חלב. גמלא איז פון דער נאטור כמעט געווען אונבעצווינגבאר און די קליינע מחנה רעוואלוציאנערען (ניין טויזענד מאן) האט פערטיידיגט דעם דאזיגען פעלזען-נעסט מיט א אונגעוועהנליכער העלדישקייט און פערצווייפלונג. די רוימער האבען זיך עטליכע מאל געפרובט צוקומען צום שטאדט מיט'ן שטורם; זיי זענען אבער כסדר אבגעווארפען געווארען פון די פערביטערטע העלדען און ווען דער בעגלייטער פון וועספאסיאנ'ס ארמעע, אגריפוס, האט זיך געווענדעט צו די בעלאגערטע מיט דעם פארשלאג, זיי זאלען זיך בעסער גלייך אונטערגעבען און נישט ווארטען ביז דער שונא וועט זיך אריינרייסען צו זיי, — האבען זיי איהם געענטפערט מיט א שטיין, פון וועלכען ער איז פערוואונדעט געווארען אין ארעם. אזוי אבער ווי די רוימער האבען שוין געהאט אויפגעשטעלט זייערע בעלאגערונגס-מאשינעס אין דער הויך, האבען זיך די בעלאגערטע צוריקגעצויגען אין שטאדט גופא. דא האבען זיי גאנצע דריי וואכען אויסגעהאלטען דעם פייער פון דער רוימישער ארטילעריע, און ערשט דאן האט זיך בעוויזען איין עפנונג אין דער מויער-וואנט, דורך וועלכער עס האט זיך אריינגעריסען אין שטאדט א בעדייטענדע צאהל סאלדאטען. די בעלאגערטע האבען זיך איצט אבגערוקט צוריק, אין דעם העכערען טייל פון שטאדט, און אריינציהענדיג די רוימישע סאלדאטען אין די שמאלע געסלעך, האבען זיי די לעצטע בעהאגעלט מיט שטיינער און פיילען—פון די דעכער אראב. צוגעקוועטשט פון דעם פיינליכען אנפאל, האבען זיך די סאלדאטען אויך געפרובט ארויפקריע-

גען אויף די דעכער פון די נידעריג געלעגענע הייזער; האבען אבער די הייזלעך ניסט אויסגעהאלטען אויף זיך די מאסע, און זענען איינגעפאלען, בעגראבענדיג אונטער זיך דעם גרעסטען טייל פון דער אריינגעריסענער מחנה. די איבערגעבליבענע האבען זיך געלאזען לויפען צוריק, צום ארויסגאנג, און דא זענען זיי ווידער פערווארפען געווארען מיט פיילען, שטיינער און שטיקער פעלזען, אזוי אז נאר א גאנץ קליינע צאהל פון זיי האט בעוויזען זיך ארויסצוקריגען גאנצערהייד פון שטאדט. דאס איז געווען א שענער טאג פאר די רעוואלוציאנערען פון גמלא, א טאג פון נצחון; באלד האבען זיי אבער פאר דעם נצחון געמוזט טייער בעצאהלען. אויף צומארגענס האבען די רוימער ארויפגענארט די רעוואלוציאנערען אויף א הויכען טורעם, כדי איהם כלומר'שט צו פערטיידיגען; ער איז שוין אבער פון פריהער געווען אונטערגעגראבען, און איז איינגעפאלען מיט א שרעקליכען קראך איבער די דערשטיקטע העלדען. נאך דעם איז שוין טיטוס'ען לייכט אנגעקומען, זיך אריינצורייסען אין שטאדט, און ער האט זיך ארויפגעווארפען אויף דער בעפעלקערונג מיט דעם וואוט פון א צורייצטען טיגער. ביז פיער טויזענד מענשען זענען אומגעקומען דורך דעם שווערד פון די סאלדאטען, און די איבריגע (ביז פינף טויזענד מאן) האבען זיך ארויפגעקריגען אויף א פעלזען און געפרובט נאך אבשטויסען דעם שונא מיט פיילען און שטיינער; זעהענדיג אבער די האפנונגסלאזיגקייט פון זייער צושטאנד, האבען זיי זיך אליין אראבגעווארפען פון פעלזען. אזוי איז אויך אט די אונבעצווינגבארע שטאדט געפאלען (67) און פון איהר גאנצער בעפעלקערונג זענען נאר צוויי מעדלעך לעבען געבליבען, ווייל זיי זענען עטליכע טאג דורכאנאנד געלעגען בעהאלטען ערגיץ אין א מערה.

אין דער זעלביגער צייט איז געפאלען אויך די פעסטונג פון . נארג תבור, שטאדט האט זיך געפונען זעכצעהונדערט פוס הויך פון דעם אונטען ליגענדען „עמק יזרעאל" (יזרעאל־טאל) און וואלט זיך געקענט האלטען א לאנגע צייט. דער רוימישער אנפיהרער פון דער בעלאגערונג פלאצידוס, האט זיך דעריבער בענוצט מיט א געשיקטען קריגס־שווינדעל: ער האט אראבגענארט כמעט דעם גאנצען רעוואלוציאנערען גארניזאן פון דער אויבען־ליגענדער פעסטונג אונטען, מאכענדיג זיך אזוי, ווי ער וואלט אנטלויפען מיט זיין מחנה, און ווען די רעוואלוציאנערען האבען זיך שוין אויך געפונען אויף דעם גלייכען שטח, האט ער זיך א קעהר געטאן מיט זיינע רייטער־סאלדאטען צוריק און זיי

צוקלאפּט. פון די איבערגעבליבענע איז א טייל אנטלאָפען קיין ירושלים און די אלטע און שוואכע האָבען זיך אונטערגעגעבען.

שוואך בעפעסטיגט און מיט א גאנץ קלייגער צאָהל פערטיידיגער איז געבליבען גוש־חלב. ווען טיטוס איז צוגעקומען מיט זיין גרויסער מחנה, און האָט אויפגעפאָדערט דער בעפעלקערונג, זי זאָל זיך אונטערגעבען, האָט דער אָנפיהרער פון שטאָדט, יוחנן, געבעטען איין טאָג וואָפענשטילשטאנד, ווייל ס'איז פינקט אויסגעקומען שבת. און זעהענדיג, אז ער וועט דאָ גאָרנישט מאכען געגען די רוימער, האָט ער זיך בענוצט מיט דעם טאָג, און איז אנטלאָפען פון שטאָדט מיט א גרויסער אָבטיילונג פון זיינע זעלאָטען, און א מאסע פרויען, אלטע לייט און קינדער. אויף צומאָרגענס האָבען די איינוואוינער אויפגעעפענט פאר די רוימער די טויערן פון שטאָדט; טיטוס האָט אָבער געוואָלט דורכאויס בעקומען אין זיינע הענד דעם בעריהמטען זעלאָטען־אָנפיהרער, יוחנן, און נישט געפינענדיג איהם אין שטאָדט, האָט ער אװעקגעשיקט א מחנה סאָלדאטען, איהם נאָכצויאָגען. און אויך דאָס האָט נישט געהאָלפען: יוחנן האָט זיך שוין געהאט דערשלאָגען קיין ירושלים, און די סאָלדאטען האָבען זיך געמוזט בענוגנען מיט די זקנים, פרויען און קינדער, וואָס זיי האָבען נאָך געטראָפען אין וועג, און וועלכע זיי האָבען גענומען געפאנגען. דאָס זענען געווען די לעצטע פון דער אונגעהויערער מחנה געפאנגענע, וואָס האָט זיך אָנגעזאמעלט אין וועספּאסיאנ'ס לאגער אין דעם משך פון דער גליל'עאישער מלחמה. פון דער מחנה זענען די קרעפטיגסטע יונגע לייט (ביז זעקס טויזענד) אוועקגעשיקט געוואָרען קיין גריכענלאנד, אום צו ארבייטען ביי דער דורכגראָבונג פון דעם קאָרינטישען לאנד־פּאס; איבער דרייסיג טויזענד נפשות זענען פערקויפט געוואָרען פאר שקלאפען, און די איבערגעבליבענע קראנקע און אלטע (ביז צוועלף הונדערט) זענען אויף וועספּאסיאנ'ס בעפעהל אראָבגעשלייידערט געוואָרען פאר איין מאָל אין א טיעפען אָבגרונד. די געפאנגענע פון יענע ערטער, וואָס האָבען אָנגעהערט צו אגריפּוס'ען, האָט וועספּאסיאן איהם איבערגעגעבען, ער זאָל טאָן מיט זיי, וואָס איהם געפעהלט, און דאָ האָט הורדוס'עס אייניקעל ווידער ארויסגעוויזען א שרעקליכע אכזריות בנוגע צו זיינע יודישע ברידער: ער האָט זיינע געפאנגענע אויך געלאָזען פערקויפען פאר שקלאַ

דאָס איז געווען דער סך הכל פון דעם יודישען אויפשטאנד אין גליל. דער גרעסטער טייל פון לאנד איז פוסט און וויסט געוואָרען און

די איבערגעבליבענע חורבות און מענשליכע שאטענס זענען נאך איצט מעהר פערשקלאפט געוועזן, ווי פריהער. דער וועג קיין ירושלים איז אלזא געבליבען פריי פאר די רוימער; וועספאסיאן האט אבער געוואלט לאזען אברוהען זיינע סאלדאטען נאך אזא לאנגען מארשרוט און נאך אזעלכע בלוטיגע געשלעגען, און ער האט זיי צושטעלט אין ווינטער־קווארטירען ארום קסריה.

ניינטעם קאַפּיטעל.

דער אונטערגאַנג פון יהודה.

(66—73).

דער זאַמעל־פּונקט פאַר אַלע אַנטלאָפענע פון דער אונגליקליכער גליל איז געוועזן ירושלים. די אַלע רעוואָלוציאָנערע מינדערהייטען, וועלכע האָבען ביי זיך אין די גליל׳עאישע שטעדט גאַרנישט געקענט אויפטאָן געגען דער מעהרהייט פון די מעסיג־מיושב׳דיגע רוימער־פריינד, — האָבען זיך בּיסליכווייז צונויפגעזאַמעלט אין דער גוט בעפעסטיגטער הויפּטשטאָדט פון יהודה, וואָס האָט פאַרגעשטעלט מיט זיך די אַרטעריע און די נשמה פון דעם גאַנצען אויפשטאַנד. דאָ האָט די גאַנצע צייט געהערשט אַ פייערליך־אויפגערעגטע שטימונג — פון איין זייט האָבען שוין געשוועבט אין דער לופטען די שוואַרצע שאָטענס פון טויט און חורבן, און פון דער צווייטער זייט האָט זיך דעם פאָלקס פאַנטאַזיע אַלץ שטאַרקער צופלאַמט און צושפּיעלט און זיינע האָפנונגען אויף דער נאָהנטער צוקונפט זענען וואָס ווייטער אַלץ ליכטיגער, שענער און געטליכער געוואָרען. דאָס פאָלק האָט זיך אַרומגעקלאַמערט אַרום גאָט׳ס הויז, אַרום בית המקדש, און איז פעסט און זיכער געוועזן אין דעם, אַז דאָ וועט דער מעכטיגער שונא צוקלאַפּט ווערן און פון דאַנען וועט זיך אָנהויבען די ליכטיגע צייט פאַר דער דערשלאָגענער און אויסדערוועהלטער אומה. פון אַלע זייטען האָבען זיך טויזענדער יודען געצויגען צו דער הויפּטשטאָדט, צום בית־המקדש, און די מוטער

ירושלים איז קיינמאָל נישט אַזוי בעפעלקערט, אַזוי שען און אַזוי פעסט געווען, ווי אין דער לעצטער צייט פאַר איהר אונטערגאַנג. זי האָט פערנומען אין איהר אומפאַנג ביז זיעבען קלאָמעטער (דריי און דרייסיג סטאַדיען), און האָט געהאַט אַ בעפעלקערונג פון זעקס־הונדערט טויזענד מאַן, נישט רעכנענדיג די איינגעוואַנדערטע פון די אַרומיגע שטעדט. לויט איהרע קוואַרטאַלען האָט ירושלים געהאַט דעם פאָלגענדען אויסזעהען: די אויבערשטאָרט אָדער ציון, איז געווען דער קוואַרטאַל פון די אַריסטאָקראַטען און גבירים. פון דאַנען האָט זיך געצויגען אַ בּרייטער צווישען־טאָל, און דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבען די אונטערשטאָדט אקרא, וואָס איז געווען געבויט אין דער פאָרם פון אַ האַלבער לבנה. צו צפון זייט פון דער אונטערשטאָדט זענען געלעגען די פאָרשטעדט אויבער־ און אונטער־ביצתא; אָט די פאָרשטעדט האָט אַגריפּוס I געהאַט אָנגעהויבען צו בעפעסטיגען; לויט אַ בעפעהל פון רוים האָט אָבער די אַרבייט געמוזט אָבגעשטעלט ווערן. די מאַסע בוי־מאַטעריאַל איז אַלזאָ געבליעבען ליגען און דערמיט האָבען זיך איצט די זעלאָטען בענוצט ביים ענדיגען די בעפעסטיגונג. אין דעם קוואַרטאַל האָבען זיך געפונען די מאַרקפּלעצער פאַר וואָל־אויסאַרבייטונגען, מעטאַל־כלים, קליידער, האָלץ און אויך בהמות. דער בית־המקדש, וואָס האָט זיך אין צפון־מערב זייט געגרענעצט מיט'ן פּאַלאַץ אַנטאָניום, — האָט פאָר־געשטעלט מיט זיך אַ זעלבסטשטענדיגען קוואַרטאַל; צו דרום זייט פון בית־המקדש איז געלעגען דער קוואַרטאַל אופל, און די דאָזיגע אַלע גאַסען און פּלעצער זענען אין דער לעצטער צייט אויסגעפּלאַסטערט געוואָרען מיט מראַמאָר.

ירושלים איז געווען גוט געשיצט און בעפעסטיגט. פון דריי זייטען: דרום, מזרח און מערב, איז דער באַרג, אויף וועלכען ס'איז געשטאַנען די הויפּט־שטאָדט, געווען כמעט נישט צוגענגליך, אַ דאַנק די טיעפע גראָבענס, די שטיילע פעלזען־ווענט און דעם הויך אויפגעשי־טען וואַל. די צפון־זייט, וואָס איז פון דער נאַטור געווען פרייער און צוגענגליכער, האָט געהאַט דערפאַר אַ דרייפאַכיגען וואַל

די יהודה'עאישע שטעדט, דאַגעגען, אויסער ירושלים, זענען געבליעבען אָהן אַ שום פערטיידיגונג. וועספּאַסיאַן האָט זיי דעריבער בעזעצט איינע נאָך דער אַנדערער, נישט בעגעגנענדיג קיין ווידערשטאַנד, און פון גאַנץ פּאַלעסטינאַ איז דערווייל נאָך פריי געווען נאָר דער צפון־טייל פון יהודה און די געגענד פּערעאַ. די דאָזיגע פּראָווינצען האָבען

אויך געהאַט אַ גרויסע צאָהל פּאַטריאָטישע קנאים, וועלכע זענען גרייט
געוועזען זיך מקריב צו זיין פאַר דער נאַציאָנאַלער פרייהייט, און זיי
וואָלטען געקענט דעם אויפשטאַנד גרויסע נוצען ברענגען; די פיהרער
פון דער רעוואָלוציע אין ירושלים האָבען זיך אָבער גאַנץ ווענינ געקי־
מערט וועגען די זייטיגע שטעדט, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז
די רייכע און קאָנסערוואַטיווע עלעמענטען זענען געבליבען ביי זייערע
פריעדליכע נייגונגען און האָבען זיך גרייט געמאַכט אַליין צו עפנען
פאַר'ן שונא די טויערן פון זייערע שטעדט, און די רעוואָלוציאָנערע
יוגענד האָט אויסגעוואַנדערט קיין ירושלים און דאָרט פערגרעסערט די
צאָהל פון די קאַמפפס־מוטיגע זעלאָטען.

אַ בעזונדער אָרט האָט פערנומען די פעסטונג מסדה, ביים דרום־
מזרח ברעג פון ים המלח. דאָ האָבען זיך צונויפגעזאַמעלט אַלע פער־
בליבענע טיילען פון דער אַמאָליגער סיקאַריער־באַנדע, אונטער
דער אָנפיהרונג פון אלעזר בן יאיר, און מיט דער צייט איז צו זיי צו־
געשטאַנען אויך דער בעריהמטער העלד שמעון בר גיורא. שמעון
האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אַ אונגעוועהנליכער פיזישער קראַפט און
מיט זיין העלדען־מוט, וואָס האָט איהם נישט פערלאָזען ביז דער לעצ־
טער מינוט. ביי דעם ערשטען צוזאַמענשטויס מיט די רוימער, אונטער
גאַלוס'עס אָנפיהרונג, איז ער, שמעון, געוועזען פון די ערשטע, וואָס
האָבען זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער אַנטלויפענדער מחנה און צושלאָ־
גען איהרע הינטערשטע רייהען. זיין קריגערישע נאַטור האָט אָבער
אויך שפּעטער נישט געקענט רוהיג בלייבען, און נישט האָבענדיג די
געלעגענהייט, אַרויסצוטרעטען גלייך ווידער געגען די רוימער, איז ער
אַוועק אין דער געגענד פון ים המלח און זיך דאָרט אַוועקגעשטעלט
בראש פון אַ כנופיא באַנדיטען־וואַנדערער, וועלכע האָט אַרויפגעוואָרפען
אַ שרעק אויף דער גאַנצער סביבה. די טעראָריזירטע בעפעלקערונג האָט
זיך דאַן בעקלאָגט אויף איהם פאַר דער צענטראַלער אַדמיניסטראַציע
אין ירושלים, און די מעסיגע זעלאָטען האָבען אַרויסגעשיקט געגען
שמעונ'ען אַ שטאַרקע בעוואָפענטע קראַפט, וואָס האָט איהם געצוואונגען
זיך צו בעשיצען אין דער פעסטונג מסדה. דאָ האָט ער זיך פערבונדען
מיט די סיקאַריער, און צוזאַמען פלעגען זיי בעפאַלען די דערבייאיגע
אדומישע ישובים און אוועקרויבען אַלץ, וואָס זיי האָבען נויטיג געהאַט.
דאָס האָט געצוואונגען די אדומ'ער (אדום איז נאָך געוועזען דאַן אַ יודישע
פּראָווינץ), זיך אויך צו פעראייניגען, און זיי האָבען אָרגאַניזירט אַ איי־

גענע מחנה, וואס האט זיך וועניג אונטערגעשיידט פון דער סיקארישער אין דער הינזיכט פון פאטריאטיזם, ווילדקייט און העלדישקייט.

דערווייל האבען זיך אבער אין ירושלים גופא אנגעהויבען שטארקע אינערליכע רייבונגען צווישען די דעמאקראטען-זעלאטען און אריסטאקראטען-אנפיהרער. דער אנגעלאפענער שטראם פון די גליל'עאישע פרייהייטס-קעמפפער האט נאכמעהר פערשטארקט די אויפגערייצטע שטימונג פון דער יהודה'עאישער הויפטשטאדט, און דערצו האט יוסף'ם פעררעטערישער איבערגאנג צו די רוימער שטארק אבגעשוואכט דעם צוטרוי פון פאלק צו זיינע אריסטאקראטישע פיהרער. די עקסט-לינקע זעלאטען האבען איצט אנגעהויבען צו קוקען מיט א שטארקען חשד אויף די „קאלטע״, כלומר'שט רעוואלוציאנערע אריסטאקראטען, וועלכע האבען קיין ברען און קיין פאטריאטישע התלהבות נישט ארויסגעוויזען. צי וועלן דען אט די מיושב'דיג-פאסיווע פרושים און קאנסערוואטיוו-געמיטליכע אריסטאקראטען, — צי וועלן זיי דען נישט אבטרעטען פון שלאכט-פעלד גלייך ביי דעם ערשטען קנאל פון שונא'ס כלי זיין? צי וועלן זיי נישט לויפען גלייך אויפעפענען פאר די רוימער די טויערן פון שטאדט און אין שטויב זיך ווארפען פאר די פיס פון בעזיגער? דאס איז איצט געוועזען די הערשענדע שטימונג אין די קרייזען פון די ראדיקאלע זעלאטען, און זיי האבען ביי זיך פעסט בעשלאסען, ארויסצורייסען די ממשלה פון די אריסטאקראטישע הענד און אליין איבערצונעהמען די גאנצע אנפיהרונג פון דעם הייליגען קאמפף. די רעגירונג, ווידער, פון איהר זייט, האט מיט שרעק געקוקט אויף די דאזיגע ווילדע פלאטער-קעפ, וואס האבען פאר זיך פון קיין גרענעץ און פון קיין אבהאלט נישט געוואוסט, און האט נישט געקענט פועל'ן ביי זיך, זיי אנצופערטרויען דעם גורל פון לאנד.

דער פיינדליך-בלוטיגער צוזאמענשטויס איז אלזא אונפערמיידליך געוועזען, און באלד האט זיך די גאנצע הויפטשטאדט צוטיילט אויף צוויי לאגערן. די מעסיגע רעוואלוציאנערען האבען זיך גרופירט ארום דעם אריסטאקראטישען סנהדרין, און בראש פון די לינקע זעלאטען זענען געשטאנען אלעזר בן שמעון און דער גליל'עאישער פאטריאט יוחנן פון גוש-חלב. אט דער לעצטער האט מיטגעבראכט מיט זיך פון גליל זיין פייערדיגען פאטריאטיזם און זיין גאנצע פערביטערטע שנאה צו דעם שענדליכען אריסטאקראטישען פעררעטער, און די דאזיגע שנאה האט זיך דא איבערגעטראגען אויף דער גאנצער דערווייליגער

רעגירונג צוזאמען מיט'ן סנהדרין. עס איז אויסגעוואקסען א נייע הערשאפט — דער טעראר. די זעלאטען זענען בעפאלען יענע אלע פערזאנען, אויף וועלכע זיי האבען געהאט נאר א שטיקעל חשד, און זיי געטויט. דערנאך האבען זיי זיך גענומען צו די פערשידענע פאסטענס אין בית-המקדש, וועלכע זענען כסדר געווען פערנומען פון די אריסטאקראטען, און זיי בעזעצט מיט המוני'שע כהנים-זעלאטען. און דא האבען זיי זיך נאך נישט אבגעשטעלט: זיי האבען אראבגעזעצט פון זיין פאסטען דעם, פון אגריפוס II בעשטימטען, כהן גדול מתתיהו בן טעאפיל, און געלאזען אויסוועהלען א נייעם כהן גדול — על פי גורל. דער גורל איז געראד געפאלען אויף א פשוט'ען ישוב'ניק, מיט'ן נאמען פנחס בן שמואל, און ער איז דעמאנסטראטיוו, מיט'ן גאנצען פייערליכען צערעמאניאל, אריינגעפיהרט געווארען אין בית-המקדש, וואו די בעאמטע האבען איהם אנגעקליידט אין די טייערע כהן-גדול-קליידער.

דער דאזיגער פאקט האט שטארק אויפגערעגט דער רעגירונג און זי איז אפען ארויסגעטרעטען אנטקעגען די זעלאטען. די געוועזענע כהנים גדולים ענן און יהושע בן גמלא, דער עושר יהושע בן גוריון און דער נשיא פון סנהדרין, ר' שמעון בן גמליאל — אלע האבען זיי זיך פעראייניגט אין קאמפף געגען די דיקטאטארישע שטרעבונגען פון די דעמאקראטען. זיי האבען צוזאמענגערופען דעם פאלק און איהם אויפגערייצט געגען די ברוטאלע שענדער פון דעם הייליגען בית-המקדש און בעזונדער האט זיך דא אויסגעצייכענט ענן. ער האט גערופען דאס פאלק זיך נוקם צו זיין אן די זעלאטען און מיט געוועהר אין האנד ארויסצוטרעטען געגען אט די בריונים, וואס האבען געמאכט פון גאטעס הויז א קאזארמע. און דאס פאלק האט די אויפפאדערונג אנגענומען: עס האט זיך פונאנדערגעקאכט א בלוטיג געשלעג, וואס האט זיך געענדיגט מיט דער מפלה פון די זעלאטען. דער פארטיי פון די אריסטאקראטען איז געלונגען צונויפצושטופען די זעלאטען אין דעם גרויסען הויף פון בית המקדש און זיי דארטין צו בעוואכען.

דערווייל האבען זיך אין ירושלים פערשפרייט קלאנגען, אז ענן מיט זיינע חברים האבען בדעה אריינצולאזען די רוימער אין שטאדט, און צו דעם צוועק האבען זיי דאס געזוכט, אונשעדליך צו מאכען די רעוואלוציאנערע זעלאטען. מיט די קלאנגען האבען זיך די פריי-געבליבענע זעלאטען בענוצט, און געמאכט א געוואגטען שריט: זיי האבען ארויסגערופען זיך צו הילף קיין ירושלים די אדומי'שע מחנות. די

לעצטע , אין אַ צאָהל פון צוואַנציג טויזענד מאַן , אונטער דער אָנפיהרונג פון יוחנן , שמעון , פנחס און יעקב , זענען גלייך צוגעקומען צו די טויערן פון שטאָדט . ענן האָט זיי אין אָנהויב נישט געוואָלט אַרייַנלאָזען, און יהושע בן גמלא האָט זיי פון די מויערן אַראָב בעשוואוירען, זיי זאָלען אָבציהען פון דער הויפטשטאָדט און נישט פערגרעסערן דאָ די מהומה, וואָס איז שוין אַזוי אויך גענוג גרויס . די אדומ׳ער זענען אָבער פעסט געבליבען שטעהן אויף זייערע פּאָזיציעס , בעלאַגערנדיג דעם אַרייַנגאַנג פון שטאָדט .

און זיי וואָלטען אפשר אַ לאַנגע צייַט הילפלאָז געוועזן געגען דער אַריסטאָקראַטישער מעהרהייַט , ווען די נאַטור וואָלט זיי פלוצלינג נישט געקומען צו הילף . אין אַ געוויסער נאַכט איז ירושלים אויפגעטרייסעלט געוואָרען פון אַ שרעקליכען שטורם מיט דונערן און בליצען , וואָס האָט אַרויפגעוואָרפען אַ ציטערניש אויף דער גאַנצער בעפעלקערונג און אויך אויף דער וואַך פון די שטאָדט-מויערן. דאָס האָבען די זעלאָטען אויסגענוצט און געעפענט שטילערהייד דעם אַרייַנגאַנג . די אדומ׳ער האָבען זיך אַזוי ערנאָך אַרייַנגעריסען אין ירושלים , און בעפרייַענדיג גלייך די בעלאַגערטע זעלאָטען , זענען זיי געוואָרען די בעלי-בתים פון שטאָדט . עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ שרעקליכע שחיטה ; די ווילדע אדומ׳ער פון איין זייַט און די צורייצטע זעלאָטען פון דער צווייטער זייַט , האָבען זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער מעסיגער און פריעדליך-געשטימטער בעפעלקערונג מיט אַ אונגעהויערער אַכזריות , און די אויפגעהענדע זון האָט בעלויכטען אַ מורא׳דיגען שלאַכט-פעלד, אויף וועלכען עס זענען געלעגען צעוואָרפען ביז אַכט טויזענד הרוגים (68) . און דאָס האָט נאָך זייער צורייצטקייַט נישט געשטילט : אויף צומאָרגענס האָט זיך געעפענט דאָס בלוט-געריכט איבער די פיהרער פון דער אַריסטאָקראַטישער פּאַרטיי , און דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אַ פרישע רייהע פון רציחות און בלוט-פערגיסונגען . די ערשטע קרבנות פון דעם געריכט זענען געוועזן דער איניציאַטאָר און אָנפיהרער פון דער בירגער-מלחמה , ענן, און דער געוועזענער פרייַנד פון יוסף בן מתיתיהו , יהושע בן גמלא . זייערע טויטע קערפּערס זענען געבליבען ליעגען נישט בעגראָבענערהייד — דער כעס פון די פּאַטריאָטען האָט זיך אַפילו נאָך דעם טויט פון זייערע געגנער אויך נישט געשטילט . אַ סך אַריסטאָקראַטען זענען אַרייַנגעוואָרפען געוואָרען פריהער אין פינסטערע געפענגענישען , און ערשט שפּעטער האָט דאָס געריכט זיך געזעצט זיי משפּט׳ען . דאָ האָט אָבער בכלל דאָ

געזעץ קיין ראָליע נישט געשפּילט, און דער עיקר איז געווען די פּיינדליך־פערבּיטערטע שטימונג פון די אָדער יענע זעלאָטען. אזוי איז פאָרגעקומען, למשל, אַז מ'האָט געבּראַכט פאַר'ן געריכט דעם געפאַנגענעם אריסטאָקראַט, זכריה בן ברוך, און ווען די מעהרהייט האָט איהם בּעפרייט, זענען אַרויסגעטרעטען צוויי זעלאָטען און האָבען איהם אין געריכט גופא געטויט, זאָגענדיג דערביי: „אָט האָסטו אונזערע שטימען אויך!"

נאָך די דאָזיגע אַלע מעשים, וואָס האָבען ענדליך איבּערגעגעבען די גאַנצע שטאָדט אין די הענד פון דער זעלאָטישער רעגירונג, זענען די אדום'ער אַוועק פון ירושלים. די זעלאָטען האָבען אָבער נאָך אַלץ פאָרטגעזעצט זייער אַרבּייט; זיי האָבען כסדר געפאַנגען און געמשפּ'ט די אַלע, אויף וועמען זיי האָבען געהאַט נאָר אַ שטיקעל חשד, און צווישען זייערע שפּעטערדיגע קרבנות האָט זיך געפונען אויך דער הויפּט־קאָמענדאַנט פון דעם ירושלים'ער גאַרניזאָן, יוסף בן גוריון (68). די העכסטע פאַרשטעהער פון דער איצטיגער, זעלאָטיש־דעמאָקראַטישער רעגירונג זענען געווען יוחנן פון גוש־חלש און אלעזר בן שמעון. זיי האָבען אָרגאַניזירט די שטאָדט־פערוואַלטונג און איינגעאָרדענט אַ שטרענגע וואַך בּיי די אַרויסגאַנגען פון שטאָדט, וואָס האָט אַכטונג געגעבען, אַז קיינער פון דער בּעפעלקערונג זאָל זיך נישט אַרויסגנבע'נען פון ירושלים, אום איבּערצוגעהען צום שונא.

און די רוימער האָבען דערוויילע אינגאַנצען געשוויגען. האָבענדיג זיין לאַגער אין קסריה, האָט וועספּאַסיאַן זיך גוט צוגעקוקט צו דעם גאַנג פון די אַלע מעשים, וואָס טוען זיך אָב אין דער יהודה'עאישער הויפּטשטאָדט. ער האָט זיך אָבער געהאַלטען גאַנץ רוהיג, און קיין טריט נישט געמאַכט, אָבצושטעלען די בּירגער־מלחמה אין ירושלים. זיינע מיליטערישע יועצים האָבען איהם געראַטען, צוצוטרעטען וואָס גיכער צו דער בעלאַגערונג פון דער יהודה'עאישער הויפּטשטאָדט, בּענוצענדיג זיך מיט די דאָרטיגע אינוועניגסטע מהומות. אויף דעם האָט זיי דער פאָרזיכטיגער קריעגספיהרער געענטפערט, אַז ער געפינט פאַר איבּריג אָנצופאַלען אויף מענשען אין דער צייט, ווען זיי אַליין קוילענען זיך אוים איינער דעם אַנדערן. אין דעם משך פון גאַנצען ווינטער האָט דעריבּער וועספּאַסיאַן זיין מחנה אינגאַנצען רוהיג געלאָזען, און ערשט אין אָנהויב פריהלינג האָט ער זיך אָנגעהויבען מיט איהר צו בּעוועגען, און דאָס אויך נישט קיין ירושלים, נאָר אויף דעם וועג צו פּערעאַ.

דאָ האָט זיך פונ׳ס נײַ פונאַנדערגעקאָכט א בלוטיגע שלאַכט, און ווידער האָבען טויזענדער יהודה׳עער זייערע לעבענס פערלוירען. ביז פופצעהן טויזענד זענען געטויט געוואָרען מיט׳ן שווערד, איבער צוויי טויזענד זענען געפאַנגען געוואָרען, און אַ אונגעהויערע צאָהל אַנטלאָפענע זענען מיט די שטראָמען פון ירדן פערטראָגען געוואָרען אין ים המלח.

אין דער צייט האָט אַנאַנדער טייל פון וועספאַסיאַנ׳ס מחנה איינגענומען די איבריגע פונקטען פון צפון-יהודה. די וועגען צו דער יהודה׳עאישער הויפטשטאָדט זענען שוין אַלזאָ כמעט אַלע געווען בעזעצט מיט רוימישע גאַרניזאָנען, און וועספאַסיאַן האָט אָנגעהויבען מאַכען הכנות צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים; באַלד האָט ער אָבער ווידער געמוזט אָפּשטעלען די דאָזיגע אונטערנעמונג, צוליעב די אָפטע אונרוהיגע ידיעות, וואָס האָבען אָנגעהויבען אָנצוקומען פון רוים. נאָך נעראָ׳ס טויט (68) האָט זיך דאָס גאַנצע רוימישע מלוכה-לעבען שטאַרק פונאַנדערגעטרייסעלט; אויף דעם רוימישען טראָן האָט זיך אַוועקגעזעצט דער מורא׳דיגער גאַלבאַ, און אין דער קריטישער צייט, ווען יעדער טאָג האָט געקענט ברענגען אַ נייע איבערקעהרעניש, האָט וועספאַסיאַן נישט געפונען פאַר פאַסענד, צוצוטרעטען צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים. ער האָט געוואַרט אויף נייע אינסטרוקציעס און האָט צו דעם צוועק אַוועקגעשיקט קיין רוים זיין זוהן, טיטוס׳ען, מיט אַגריפּוס׳ען. די שלוחים האָבען אָבער, נאָך אין וועג זייענדיג, זיך דערוואוסט, אַז גאַלבאַ איז געטויט געוואָרען (5 יאַנואַר 69) און זיין פּלאַץ האָבען פערנומען די צוויי אויסגעוועהלטע פון די מערב-לעגיאָנען אָטאָ און וויטעליוס.

אָט דער פאַקט האָט ארויסגערופען ביי טיטוס׳ען דעם געדאַנק וועגען די מזרח-לעגיאָנען אונטער דער אָנפיהרונג פון זיין פאָטער, וועלכע קענען דאָך אַרויסשטעלען זייערן אַ אייגענעם קאַנדידאַט, — און ער האָט זיך שנעל אומגעקעהרט צום פאָטער. דער לעצטער, וועספאַסיאַן, האָט אין אָנהויב געהאַט געגען זיך דעם פערוואַלטער פון סיריען מוציאַנוס, און דעם עגיפטישען שטאַטהאַלטער טיבעריוס אַלעקסאַנדער. דעם ערשטען, מוציאַנוס׳ען, איז אָבער טיטוס׳ען מיט פערשיעדענע מיטלען געלונגען, צו געווינען פאַר׳ן פאָטער, און דער משומד טיבעריוס האָט זיך אויך גאַנץ לייכט געלאָזען איבערעדען פון דער יהודה׳עאישער פרינצעסין בערעניקאַ, וועלכע האָט זיך גערעכענט אָפיציעל פאַר טיטוס׳עס קומענדיגער פרוי. דער פּלאַן האָט זיך, אויף אַזאַ אופן, פאָלשטענדיג איינגעגעבען: טיבעריוס האָט גלייך גענו-

מען אַ שבועה פון זיינע לעגיאָנען, אַז זיי וועלן דינען טריי דעם קייזער וועספּאַסיאַן, און נאָך איהם האָבען פאַר וועספּאַסיאַנ'ען געשוואוירען אויך די סירישע און יהודה'עאישע לעגיאָנען. אונטער דער צייט איז וויטעליוס געטויט געוואָרען; דאָס האָט וועספּאַסיאַנ'ען נאָכמעהר פריי געמאַכט דעם וועג צום רוימישען טראָן, און ער איז אַוועק קיין איטאַליען, איבערגעבענדיג זיין זוהן, טיטוס'ען, די אויפגאַבע, צו פערניכטען דעם לעצטען ווינקעל פון דעם יהודה'עאישען אויפשטאַנד.

ירושלים האָט דאָ אַלזאָ, גאָר אונערוואַרטעט, פערדינט פון די אַלע פּאָליטישע סכסוכים גאַנצע צוויי יאָהר; זי האָט אָבער די דאָזיגע צייט אויסגענוצט נישט פאַר זיך, נאָר פאַר'ן שונא. אין ירושלים איז פון טאָג צו טאָג געוואַקסען די שרעקליכסטע אַנאַרכיע, און צו די פריהערדיגע בלוטיגע צוזאַמענשטויסען צווישען די דעמאָקראַטישע פיהרער און דער אַריסטאָקראַטיע, זענען איצט צוגעקומען די ביטערסטע אַרומרייסענישען און שלעגערייען צווישען די דעמאָקראַטישע פיהרער גופא. אַרויסגערופען אָט די שלעגערייען האָט דער קריעגעריש-ווילדער שמעון בר גיורא. זיין קריעגערישע נאַטור האָט זיך לאַנג נישט געקאָנט באַפריעדיגען מיט די קליינליכע אָנפאַלען און מיט דער פּאַסיווער ראָליע צווישען די סיקאַריער פון מסדה. ער האָט דעריבער נאָר אָבגעוואַרט די גינסטיגע געלעגענהייט, וואָס זאָל איהם געבען די מעגליכקייט צו אַרבייטען אַקטיוו, זעלבסטשטענדיג און אין ברייטען מאַסשטאַב, און נאָך דער מפלה פון די אַריסטאָקראַטען אין ירושלים, האָט ער זיך ערנסט גענומען צו דער דאָזיגער אויפגאַבע; ער האָט פערלאָזען די פעסטונג און אָנגעהויבען צונויפזאַמלען אַרום זיך אַ מחנה פון פרייוויליגע באַוואָפענטע קעמפפער, און אין אַ משך פון עטליכע חדשים האָט שוין אָט די מחנה געצעהלט ביז צוואַנציג טויזענד מאַן. איצט האָט זיך איהם שוין קיינער נישט געקענט שטעלען אין וועג, און די רוימישע גאַרניזאָנען אפילו האָבען איהם אויך געמוזט אָבטרעטען עטליכע פון זייערע איינגענומענע פּונקטען אַרום ירושלים (אדום, חברון און נאָך עטליכע קלענערע פּאָזיציעס). די זעלאָטען אין ירושלים האָבען זיך אָבער דערשראָקען פאַר דעם העלדישען בר גיורא מיט זיין מחנה, און זיי האָבען אָנגעווענדט פערשידענע מיטלען, כדי איהם אָבצושטויסען וואָס ווייטער פון דער הויפטשטאָדט און איהם אונטערצוּוואַרפען זייערע פעראָרדנונגען. צו דעם צוועק האָבען זיי איינמאָל געפּרובט זאָגאַר פאַנגען שמעון'ס ווייב, גלויבענדיג, אַז ער וועט זיך זיי אונטערגעבען און

מסבים זײַן אויף אַלע זײַערע פאָדערונגען. דאָס איז אָבער געװען אַ פאַלשער רעכנונג: שמעון בר גיורא איז ניִשט געגאַנגען זיך בעטען, מ׳זאָל בעפרײַען זײַן װײַב, זײַן פײַערדיִגער צאָרן האָט איהם ניִשט װײַך געמאַכט, נאָר פערװילדעט און צורײַצט. ער האָט זיך, װי אַ פערװאונדעטער לײַב, אַרױפגעװאָרפען אױף דער גאַנצער אומגעגענד פון ירושלים און אַזױ לאַנג פערשפרײט אַרום זיך טױט, פײַן און צושטערונג, ביִז די שטאַרקערע האָבען זיך געזעהען געצװאונגען, איהם נאָכצוגעבען: זײ האָבען בעפרײַט דער געפאַנגענער פרױ. בר גיורא איז נאָכדעם אַביסעל רוהיגער געװאָרען; איהם האָט זיך שױן אָבער געװאָלט איצט דורכאױס אַרײַנקומען קײַן ירושלים און שפּיִעלען דאָרט אַ אָנגעזעהענע — אױב ניִשט די אָנגעזעהענסטע — ראָליע, אַלס העלדישסטער אָנפיִהרער פון דער גרעסטער מחנה. ער האָט דעריבער טאָג און נאַכט געלױערט פאַר די טױערן פון דער הױפּטשטאָדט, אום זיך װי ס׳איז אַרײַנצוקריִגען אַהין, און באַלד זענען איהם די איבערגעבליבענע אַריסטאָקראַטען פון אינװעניִג געקומען צו הילף. די לעצטע האָבען נאָך דעם טעראָריסטישען אױפשטאַנד פון די דעמאָקראַטישע זעלאָטען אױפגעהערט צו עקסיסטירען אַלס עפענטליכע פאַרטײ מיִט אַ בעשטימטער ריכטונג; שטילערהײד האָבען זײ אָבער ניִשט אױפגעהערט צו אַרבײַטען געגען דער דיקטאַטור פון די זעלאָטישע אָנפיהרער, און מיִט דער צײַט האָבען זײ װיִדער בעקומען אױף זײַער זײַט אַ גרױסע צאָהל אָנהענגער פון דער אונצופריִעדענער און אָנגעשראָקענער בעפעלקערונג. בראש פון דער דאָזיגער פערשװערונג איז געשטאַנען דער אָראָבגעזעצטער כהן גדול מתיתיהו, און נאָכדעם װי ס׳איז געקומען צו אַ עפענטליכען צוזאַמענשטױס צװישען די פערשװאָרענע אַריסטאָקראַטען און די זעלאָטען, און די ערשטע האָבען זיך געפונען אין אַ פערצװײפעלטער לאַגע, איז מתיתיהו אַלײן אַװעק צו דעם אױפגערײַצטען בר גיורא און האָט איהם אַרײַנגעפיהרט אין שטאָדט (69).

און דאָ האָט זיך איצט פונאַנדערגעקאָכט די בלוטיגע בירגערמלחמה אין איהר העסליכסטער געשטאַלט. שמעון האָט זיך געװאָלט נוקם זײַן אָן די צװײ זעלאָטישע אָנפיִהרער — אלעזר בן שמעון און יוחנן פון גוש־חלב — און װערן דער אײנציגער בעל הבית איבער גאַנץ ירושלים, און אין דער זעלביגער צײַט האָבען אָט די צװײ זעלאָטישע אָנפיהרער אױך ניִשט אױפגעהערט זיך אַרומצורײַסען, ניִשט קענענדיג אײַנטײלען צװישען זיך די פיהרערשאַפט. ירושלים האָט אױף אַזאַ אופן

געהאַט פאַר דער בעלאַגערונג גאַנצע דרײַ אָבגעזונדערטע מחנות מיט בעזונדערע אָנפיהרער, װעלכע האָבען כסדר געקעמפפט אײנע געגען דער אַנדערער און, זעלבסטפערשטענדליך, אָבגעשװאַכט די אַלגעמײנע פערטײדיגונגס־קראַפט פון דעם גאַנצען גאַרניזאָן. צװײ טױזענד מעסיגע זעלאָטען זענען געשטאַנען אונטער דער קאָמאַנדע פון אלעזר בן שמעון; די גליל׳עאישע מעהר ראַדיקאַלע און מעהר פײַערדיגע פאַטריאָטען, אין אַ צאָהל פון זעקס טױזענד מאַן, האָבען זיך פעסט געהאַלטען בײַ זײער פיהרער יוחנן פון גוש־חלב, און בר גיורא האָט געהאַט אַ מחנה פון זעכצעהן־טױזענד מאַן, דערונטער די סיקאַריער־באַנדע און די אדומ׳ער. אָט די דרײַ דיקטאַטאָרען־אָנפיהרער האָבען זיך כסדר געהאַמפערט װעגען די אײַנפלוס־ספערען פון דער האַלב־בעלאַגערטער הױפטשטאָדט און אַזױ זענען צװײ יאָהר אַריבער אין אונאױפהערליכע אַרומרײַסעניש און ברודער־מלחמות. די רױמער האָבען אַלץ ענגער און ענגער צוזאַמענגעצױגען דעם קרײַז אַרום ירושלים, און קײן אײנע פון די אינװעניגסטע מחנות האָט נישט געפרובט זיך אַרױסרײַסען פון שטאָדט און שטערן די רױמער אין זײערע מיליטערישע אָפעראַציעס, מורא האָבענדיג נ י ש ט פאַר דעם אױסװעניגסטען געמײנזאַמען שונא, װאָס האָט צו יענער צײַט גאַנץ נאָכלעסיג געאַרבײַט, נאָר דערפאַר — טאָמער װעט דערװײַל אַנאַנדערער אָנפיהרער פערכאַפען אַ שטיקעל פון דער אױסגעקעמפפטער „מלוכה”. און דאָס איז נאָך נישט דאָס שרעקליכסטע געװען; ערגער איז געװען דאָס, װאָס אין דעם בלוטיגען קאַמפף צװישען אײן מחנה און דער אַנדערער, זענען גאַנצע קװאַרטאַלען פון שטאָדט חרוב געװאָרען, און אײנער פון די דאָזיגע קורצזיכטיגע פאַטריאָטישע פיהרער האָט זיך אַפילו ערלױבט אונטערצוצינדען די גרױסע שפײַכלערס מיט פראָװיאַנט, װאָס האָבען געזאָלט שיצען דער בעלאַגערטער שטאָדט פון הונגער.

די אינװעניגסטע אַרומרײַסענישען זענען אַביסל שװאַכער געװאָרען ערשט אין די לעצטע טעג פאַר דער בעלאַגערונג. דער שאָטען פון דעם רױמישען פאַנציר האָט אױפגעװעקט די פערשכור׳טע עהרגײַציגע פיהרער און האָט זײ דערמאָהנט אָן זײערע אַלגעמײנע פליכטען — אָן דעם אַלגעמײנעם שונא, געגען װעלכען זײ מוזען אַרױסטרעטען מיט געמײנזאַמע כחות. אלעזר בן שמעון׳ס מחנה האָט זיך איצט פעראײניגט מיט דער מחנה פון די גליל׳ער און די אײנציגע אָנפיהרער פון דעם גאַנצען גאַרניזאָן זענען געבליבען — י ו ח נ ן פ ו ן ג ו ש ח ל ב א ו ן

שמעון בר גיורא.

און די הכנות צו דער בעלאגערונג זענען אלץ שטורמדיגער און אייליגער געווארען. עס האט געהייסען, אז די רוימער לויערן שוין גאנצע פיער יאהר אויף דער רעוואלוציאנערער יהודה'עאישער הויפט־שטאדט און קענען זי נישט בייקומען — אזא פלעק אויף דער מיליטע־רישער טעטיגקייט פון דעם ניי־בעשטימטען קייזער האט נישט געקענט לענגער בלייבען. טיטוס, דער איצטיגער יורש עצר, האט זיך דעריבער גענומען מיט אלע כחות, איין מאל פאר אלע מאל א סוף צו מאכען מיט דער פערשלעפטער מלחמה. ער האט צוזאמענגעצויגען ארום ירושלים גאנצע אכציג טויזענד סאלדאטען מיט א אונגעהויערער צאהל שליידער־מאשינעס, און איז צוגעטרעטען צו דער בעלאגערונג — האבענ־דיג ארום זיך א גאנצען שטאט פון יודישע פעררעטער, אלס יועצים און נאהנטע מיטהעלפער. אגריפוס II האט צוגעשטעלט טיטוס'ען א בעדייטענדע מחנה און האט זיך עטליכע מאל געווענדעט צו דער בע־פעלקערונג פון ירושלים מיט דעם פארשלאג, זיך אונטערצוגעבען; טיבעריוס אלעקסאנדער, דער געשמד'טער צורר היהודים, איז געוועזן טיטוס'עס רעכטע האנד און דער פאקטישער פיהרער פון דער גאנצער בעלאגערונג; די יהודה'עאישע פרינצעסין בערעניקא איז געוואקסען צוזאמען מיט טיטוס'ען און יעדער נצחון פון איהר געליבטען איז גע־וועזן אויך איהר נצחון; און ענדליך דער גליל'עאישער פעררעטער יוסף בן מתתיהו, וועלכער איז געווארען טיטוס'עס וועג־ווייזער און האט זיך אפען ערקלערט פאר א אנהענגער פון דער רוימישער הערשאפט אין יהודה. פון דעם דאזיגען יודישען שטאב אין טיטוס'עס לאגער האבען, נאטירליך, נישט אלע מיטגליעדער רעאגירט אין דער זעלביגער מאס אויף דער ערשיינונג פון יהודה'ס אונטערגאנג; פערראטען זייער פאלק האבען זיי אבער אלע, און פאר'ן היסטאריקער בלייבט צו פער־צייכענען דעם טרויעריגען פאקט, אז אין דעם טויט־קלאפ, וואס יהודה האט בעקומען פון טיטוס'עס האנד, האבען אט די הויף־יודען א שטאר־קען חלק געהאט. —

די פאקטישע בעלאגערונג פון ירושלים האט זיך אנגעהויבען ארום פסח־צייט אין זיעבעציגסטען יאהר. טיטוס האט צוזאמענגענומען זיינע מחנות אויף דעם שטח סקאפאס, און פון דאנען האט ער אויפגע־פאדערט די בעלאגערטע, איהם צו עפנען די טויערן פון שטאדט; ער האט דערביי געפאדערט פון די איינוואוינער נישט פיעל: סך הכל נאר

דאס, זיי זאלען אנערקענען די רוימישע אויבערהערשאפט און אריינטראגען אין אוצר המלוכה די געפאדערטע שטייערן — ווי עס האט זיך געפיהרט פאר'ן אויפשטאנד. די מוטיגע זעלאטען האבען אבער אויף דעם פארשלאג געקענט ענטפערן נאר מיט א טיפער פעראכטונג. זיי האבען איינמאל געשוואוירען, צו פערטיידיגען די הויפטשטאדט ביז דער לעצטער מינוט, קעמפפענדיג פאר איהר אויף לעבען און טויט, און דער שונא האט זיי מיט קיין הבטחות נישט געקענט פערפיהרען. דאן האט טיטוס זיך ערנסט גענומען צו דער בעלאגערונגס־ארבייט, און באלד איז איהם אויסגעקומען זיך צו איבערציינגען, אז די אונטערנעהמונג וועט איהם נישט לייכט אנקומען. ווי אלע בעלאגערטע פון ירושלים פאר איהם, האט אויך טיטוס פערווענדט דעם גרעסטען טייל פון זיינע כחות אויף דער צפון־זייט פון שטאדט, וואס איז פון דער נאטור געווען צוגענגליכער און אפענער, חאטש זי האט געהאט גאנצע דריי פעסטונגס־ווענט, אין דער צייט, ווען די איבריגע זייטען האבען געהאט נאר צו איינע; און דא איז פארגעקומען, אז ווען טיטוס האט געוואלט גענויער בעטראכטען די דאזיגע ווענט, און איז צוגעקומען מיט זיין סוויטע זעהר נאהנט צום שטאדט, האט זיך, גאר אונערווארטעט, ארויפגעווארפען אויף איהם א אבטיילונג פון יהודה'עאישע קעמפפער און האט איהם שיער נישט אבגעריסען פון זיין לאגער. טיטוס האט זיך דאן מיט'ן לעבען געראטעוועט אויף זיין פלינקען פערד און דערצו האבען זיינע בעגלייטער איהם פערשטעלט פון אלע זייטען, וויסענדיג, ווי גרויס און שרעקליך עס וואלט זיין די חרפה, ווען זייער פיהרער וואלט גלייך דעם ערשטען טאג געפאנגען ווערן פון די רעוואלוציאנערען. אזא פלוצלונגען איבערפאל האבען די יהודה'עאישע קעמפפער בעוויזען צו מאכען אויך אויף צו מארגענס; ווען דער צעהנטער רוימישער לעגיאן איז געווען שטארק בעשעפטיגט מיט'ן אויפשטעלען זיין לאגער אויפ'ן אייל־בארג, האט זיך ארויסגעריסען פון שטאדט א בעדייטענדע אבטיילונג און איז מיט אזא אימפעט בעפאלען די רוימישע סאלדאטען, אז זיי זענען געצוואונגען געווען, צו אנטלויפען, איבערלאזענדיג הינטער זיך א מאסע געהרג'עטע און פערוואונדעטע.

נאך דעם אלעמען האט זיך אבער די רוימער פארט איינגעגעבען, צו בעלאגערן ירושלים פון דריי זייטען און אנצושטעלען זייערע שליידער־מאשינעס אנטקעגען די אויסווענינגסטע מויער־ווענט. די מאשינעס זענען אוועקגעשטעלט געווארען אויף ערד־וואלען, וועלכע האבען געגרייכט

ביז צו דער הויך פון די מויערן, און פון דאָנען האָט זיך אָנגעהויבען
שיטען אויף די פעסטונגס־װענט אַ האָגעל פון פורינע שטיינער און „טאַ־
ראַנעס“ (שטורם־אײַזענס). די ערד האָט זיך געטרייסעלט פון ד
שטורמדיגע קלעפּ און די מאַסיווע װענט האָבען זיך נאָך דערווײַל פעסט
געהאַלטען און נישט געצאַפּעלט זיך, און מיט קײן אײַנציגען ריהר זיך
נישט אָבגערופען; דערפאַר האָבען אָבער נישט געשוויגען די לעבעדי־
גע בעשיצער פון די דאָזיגע װענט. ווי נאָר די רוימער האָבען אוועק־
געשטעלט זייערע בעלאַגערונגס־כלים, האָבען זיך די יהודה׳ער אַרויס־
געריסען פון שטאָדט, און זיי אונטערגעצונדען, בעפאַלענדיג די סאָל־
דאַטען און צווינגענדיג זיי, צו אַנטלויפען; דערצו האָבען די בעלאַגער־
טע אויך געהאַט אַ גרויסע צאָהל שלײַדער־מאַשינעס (פון די, וואָס זיי
האָבען פערחאַפּט ביי גאַלוס׳ען) און זיי האָבען דאָס איצט גלענצענד
אויסגענוצט. זיי האָבען אויך כסדר געשלײַדערט פון זייערע װענט שטיי־
נער, פײַלען און פערשיעדענע אַנדערע ברענענדע מאַטעריאַלען, און
די רוימער האָבען דערפון שטאַרק געליטען.

די גענענזײַטיגע באָמבאַרדירונג האָט זיך געצויגען איבער צוויי
וואָכען, און ענדליך איז די רוימער דאָך געלונגען, אָבצושטופּען די
בעלאַגערטע פון דער אויסווענינסטער וואַנט (ז׳ איר 70). דערנאָך
האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט אַ היציגע מלחמה איבער דער צווייטער
מויער־וואַנט, וועלכער טיטוס האָט בעפוילען אײַנצונעהמען גלײַך מיט׳ן
שטורם. דאָ האָבען ביידע זײַטען אַרויסגעוויזען אונגעוועהנליכע גבורות.
גאַנצע טעג זענען ביידע מחנות געשטאַנען אונטער אַ מבול פון קוילען,
און די נעכט זענען אַריבער אין שרעק פאַר דעם קומענדיגען טאָג. דער
גאַנצער גאַרניזאָן האָט זיך שטענדיג געפונען אונטער געוועהר, און ביי
דעם ערשטען שטראַהל פון פריהמאָרגען זענען שוין אַלע געשטאַנען
גרייט צום קאַמפּף. די רוימער אַליין זענען אויך ערשטוינט געוואָרען
פון דער יהודה׳עאישער העלדישקייט, און נאָכדעם ווי זיי האָבען שוין
סוף כל סוף געהאַט אויסגעקעמפּפט די צווייטע וואַנט, האָבען זיך די
יהודה׳ער ווידער אַרויפגעוואָרפען אויף זיי מיט אַ אונגעוועהנליכער
פערצווייפלונג, און זיי פערטריבען צוריק, ביי וואָס די רוימער האָבען
נאָכאַמאָל פערלוירען אַ גרויסע צאָהל טויטע און פערוואונדעטע. דער
קאַמפּף איבער דער צווייטער וואַנט האָט זיך דעריבער געמוזט אָנהויבען
פונ׳ם ניי, און איצט ערשט האָבען די רוימער בעוויזען זי אײַנצונעה־

מען און זיך צו בעפעסטיגען אין דער דערביַיאיגער פאָרשטאָדט, בע-
זעטא.

דערמיט האָט זיך אָבער די רעכטע מלחמה ערשט אָנגעהויבען.
די רוימער האָבען איצט געהאַט איַינצונעהמען די בעפעסטיגטע אויבער-
שטאָדט און דעם פאַלאַץ אַנטאָניום; צו דעם צוועק האָבען זיי אויפגע-
שיט פיער הויכע וואַלען און אויפגעשטעלט אויף זיי די גרעסטע שטורם-
מאַשינעם, אַרבייטענדיג דערביי גאַנצע זיבעצעהן טאָג אָהן אַ אויפהער
אונטער דעם מבול פון יודישע פייַלען און שטייַנער; און נאָכדעם, ווי
די גאַנצע אַרבייט איז שוין געענדיגט געווען, האָט זיך יוחנן (פון גוש
חלב) מיט אַ קלייַנער אָבטהיילונג קעמפפער אַרויסגעריסען פון שטאָדט
דורך אַ אונטערערדישען גאַנג און צוקומענדיג ביז די וואַלען, האָט ער
די מאַשינעם אונטערגעצונדען. מיט צוויי טאָג שפעטער האָבען דאָס
זעלבע געטאָן דריי איינציגע העלדען פון בר גיורא׳ס מחנה און האָבען
פערברענט די איבריגע אָנגעשטעלטע בעלאַגערונגס-כלים. דאָס אַלץ
האָט דעם אונגעדולדיגען טיטוס׳ען שטאַרק דערגערווירט, און ער האָט
זיך נאָכאַמאָל געפּרובט איבעררעדען די בעלאַגערטע, זיי זאָלען זיך
איהם אונטערגעבען, שיקענדיג צו זיי אַלס שליח דעם בעריהמטען גליל-
עאישען העלד, יוסף׳ן. דער לעצטער האָט זיך אַרויפגעשטעלט אויף אַ
בערגעל אַנטקעגען דער שטאָדט-וואַנט, און האָט אייַנגערעדט די בעלאַ-
גערטע, זיי זאָלען אָבשטעלען דעם עקשנות׳דיגען ווידערשטאַנד, וואָס וועט
נאָר אייַנשלינגען אַ מאַסע קרבנות און קיינע נוצען נישט ברענגען; זיין
רעדע האָט אָבער גאַנץ וועניג געווירקט. ער אַליין דערצעהלט (אין זיין
יודישער געשיכטע), אַז די בעלאַגערטע האָבען זיך אָבגערופען אויף זיין
פאָרשלאָג מיט פייַנדליכע אויסגעשרייען און שטייַנער, און אַנדערש קען
מען זיך דעם פאַקט ווירקליך נישט פאָרשטעלען. די מוטיגע פאַטריאָ-
טען האָבען נאָר צוויי וועגען געזעהען פאַר זיך: זיעגען אָדער אומקומען,
און וואָס זיי האָבען צו ערוואַרטען פון די רוימער, האָט זיי טיטוס גע-
וויזען באַלד אין אָנהויב פון דער בעלאַגערונג. ער האָט געלאָזען קריי-
ציגען גאַנצע פינף הונדערט מאַן פון די געפאַנגענע, וואָס זענען אַרייַנ-
געפאַלען צו איהם אין לאַגער, און אַ גרויסע צאָהל פון זיי געלאָזען
אַרייַנוואַרפען צוריק אין שטאָדט מיט אָבגעהאַקטע הענד און פיס. די
פיהרער פון דער בעלאַגערטער שטאָדט האָבען פון דעסטוועגען מורא
געהאַט, טאָמער וועט אימיצען אייַנפאַלען זיך אַרויסצורייַסען פון דער
בעלאַגערונג, און זיי האָבען, אונטער דער געפאַהר פון טויט-שטראַ-

פערבאָטען איבערצוטרעטען די טויערן פון שטאָדט. שמעון בר גיורא האָט זאָגאַר געלאָזען אויספיהרען די דאָזיגע שטראָף איבער אַ גאַנצער גרופּע בעלי בתים, אויף וועלכע ס'איז געפאַלען אַ חשד, אַז זיי ווילען זיך אַרויסגנב'נען פון דער בעלאַגערונג, און צווישען זיי האָט זיך געפונען אויך דער, וואָס האָט איהם אַליין אַריינגעלאָזען אין שטאָדט — דער געוועזענער כהן גדול מתיתיהו בן טעאָפיל.

אַט די אַלע העלדישע אַרויסטרעטונגען פון די בעלאַגערטע פּאַטריאָטען, האָבען געצוואונגען טיטוס'ען צו ענדערן אינגאַנצען זיין פּלאַן פון דער בעלאַגערונג. ער האָט זיך מיאש געווען פון דער האָפנונג, איינצונעהמען די יהודה'עאישע הויפּטשטאָדט מיט'ן שטורם, און האָט זיך בעשלאָסען אויף אַ לאַנג=דויערנדער, פּאַסיווער בלאָקאַדע, וואָס וועט סיסטעמאַטיש אויסהונגערן די בעלאַגערטע און ברענגען זיי דערצו, אַז זיי וועלן זיך אַליין מוזען אונטערגעבען, אויב זיי וועלן נישט אויסשטאַרבען אַלע פון הונגער און פּיין. די רוימער האָבען זיך גענומען צו דער אַרבייט מיט פרישען מוט און אין אַ משך פון עטליכע טאָג איז אויסגעוואַקסען אַ גרויסער שטיינערנער וואַל אַרום דער גאַנצער שטאָדט, וואָס האָט געהאַט אין זיין אומפאַנג איבער זיבען קילאָמעטער. אויף דעם וואַל זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען דרייצעהן וואַך=טורעמס מיט בעוואָפענטע סאָלדאַטען, וואָס האָבען אונמעגליך געמאַכט, אַריינצוגנב'נען אין שטאָדט אַפילו דאָס מינדעסטע. געגען דער אונטערנעהמונג זענען די בעלאַגערטע גאָר נישט בכח געווען אויפצוטאָן, און די טרויעריגע פאָלגען דערפון האָבען זיך באַלד אָנגעהויבען אַרויסצעווייזען. ביי דער אונגעהויערער בעפעלקערונג, וואָס האָט זיך צו יענער צייט געפונען אין דער פערשלאָסענער שטאָדט (איבער אַ האַלבען מיליאָן) זענען די אָנגעזאַמעלטע שפּייז=מאַגאַזינען באַלד לעדיג געוואָרען, און דער שרעקליכער הונגער האָט מיט יעדען טאָג אַלץ מעהר און מעהר פערשפּרייט זיינע שוואַרצע שאָטענס איבער די פון שרעק און פּיין פערחושכ'טע פּנים'ער. אין אָנהויב זענען די קרבנות געווען בלויז פון די אָרימע קלאַסען, ביסליכווייז אָבער האָט זיך דער משחית פערקליבען אויך אין די רייכע הייזער און אַפילו אין די רייהען פון מיליטער. בלאַסע, זיך קוים וואַקלענדע, געשוואָלענע שאָטענס פון מענשען האָבען, ווי טויטע רוחות, אָנגעפילט די גאַסען פון ירושלים, און מיט'ן הונגער איז געקומען אויך די טעמפּע אכזריות. מוטער'ס האָבען זייערע אייגענע וויג=קינדער געגעסען, טויטע קערפּער'ס האָבען זיך געוואַלגערט אין די

גאסען, און קיינער האט זיך נישט געוואלט בעמיהען, זיי צו בעגראבען
דער טויט האט אויפגעהערט צו שרעקען — מ'האט אויף איהם געווארט.
די גאנצע שטאדט האט אויסגעזעהען, ווי א גרויסער בית־עולם, וואו
ס'האבען שטיל זיך בעוואויגען אהין און אהער פינסטערע געשפענ-
סטער. און די רוימער האבען געקוואלען און זיך געפרייצט פון דער וויי-
טענס, געוויזען גאנצע הויפענס שפייז, פרוכט... דאס האט א סך
פון די בעלאגערטע פערשכור'ט און זיי האבען זיך ארויסגעריסען פון
דער מתים־שטאדט — אהין, צו די גליקליכע, זאטע; דארט האט זיי
אבער אויך דער טויט נישט אבגעלאזען: א סך זענען געבליבען ליגען
מיט'ן ערשטען ביסען אין מויל, און די איבריגע זענען געטויט געווא-
רען פון די רוימישע סאלדאטען. צווישען די לעצטע האט זיך פער-
שפרייט א קלאנג, אז די יודען האבען איינגעשלונגען א סך גאלדענע
מטבעות, כדי זיי אויף אזא אופן צו בעהאלטען פון די רוימישע הענד;
די סאלדאטען האבען דעריבער איצט געחאפט יעדען געפאנגענעם יודען
און איהם אויפגעשניטען דעם בויך, זוכענדיג דארטין די גאלדענע רענד-
לעך.

נישט גערעכענט זיך מיט'ן הונגער האבען נאר די קעמפפענדע
זעלאטען. פערביטערט אבער נישט פערצאגט, פערגיפטעט פון הונגער
און צארן, אבער נישט אבהענדיג, זענען אט די פאטריאטישע העלדען
פעסט און מוטיג געשטאנען אויף זייערע פאסטענס, גרייט אומצוקומען
פאר'ן פאטערלאנד, גרייט צו קוקען דעם שרעקליכסטען טויט גלייך אין
פנים אריין. זיי האבען כסדר געשטערט די רוימער אין זייערע אונטער-
נעהמונגען, און טיטוס האט גאנצע איין און צוואנציג טאג געמוזט פיהרען
א בלוטיגען קאמפף מיט די הונגעריגע פאטריאטען, ביז ס'איז איהם גע-
לונגען אויפצושיטען א נייעם וואל אנטקעגען דעם פאלאץ אנטאניום. יוחנן
האט זיך איצט אויך געפרובט אונטערצינדען די ארויפגעשטעלטע בעלא-
גערונגס־מאשינעס; דאס מאל האט זיך איהם אבער דער אויפטו נישט
איינגעגעבען, און די רוימער האבען אזוי לאנג בעשטורמט די אויסווע-
ניגסטע מויער־וואנט פון פאלאץ, ביז זי האט זיך ענדליך אונטערגע-
געבען און איז איינגעפאלען. ווי פערציטערט זענען אבער די רוימער
געווארען, ווען זיי האבען הינטער דער איינגענומענער וואנט דערזעהען
נאך איינע, א נייע, א פעסטע! דאס האט יוחנן אויף גיך געלאזען
אויפשטעלען אין דער צייט, ווען זיי האבען בעשאסען די ערשטע, און
איצט האט זיך פונאנדערגעקאכט א נייער קאמפף. די רוימער זענען

בעפאלען דער יהודה'עאישער וואך ביינאכט, זיי זענען אבער פון דער לעצטער אבגעשטויסען געווארען מיט גרויסע אבידות. דאן זענען זיי א דריטען מאל געקומען מיט פרישע און דאפעלע כחות, און דא האבען זיי געזיעגט: זיי זענען געבליעבען די בעלי בתים פון אנטאניום און יוחנן האט געמוזט אבטרעטען (5 תמוז 70). די רוימער האבען זיך אפילו געפרובט נאכיאגען די זעלאטען מיט זייער העלדישען אנפיהרער; יוחנן האט זיך אבער גלייך בעפעסטיגט אין דעם בית־המקדש־הויף און די רוימער האבען זיך אומגעקעהרט מיט גארנישט.

בעפעסטיגט אין דעם איינגענומענעם באסטיאן פון בית המקדש, האט זיך טיטוס נאכאמאל געפרובט ווענדען צו דער בעפעלקערונג מיט דעם פארשלאג, זיך אונטערצוגעבען. ער האט געגלויבט, אז איצט, ביי דער שרעקליכער לאגע פון די איינוואוינער, און נאכדעם, ווי ער האלט שוין אין זיינע הענד דעם שליסעל צום צענטר פון דער גאנצער בעוועגונג, צום בית המקדש, — אז איצט וועט שוין קיינער ביי זיך נישט פועל'ן, צו בלייבען ביי דער רעוואלוציאנערער עקשנות, און די בעפעלקערונג וועט נאר צופריעדען זיין מיט דער געלעגענהייט, וואס ער גיט איהר, זיך אויסצובעטען בעסערע בעדינגונגען. ער האט אבער א שטארקען טעות געהאט; די פינסטערע שאטענס האבען געקלערט וועגען טויט און וועגען אלע יסורים פון דער וועלט, נאר נישט וועגען אונטערגעבען זיך. אויף דעם פארשלאג פון טיטוס'עס שליח, פון יוספ'ן, האט יוחנן שארף געענטפערט, אז גאט'ס שטאדט קען נישט אונטערגעהן און איהר גורל ליעגט נאר ביי איהם אין די הענד. דערביי האט ער אליין אויך נישט גערוהט און געטאן אלץ, וואס ס'איז נאר מעגליך געווען צו טאן ביי די בעדינגונגען, כדי צו דערהאלטען דעם לעבענס־נערוו פון דער אומה. טיטוס האט געלאזען צושמעטערן דעם גאנצען אנטאניום־פאלאץ (פון איהם זענען געבליעבען נאר די מערב־טורעמס), אום צו האבען א פרייען וועג צום הר־הבית; דער הויף פון בית המקדש איז אבער געוועזען גוט בעפעסטיגט, און דערצו האט זיך די התלהבות פון די קעמפפענדע פאטריאטען וואס ווייטער אלץ שטארקער פונאנדערגעקאכט, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס די מאסען צופוילטע הונגער־קרבנות האבען ארויסגערופען אויך א מגפה, און די גאנצע שטאדט האט זיך געפונען אין א מורא'דיגען תהום פון אונמענשליכע יסורים און גרויזאמקייטען. די רוימער אליין זענען אויך נשתומם געווארען פון דעם יודישען העלדענמוט, פון דער פאטריאטיש־רעליגיעזער התלהבות, און ס'זענען זאגאר

פארגעקומען פאקטען, אז סאלדאטען פון דעם רוימישען לאגער האבען פערלאזען זייערע פאהנען און זייער גלויבען, און זענען איבערגעגאנגען צו די הונגעריגע און ליידענדע, צו די העלדישע יודישע מערטירער.

אונטער דער צייט האט טיטוס געמאכט אלע פארבערייטונגען צו דער באמבארדירונג פון בית המקדש. דער הייליגער נאציאנאלער טעמפעל איז איצט פערוואנדעלט געווארען אין א געוועהנליכער פעסטונג, און פון זיעבעצעהנטען תמוז (שבעה עשר בתמוז) אן האט מען אויפגעהערט מקריב צו זיין דעם טעגליכען קרבן (קרבן תמיד), וויל ס'זענען נישט געווען נישט קיין כהנים און נישט קיין קרבנות. אויף די פעסטע מויערווענט ארום דעם גאנצען בית־המקדש־הויף זענען אויפגעשטעלט געווארען די אלע שליידער־מאשינעס, וואס האבען זיך געפונען אין דעם יודישען לאגער נאך פון דעם ערשטען נצחון איבער די רוימער, און דאס האט טיטוס'ען ווידער איבערצייגט, אז ער וועט נאך מוזען דורכמאכען א שווערען קאמפף, ביז איהם וועט זיך איינגעבען צו פערניכטען דעם דאזיגען קוואל פון דער יודישער בעגייסטערטער האפנונג. א אבטיילונג פון געקליבענע העלדישע סאלדאטען האט זיך געפרובט בעפאלען ביינאכט די יודישע פעסטונגס־וואך, אום זיך אזויערנאך אריינצוקריגען אינוועניג, דאס איז איהר אבער נישט געלונגען, און זי איז אבגעשלאגען געווארען. דאן האט זיך טיטוס ווידער גענומען פאר דעם אלטען אויסגעפרובטען מיטעל: אויפשיטען וואלען. צו דעם צוועק האבען די רוימער געמוזט ברענגען בוימער פון א וויטען וואלד, וויל אלע בוימער ארום ירושלים זענען שוין לאנג געווען אויסגעהאקט, און די ארבייט איז צוגעגאנגען גאנץ געלאסען. איינמאל האבען די בעלאגערטע פאטריאטען, וועלכע האבען זיך צוגעקוקט צו די אלע פארברייטונגען, אבגענארט די רוימער און זיי צוגעגרייט א שרעקליכע הריגה. זיי האבען זיך געמאכט אזוי, ווי זיי וואלטען פערלאזען די מערב־גאלערעען און זיך צוריקציהען טיעפער אין הויף אריין, און אין דער זעלביגער צייט האבען זיי אנגעפילט דעם גאנצען שטח אונטער די גאלערעען מיט האלץ, סמאלע און אנדערע ברען־מאטעריאלען. די רוימער האבען געזעהען א געלעגענהייט, צו פערחאפען א גוטע פאזיציע, און האבען זיך גלייך ארויפגעחאפט אויפ'ן דאך פון דער אבגעלעדיגטער גאלערעע. דאס האבען די פאטריאטען אויסגענוצט און אונטערגעצונדען דעם ברענענדען מאטעריאל פון אונטען; דער דאך איז איינגעפאלען און צוזאמען מיט איהם זענען מאסען פון די רוימער פערזונקען געווארען אין דעם ברענענדען תהום.

די ארבייט אין דעם רוימישען לאגער האט זיך אבער נישט אבגעשטעלט, און ענדליך איז זיי געלונגען אויפצושיטען די וואלען אנטקעגען די אויסוועניגסטע בית־המקדש־וועגט. פון דעמאלט אן האבען זיי אנגעהויבען צו בעשטורמען די מאסיווע שטיינערנע מויערן מיט א האגעל פון מורא'דיגע טאראנעס. גאנצע זעקס טאג אהן א אויפהער האבען די רוימישע שלייַדער־מאשינעס נישט אויפגעהערט ארויסצושפייַען פון זיך טויט און פייַער; די פעסטע מויער־וועגט האבען אבער דעם שטורם אויסגעהאלטען און זיך נישט געריהרט פון ארט. דאן האט טיטוס זיך בעשלאסען אויף א לייַכטערן און מעהר געפעהרליכען שריט; ער האט געלאזען אונטערצינדען די הילצערנע טויערן פון דער אויסוועניגסטער וואנט, וועלכע זענען געווען בעדעקט מיט זילבער. אין דער היץ פון די מורא'דיגע פלאמען איז דאס זילבער צוגאסען געווארען, און דאס פייַער האט ארומגעכאפט די גאנצע רייהע פון די אינוועניגסטע גאלערעען און די איבריגע דערבייַאיגע געבייַדעס. נאכדעם האט טיטוס בעפוילען אייַנצולעשען דעם פייַער, און צו מאכען פאר די לעגיאנען א פרייַען וועג צו דעם אינוועניגסטען הויף פון בית המקדש, וואו די בעלאגערטע האבען זיך איצט צוריקגעצויגען (ח' אב).

צוגלייַך מיט דעם בעפעהל האט טיטוס געלאזען צונויפרופען א קריעגס־ראט, כדי צו בעשליעסען די פראגע וועגען דעם, וואס עס זאל זיין מיט'ן בית המקדש. עטליכע האבען געראטען, אינגאנצען צו פערניכטען דעם דאזיגען נעסט פון אלע יודישע אויפשטאנדען און אונרוהען, און דאגעגען האבען אנדערע זיך אייַנגעשטעלט — צווישען די איז געווען אויך טיבעריוס אלעקסאנדער און טיטוס אליין — פאר דעם פרעכטיגען טעמפעל, וואס האט צו זיך כמעט קיין גלייַכען נישט געהאט, און געראטען, איהם צו שוינען מיט אלע מעגליכקייטען. און די לעצטע מיינונג האט געזיעגט: עס איז אנגענומען געווארען דער בעשלוס, אייַנצונעהמען דעם בית המקדש, נאר איהם נישט צוצושטערן. אויסגעלאזען האט זיך אבער די זאך אין דער ווירקליכקייט גאנץ אנדערש; די יודישע בעלאגערטע האבען זיך ארויסגעריסען פון דעם אינוועניגסטען הויף און מיט א אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג זיך ארויפגעווארפען אויף דער אויסוועניגסטער רוימישער וואך; די לעצטע האבען דאן געחאפט די ברענענדע האלץ־באלקענס פון די זיך רויכערנדע גאלערעען, און זיי אריינגעווארפען, דורך דעם אזוי גערופענעם גאלדענעם פענסטער, אין איינעם פון די אינוועניגסטע עזרות. פון דער עזרה האט זיך דאס פייַער

גלייך איבערגעטראגען אויך אין די איבריגע, און באלד איז די גאנצע געביידע געשטאנען אין פלאמען (10 אב 70). עס האט זיך אנגעהויבען א שרעקליכע מהומה. טיטוס איז געקומען צולויפען מיט זיין מחנה און האט בעפויהלען איינצולעשען דאס פייער; זיינע ווערטער זענען אבער פערטויבט געווארען אין דעם אלגעמיינעם שטורם. די צורייצטע סאלדאטען האבען זיך צושפרייט איבער אלע זייטען און אהן א אויפהער געצונדען, דערשטאכען, דערשטיקט און געראובט... טיטוס'ען אליין האט זיך געוואלט זעהען די אינוועניגסטע שענקייט פון בית המקדש, און ער איז אריין אין קדשי קדשים; א שטיקענדער רויך-וואלקען האט איהם אבער באלד ארויסגעטריבען פון דארטין.

דערוויל האבען זיך די קעמפפענדע פאטריאטען צוזאמענגענומען, און אויף די ברענענדע חורבות פון דעם הייליגען טעמפעל האט זיך אבגעשפיעלט עטוואס מורא'דיגעס, פאנטאסטישעס. די נצחון-אויסגעשרייען פון די רוימער, די וועה-קלאגערייען פון די אונגליקליכע יהודה'ער ביים אנבליק פון דעם שרעקליכען חורבן, דאס קנאלען פון די פלאמען, — אלץ האט זיך צוזאמענגעגאסען אין איין מורא'דיג-ווילדען גערויש, וואס האט די ערד ציטערן געמאכט און, צוזאמען מיט דעם רויטען פייער-ים, וויט איבער בערגער און טאלען פונאנדערגעטראגען דעם ווידער-קול פון דער טרויריגער בשורה, אז אלץ איז פערלוירען, אז די לעצטע שעה פון יהודה'ס זעלבסטשטענדיגקייט האט געשלאגען. מאסען יהודה'ער האבען גאט'ס הויז נישט געוואלט איבערלעבען, און האבען זיך אליין אריינגעווארפען אין די פלאמען; טויזענדער מענער, ווייבער און קינדער האבען זיך צונויפגעפרעסט אין איינער פון די דרום-גאלערעען, געשטיצט אויף די צופלאמטע האפנונגען פון געוויסע נביאים, וואס האבען פערזיכערט, אז אט איצט וועט די ישועה קומען און גראד אין דער שרעקליכער מינוט וועט גאט בעווייזען זיינע וואי[illegible]ר. לאנג האבען זיי אבער מיט דער האפנונג זיך נישט געקענט [illegible]עלען: די רוימער האבען אויך די גאלערעע אונטערגעצונדען און [illegible] אלע הימעל-טרוימער זענען אומגעקומען. די פלאמען האבען ביסליכווייז איינגעשלונגען דעם גאנצען בית-המקדש, און ס'זענען געבליעבען פון איהם נאר דער פונדאמענט און עטליכע מויער-חורבות אין דער מערב-זייט — שווארצע, שטומע עדות פון דער געוועזענער שענקייט און דעם מורא'דיגען חורבן.

מעהרערע [illegible] האבען זיך ארויפגעקריגען אויף די געבליעבענע מויער-טיילען אויבען [illegible] אויסגעהאלטען עטליכע טאג; ענדליך

אָבער האָבען זיי זיך אונטערגעגעבען, און ווען זיי האָבען געפּרובט בעטען רחמים ביי טיטוס'ען, האָט ער געענטפערט, אַז „עהרליכע טעמפּעל-דינער דאַרפען אומקומען צוזאַמען מיט'ן טעמפּעל", און געלאָזען זיי — טויטען. די רוימישע סאָלדאַטען האָבען אויפ'ן מזבח מקריב געווען קרבנות צו זייערע געטער, און אַריינזעצענדיג זייערע פאָהנען אין דעם בית-המקדש-באַרען, האָבען זיי געקרוינט טיטוס'ען מיט דעם עהרען-טיטול אימפּעראַטאָר. דערפאַר האָט ער איבערגעגעבען אין זייער רשות די אַלע איינגענומענע געביטען, און זיי האָבען בערויבט, צושטערט און פערברענט די שטאָדט-טהיילען אַקרא און עופל, די געביידע פון שטאָדט-ראַט און דעם אַרכיוו און אויך די גאַנצע אונטער-שטאָדט.

די גאַנצע מלחמה האָט זיך אָבער מיט דעם אַלעמען נאָך נישט געענדיגט. בעת דער לעצטער מהומה אין בית-המקדש האָט זיך אַ גאַנצע גרופּע קעמפּפער אַדורכגעריסען דורך די רייהען פון די רוימישע סאָלדאַטען; אין דער גרופּע האָט זיך געפונען אויך דער הויפּט-אָנפיהרער פון דעם גאַנצען בית-המקדש-גאַרניזאָן, יוחנן פון גוש-חלב, און זיי אַלע האָבען זיך דערשלאָגען ביז דער אויבער-שטאָדט, וואָס האָט זיך נאָך געפונען אין דער מאַכט פון שמעון בר גיורא. דאָ האָבען זיך די פערבליבענע פּאַטריאָטען ווידער בעפעסטיגט, און זיי וואָלטען זיך נאָך אפשר געקענט האַלטען אַ געוויסע צייט, נאָר אַזוי ווי זיי האָט אויסגעפעהלט פּראָוויאַנט און די בעפעלקערונג האָט שוין אויך געהאַט פערלוירען יעדען שפּור פון האָפנונג אויף אַ גליקליכען אויסגאַנג פון דעם ווידערשטאַנד, — האָבען די ביידע פיהרער, שמעון און יוחנן, ערקלערט טיטוס'ען, אַז זיי זענען גרייט איהם פריי אַריינצולאָזען אין דער אויבערשטאָדט, אויב ער וועט זיי אַרויסלאָזען מיט'ן געוועהר, ווייל זיי האָבען איינמאָל געשוואוירען, נישט אַרויסצולאָזען דאָס געוועהר פון האַנד ביז זייער לעצטען אָטעם-צוג. טיטוס האָט דעם פאָרשלאָג נישט אָנגענומען און האָט געפאָדערט, זיי זאָלען זיך איהם גלייך אונטערגעבען אָהן שום בעדינגונגען. דאַן האָבען זיך די אונטערהאַנדלונגען איבערגעריסען און דער קאַמפּף האָט זיך ווידער פונאַנדערגעקאָכט. די רוימער האָבען אָנגעהויבען אויפצושיטען נייע וואַלען אַנטקעגען דעם געוועזענעם הורדוס-פּאַלאַץ, וואו די פּאַטריאָטען האָבען זיך איצט בעפעסטיגט, און אַט די אַרבייט האָט ביי זיי געדויערט גאַנצע אַכצעהן טאָג. אין דער צייט האָבען די אדום'ער פון שמעון'ס מחנה שטילערהייד געפיהרט אונטערהאַנדלונגען מיט טיטוס'ען וועגען אונטער-

געבען זיך. דאס האט די פאטריאטען שטארק אויפגעקאכט, און זיי האבען די ארום'ער אכזריות'דיג בעשטראפט; די אלגעמיינע לאגע האט זיך אבער דערמיט נישט פערבעסערט. דער הונגער און די אלע איבערגעלעבטע אנשטרענגונגען האבען ענדליך ארויסגעוויזען זייער ווירקונג, און די בעלאגערטע האבען זיך נישט געפיהלט מעהר בכח, אבצושלאגען דעם שטורם פון די רוימישע שליידער-מאשינען. די רוימער האבען דאן בייסליכווייז איינגענומען די טורעמס פון פאלאץ (אלול 70), און נאכדעם זענען זיי שוין געווארען די בעלי בתים פון דער גאנצער אויבערשטאדט (ציון). דא האבען זיך ווידער אבגעשפיעלט די שוידערהאפטע סצענעס פון ברענען, רויבען און טויטען, חאטש די גאנצע בעפעלקערונג איז בעשטאנען בלויז פון אויסגעפייניגטע און פערחושכ'טע שאטענס, און ס'זענען פארגעקומען פאלען, אז זיך אריינרייסענדיג אין א יודישען הויף, כדי צו רויבען און צו מארדען, האבען זיך די צובעשעוועטע סאלדאטען אנגעשטויסען אן גאנצע הויפענס טויטע און געשוואלענע — קרבנות פון הונגער. די מויערן פון דעם שטאדט-טייל זענען אלע פערברענט געווארען, און פון דעם פאלאץ האט טיטוס איבערגעלאזען נאר די דריי טורעמס היפיקאס, פאזאעל און מרים (מאריאמנע), זיי זאלען דערצעהלען די קומענדיגע דורות פון זיין גלענצענדען נצחון.

אזוי האט זיך געענדיגט די פינף-חדשים'דיגע בעלאגערונג פון דער יהודה'עאישער הויפטשטאדט, — די בעלאגערונג, וואס האט איינגעשלונגען הונדערטער טויזענדער לעבענס און בעגראבען דעם לעצטען שפור פון יהודה'ס פאליטישען וועזען אונטער א הויפען פון ברענענדע חורבות. די טויזענדער געפאנגענע זענען אוועקגעשיקט געווארען קיין קסריה, אום פון דארטין זיי פונאנדערצוטיילען אלס צוואנגס-ארבייטער, שקלאפען אדער אקסען-קעמפפער. די איבערגעבליבענע זעלאטען זענען טיילווייז געטויט געווארען, און די מעהר שענע און געזונדטע פון זיי זענען בעשטימט געווארען פאר טיטוס'עס טריאומף-צוג. צווישען די לעצטע האבען זיך געפונען אויך דיביידע העלדישע אנפיהרער, יוחנן און שמעון, וועלכע האבען זיך אליין איבערגעגעבען אין די הענד פון די רוימער.

און נאך אלץ איז דאס דראמע נישט געענדיגט געוועזען. ס'זענען נאך געבליבען דריי קלענערע פעסטונגען אין יודישע הענד: הוראדיום, מכרה און מסדה. מיט זיי האט זיך שוין אבער טיטוס אליין נישט בעשעפטיגט. נאך דעם אונטערגאנג פון ירושלים האט טיטוס גערעכענט

זיין מיסיע פאר גענדיגט, און ער איז מיט דעם גרעסטען טייל פון זיינע לעגיאנען אוועק קיין קסריה; פון דארטין האט איהם אגריפּוס איינגעלאדען צו זיך, קיין קסריה־פיליפּי, און דא איז דער „קעניג" פון די בעזיעגטע אזוי ווייט פערגאנגען אין זיין שמחה לכבוד דעם גרויסען זיעגער, אז ער האט געלאזען איינארדנען א גאנצע רייהע לוסטיגע פאר־שטעלונגען און גלאדיאטאר־שפּיעלען, ביי וועלכע די געפאנגענע יהודה׳ער האבען געמוזט ארויסטרעטען אלס קעמפּפער מיט צורייצטע אקסען און אנדערע ווילדע חיות און, נאטירליך, אומקומען דערביי אין ביטערע יסורים אונטער שאנד און שפּאט. אזעלכע גלאדיאטאר־„פערגוויגונגען" האט טיטוס איינגעארדענט פאר די רוימער אויך אין קסריה, וואו גאנצע צוויי טויזענד פינף הונדערט יהודה׳עאישע געפאנגענע זענען אומגעקומען אין קאמפּף מיט די צורייצטע חיות און דאס זעלבע האט זיך אבגעשפּיעלט אויך אין בעריטוס. דא האט טיטוס געלאזען איינארדנען א גרויסארטיגע פייערונג לכבוד דעם געבורטס־טאג פון זיין פאטער, דעם קייזער וועספּאסיאן, און ווידער איז די ארענע פער־פארבט געווארען מיט׳ן בלוט פון די יודישע געפאנגענע.

אט די אלע פייערונגען מיט יודישע קרבנות האבען זיך געצויגען כמעט אויף טיטוס׳עס גאנצען וועג פון ירושלים ביז רוים, דאס הייסט: דורך גאנץ סיריען און עגיפּטען. דער אמת׳ער יום־טוב האט זיך אבער אנגעהויבען ערשט אין רוים גופא. דא איז פארגעקומען די גרויסע טריאומף־פּראצעסיע לכבוד וועספּאסיאנ׳ען מיט זיינע צוויי זיהן טיטוס׳ען און דאמיציאנוס׳ען, און אין דעם יום־טוב האט זיך בעטייליגט גאנץ רוים. די פייערליכע פּראצעסיע האט זיך אנגעהויבען מיט א רייהע פון זיעבען הונדערט אויסגעקליבענע שענע יהודה׳עאישע געפאנגענע מיט די צוויי בעריהמטע אנפיהרער, יוחנן און שמעון, בראש. דאן ווייטער האט מען פאר די זיעגער געטראגען די קריעגס־טראפעען, צווישען וועלכע ס׳האבען א בעזונדערע אויפמערקזאמקייט צוגעצויגען די גאלדענע כלים פון בית המקדש (דער גאלדענער טיש, די גאלדענע מנורה) און א ספר תורה. אזוי איז די פּראצעסיע צוגעקומען ביז דעם קאפּיטאלישען יופּיטער־טעמפּעל, און דא האט, לויט דעם אנגענומענעם מנהג, גע־דארפט אויסגעפיהרט ווערן די שטראף איבער דעם אויפיהרער פון די בעזיעגטע. פון דער רייהע געפאנגענע איז דאן ארויסגעפיהרט געווארע שמעון בר גיורא; איהם האט מען אנגעטאן א שטריק אויפ׳ן האלז, און צופיהרענדיג איהם אזוי איבער די גאסען ביז דעם פארטעאישען פעלזען

האט מען איהם פון דארטין אראבגעשלײדערט. דער צווייטער אנפיהרער
יוחנן פון גוש־חלב, איז פערמשפט געווארען צו אייביגער געפענגניש
אין דער פראצעסיע, אלס טריאומפאטאר, האט זיך בעטהייליגט אויך דער
פאקטישער פיהרער און זיעגער פון דער איצטיגער מלחמה — טיבעריוס
אלעקסאנדער, און ער האט אויך בעקומען א סטאטוע אויף דעם רוימי־
שען פארום. דער דאזיגער טריאומף האט זיך בכלל אויסגעצייכענט מיט
א אונגעוועהנליכער פייערליכקייט — דאס פאלק האט זיך טיעף געפרעהט
מיט דעם נצחון איבער דעם הארטנעקיגען שונא, און האט דאס בע־
טראכט פאר א גליקליך געשעהעניש אין זיין לעבען. אויף דעם שפעטער
אויפגעשטעלטען טריאומף־טויער לכבוד טיטוס'ען האבען זיך געפונען
רעליעף־בילדער פון דער יהודה'עאישער מלחמה און פון די בית־המקדש
טראפעען, און ביז א צייט לאנג נאכדעם האבען די רוימער געלאזען
אויסגיעסען, זאגאר, מטבעות פון גאלד, זילבער און קופער צום אנ־
דענקען פון דעם גרויסען נצחון איבער יהודה. אויף די מטבעות איז די
אונגליקליכע מלכות־יהודה פארגעשטעלט געווארען אין דעם בילד פון א
פרוי, וואס זיצט א פערצווייפעלטע אונטער א פאלמע, מיט פערבונדע־
נע הענד, און אויף דער צווייטער זייט האט זיך געפונען א אויפשריפט:
„די בעזיעגטע יהודה" (Judaea devicta) אדער „די געפאנגענע יהודה"
(Judaea capta). די רעליקוויען פון בית המקדש האבען זיך א לאנגע
צייט געפונען אין דעם פריעדענס־טעמפעל און די ספר תורה — אין
קייזערליכען פאלאץ; אין דעם פערלויף פון די שפעטערדיגע יאהרהונ־
דערטער זענען אבער אט די אוצרות אוועקגעפיהרט געווארען אין אנדע־
רע לענדער, און היינט ווייסט מען נישט, וואו זיי געפינען זיך. דא־
געגען האט זיך נאך דערהאלטען אין רוים ביז היינטיגען טאג טיטוס'עס
טריאומף־בויגען מיט די בילדער פון די דאזיגע אנטיקען, און ס'ווערט
דערצעהלט, אז די יודען אין רוים האבען אין דעם משך פון א סך הונ־
דערטער יאהרען אויסגעמיטען אט דעם פלאץ — דעם טרויריגען מאנו־
מענט פון יהודה'ס אונטערגאנג.

און די דריי זייטיגע פעסטונגען האבען זיך נאך דערוויל אלץ
געפונען אין יודישע הענד; באלד האט אבער אויך זייער לעצטע שעה
געשלאגען. צו פערוואלטען איבער די געבליבענע חורבות פון יהודה
האט וועספאסיאן געשיקט איינעם מיט'ן נאמען באסוס, און ער האט
בעקומען דעם בעפעהל, איינצונעהמען די דאזיגע עטליכע בעזעצטע פונק־
טען, וואוהין ס'זענען זיך צונויפגעלאפען די אלע, וואס האבען זיך גערא־

טעוועט פון ירושלים. באסום האט צוזאמענגענומען א בעדייטענדע מיליטערישע קראפט, און האט זיך געפרובט ווענדען צו די בעלאגערטע, זיי זאלען זיך איהם אונטערגעבען; אויף דעם האט זיך אבגערופען נאר דער גארניזאן פון הורדיה, וועלכער האט גלייך קאפיטולירט. שווערער איז די רוימער אנגעקומען, צו ווערן די בעלי בתים פון מכור, פון יענער זייט ירדן. די דאזיגע נאך פון אלעקסאנדער יאנאי אויפגעשטעלטע בארג-פעסטונג איז געווען פון אלע זייטען ארומגערינגעלט מיט טיעפע גראבענס און שטיילע צוגאנגען, און דערצו איז דער גארניזאן געווען גוט פערזארגט אויך מיט פראוויאנט. די בעלאגערטע, אונטער דער אנפיהרונג פון א געוויסען יונגען העלד אלעזר, האבען זיך דעריבער געפיהלט גאנץ זיכער, און זיי האבען געפרובט עטליכע מאל בעפאלען די רוימער און זיי שטערן אין דער בעלאגערונגס-ארבייט. זיי האבען שוין אבער דערביי צופיעל געוואגט, און ווען דער העלדישער אנפיהרער האט זיך איינמאל איינגעשטעלט צוצוגעהן גאנץ נאהנט צו דעם רוימישען לאגער, איז איין רוימער געלונגען, איהם צו פאנגען. די רוימער האבען דאן אוועקגעשטעלט דעם יונגען העלד אנטקעגען די פעסטונגס-ווענט מיט די בעלאגערטע און איהם שרעקליך געפייניגט, דערנאך האבען זיי אוועקגעשטעלט אויפ'ן פלאץ א קרייץ און אנגעהויבען מאכען הכנות צו קרייציגען אלעזר'ן. פון דעם אנבליק זענען די בעלאגערטע טיעף גערירט געווארען, און זיי האבען געשיקט זאגען, אז זיי ווילען אבגעבען די פעסטונג, אויב מ'וועט זיי ארויסגעבען אלעזר'ן און צוזאמען פריי לאזען. באסום האט די בעדינגונגען אנגענומען און האט ווירקליך פריי געלאזען די אלע, וואס האבען קאפיטולירט. דערפאר אבער איז ער זיך אכזריות'דיג בעגאנגען מיט דעם איבעריגען טייל פון דער שטאדטישער בעפעלקערונג. פון זיי האט ער זיבעצעהנהונדערט מענער און בחורים געטויט און די פרויען און קינדער פערקויפט פאר שקלאפען.

פון מכרה האבען זיך די רוימישע סאלדאטען אוועקגעלאזען צו א געוויסען וואלד ביים ירדן. דא האבען זיך די גאנצע צייט אויפגעהאלטען ארום דריי טויזענד זעלאטען אונטער דער אנפיהרונג פון יהודה בן יאיר, וועלכע האבען זיך ארויסגעראטעוועט פון ירושלים דורך א אונטער-ערדישען ארויסגאנג, און צו זיי זענען איצט צוגעקומען א סך אנטלאפענע אויך פון מכרה. די רוימער האבען ארומגערינגעלט דעם גאנצען וואלד, און נאך א ביטערן קאמפף זענען כמעט אלע אנטלאפענע אומגעקומען אדער געפאנגען געווארען. די דריטע פעסטונג, מסדה, איז

שוין באַסוס'ען נישט בעשערט געווען איינצונעהמען; ער איז אין גיכען געשטאָרבען, און די שווערע אויפגאַבע איז געבליבען פאַר זיין פערטרעטער, סילוואַ.

מסדה איז געווען אַ באַרג=פעסטונג ביים ברעג פון טויטען ים (ים המלח), וואָס איז געווען נאָכמעהר נישט צוגענגליך, ווי מכרה. דער שטייל'ער פעלזען, אויף וועלכען די פעסטונג איז געשטאַנען, האָט געהאַט בלויז צוויי שטיגען, וואָס ס'איז מעגליך געווען צו שטעלן אויף זיי אַ פוס, און דאָס אויך מיט געפאַהר. דער גאַרניזאָן איז בעשטאַנען פון טויזענד זעלאָטען שוין מיט ווייבער און קינדער, אונטער דער קאָמאַנדאַ פון אלעזר בן יאיר (אַ לעצטער אור=אייניקעל פון דעם בעריהמטען יהודה הגלילי, דעם גרינדער פון דער זעלאָטישער מחנה), און שפייז מיט געוועהר האָבען זיי געהאַט גענוג. דאָס אלץ איז אָבער ווענינ געווען אַנטקעגען דער אונגעהויערער מחנה פון די רוימישע סאָלדאַטען מיט זייערע ריעזיגע פעסטונגס=מאַשינעס. סילוואַ האָט ארומגערינגעלט די גאַנצע פעסטונג מיט אַ הויכען וואַל און פון דאַנען האָט ער נישט אויפגעהערט, זי צו בעשטורמען מיט זיינע מורא'דיגע טאַראַנעס. ווען די דאָזיגע מעכטיגע קלעפ האָבען ענדליך פונאַנדערגעטרייסעלט די אויסווענינגסטע מויער=וואַנט, האָבען די בעלאַגערטע אויף גיך אויפגעשטעלט אַ צווייטע, אָנפילענדיג דעם חלל צווישען די ביידע ווענט מיט האָלץ און ערד. די דאָזיגע האָלץ=טיילען האָבען זיך פון דעם רוימישען פייער אָנגעצונדען און אין גיכען האָט זיך אויך די צווייטע וואַנט אונטערגעגעבען. די רוימער האָבען זיך שוין געקליבען, אריינצורייסען אין שטאָדט און צו פייערן דאָרטין זייער נצחון, מיט די געוועהנליכע שחיטות און רציחות איבער די בעזיגטע; די לעצטע האָבען דאָס אָבער פאָראויסגעזעהען, און דער העלדישער אָנפיהרער האָט בעשלאָסען, נישט צו פערשאַפען דעם בלוטיגען שונא אָט דעם פערגניגען. ער האָט זיך געווענדעט צו אַלע בעלאַגערטע און זיי איבערצייגט, אַז איידער אריינצופאַלען צו די רוימער אין די הענד, איז שוין בעסער זיך אַליין דעם טויט צו מאַכען. אויף דעם פאָרשלאַג האָבען אַלע איינגעשטימט, און דעם ערשטען טאָג פסח אין דריי און זיבעציגסטען יאָהר, האָט זיך אָבגעשפיעלט דער ריהרענדער פינאַל פון דער גרויסער טראַגעדיע: די מענער האָבען אויסגעקוילעט זייערע ווייבער און קינדער און דערנאָך — איינער דעם אַנדערן. די רוימער זענען אויף צומאָרגענס אריין אין דער פעסטונג מסדה, גרייט צו בעגעגנען אַ פערביטערטען ווידערשטאַנד; ווי

ערשטוינט זענען זיי אבער געווארען, ווען זיי האבען דערזעהען פאר זיך — דעם טויט. די שטילקייט האט זיי געשראקען, און זיי האבען געפרובט רופען, זוכען, טאמער וועט זיך אימיצער אבגעפינען; דאן זענען ארויסגעקומען צוויי פרויען מיט פינף קליינע קינדער — די איינציגע לעבעדיגע עדות פון דער נעכטיגער שרעקליכער סצענע. דאס איז געווען דער סוף פון די לעצטע זעלאטען אויף דער יהודה'שער ערד, און דערמיט האט זיך בכלל געענדיגט דער העלדישער קאמפף פון דער קליינער יהודה פאר איהר פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

יהודה איז נישט בלויז בעזיעגט, — זי איז אויך האלב־פערוויסט געווארען. זי האט אויפגעהערט צו עקסיסטירען, אלס א בעזונדער לאנד מיט א בעזונדער אדמיניסטראטיווער מאכט. וועספאסיאן האט ערקלערט די גאנצע איינגענומענע מדינה פאר א אייגענטום פון דער קייזערליכער פאמיליע און האט גרויסע שטיקער ערד פערקויפט, אוועקגעשענקט און פערדונגען פערשידענע רוימישע און גריכישע קאלאניסטען. און דאס איז נאך פאר איהם ווייניג געווען — ער האט אלע יודען פון דער רוימישער אימפעריע פעראנטווארטליך געמאכט פאר דעם אויפשטאנד אין יהודה. דער אבצאהל פון צוויי דראכמען, וואס די יודען פון אלע לענדער פלעגען ביז אהער שיקען קיין ירושלים פאר'ן בית המקדש, האט פון איצט אן געמוזט בעזארגט ווערן קיין רוים פאר'ן קאפיטאלישען יופיטער־טעמפעל, און נישט אלס נדבה, נאר אלס צוואנגס־שטייער, וואס פלעגט אויפגעמאהנט ווערן מיט דער גרעסטער אכזריות. אין יהודה זענען איבערגעבליבען נאר גאנץ קליינע, שיטערע יודישע ישובים, און דאגעגען איז גאנץ פאדער־אזיען פערפלייצט געווארען מיט די ניין הונדערט טויזענד יודישע נפשות, וואס זענען געפאנגען געווארען אין דעם משך פון דער גאנצער מלחמה, און האבען איצט פארגעשטעלט מיט זיך א זעהר ביליגען מענשען־מאטעריאל, אין דער געשטאלט פון שקלאפען און פיין־ארבייטער. איידעלע יודישע פרויען און קינדער זענען טויזענדער־ווייז פערקויפט געווארען פון שקלאפען־הענדלער אין ווייטע, פרעמדע לענדער — דאס האט, ווי א לעבעדיגע רייסענדע וואונד, כסדר געוועקט אין פאלק דעם אנדענקען פון זיין חורבן און געגעבען זיין פאנטאזיע שטאף, אויסצועועבען פערשידענע ריהרענדע מעשות. עס איז בעקאנט, למשל, די פאלגענדע טרויעריגע לעגענדע: „ס'איז געווען א מעשה מיט דעם זוהן און דער טאכטער פון ר' ישמעאל בן אלישע, וועלכע זענען (פערקויפט) געווארען צו צוויי

הארען. אמאל האבען זיי זיך ביידע צוזאמענגעטראפען אין איין ארט. האט איינער געזאגט: איך האב א שקלאף, וואס צו זיין שענקייט איז נישטא קיין גלייכען אין דער גאנצער וועלט; און דער אנדערער זאגט: איך האב א שקלאפין, וואס צו איהר שענקייט איז נישטא קיין גלייכען אין דער גאנצער וועלט. האבען זיי געזאגט: לאמיר זיי ביידען חתונה מאכען און זיך צוטיילען מיט די קינדער; און זיי האבען אריינגעבראכט די געפאנגענע אין איין חדר. האט ער זיך אוועקגעזעצט אין איין ווינקעל און זי אין אנדערן ווינקעל. ער האט געקלאגט: איך, א כהן, א זוהן פון כהנים גדולים, זאל נעהמען א שקלאפין, און זי קלאגט: איך א כהנ'טע, א טאכטער פון כהנים גדולים, זאל נעהמען א שקלאף. אזוי האבען זיי אבגעוויינט א גאנצע נאכט, און ווען ס'איז אויפגעגאנגען דער מארגענשטערן, האבען זיי זיך דערקאנט. זענען זיי ארויפגעפאלען איינער דעם אנדערן אויפ'ן האלז און האבען אזוי לאנג געוויינט, ביז די נשמה איז זיי אויסגעגאנגען".

אזעלכע לעגענדעס וועגען „ישראל'ס קינדער, וואס זענען געפאנגען געווארען צווישען די גוים", זענען פערהאן מאסען אין דער אלטער יודישער ליטעראטור, און אלע זענען זיי דורכגעדרונגען מיט א שטארקענטוויקעלטער זעלבסט-אכטונג — די פערוואגעלטע יודישע שקלאפען פערליערען נישט דעם בעוואוסטזיין פון זייער יחוס, פון זייער געזעשטאלץ, אפילו אין דער ווייטער געפאנגענשאפט, און נישט קוקענדיג אויף דער טרויריגער לאגע, אין וועלכער זיי געפינען זיך, היטען זיי דאך אב די ריינקייט פון זייער שטאם און די אידעאלע טראדיציעס פון דער אומה.

צעהנטעס קאפיטעל.

דאס אינערליכע לעבען פון פאלק און די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון קריסטענטום.

די לעצטע צעהנדליגער יאהרען פון דער אלטער און דאס ערשטע האלבע יאהרהונדערט פון דער נייער ערא זענען געווען פאר יהודה די אונרוהיגסטע צייט אין איהר לעבען. די גאנצע אומה האט זיך געזעהען שטעהענדיג אויף דער שוועל פון אונטערגאנג, און דער נאציאנאלער ערהאלטונגס-אינסטינקט, וואס האט אין איהר ערוואכט מיט זיין גאנצער קראפט, האט כסדר געהאלטען דאס לאנד אין דעם צושטאנד פון א שטארקען פאליטישען פיעבער. דאס אלץ האט געמוזט האבען א ווירקונג אויף דער גייסטיגער פראדוקטיוויטעט פון פאלק. די בעסטע זיהן פון יהודה האבען שטענדיג געזעהען פאר זיך נאר די איינציגע אויפגאבע: צו דערהאלטען די גאנצקייט פון דער אומה, און דאס האט געבראכט דערצו, אז אפילו די ריין-גייסטיגע שאפונגען פון די גאר פאסיווע פרושים, האבען אויך געטראגען א געזעלשאפטליך-פראקטישען כאראקטער. די יודישע אידעען-וועלט איז נישט בערייכערט און אויך נישט פערטיעפט געווארען; דערפאר זענען אבער פאר דער צייט צוגעקומען אין דער יודישער גאס א רייהע רעפארמען, תקנות און סתם געזעלשאפטליכע איינפיהרונגען, וואס האבען געהאט א גרויסע בעדייטונג פאר דעם קיום פון דער אומה, אלס א געזעלשאפטליכע ארגאניזאציע, וואס שטיצט זיך אויף גאנץ בעזונדערע מאראלישע יסודות.

I צוזאמען מיט דער קורצער גליקליכער הערשאפט פון אגריפּוס האבען די פרושים צוריק בעקומען זייער אמאליגען שטארקען איינפלוס אויף דעם גאנג פונ'ם יודישען פאלקס-לעבען, און דאס האט זיי אויך מעהר דערנעהנטערט צום פאלק און צו זיינע אלטעגליכע אינטערעסען. אנשטאדט צו זיין אין ישיבה איז דער גאנצער קאלעגיום פון די געלערנטע פרושים איז צוריק אריינגעטרעטען אין דער אפיציעלער געזעצגעבענדער אינסטיטוציע פון לאנד, אין סנהדרין, וואס האט צוריק בעקומען אין זיין מאכט אלע אנגעלעגענהייטען פון דער אומה.

דער ערשטער נשיא (פּרעזידענט) פון דעם דאזיגען בעניימטען סנהדרין איז געווען א אייניקעל פונ'ם בעריהמטען הלל הבבלי (פון בבל), גמליאל I, וועלכער האט בעקומען אויך דעם טיטול רבן (רבי, לעהרער), און ווי ס'איז צו זעהען פונ'ם טאן פון זיינע ציִרקוּליארען, האבען אלע יודישע קהלות אין די פערשידענע לענדער שוין געהאט דעמאלס אנערקענט דעם סנהדרין אלס העכסטען אויטאריטעט. רבן גמליאל שרייבט דורך זיין סעקרעטאר יוחנן: „צו אונזערע ברידער, די פערטריבענע אין בבל, מדי, יאניען און צו אלע איבריגע פערטריבענע פון ישראל, שלום (גרוס). מיר טוען אייך צו וויסען, אז אזוי ווי די שאף פון דעם יאהר איז נאך צארט, די טויבען זענען נאך נישט פליהענדיג און דער פריהלינג האט זיך בכלל פערשפעטיגט, — איז מיר און מיינע חברים געפעלן, צו פערלענגערן דאס לויפענדע יאהר מיט דרייסיג טעג".

פון דעם דאזיגען רבן גמליאל זענען פערבליבען עטליכע בעדייטענדע תקנות וועגען גטין און אנדערע געזעלשאפטליכע ענינים, וועלכע האבען רעגולירט די עקאנאמישע און בירגערליכע סכסוכים פון דער בעפעלקערונג (מפני תיקון העולם). דורכגעדרונגען אינגאנצען מיט דער אונגעוועהנליכער טאלעראנץ פון זיין גרויסען זיידען, האט אויך רבן גמליאל ארויסגעגעבען עטליכע געזעצען מיט גרויסע הנחות פאר די שכני'שע געצענדינער. לויט איינעם פון די דאזיגע געזעצען האט מען די געצענדינערישע ארימע לייט נישט געטארט פערוועהרען צו קלויבען אויף די פעלדער דאס איבערגעבליבענע פון די תבואות צוזאמען מיט די יודישע ארימע לייט, און בכלל איז דאן איינגעפיהרט געווארען, אז אין די שטעדט מיט געמישטע בעפעלקערונגען, האט די יודישע קהלה געזארגט פאר די ארימע געצענדינער, אזוי גוט ווי פאר די ארימע יודען, געפלעגט די געצענדינערישע קראנקע, מלוה געווען זייערע טויטע.

געטרייסט זייערע אבלים און אין אלע וואוילטעטיגע הינזיכטען זיי במעט אינגאנצען גלייכבערעכטיגט מיט די יודישע איינוואוינער. אין יענער גליקליכער צייט זענען די געגענזייטיגע בעציהונגען צווישען די רוימער און יודען איבערהויפט געווען זעהר פריינדליכע, און כדי צו דערהאלטען די דאָזיגע פריינדליכע בעציהונגען זענען אויך ארויסגעגעבען געוואָרען אַט די אלע הומאניטארע געזעצען (מפני דרכי שלום).

רבן גמליאל'ס נאָכפאָלגער איז געווען זיין זוהן רבי שמעון. ער האָט פערנומען דעם פאָסטען פון פופציגסטען ביז'ן אכט און זעכציגסטען יאָהר, דאָס הייסט ביז דער גרויסער נאַציאָנאַלער מלחמה, און זיין צייט איז שוין נישט געווען אזא גליקליכע און אזא פריעדליכע. איבער די פאָליטישע אינטריגעס פון די רוימישע פראָקוראטאָרען, האָבען זיך פונאנדערגעקאָכט ביי ביידע שכנישע בעפעלקערונגען די בלוטיגסטע אינסטינקטען פון שנאה און נקמה, און דאָס האָט געבראכט דערצו, אז אַנשטאָט די אַמאָליגע טאָלעראנטע און פעראייניגענדע תקנות, האָבען די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה איצט ווידער געזוכט מיטלען, וואָס מעהר אָבצוזונדערן די יודען פון דער ארומיגער געצענדיענערישער וועלט. עס איז צוזאַמענגערופען געוואָרען צו דעם צוועק א ספּעציעלע פערזאמלונג פון געזעץ־געלערנטע, און זי האָט אויסגעארבייט אכצעהן תקנות (י"ח דבר), וואָס האָבען דעם יודען אינגאנצען אָבגעצוימט פון די היידען. לויט די תקנות האָט א יוד נישט געטאָרט לערנען די שפּראַך פון די געצענדיענער, קיין מתנה נישט אָננעהמען פון זיי פאַר'ן בית המקדש, נישט קויפען פון זיי קיין ברויט, אייל, ווייַן און נאָך אַזעלכע שפּייז־פּראָדוקטען. די דאָזיגע אויסערגעוועהנליך שטרענגע נאָרמען האָבען זיך געשטיצט נישט אַזוי ווייט אויף רעליגיעזער פרומקייט, ווי אויף דער פערביטערטער שנאה צו די געצענדיענער פון די אולטראַ־זעלאָטישע שמאַי'טען (בית שמאי, אָנהענגער פון שמאַי'ס שול), דאגעגען זענען אָבער די מעסיגע הלל'יטען (אָנהענגער פון הלל'ס שול) שטארק אויפגעבראכט געווען איבער די שטרענגע אָבזונדערונגס־געזעצען, און אין פאָלק האָט זיך דערצעהלט, אז אויף דער דערמאָהנטער ספּעציעלער בעראַטונג איז געקומען צו א בלוטיגען געשלעג, און די שמאַי־אָנהענגער האָבען דורכגעפיהרט זייערס מיט געוואלט־מיטלען.

אין דער זעלביגער צייט און זייט ביי זייט מיט דער אָפיציעלער אינסטיטוציע פון לאַנד האָט זיך צוריק אָרגאַניזירט די אַמאָליגע ישיבה, וועלכער ס'איז בעשערט געווען אינגאנצען צו פערטרעטען ביי יודען

דעם פלאץ פון סנהדרין אין דעם משך פון זייער גאנצען קומענדיגען לעבען. אין דעם קיהלען שאטען פון איינער פון די בית־המקדש־עזרות איז געזעסען א צווייטער אייניקעל פון דעם בעריהמטען הלל, דער אנגע־זעהענסטער געזעצלעהרער פון יענער צייט, ר׳ יוחנן בן זכאי, און האט געלערנט תורה מיט זיינע תלמידים. אליין א מילדע פאסיווע נאטור (פון הלל׳ס אנהענגער) און איבערהויפט נישט קיין מענש פון קאמפף, האט אט דער גרויסער גייסט געזעהען און פערשטאנען, אז די אומה לעבט איצט איבער א מורא׳דיגען קריזיס, און אויב זי וועט נישט פערוארגט ווערן בייצייטענס מיט א שטארקען לעבענס־אינהאלט, מיט א שטארקער גייסטיגער פערבינדונגס־קראפט, וועט זי אונטערגעהן און פערשוואונדען ווערן פון דער היסטארישער סצענע; זיין איצטיגע אויפגאבע איז דעריבער געוועזען, צו פערפאנצירען די אומה און צוזוגרייטען פאר איהר די מעגליכקייט פון א נייער, גייסטיגער עקזיסטענץ.

אין די טעג — דערצעהלט די לעגענדע — ווען ירושלים איז געוועזען בעלאגערט און די זעלאטען האבען קיינעם פון שטאדט נישט ארויסגעלאזען, האבען ר׳ יוחנן׳ס תלמידים איהם אריינגעלעגט אין א מטה און אזוי ערארויסגעטראגען פון שטאדט, — ווי א טויטען. דא האט זיך ר׳ יוחנן פארגעשטעלט פאר דעם רוימישען קריעגס־פיהרער און בײַ איהם אזוי שטארק נושא־חן געווען, אז ער האט זיך ארויסגערופען צו ערפילען אלץ, וואס ר׳ יוחנן וועט פון איהם בעטען. דאן האט ר׳ יוחנן געבעטען די פאלגענדע דריי זאכען: דער רוימישער האר זאל איהם ערלויבען, זיך צו בעזעצען מיט זיינע חברים און תלמידים אין דעם איינגענומענעם שטעדטיל יבנא, כדי צו גרינדען דארטין א ישיבה; ער זאל איבערלאזען די דינאסטיע פון די נשיאים און זאל איהם געבען א דאקטאר, אויסצוהיילען דעם קראנקען ר׳ צדוק. די בקשות זענען ערפילט געווארען, און אין דער זעלביגער צייט, ווען די העלדישע פאטריאטען אין ירושלים זענען פעלזען־פעסט געשטאנען אויף זייערע פאזיציעס אונטער דעם פייער פון די רוימישע מאשינעס, קעמפ־פענדיג ביז דעם לעצטען אטעם־צוג פאר יעדען שטיינדעל פון דער יהודה׳שער ערד, אין דער זעלביגער צייט האט זיך אין דעם דער־מאהנטען שטעדטיל, אין יבנה, אנגעהויבען צו בויען א מעכטיגע אומ־בעצווינגבארע פעסטונג ארום דעם יודישען גייסט, ארום דער גאנצ־קייט פון דער יודישער אומה. דארט איז אוועקגעלעגט געווארען דער גרונד־שטיין צו דעם בנין פון דער אייביגער יודישער אקאדעמיע, וואס

איז געווארען פאר דעם יודישען פאלק, ווי א לייכט-טורם אין זיין וואנדער-לעבען און האט די ערשטע געשאפען דעם טיפ פון א פאלק אהן א לאנד און אהן א שום ממשות'דיגער פעראייניגונגס-קראפט, וואס לעבט פערוואנעלט צווישען די ווייטסטע און פערשידענסטע אומות, און איז פון דעסטוועגען דאך גאנץ, איינוג און דורכגעדרונגען מיט איין גייסט, דעם גייסט פון גאט'ס ווארט.

פון די איבריגע צוויי פארטייען, זענען די צדוקים, וועלכע האבען זיך די גאנצע צייט געשטיצט אויף א ריין-וועלטליכען יסוד, ביסליכווייז אינגאנצען אונטערגעגאנגען אלס פאלקס-פארטיי. עס זענען פון זיי געבליבען נאר איינצעלנע אריסטאקראטען, וואס האבען זיך צוגעחנפה'ט צו די פארשטעהער פון דער רוימישער מאכט. די פראקוראטארען, און בעקומען א דאנק דעם אין זייערע הענד די בעדייטענדסטע פאסטענס אין דער יודישער זעלבסטפערוואלטונג. פאר דער גאנצער צייט פון די אדומי'שע הערשער און די שפעטערדיגע רוימישע פערוואלטער האבען די צדוקים אויסגעפילט דעם שטאט פון די העכערע בית-המקדש-בעאמטע, און נאך אין דעם לעצטען יאהר כמעט פאר'ן חורבן האט זייער א מיטגליעד חנן בן חנן, פערנומען דעם פאסטען פון א כהן גדול. געהענדיג די גאנצע צייט צוזאמען מיט דער מאכט, וועלכע האט זיי געשיצט, זענען די דאזיגע אריסטאקראטישע צדוקים אדער ביתוסים (אויף דעם נאמען פון דער כהן-גדול-דינאסטיע ביתוס) שטענדיג געשטאנען אין א פיינדליכער בעציהונג צו די רעוואלוציאנערע פאטריאטען, און ערשט דאן ווען די לעצטע זענען געווארען כמעט די פאקטישע בעלי בתים פון לאנד, האבען זיך אט די לאיאלע צדוקים פעראייניגט מיט די מעהר אקטיווע פרושים, און געוואלט צוזאמען איבערנעהמען די פיהרונג פון דער פאלקס-אנגעלעגענהייט, ד. ה. אייגענטליך — פון דעם אויפשטאנד. נאך דער אינערליכער איבערקעהרעניש, וואס איז פארגעקומען אין ירושלים פאר דער לעצטער בעלאגערונג, זענען אבער די מעהרסטע אריסטאקראטען אינגאנצען אומגעקומען און צוזאמען מיט דער מאכט, האט זיך געענדיגט אויך דאס לעצטע ביסעל פון דעם איינפלוס, וואס די דאזיגע וועלטליך-געבילדעטע מיוחסים האבען געהאט אויף דעם יודיש-געזעלשאפטליכען לעבען.

געענדיגט איהר אויפגאבע אלס נאציאנאלע פארטיי, אבער דאך נישט אונטערגעגאנגען און נישט פערשוואונדען געווארען אינגאנצען פון האריזאנט, איז די דריטע גרופע, די גרופע פון די איסיים. אט די

הייליגע הויל- און מדבר-מענשען זענען אין די גליקליכסטע צייטען פון דעם יודישען מלוכה-לעבען אויך וויט געוועזען פון דעם געזעלשאפטליכען טומעל, בעטראכטענדיג יעדע וועלטליכע און וואכעדיגע טעטיגקייט בכלל, ווי א פערברעכען געגען דער מלכות-השמים (הימעל-רייך). די שפעטערדיגע יאהרען פון אונגליק און שקלאפעריי האבען נאכמעהר פערשטארקט ביי די דאזיגע אסקעטען די אנטי-געזעלשאפטליכע און מיסטישע נייגונגען, און זיי האבען נישט אויפגעהערט צו שטראפען דער זינדיגער אומה און צו האפען אויף דעם „קץ", אויף דעם געטליכען משיח, וואס דארף אראבברענגען מיט זיך די ערווארטעטע הימעל-מלוכה און עפנען פאר אלע די טויערן פון דער געטליכער אייביגקייט.

אויף דעם באדען פון דער שטארקער מיסטישער אמונה זענען בסדר אויסגעוואקסען פערשיערענע „געטליכע מענשען". וואס האבען געדיענט אלס מוכיחים, בעלי מופת און אנזאגער פון דער גרויסער נאהנטער ליכטיגקייט, און מיט דער ערשיינונג פון די בעגייסטערטע הימעל-טרוימער, יוחנן המטבל (יאהאן דער טויפער) און ישוע פון נצרת, בעקומט אט דער אידעאל די געשטאלט פון א שטארקער גייסטיגער בעוועגונג, וואס רייסט זיך אריבער די גרענעצען פון יהודה און ווערט וואס וייטער אלץ מעכטיגער, אקטיווער און אויך — אוניווערזעלער.

גייסטיג פיעל פראדוקטיווער און זעהר רייך אין בעדייטענדע געשעהענישען איז געוועזען אין יענער תקופה דאס לעבען פון די יודישע קהלות אין די לענדער אויסער יהודה. ס'איז נישט געוועזען כמעט קיין איין ווינקעל אין די צוויי הערשענדע מלוכות פון דער דעמאלדיגער וועלט, די רוימישע און די פארטישע, וואו ס'זאל זיך נישט געפינען א ארגאניזירטע יודישע קהלה; די ברעגען פון גרויסען מיטעל-מעער, ווי פון די אנדערע הויפט-טייכען (נילוס חדקל, דונאי), זענען אלע געוועזען בעפעלקערט פון יודען, און די דאזיגע פונאנדערגעווארפענע קערנער פון דער יודישער אומה האבען אומעטום מיטגעפיהרט מיט זיך דעם זין פאר א העכערער גאטהייט און פאר העכערע בעגריפען פון רעליגיעזער זיטליכקייט. פאר'ן היסטאריקער ערשיינט די פעלקער-וואנדערונג פון יענער צייט און איהר ווירקונג אויף דער מענשליכער גייסטיגער ענטוויקלונג, ווי א מין פאראויסגעזעהענער, בעשטימטער פראצעס פון דער השגחה: די גריכישע קאלאניסטען האבען אויפגעוועקט ביי די נאציאנען, צווישען וועלכע זיי האבען געלעבט, דעם זין פאר קונסט

און וויסענשאפט; די רוימער האבען פערשפרייט אין דער וועלט זייערע מלוכה־אידעען און די ערשטע געוויזען דעם מוסטער פון א ארגאניזירטען שטאאטס־וועזען, פון א געזעצמעסיגער הארמאניע צווישען רעכט און מאכט, און האנד ביי האנד מיט די צוויי אומות האבען די פונאנדערגעווארפענע קינדער פון דעם יודישען פאלק געפלאנצט אין דער מענשהייט די בעגריפען פון געטליכער אייניגקייט, פון דאס געטליכע אין דער וועלט און דאס געטליכע אין מענשען.

ווי אין מצרים און אין דער שכני'שער פראווינץ קירענייקע, האט זיך געפונען א גרויסער יודישער ישוב אויך אין סיריען און בעזונדער אין דער הויפטשטאדט אנטיוכיא, וואו די יודען האבען אויסגעמאכט א אנגעזעהענעם טייל פון דער בעפעלקערונג. די סירישע מלכים נאך אנטיוכס עפיפאנעס האבען זיך בעצויגען גאנץ פריינדליך צו זייערע יודישע אונטערטאנען און זיי צוריקגעגעבען די אלע רעכטע און זכיות, וואס עפיפאנעס האט געהאט פון זיי אוועקגערויבט. איינער פון די דאזיגע מלכים האט זיי זאגאר צוריקגעגעבען די אוועקגערויבטע כלים פון ערשטען בית־המקדש, און די יודען האבען דאס געהאלטען אונטער א בעזונדער שמירה אין זייער שוהל. די בעציהונג צווישען ביידע בעפעלקערונגען איז אויך געוועזען א פריינדליכע, און די ארטיגע געצענדינער האבען זאגאר אנגעהויבען ארויסצעווייזען שטארקע נייגונגען צום יודישען גלויבען. ווי דער היסטאריקער פון יענער צייט (יאזעפוס פלאוויוס) דערצעהלט, האבען זיך א סך העלענען בעטייליגט אין דעם יודישען גאטעסדינסט, און זיי זענען געווארען „אין א געוויסער מאס א טייל פון דער יודישער קהלה”; און די דאזיגע פריינדליכקייט איז דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז אין דעם יאהר פון די שרעקליכע געגענזייטיגע פאגראמען און מלחמות (66), האבען זיך די העלענען פון אנטיוכיא איינגעשטעלט פאר דער יודישער בעפעלקערונג און נישט געלאזען, זי בעפאלען. שפעטער האבען זיך אבער אט די בעציהונגען שטארק געענדערט און א גרויסע שולד האט געהאט אין דעם — א יודישער צורר היהודים. דאס איז געוועזען אין דער צייט, ווען וועספאסיאן איז געגאנגען מיט זיינע לעגיאנען דורך סיריען קיין יהודה, כדי איינצושטילען דעם דארטיגען אויפשטאנד, און די שטימונג פון דער ארטיגער בעפעלקערונג בנוגע צו יודען איז געוועזען א אנגעצויגענע, א אויפגערודערטע; האט זיך אבגערופען א געוויסער אנטיוכס (דער זוהן פון דעם יודישען ארכאנט (נשיא)), וועלכער האט זיך געשמד'ט און זיך געוואלט צוחנפה'נען צו

די געצענדיענערישע מאַכטהאָבער, און ער האָט ערקלערט פאַר אַ גרויסער פערזאַמלונג פון בירגער אין אַ טעאַטער, אַז זיין פאָטער (דער אַרכאָנט) צוזאַמען מיט די איבריגע ראשי הקהלה האָבען בעשלאָסען אונטערצוצינדען די שטאָדט. אַזאַ ערקלערונג פון אַ יודען האָט געמוזט מאַכען אַ שטאַרקען איינדריק און דער שענדליכער מוסר האָט ערדרייכט זיין ציעל — דער המון האָט געחאַפּט די כלומרש׳ט־בעשולדיגטע יודען און גלייך אויפ׳ן אָרט זיי פערברענט. דערמיט האָט זיך אָבער דער פערברעכערישער משומד נישט בעפריעדיגט; ער האָט בעקומען אין זיין מאַכט אַ אָבטהיילונג סאָלדאַטען, און דאַן האָט ער ערשט אָנגעהויבען צו פייניגען זיינע געוועזענע גלויבענס־ברידער און זיי צו פערטהיילען די שרעקליכסטע יסורים. ער האָט זיי געשטערט אָבצוהיטען שבת, געצוואונגען, מקריב צו זיין געצענדיענערישע קרבנות, און ווען ס׳איז מיט אַ קורצע צייט שפעטער ווירקליך אָבגעברענט געוואָרען אַ געוויסער טהייל פון שטאָדט, האָט ער אָפען בעשולדיגט אין דעם די יודען. דער המון איז שוין גרייט געווען, זיך אַרויפצוואַרפען אויף די „שונאים" און זיי מאַסען־וויז צו פערטיליגען; דאָ האָט זיך אָבער אַריינגעמישט אין דעם ענין דער רוימישער לעגאַט קאָלעגאַ, און ער האָט נישט דערלאָזען צו קיין פאָגראָם. שפּעטער זענען ענטדעקט געוואָרען די אמת׳ע שולדיגע אין דער שרפה, און די בעפעלקערונג האָט זיך געקענט איבערצייגען, אַז די אַלע אָנפאַלען פון דעם יודישען משומד זענען נישט מעהר, ווי שענדליכע ליגענס. די יודענפיינדליכע שטימונג האָט זיך פון דעסטוועגען נאָך אַלץ נישט איינגעשטילט אינגאַנצען, און ווען טיטוס איז דורכגעפאָהרען דורך סיריען שוין נאָכ׳ן איינגעהמען יהודה, איז איהם די גריכישע בעפעלקערונג פון אַנטיוכיא אַרויס אַנטקעגען און געבעטען, ער זאָל אַרויסטרייבען פון שטאָדט „די שונאים פון רוים". אויף דער דאָזיגער השתדלות, וועלכע איז איהם שפעטער נאָכאַמאָל פאָרגעלעגט געוואָרען פון די אָנגעזעהענע שטאָדט־בעלי־בתים, האָט טיטוס געענטפערט, אַז ער קען די יודען נישט אַרויסטרייבען, ווייל זיי וועלן זיך פשוט נישט האָבען, וואוהין צו טאָן — זיי האָבען שוין קיין פאָטערלאַנד נישט. טיטוס האָט אויך נישט געוואָלט מסכים זיין, אַוועקצונעהמען ביי די יודען זייערע רעכטע און זכיות, כאָטש די גריכען האָבען איהם וועגען דעם שטאַרק געבעטען.

אַ בעדייטענדע יודישע קהלה האָט געהאַט אויך דמשק. דאָ האָבען זיך געפונען אַרום צעהן טויזענד יודען, און דער נאַבאַטעאישער

קעניג אַרעטאַס פילאָדעמאָס האָט געלאָזען אויסקלייבען איינעם פון זיי, אלס עטנאַרך (נשיא, ראש הקהלה). אין דעם אונרוהיגען זעקס־און־זעכציגסטען יאָהר, און בעזונדער נאָך דער מפלה פון די רוימישע לעגיאָנען אונטער דער קאָמאַנדא פון צעסטיוס גאַלוס, האָט זיך אָבער דאָ אויך פונאַנדערגעקאָכט אַ שטאַרקע שנאה צווישען ביידע שכני'שע בעפעלקערונגען און יודיש בלוט האָט זיך געגאָסען מיט'ן שטראָם.

אין דער וועלט־הויפּטשטאָדט רוים האָט די יודישע בעפעלקערונג ביסליכווייז צוריק איינגעוואַנדערט, נאָכדעם ווי זי איז געהאַט פערטריבען געוואָרן פון דאָרטין אין טיבעריוס'עס צייטען. אונטער דער הערשאַפט פון קייזער קלוידיוס האָבען זיך שוין געפונען אין רוים אַזוי פיעל יודען, אַז דער בעשלוס, זיי אַרויסצוטרייבען פון שטאָדט האָט נישט געקענט אויסגעפיהרט ווערן. קלוידיוס איז אָבער געבליבען ביי זיין שנאה צו די רוימישע יודען, און ווען ס'האָט זיך געמאַכט עפּעס אַ סכסוך אין דער יודישער קהלה איבער אַ געוויסען אַפּאָסטאָל פון קריסטענטום (כרעסטוס), האָט ער בעפוילען, אַרויסצוטרייבען אַ גרויסע צאָהל יודען פון רוים. די קהלה איז פונדעסטוועגען נישט אונטערגעגאַנגען; זי האָט געהאַט אַ סך שוהלען, אַ רעליגיעזען פיהרער (אַרכיסינאַגאָגאָס) און אויך אַ אייגענעם בית־עולם. די מצבות אויף דעם יודישען בית־עולם האָבען אַמטעהרסטען געהאַט גריכישע אויפשריפטען — די רוימישע יודען האָבען געשטאַמט פון אלעקסאַנדריע און קליין אַזיען — מיט'ן נאָמען פון פערשטאָרבענעם און דעם שלום־וואָרט „שלום" אָדער „ינוח בשלום על משכבו". נעבען דער גרויסער קהלה אין רוים האָבען זיך אויסגעבילדעט אויך קלענערע קהלות אין גאַנץ דרום־ און צפון־איטאַליען, און זיי אלע האָבען געצויגען זייער יניקה פון דער רוימישער מוטער־געמיינדע.

גרעסער נאָך ווי אין אייראָפּאַ, סיריען און אַפריקא איז געווען די צאָהל פון די יודישע איינוואוינער אין די פּאַרטישע לענדער, — דער איבערגעבליבענער טייל פון די אַמאָליגע פערטריבענע אין בבל און מעסאָפּאָטאַמיען. דאָ האָבען זיך די יודען געפיהלט, ווי אמת'ע תושבים און ס'זענען געווען זאָגאַר גאַנצע פּראָווינצען מיט אַ ריין יודישער בעפעלקערונג. כאַראַקטעריסטיש איז די פאָלגענדע ערצעהלונג וועגען צוויי יודישע העלדען: צוויי יונגע לייט פון נהרדעה מיט די נעמען חסינאי און חנילאי, האָבען געגרינדעט אַ רויב־מלוכה, וואָס האָט אַרויסגעוואָרפען

א אימה אויף דער גאנצער סביבה. לויט דער פראפעסיע וועבער, זענען אט די צוויי יונגע לייט אמאל בעשטראפט געווארען פון זייער בעל הבית; האבען זיי צוזאמענגענומען ארום זיך א מחנה וועבער־יונגען און אויף אזא אופן געגרינדעט די דערמאהנטע רויבער־מלוכה אדער רויב־רעפובליק. די צאהל פון די נהרדעה׳ישע רויב־העלדען איז געוואקסען פון טאג צו טאג, און ענדליך איז די זאך דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז דער קעניג אליין (ארטאבאן II) האט זיך געפיהלט שוואך געגען זיי, און איז געצוואונגען געוועזען, זיי צו אנערקענען פאר א בעזונדער מלוכה. די דאזיגע מערקווירדיגע יודישע „מלוכה" אין א מלוכה האט זיך געהאלטען גאנצע פופצעהן יאהר (25—40), און ערשט דאן איז זי אונטערגעגאנגען איבער א אריגינעלען סכסוך צווישען די צוויי הערשער־ברידער. חנילאי האט זיך פערליבט אין א געפאנגענער שענער געצענדיענערין און האט מיט איהר חתונה געהאט. דאס האט שטארק פערדראסען חסינאי מיט זיין מחנה, וועלכע האבען געזעהען אין דעם שריט א פערראט געגען דעם יודישען פאלק, און זיי זענען ארויסגעטרעטען געגען דער געצענדיענערין. די לעצטע האט דאן אנגעווענדעט פערשיעדענע מיטלען, צו בעזייטיגען חסינאי, און ענדליך האט זי איהם פערגיפטעט; אין דער זעלביגער צייט איז חנילאי אויך אומגעקומען ביי איינער פון זיינע ריזיקאלישע קריעגס־אונטערנעהמונגען. און איצט ערשט האבען זיך די בבל׳ער גענומען נוקם זיין אן זייערע יודישע שכנים פאר די רציחות פון דער „יודישער רויבער־רעפובליק". א סך יודען זענען דאן אנטלאפען פון בבל קיין סעלייציא, צו מערב־זייט פון טייך טיגרים; די פערביטערטע שנאה פון דער געצענדיענערישער בעפעלקערונג האט זיי אבער אויך דא פערפאלגט. סעלייציא האט געהאט א געמישטע בעפעלקערונג פון גריכען און סיריער (אויסער יודען), וועלכע האבען ביז דאן געלעבט אין אייביגער שנאה צווישען זיך, און איצט האבען זיי זיך פעראייניגט אין קאמפף געגען די יודען, פון וועלכע זיי האבען געטויט איבער פינף טויזענד נפשות (41); די איבערגעבליבענע האבען זיך געראטעוועט אין דער פארטישער הויפטשטאדט קטעסיפאן. דערמיט האבען זיך אבער די יודען־פערפאלגונגען איצט אנגעהויבען, און די גאנצע יודישע בעפעלקערונג איז געוועזען געצוואונגען, איבערצוואנדערן פון די קלענערע שטעדטלעך אין די גרויסע יודישע צענטערן — נהרדעא און נציבין.

די לענדער אויף יענער זייט טיגרים, פערסיען און מדי, האבען אויך געהאט גרויסע יודישע קהלות; פון דאנען האבען א סך יודען אויס־

געוואנדערט קיין ארמעניען ; דער וועג פון די יודישע אויסוואנדערער קיין
גריכענלאנד און אין דער געגענד פון שווארצען ים איז געווען פון קליין
אזיען . אזוי האָבען זיך אויסגעבילדעט בעדייטענדע יודישע קבוצים אין
אטען , קאָרינט , טעסאליען , פיליפי און נאָך אזעלכע שטעדט . פון
דעם רוימישען צענטר האָבען זיך , ווי ס'איז צו גלויבען , פערצווייגט
קלענערע יודישע קאָלאָניעס אין דרום=פראנקרייך און דרום=שפאניען ,
חאָטש ס'זענען נישט דערגאנגען צו אונז קיין זיכערע שפורען פון דעם
יודישען אויפהאלטען זיך אין די דאָזיגע ערטער .

אזוי האָט אויסגעזעהען די דיאספאָרא (צושטרייאונג , די פונאנ-
דערגעוואָרפענע טיילען פון דער יודישער אומה אין פערשידענע לענ-
דער) נאָך פאר דעם אונטערגאנג פון יהודה . דער ערשטער איינדריק ,
וואס דאָס יודישע וועזען און לעבען האָט געמאכט אויף די געצענדיענער ,
איז געווען א אָבשטויסענדער . די פעלקער פון דער העלעניש=רוימישער
וועלט זענען אין דעם משך פון א גאנצער רייהע יאָהרהונדערטער ערצוי-
גען געוואָרען אויף דעם קולט פון לעבען , — אויף דעם קולט , וואס
בעטראכט דאָס לעבען מיט זיינע פערגניגענס , ווי א זעלבסטשטענדיגע
ציעל , זעהט אין דער גאָטהייט נישט מעהר , ווי א פערגרעסערטע אָבי
שפיגלונג פון די מענשליכע ליידענשאפטען , און שטעלט זיך נישט פאר
קיין זאך אהן בילד און פאָרם , און דאָ האָבען זיי דערזעהען פאר זיך א
גרופע מענשען , וואס קוקט אויפן לעבען בכלל , ווי אויף עטוואס וואכע-
דיגעס , נידריגעס , און זוכט כסדר דעם העכערן זין פון לעבען ;
וואס טראָגט אין זיך די פאָרשטעלונג פון א איינציגער
און אלץ ארומנעהמענדער גאָטהייט אהן שום געשטאלט
און פערקערפערונג , און לעבט אינגאנצען נאָר מיט
דער פאָרשטעלונג , — מעהר אלטענדיג אויף דעם אינערליכען
מהות , ווי אויף דער אויסערליכער געשטאלט , אויף דעם עהרליכען גע-
פיהל , ווי אויף דער שענער פאָרם . די איינענטימליכע זיטען און מנהגים
פון דעם יודישען לעבען האָבען געמוזט ארויסרופען ביי די געצענדיענער
דעם איינדריק פון עטוואס רעטזעלהאפטעס , פרעמדעס , וואס זיי האָבען
בשום אופן זיך נישט געקענט ערקלערן , און דאָס האָט געבראכט צו א
טיעפער אימה פאר די „ווילדע” אזיאטען פון איין זייט , און צו אלערליי
חוזק=מאכערייען פון דער צווייטער זייט . דערביי איז דער געגענזאץ צווי-
שען יודענטום און היידענטום געווען אזוי שארף און בולט , אז ער האָט
זיך געוואָרפען אין די אויגען אויף יעדען טריט און שריט ; דאָס אלץ

וואס איז הייליג געווען פאר דעם געצענדיענער, האט דער יוד בע-
טראכט, ווי עטוואס אונווירדיגעס, שענדליכעס, און דאס ווייטער, וואס
האט פאר'ן געצענדיענער אבסאלוט קיין בעדייטונג נישט געהאט, איז
געווען פאר'ן יודען א יסוד פון זיין אמונה, פאר וועלכען ער איז גרייט
געווען, זיך מוסר נפש צו זיין. נישט עסען מיט קיין געצענדיענער
צוזאמען, זיך נישט פערבינדען מיט זיינס א קינד, זיך אבהיטען פון
חזיר-פלייש, דעם גאנצען שבת'דיגען טאג קיין פייער נישט אנצינדען, —
אט די אלע פונדאמענטאלע יודישע געבאטען האבען געקענט און געמוזט
אויסגעטייטשט ווערן פון די פרעמדע געצענדיענער, ווי אויסדריקען פון
מענשענפיינדליכקייט בכלל און שלעכטע כונות בפרט, און פון דעם זעל-
ביגען שטאנדפונקט איז אויסגעטייטשט געווארען אויך דער פאקט, וואס
די יודען זענען אזוי ערנסט געווען און האבען קיין שום אנטייל נישט
גענומען אין די געצענדיענערישע אונטערהאלטונגען און קאמפפס-שפיע-
לערייען, און האבען נישט ארויסגעוויזען קיין שום לעבעדיגען אינטערעס
פאר שענהייט און קונסט.

די אויבערפלעכליכע גייסטער האבען דעריבער געקוקט אויפ'ן
יודענטום, ווי אויף א בארבארישען אבערגלויבען, וואס האט אין זיין
יסוד א טיעפע שנאה צו דעם גאנצען מענשליכען מין; אין דער זעלבי-
גער צייט האט אבער דאס יודישע לעבען מיט זיין גייסטיגער שטאר-
קייט, גאטספארכטיגער בעשיידענהייט און אונגעוועהנליכער צניעות, —
א שטארקען רושם געמאכט אויף דעם מעהר עהרליכען און טיעפער-
זעהענדען טייל פון דער געצענדיענערישער געזעלשאפט. די יודען האבען
זיך שארף צוגעקוקט צו דעם ארומיגען לעבען און געזעהען פאר זיך:
דאס וויסטע געצענטום מיט זיינע מיטאלאגישע איינבילדונגען, די
משוגעת פון גאנצע פעלקער, אבצוגעבען א געטליכען כבוד דעם אדער
יענעם פערדארבענעם קייזער; די שרעקליכסטע אויסגעלאסענקייט,
שענדליכע האמאסעקסואליסטישע פערברעכענס, באקכאנטישע ווילדקיי-
טען און בכלל אלערליי טעמפקייטען און בעסטיאלישע גענג, — דאס
האט זיי אין א געוויסען זין שטאלץ געמאכט אויף זייער גייסטיגער
עשירות און געגעבען דעם מוט, אפען ארויסצוטרעטען פאר דער וועלט
מיט א שטארקער אגיטאציע פאר זייער אמת, פאר זייערע שענקייטען.
אויף דעם באדען האבען געמוזט אויסוואקסען פערשיעדענע גייסטיגע
רייבונגען, און דא האבען זיך די יודען ווידער בענוצט מיט אלע
דיאלעקטישע מיטלען, צו פערטיידיגען זייער שטאנדפונקט, און ממילא

אויך — אויפצעװײַזען די גאַנצע אינװעניגסטע צופוילטקײַט פון דער געצענדיענערישער אידעען־װעלט. כדי צו פערשטאַרקען דעם רושם פון זײַערע אַרגומענטען, פלעגען די יודישע אַפּאָלאָגעטיקער, װי מיר האָבען שוין געזעהען אין אײַנעם פון די פריהערדיגע קאַפּיטלען, זיך בענוצען מיט פּסעוידאָנימען פון פערשיעדענע גריכישע דיכטער און דענקער. אַזוי האָבען זײ געטאָן מיט דעם פּאָפּולערען לעגענדאַרישען זינגער אָ ר פ ע א ו ס און דעם בעריהמטען טראַגיקער ס אָ פ אָ ק ל ע ס, װעמען זײ האָבען אַרײַנגעגעבען אין מויל מעכטיגע לויב־לידער פאַר דער יודישער װעלט־אַנשויאונג. דער לעצטער פון די צװײ שרײַבט אויס:

„אײנציג אין אמת, אײנציג איז גאָט,
„װאָס דעם הימעל ט'געשאַפען און די רוימען פון
דר'ערד,
„דעם ים'ס שוימענדע חװאַליעס און דעם שטראָם'ס
געװאַלט.
„נאָר מיר שטערבליכע, אין האַרצען בענאַרישט,
„מאַכען צום טרײסט פון לײַדען און פּײַן
„בילדער פון געטער זיך, פון לעהם און פון שטײן,
„אויך פון גאָלד געשטאַלטען מיר זײ און פון העל־
פאַנטבײן.
„ז י י ברענגען מיר קרבנות און װײַהען די פערזאַמלונג,
„ד אָ ס האַלטען מיר, זעה, פאַר גאָטספערעהרונג".

װען ס'זענען בעקאַנט געװאָרען אין דער רוימישער װעלט די נבואות פון די סיבילישע אָראַקולען, האָבען דאָס די יודישע דיכטער אויך אויסגענוצט צו זײַער צװעק, און פּראָקלאַמירט מיט'ן מויל פון דער סיבילע די גרויסקײַט פון דעם יודישען גאָט. *) דער בעגײַסטערטער זינגער פון די דאָזיגע פּסעוידאָ־סיבילען איז געװען דער זעלביגער, װאָס האָט אָנגעזאָגט משיח'ס אָנקומען און זײַן פּראַכט, אין דער צײַט פון דער לעצטער עגיפּטישער קעניגין קלעאָפּאַטראַ.

אונטער דער מאַסקע פון דעם גריכישען דיכטער פ אָ ק י ל י ד ע ס האָט אַנאַנדער יודישער פערז־קינסטלער בעזונגען די הויכע מאָראַלישע אידעאַלען פון יודענטום. די אינװעניגסטע צופוילטקײַט, פון װעלכער

*) זעה אויבען ז. 466—469.

עס האבען געליטען די ביידע קולטור-פעלקער פון יענער צייט, די רוימער און גריכען, זייערע אוננאטירליכע געשלעכטליכע שענדליכקייטען און זייערע טעמפע אכזריות, האבען ארויסגערופען ביי דעם יודישען הייסען מאראליסט נישט בלויז פעראכטונג, נאר אויך מיטלייד, און ער האט זיי אונטערגעטראגען דעם באלזאם פון דער געטליכער זיטליכקייט, ווי זי איז אויסגעדריקט אין דער יודישער תורה. „דאס זענען די בעהאלטענע מיטלען פון דער גערעכטיגקייט. ווער עס וועט זיך האלטען ביי זיי, וועט ערגרייכען א גליקליך לעבען ביז צו דער שוועל פון דער עלטער" — האט ער זיי געזאגט.

די וויכטיגסטע קראנקהייט פון דעם גריכיש-רוימישען ארגאניזם, וואס האט געמוזט פיהרען צו דעם אונטערגאנג פון די ביידע פעלקער, איז געווען די אוננאטירליכע ליעבע, די האמאסעקסואליסטישע אונצוכט. אויף דעם האט זיך דער דיכטער אבגערופען מיט זיין מעכטיגען געשריי:

עראס איז קיין גאט נישט,
אונגליק ברענגט ער נאר!

און מיט דער זעלביגער קראפט האט ער געפלאנצט אין דער מענשהייט אויך א טיעפע פעראכטונג צו יעדער פארם פון בלוטפערגיעסען און פערניכטען א מענשליך לעבען. ער האט געלערנט:

„נאר צום שיצען זיך געגען שונא, זאלסטו דיך מיט'ן שווערד ארומגארטלען.

און בעסער איז, ווען דו בענוצט עס גארנישט, צי גערעכט צי נישט גערעכט.

„דען טויטסטו דעם פיינד — זענען דיינע הענד בעפלעקט". — — —

„טויטען זאל נישט די מוטער איהר קינד אין אייגענעם שויס,
און דאס נייגעבוירענע נישט ווארפען פאר הינט און גייער-פויגעל צום עסען. *) — — —

„זיי אויף חכמה נישט שטאלץ, אויך אויף שטארקייט נישט, אדער אויף רייכטום.

*) געגען דעם פערברעכערישען מנהג פון די גריכען און רוימער, צו טויטען די ליעבעס-פרוכט אין דער מוטערס לייב, און אומצוברענגען די שוואך אדער פעהלערהאפטיג געבוירענע קינדער.

אָט נאָר אַליין איז קלוג, פול מאַכט און רייכטום און גליק."

נאָך שאַרפער און ענטשיידענער, ווי אין די סיבּיליען און אין די דיכטונגען פון פסעוידאָ-פאָקילידעס, זענען די נעגאַטיווע זייטען פון היי־דענטום קריטיקירט געוואָרען אין דעם ווערק „שלמה'ס חכמה". דער אַנאָנימער אַלעקסאַנדריניש־יודישער מחבר פון דעם ספר, וואָס האָט געלעבט אין ערשטען יאָהרהונדערט, דעקט אויף פאַר דער וועלט אַלע שוואַרצע און פינסטערע זייטען פון דער געצענדיענערישער קולטור, און פון דעם טונקעלען שאָטען לאָזט ער אַרויסשיינען די ליכטיגקייט פון יודענטום. די יודישע קלוגהייט ווערט דאָ פערקערפערט אין דעם קלוּ־געם שלמה המלך און אין זיין נאָמען ווענדט זי זיך צו די מלכים פון דער ערד (די רוימישע מאַכטהאָבער).

„ליעבט די גערעכטיגקייט, איהר שופטים פון דער ערד — זאָגט צו זיי שלמה'ס חכמה — דערקענט גאָט אין דער גוטסקייט און זוכט איהם אין דעם עהרליכען געפיהל".

די ערפינדונג פון דעם געצענבילד איז, לויט דער מיינונג פון דעם מחבר, דער מקור פון אַלע אויסגעלאַסענקייטען און פיהרט צום אונטערגאַנג פון לעבען. דער מענש (דער קינסטלער) שניצט אויס אַ סטאַטוע פון האָלץ, שטיין אָדער מעטאַל, און דער המון, פערבלענדעט פון דער שענער אַרבייט, הויבט אָן בּיסליכווייז צו בוקען זיך און צו קניען פאַר דער אָבּבּילדונג, ווי פאַר אַ גאָטהייט. און ווייל די פעלקער האָבען נישט קיין שום בּעגריף פון דער הויכער אמת'ער געטליכקייט טוען זיי אָב אַלערליי מעשים תעתועים און פילען אָן די ערד מיט זנות, גניבה, גזילה, רציחה, פאַלשקייט, חוצפה און אַ טעמפּ־אכזריות'דיגע בעציהונג צו דעם מענשענם ליידען. די נייגונג פון המון, צו פערגע־טערן, רופט ווידער אַרויס די שטרעבונג פון געוויסע יחידים, פערגעטערט צו ווערן, און אַ קאַיזר קאַליגולאַ שעהמט זיך נישט צו בעפויהלען, מ'זאָל זיך בוקען פאַר זיין בילד און מקריב זיין צו איהם קרבנות.

געגען אָט דעם אַבּסורד איראָניזירט שלמה און זאָגט: „אויך איך, האָטש אַ קעניג, בין אַ שטערבליכער מענש". דער קעניג האָט דעם זעלביגען אַריינגאַנג אין לעבען און דעם זעלביגען אַרויסגאַנג פון ליי־בען, וואָס אַלע אַנדערע מענשען, און פערגעטערן איהם, הייסט זעלבע, וואָס פערגעטערן אַנאַנדער פערגענגליכען געגענשטאַנד.

דאָס יודענטום ווייס אָבער נישט פון די אַלע לעכערליכקייטען.

עס איז נישטא קיין אנדער געטליכע מאכט, אויסער דעם איין=און איינציגען בילדלאזען גאט, וועלכער האט בעשאפען די וועלט פון כאאס, פון תהו ובהו, און פיהרט זי מיט גערעכטיגקייט, מיט מאס און צאהל און געוויכט. פון איהם שטאמט די אמת'ע קלוגהייט, דאס איז דער אטעם פון זיין אלמעכטיגקייט, דער ריינער שפיגעל פון זיין מאיעסטעט, די אויסשטראמונג פון זיין לויטערער הערליכקייט, די אויסשטראהלונג פון דער אייביגער ליכטיגקייט, דאס בילד פון דער געטליכער גוטסקייט. און אויסגעוועהלט האט גאט דאס פאלק ישראל, וואס איז דאס אידעאל, די פערקערפערונג פון גערעכטיגקייט; די אלע צרות, וואס ישראל שטעהט אויס פון די פרעמדע אומות, זענען נאר נסיונות — דאס פרובט גאט זיינע קינדער און לייטערט זיי, ווי מ'לייטערט גאלד אין א שמעלץ=פאן; אין דער צוקונפט וועט דערפאר ישראל משפט'ען די פעלקער און איבער איהם וועט גאט ביז אין דער אונענדליכקייט רעגירען.

אזוי האבען די יודען פון דער העלענישער וועלט געקעמפפט געגען דער העלענישער וועלט=אנשויאונג; אט דער קאמפף איז אבער נישט אריבער אהן א איינפלוס אויך אויף דער יודישער אידעען=וועלט. די יודען האבען געוואלט בעקאנען די אינטעליגענטע קרייזען פון דער גריכישער בעפעלקערונג מיט דער גייסטיגער עשירות פון יודענטום; און דערביי זענען זיי אזוי דורכגענומען געווארען מיט דעם גריכישען געדאנקענגאנג, מיט דער גריכישער ארט דענקען, אז זיי האבען צו זייערע אייגענע אידעען אויך אנגעהויבען אנצעווענדען דעם מאסשטאב פון דער גריכישער קלוגהייט. זייער בעוואונדערונג פאר די שארף און שען=געפארמטע געדאנקען פון דער גריכישער וויסענשאפט האט זיך ביי זיי צוזאמענגעגאסען מיט דעם בעוואוסטזיין פון דער יודישער גייסטיגער גרויסקייט, און דאס רעזולטאט דערפון איז געוועזען זייער איינבילדונג, אז אט די אלע גריכישע געדאנקען זענען גארנישט קיין גריכישע, נאר איבערגענומענע פון יודענטום. זיי האבען זיך נישט געקענט צולאזען דעם געדאנק, אז דער אדער יענער אנגענומענער סיסטעם פון דער גריכישער פילאזאפיע זאל נישט זיין פערטרעטען אין דעם געטליכען קוואל פון דער אמת'ער קלוגהייט, אין דער תורה, און דאס האט זיי געצוואונגען איינצופיהרען אין דער אויסטייטשונג פון די ביבעל=פסוקים די אלעגארישע מעטאדע, די מעטאדע פון רמזים און סודות, וואס גיט צו דעם פשוט'ען טייטש פון ווארט א גאנץ אנדערען, העכערן זין. הינטער=

עדען אויסדריק פון דער תורה האָבען זײַ געזוכט אַ בעהאַלטענע הויכע כונה, און נישט בלויז די צווייטיגע אויסדריקען, נאָר אַפילו די פשוט'ע היסטאָרישע פאַקטען און די קלאָרע געזעצען זענען בײַ זײַ אויך פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַלעגאָריען, כדי צו קענען אַרויספרעסען פון דאָרטין וועלכען ס'איז פילאָזאָפישען פשט'ל.

פאַר דעם שטאַרקסטען אויסדריק פון דער אַלעגאָרישער מעטאָדע, ווי פון דער יודיש-העלענישער ליטעראַטור בכלל דאַרף מען רעכנען דעם גרויסען יודישען גײַסט פון יענער עפּאָכע, פילאָ פון אַלעקסאַנדריע (פילון האַלכסנדרוני). פילאָן האָט ברייט ענטוויקעלט דעם סיסטעם פון אַלעגאָרישע אויסטײַטשונגען און האָט אויף דעם וועג פעראייניגט די העלענישע מעטאַפיזיק מיט די רעליגיעזע טראַדיציעס פון יודענטום; דערבײַ האָט ער זיך אָבער שטייף געהאַלטען אויך בײַ דעם פשוט'ען זין פון געזעץ און זעהר שאַרף פערטיידיגט דעם פראַקטישען עלעמענט פון דער תורה. „ער ברענגט, למשל, דעם פסוק: ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (און עס זענען געענדיגט געוועזען די הימלען און די ערד און אַלע זייערע שאַפונגען) און ערקלערט: דער סימבאָלישער משה רופט אָן דעם פערשטאַנד הימעל און דעם געפיהל — ערד. אין דער וועלט פון פערשטאַנד געהט אַרײַן אַלעס קערפּערלאָזעס און אידעאַלעס, און דאַגעגען האָט אין זיך די וועלט פון געפיהל — אַלעס קערפּערליכעס, וואָס ווערט עמפּפונדען מיט די חושים. זעלבסטפערשטענדליך, רעדט זיך דאָ נישט וועגען פערשטאַנד אָדער געפיהל פון קאָנקרעטע אינדיווידען, נאָר וועגען די אידעען פון ערשטען אָדער צווייטען". גאָט האָט בעשאַפען — זאָגט ער אין אַנאַנדער אָרט — די ניכטבאַרע ממשות'דיגע וועלט לויט אידעאַלע גײַסטיגע מוסטערן, עהנליך דערצו, ווי אַן אַרכיטעקטאָר שטעלט אויף אַ שטאָדט לויט דעם פּלאַן, וואָס ער האָט צוזאַמענגעשטעלט בײַ זיך אין קאָפּ" (דובנאָוו). דאָס הייסט, אַז גאָט האָט בעשאַפען פריהער די גײַסטיגע וועלט פון די אידעען, וועלכע זענען געוואָרען ווירקענדע קרעפטען און די אויספיהרער'ס פון דעם געטליכען ווילען. דורך דער פערמיטלונג פון די דאָזיגע כחות פיהרט גאָט די וועלט, זײַ זענען זײַנע פאַקטישע פערטרעטער און שלוחים.

מיט דעם דאָזיגען סיסטעם פון אַלעגאָרישע אויסטײַטשונגען איז פילאָ דורכגעגאַנגען די גאַנצע תורה און יעדעס וואָרט פון איהר האָט פאַר איהם געהאַט אַ רמז אויף וועלכען ס'איז פילאָזאָפישען אמת; די

פיער טייכען פון גן עדן זענען א רמז אויף די פיער גוטע איינגענשאפטען: קלוגהייט, מעסיגקייט, העלדישקייט און עהרליכקייט. אדם און חוה שטעלען פאר מיט זיך די צוויי יסודות: גייסט און קערפערליכקייט, פון וועלכע די צווייטע מוז זיך אונטערגעבען דעם ערשטען, אט אזוי ווי דאס ווייב איז אונטערגעווארפען דעם מאן. וועט מען דאך וועלען מיינען, אז אויב דער עיקר אין די פסוקים פון דער תורה זענען נאר די אלעגארישע כונות און געדאנקען, איז דאך ממילא שוין נישט וויכטיג דער פשוט'ער פשט זייערער, לויט וועלכען די אלע געבאטען מוזען פראקטיש אבגעהיט ווערן? ענטפערט פילא: ניין. „אויב ס'ענדערן זיך די געזעצען ביי אנדערע פעלקער, בלייבען די געזעצען פון יודענטום אייביג פעסט, אונבעריהרט, ווי בעצייכענט מיט דעם שטעמפעל פון דער נאטור, פון דער צייט אן, ווען זיי זענען ענטפלעקט געווארען ביז דעם היינטיגען טאג. און ביז דער אייביגקייט וועלן זיי אזוי פעסט שטעהן, אזוי לאנג ווי די זון און די לבנה און די וועלט וועלן א קיום האבען". ארייננקומענדיג אין א טיעפער התפעלות פון דער געטליכער קלוגהייט, וואס די יודישע תורה האט אין זיך, שרייט פילא אויס: „צי זענען דען נישט ווערט געשעצט צו ווערן די געזעצען, וועלכע לערנען די רייכע, אוועקצוגעבען א טייל פון זייער פערמעגען די נויטבעדערפטיגע, און צו טרייסטען די ארימע? צי קען מען דען נישט בויגען דעם קאפ פאר א געזעץ, וואס מאכט, אז נאך זיבען יאהר זאלען אלע אלמנות, יתומים און נישט פערמעגליכע צוריקבעקומען זייער איינענטום?"

פילא'ס אלעגאריש=פילאזאפישע אויסטייטשונג פון געזעץ איז געווען ענג פערבונדען מיט זיין פארשטעלונג וועגען דער אידעאלער בעדייטונג פון דער יודישער אומה. חאטש הימעל און ערד געהערן צו גאט, האט ער דאך פון דעם גאנצען מענשענגעשלעכט אויסדערוועהלט דאס פאלק ישראל, די מענשען אין אמת'ען זין, וועלכע זענען בעשטימט פון דער השגחה אויסצופיהרען א גאנץ בעזונדער מיסיע, אלס לעהרער און מאראלישע ערציהער פון דער איבריגער מענשהייט. פערגליכען מיט די אנדערע פעלקער שטעהט די יודישע אומה גאנץ אבגעזונדערט און אליין, — איהרע געזעצען רייסען זי אינגאנצען אב פון דער ארומיגער וועלט. אויב די יודען זענען אזוי עלענד צווישען די איבריגע אומות, זענען זיי אבער דערפאר בעגנעדיגט מיט א בעזונדער בארימהערציגקייט פון גאט — פילא איז געווען דורכגעדרונגען מיט דעם טיעפען גלויבען אין דער ליכטיגער משיח=צוקונפט, וואס ערווארט דעם

יודישען פאָלק. שווער איז נאָר אָט דעם אַלעקסאַנדרינישען פילאָזאָף גע-
ווען זיך אַנ'עצה צו געבען מיט יענע שטעלען, וואו ס'האָט זיך בעמערקט
אַ אָפענע סתירה צווישען דעם גייסט פון יודישען געזעץ און די גרונד-
כללים פון דער גריכישער פילאָזאָפיע. דער יודישער פילאָזאָף מיט דער
שטאַרקער ליעבע צו די בעסערע זייטען פון דער העלענישער געדאַנקען-
וועלט, האָט דאָ געמוזט זוכען אַלערליי מיטלען, אום שלום צו מאַכען
צווישען די ביידע כללים, און נישט שטענדיג איז דאָס איהם אינגאַנצען
געלונגען.

פילאָ'ס סיסטעם האָט בכלל געהאַט אַ רעליגיעזען כאַראַק-
טער. גאָט אַליין איז פאַר איהם דאָס גוטע, פאָלקאָמענע, ווירקליכע;
די מאַטעריע, פון וועלכער די וועלט בעשטעהט, איז פערגענגליך,
נישט ווירקליך און שלעכט. גאָט, דער אונענדליכער און נישט בעשאַפע-
נער, לאָזט זיך מיט קיין זאַך פון דער בעשאַפענער וועלט נישט פערגליי-
כען. מ'קען דעריבער נישט צושרייבען גאָט קיין שום אייגענשאַפט, אַזוי
ווי מ'קען זי איהם אויך נישט נישט צושרייבען. מ'מוז נאָר זאָגען, אַז
גאָט איז אייגענשאַפטסלאָז. דאָס זעלבע איז אויך מיט גאָט'ס נאָמען,
ער האָט קיין נאָמען נישט — ער איז דאָס זייענדע אָדער דאָס זיין
אין אַלגעמיין. צו דער אייגענשאַפטסלאָזיגקייט האָט פילאָ נאָך צוגעשריע-
בען גאָט די העכסטע ווירקזאַמקייט, די אונענדליכע טעטיגקייט. צו-
ליעב זיין אונענדליכער ווירקזאַמקייט און זיין אַלמעכטיגקייט מוז גאָט בע-
טראַכט ווערן אַלס בעשעפער; צוליעב זיין ערהויבענער פאָלקאָמענהייט
קען אָבער נישט צוגעלאָזען ווערן, אַז ער זאָל האָבען אַמאָל געקומען אין
בעריהרונג מיט דער שלעכטער מאַטעריע. דאָס פילאָנישע סיסטעם איז
דעריבער געצווּנגען אָנצונעהמען די עקסיסטענץ פון אַ מיטעל-וועזען צווישען
גאָט און דער וועלט. אַזעלכע מיטעל-וועזענס זענען די געטליכע עמאַ-
נאַציעס, וועלכע „שטעלן פאַר מיט זיך אַ אויסמיש פון די דערמאָנטע
אורערשטע „גייסטיגע אידעען", יודישע „מלאכים" און גריכישע רוחות
און שדים" (דובנאָוו). דער אינערליכער בעגריף פון די דאָזיגע גייסטיגע
קרעפטען אַלס פערמיטלער צווישען גאָט און דער וועלט איז, לויט פי-
לאָנ'ס סיסטעם, דער לאָגאָס אָדער דער ווירקענדער געטליכער
פערשטאַנד, די געטליכע קלוגהייט, דער גייסט פון גאָט, דער כח
פון אַלע כחות. משה, דער גרעסטער פון אַלע נביאים, האָט זוכה גע-
ווען צו פערנעהמען די ענטפלעקונג פון דעם געטליכען ווילען, און די
דאָזיגע ענטפלעקונג איז דורך איהם פעראייביגט געוואָרען אין דער

תורה, וואס טראגט דעריבער אויף זיך דעם שטעמפעל פון דער גאטהייט

פילאנ׳ס קינסטלעריש־אויסגעארבייטע ווערק, געשריבען אין א רייכער גריכישער שפראך, האבען פון איין זייט א שטארקען שטויס געטאן פאראויס דער געצענדינערישער וועלט אויף דעם וועג צום ריינעם מאנאטעאיזם, און פון דער צווייטער זייט האבען זיי געהאט א שטארקע ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פון דעם קריסטליכען אידעען־גאנג. אין דער יודישער ליטעראטור, דאגעגען, האט זיך דער איינפלוס פון פילא׳ס רעליגיעזער פילאזאפיע אנגעהויבען ארויסצעווייזען ערשט אין א סך יאהרען ארום, ווען די אלעגאריע און דער מיסטיציזם, אין דער געשטאלט פון קבלה, האבען ווידער אויפגעלעבט און פערנומען א בעדייטענדען פלאץ אין דער יודישער שאפונגס־וועלט

כדי צו פערטיידיגען דאס יודענטום פון דער שענדליכער יודען־פיינדליכער אגיטאציע, וואס האט זיך פאר זיין צייט שטארק פונאנדער־געקאכט אין אלעקסאנדריע, האט פילא ארויסגעגעבען צוויי בעדייטענדע ווערק: „געגען פלאקוז׳ן" און די „דעפוטאציע צום קייזער קאליגולא" (נאך דעם שרעקליכען פאגראם איבער די אלעקסאנדרינישע יודען אין אכט און דרייסיגסטען יאהר). אין די ווערק פאלעמיזירט דער טיעפזיניגער פילאזאף מיט די יודישע שונאים און רעדט מיט א אונגעוועהנליכען פייער וועגען די גרויסע מאמענטען פון דער יודישער פערגאנגענהייט, וועגען די יודישע גרויסע גייסטער און בכלל וועגען דער גרויסער ראליע, וואס יודען שפיעלען אין דער געשיכטע פון דער מענשליכער קולטור.

צו דער דאזיגער גרויסער שריפטליכער אגיטאציע פאר׳ן יודענטום איז צוגעקומען אויך די מונדליכע פראפאגאנדא צווישען די נידריגע קלאסען פון דער העלענישער בעפעלקערונג. דער יודישער סוחר, וואס האט געהאלטען אין איין וואנדערן פון שטאדט צו שטאדט און פון לאנד צו לאנד, האט אומעטום מיטגעפיהרט מיט זיך זיין גייסטיגען „איך", און זענענדיג געצוואונגען כסדר, זיך צו פערטיידיגען, האט ער שוין ממילא געמוזט אויך שארף קריטיקירען די יסודות פון דער געצענדינערישער וועלט־אנשויאונג און זיי אונטערגראבען. דערביי איז דער באדען פאר אזא פראפאגאנדא אויך געווען זעהר א גינסטיגער; די פעלקער פון דער אלטער וועלט האבען זיך איבערהויפט שטארק גענויטיגט אין ליידענשאפטליך־רעליגיעזען בעגייסטערונגען, און דער טיעפער גייסטיגער איב־

האלט פון דעם יודישען גלויבען האט שטארקער גערעדט צו זייער רעליגיעזען געפיהל, ווי די קינדערשע מעשות פון דער געצענדיענערישער מיטאלאגיע און די קאלטע זיטליכקייט פון סטאאיציזם. א בעזונדער נייגונג צום יודענטום האבען ארויסגעוויזען די העלענישע פרויען; אויף די טעכטער פון זינד און געשלעכטליכע אויסגעלאסענקייטען האט געמוזט א שטארקען איינדריק מאכען די יודישע צניעות, די ריינקייט פון דעם יודישען פאמיליען-לעבען, און דערצו האט זייער איבערגאנג צום יודענטום נישט געפאדערט פון זיי קיינע אנשטרענגונגען.

די פאלגען פון דעם אלעמען האבען זיך באלד ארויסגעוויזען — עס זענען אויסגעוואקסען מאסען גרים. פילא דערצעהלט, אז די גריבען אין זיין פאטערלאנד, וועלכע זענען איבערגעגאנגען צום יודענטום, האבען אויך זייערע אלע פריהערדיגע מנהגים געענדערט און זענען געווארען פיעל זיטליכער, מעסיגער און מענשענפריינדליכער. די ערשיינונג פון אננעהמען דאס יודענטום אדער בעדייטענדע יודישע מנהגים, האט זיך פערשפרייט אויף דער גאנצער דיאספארא — סיריען, קליין אזיען, מצרים, איטאליע, גריכענלאנד — און יוסף פלאוויוס דערצעהלט: „ס'איז נישטא קיין איין שטאדט צווישען די העלענען אדער בארבארען, וואו ס'זאל נישט האבען אריינגעדרונגען דער מנהג צו היטען שבת, תעניתים אדער ליכט-צינדען, און וואו ס'זאלען נישט אבגעהיט ווערן א סך פון אונזערע דינים וועגען עסען... א סך פון די העלענען האבען אנגענומען אונזערע געזעצען; אנדערע זענען זיי געבליבען טריי, די איבריגע האבען נישט אויסגעהאלטען זייער שטרענגקייט און זענען אבגעפאלען". פיעל זענען געבליבען ביי זייער היימישען לעבען, נאר פערעהרט האבען זיי דעם איין-איינציגען גאט פון ישראל און האבען געשיקט מתנות אין בית-המקדש; די פלעגט מען רופען „ג א ט-פ ע ר ע ה ר ע ר" אדער „ה א ל ב ע ג ר י ם". אין א נ ט י ו כ י א פלעגען מאסען געצענדיענער קומען צום יודישען גאטעסדיענסט; אין ד מ ש ק האבען א סך פרויען געהיט דעם יודישען קולט, און אין ר ו י ם האט די דאזיגע נייגונג בעזונדער שטארק געהערשט אין די אריסטאקראטישע ספערען. עס האבען זיך ארומגעטראגען אזעלכע קלאנגען אפילו וועגען נערא'ס פרוי, די קייזערין פאפעא סאבינא, און נערא'ס לעהרער, דער בעריהמטער ס ע נ ע ק א, בעדויערט שטארק דעם פאקט, וואס „די לעבענס-מנהגים פון דעם דאזיגען שעדליכען פאלק ווערן ביסליכווייז אנגענומען אין אלע לענדער, און די בעזיגטע געבען זייערע געזעצען די זיגער". א

עהנליכע בעדויערונג געפינט זיך אויך ביי יובענאל׳ן. ער קלאגט זיך אויף דער „אבערגלויבישער נייגונג" פון א געוויסען טייל פון דער רוימישער געזעלשאפט צום יודענטום. „זיי פערעהרען — זאגט ער — נאר די הימעל=גאטהייט, היטען אב די יודישע געזעצען, ארבייטען נישט אום שבת, עסען נישט קיין חזיר=פלייש; אנדערע פון זיי לאזען זיך אפילו מל׳ן. אנשטאט די רוימישע געזעצען, שטודירען זיי מיט פרומקייט די יודישע דינים און היטען זיי שטרענג אב".

נאך א גרעסערן נצחון האט די יודישע פראפאגאנדא אבגעהאלטען אין דעם הויף פון אדיאבענע, א קליינע האלב=גריכישע מלוכה, אויף די ברעגען פון טייך טיגריס, וואס האט זיך געפונען אונטער דער אויבער=מאכט פון פארטיען. צווישען די קינדער פון דעם קעניגליכען פאר האט זיך געפונען איין זוהן, מיט׳ן נאמען איזאט, וועלכען די עלטערן האבען אוועקגעשיקט צו ערציהען אין דעם קעניגליכען הויף פון מעזענע. דא האט זיך דער יונגער פרינץ בעקאנט מיט דעם יודישען סוחר=מיסיאנער חנניה, (וועלכער האט שוין פון פריהער געהאט צוגעצויגען צום יודענטום דער טאכטער פון דעם מעזענעאישען פירשט) און די רעליגיעזע אגיטאציע פון דעם יודען האט אזוי שטארק געווירקט אויף איהם, אז ער איז גלייך געווארען א יוד, חאטש געמל׳ט האט ער זיך נישט, ווייל חנניה האט איהם ערקלערט, אז מ׳קען זיין א פרומער יוד נישט געמל׳טערהייד אויך. אונטער דער צייט האט איזאט׳ס מוטער, די אדיאבענישע קעניגין העלענע (הילנא המלכה) זיך אויך מגייר געווען, אונטער דער ווירקונג פון אנאנדער יודישען מיסיאנער. פון דעם צווייטען האט איזאט זיך דערוואוסט, אז אום צו ווערן א אמת׳ער יוד מוז מען זיך פריהער מל׳ן, האט ער בעהאלטענערהייד געלאזען אויספיהרען איבער זיך די דאזיגע אפעראציע. ווען דער קעניג פון אדיאבענא, מאנאבאז (מונבז המלך) איז געשטארבען, האט ער איבערגעלאזען דעם כסא המלוכה איזאט׳ן, חאטש ס׳זענען געווען עלטערע ברידער. אין א קורצער צייט ארום האט זיך מגייר געווען אויך איזאט׳ס ברודער, דער רעגענט מונבז II, און באלד האט זיך ענטוויקעלט זעהר א הארציגע בעציהונג צווישען דעם אדיאבענישען קעניגליכען הויז און דער יודישער הויפטשטאדט. די ערשטע איז געקומען קיין ירושלים די קעניגין=מוטער העלענע (43); איהר האבען בעגלייט איזאט׳ס פינף זיהן, וועלכע האבען זיך דא געזאלט אויסבילדען אין יודישע למודים און אין דער העבראאישער שפראך. דערווייל האט זיך געמאכט אין יהודה א שטארקער הונגער, פון וועלכען די בע=

פעלקערונג האָט שטאַרק געליטען, איז די קעניגין העלענע געקומען צו הילף דעם פאָלק. זי האָט געלאָזען ברענגען גאַנצע שיפסלאָדונגען מיט תבואה פון אַלעקסאַנדריע און פייגען פון ציפערן, און האָט דאָס פונאַנדערגעטיילט צווישען די בעדערפטיגע (48). דאָס אַדיאַבענישע קעניגס-הויז האָט אויסער דעם פיעל געטאָן אויך פאַר דער פערשענערונג פון בית המקדש. די קעניגין האָט געלאָזען איינפאַסען אַ גאָלדענע, מושעל-ענליכע שויב אין דער טהיר פון קדשי קדשים, וואָס האָט אָבגעשלאָגען אין פערשיעדענע קאָלירען דעם ערשטען שטראַהל פון דער מאָרגענזון און אָנגעזאָגט די כהנים, אַז דער טאָג קומט אָן. אין איינער פון די בית-המקדש-עזרות האָט זי געלאָזען אויפהענגען אַ גאָלדענעם טאָוועל, אויף וועלכען ס'איז געווען אויסגעקריצט דאָס קאַפיטעל פון דער תורה, וואו ס'רעדט זיך וועגען אַ סוטה (אַ אשת איש, וואָס איז פערדעכטיג אין דעם, אַז זי איז דעם מאַן אונטריי געוואָרען).

די דאָזיגע פרומע און וואוילטעטיגע קעניגין האָט נאָך איבערגעלעבט איהר זוהן איזאַט (געשט. 55), וועלכער זאָל האָבען איבערגעלאָזען נאָך זיך ביז פיער און צוואַנציג זיהן און אויך אַזוי פיעל טעכטער. זיין נאָכפאָלגער אויף דעם אַדיאַבענישען טראָן איז געווען דער עלטערער ברודער מונבז II, וועלכער האָט אויך אַרויסגעוויזען אַ טיעפע ליעבע צום יודענטום. ווען די אַלטע קעניגין איז געשטאָרבען האָט ער געלאָזען איבערפיהרען איהר קערפער צוזאַמען מיט'ן קערפער פון דעם פערשטאָרבענעם איזאַט'ן אין דער גרויסאַרטיגער פאַמיליען-מערה, וועלכער זי האָט, זייענדיג אין ירושלים, געהאַט געלאָזען אויפבויען, דריי סטאַדיען ווייט צו צפון זייט פון שטאָדט. דאָס איז געווען אַ פרעכטיגעס מויזאָלעאום מיט דריי קינסטלערישע פיראַמידען אָדער זיילען פון ווייסען דורכזיכטיגען מאַרמאָר, וואָס געוויסע שפורען פון זיין שענקייט זענען נאָך פערבליעבען ביז היינטיגען טאָג אין די חורבות פון די אַזוי גערופענע „קברות המלכים". די זעלביגע קעניגין האָט זיך געהאַט געלאָזען אויפשטעלען אויך אַ פאַלאַץ אין דער אונטערשטאָדט, און איהר איינִיקעל, די פרינצעסין גראַפטע, האָט אויפגעשטעלט אַ צווייטען פאַלאַץ אין דעם עופל-קוואַרטאַל. דער קעניג מונבז II, וועלכער האָט אויך געהאַט אַ פאַלאַץ אין ירושלים, האָט געלאָזען אויסגיעסען פון גאָלד די כלים פון בית-המקדש, וואָס זענען בענוצט געוואָרען צו דער יום כפור'דיגער עבודה. די צוגעבונדענקייט פון די אַדיאַבענישע פירשטען צו דער יהודה'אישער הויפטשטאָדט האָט זיך געצויגען ביז איהר

אונטערגאנג. עטליכע פון זיי האבען העלדיש געהאלפען פערטהיידיגען די שטאדט געגען די רוימער, און נאכ'ן חורבן זענען זיי אויך ארייננעפאלען אין די רייהען פון טיטוס'עס געפאנגענע.

די דאזיגע נייגונג צום יודענטום פון דער רעליגיעז-געשטימטער געצענדיענערישער וועלט, איז אמשטארקסטען אויסגענוצט געווארען פון דער קליינער גרופע קריסטען. אט די בעגייסטערטע מאמינים אין דער משיח-הייליגקייט פון דעם געקרייציגטען גליל'ער האבען געפיהרט א שטארקע אגיטאציע פאר זייער גלויבען צווישען די יודען פון דער גאנצער דיאספארא, וועלכע פלעגען זיך צונויפקומען אויף די גרעסערע יום-טובים קיין ירושלים, און מיט דער צייט האט זיך זיי איינגעגעבען, צוצוציהען אויף זייער זייט א בעדייטענדע צאהל אי פון די אולטרא-יודישע איסיים, אי פון די וועלטליכע, גריכיש-רעדענדע און האלב-אסימילירטע יודען. די ערשטע, וועלכע האבען ביז אהער סתם געחלומ'ט וועגען א וואונדערליכער הימעל-מלוכה, האבען אין דעם נוצרי געזעהען די פערווירקליכונג פון זייער אידעאל און זיי זענען צוגעשטאנען צו דער ערשטער קליינער סעקטע פון ישו'ס תלמידים.

א פיעל גרעסערן איינפלוס אויף דער ענטוויקלונג פון קריסטוס-גלויבען האבען אבער געהאט די צוגעקומענע „העלעניסטען” ד. ה. די „גלויביגע” יודען פון די גריכיש-רוימישע לענדער. די דאזיגע יודען, וועלכע האבען איבערגענומען דעם גלאנץ און די שארפקייט פון דער גריכישער דיאלעקטיק, האבען געגעבען דער נייער רעליגיעזער בעוועגונג די געווינשטע שפראך, — זיי זענען געווארען איהרע פרעדיגער, איהרע פראפאגאנדא-פיהרער. אין דער ערשטער צייט האבען די היימי-שע יהודה'עאישע מיטגליעדער זיך אפילו געפיהלט נישט זעהר בעקוועם מיט זייערע נייע פרעמדע חברים, און זיך בעצויגען צו זיי מיט א געווי-סער צוריקהאלטונג; די לעצטע האבען אבער שטענדיג אויסגעפיהרט, וואס זיי האבען געוואלט. זיי האבען, למשל, געפועל'ט פריהער, אז אין דער פערוואלטונג פון די געמיינזאמע מאלצייטען זאלען אויסגעוועהלט ווערן אויך זייערע זיעבען מיטגליעדער, און אין דעם משך פון א גאנץ קורצער צייט האבען זיי שוין געהאט די אויבערהאנד אין אלע ענינים פון דעם ארדען. די העלעניזירטע יודען האבען ארייננעבראכט מיט זיך אין דער גרופע פון די משיח-גלויביגע אויך א נייע בעציהונג צו דער פראקטישער זייט פון יודענטום. געוועהנט פון דער היים, נישט צו לעגען אזא גרויסע געוויכט אויף די קלענערע מצוות פון דער תורה,

האָבען זיי זיך איצט אויך מעהר אָבגעגעבען מיט די עטישע בעגריפען פון יודענטום, ווי מיט זיינע פּראַקטישע געבאָטען, און דאָס האָט אַרויסגערופען געגען זיי שטאַרקע רדיפות פון דער אָפּיציעלער יודישער מאַכט, וועלכע האָט זיך צו יענער צייט, אונטער דער הערשאַפט פון אַגריפּוס I, איגגאַנצען געפונען ביי די פּרושים אין די הענד. דער טעטיגער מיטגליעד פון דער „העלעניסטישער" גרופּע סטעפאַנוס איז פערמשפּט געוואָרען צו סקילה (פערשטיינען) דערפאַר, וואָס ער האָט נביאות געזאָגט אין ישו'ס נאָמען, אַז דער בית המקדש וועט חרוב ווערן און די געזעצען פון דער תורה וועלן זיך ענדערן. פערמשפּט געוואָרען צום טויט איז אויך דער אַפּאָסטאָל יעקב בן זעבעדאַי, און שמעון פּעטרוס האָט געמוזט אַנטלויפען פון יהודה.

אָט די אַלע רדיפות זענען אָבער דאָך נישט אימשטאַנד געווען אָבצושטעלען דעם מעכטיגען שטראָם פון די אינווענינסטע כחות, וואָס זענען געווען טיעף בעהאַלטען אינ'ם עצם וועזען פון דער הימעל-טרוימעריי און האָבען זיך געריסען אינ'ם ברייטען, פרייען רוים. דער שטאַרקער אינדיווידואַליזם, וואָס איז געלעגען אינ'ם יסוד פון דער איסיי'ש-נוצרישער לעהרע, האָט בכח (פּאָטענציעל) געשאַפען, אייגענטליך, פאַר דער לעהרע אַ אַלמענשליכען, אוניווערזעלען באָדען באַלד אין אָנהויב פון איהר ענטשטעהן, און אויב די ערשטע, וואָס האָבען זי פּראָקלאַמירט, זענען נישט אימשטאַנד געווען, זי צוצופיהרען ווייטער, ווי ביז די גרענעצען פון אַ קליינער יודישער סעקטע, האָט זי איצט, אונטער דער ווירקונג פון די מעהר וועלטליכע העלעניסטען, אָנגעהויבען צו בעקומען איהר אמת'ע, אַלגעמיינע פיזיאָנאָמיע. די פונאַנדערגעוואָרפענע אָנהענגער פון דעם קריסטען-אָרדען אויסער די גרענעצען פון יהודה האָבען געפיהרט אַ פאַנאַטישע אַגיטאַציע פאַר דעם משיח-גלויבען, און באַלד האָט זיך אין זייערע רייהען בעוויזען איינער מיט אַ מעכטיגען גייסט און ווייטען בליק, וואָס האָט זיך אוועקגעשטעלט בראש פון דער גאַנצער בעוועגונג און האָט איהר אָנגעוויזען אויף דעם ברייטען און פרייען וועג, אין וועלכען זי דאַרף געהן, — דעם וועג צו אַ אייגענער רעליגיאָנס-פאָרם.

דער דאָזיגער גרויסער גייסט איז געווען אַ העלעניזירטער יוד מיט'ן נאָמען שאול פון טאַרסאַ (התרסי), וועלכער איז שפּעטער בעריהמט געוואָרען אַלס אַפּאָסטאָל פּאַאולוס (פּאַוועל).

געבוירען און ערצויגען אין צענטר פון דער גריכישער קולטור, אין קליין אזיען, איז שאול, לויט דער מסורה פון עוואנגעליום, יונגער-הייד געקומען קיין ירושלים, וואו ער איז געווארען איינער פון רבן גמליאל׳ס תלמידים און בכלל א שטארקער אנהענגער פון די פרושים. ווען עס האבען זיך אנגעהויבען ווייזען אין ירושלים די ערשטע העלעניסטישע קריסטען, וואס האבען זיך ערלויבט מקיל צו זיין אין די פראקטישע מצוות פון דער תורה, האט אט דער פייערדיג-גלויביגער און ענערגישער יוד גענומען זיי פערפאלגען מיט א בעזונדער פאנאטיזם. ער איז געוועזען איינער פון די הויפטבעשולדיגער אין דעם משפט פון דעם נוצרי סטעפאנוס; ער פלעגט פערזענליך אויסשפיאנירען די בעהאלטענע סעקטאנטען אין און ארום ירושלים און זיי איבערגעבען דער מאכט, און ווען ער האט געהערט, אז דער צענטר פון דער קריסטליכער סעקטע האט זיך איבערגעטראגען אין דמשק, האט ער זיך געלאזען געהן אהין, מיט בריעף פון כהן-גדול צו די דארטיגע ראשי הקהלה, כדי זיי אויך דארטין צו פערפאלגען.

דא איז אבער פארגעקומען מיט איהם עטוואס אונערווארטעטעס. אין דמשק האבען זיך געפונען מאסען געצענדיענער, בעזונדערס פרויען, וואס זענען איבערגאנגען צום יודענטום; די אדיאבענישע קעניגין איז מיט דעם גאנצען פאראד דורכגעפאהרען דמשק, פאהרענדיג קיין ירושלים (43) און די בעפעלקערונג האט איהר פייערליך בעגריסט. אט די פאקטען האבען געמאכט א טיפען איינדריק אויף דעם בעגייסטערטען גלויבער און ארויסגערופען ביי איהם דעם געדאנק: אפשר איז שוין טאקי געקומען די צייט, אויף וועלכער די נביאים האבען פארגעזאגט, אז אלע פעלקער וועלן אנערקענען דעם גאט פון ישראל און זיך בוקען פאר איהם? טראכטענדיג וועגען דעם האט שוין געמוזט ארויסשווימען ביי איהם אויך א צווייטע געדאנקען-רייהע: עס וואלט מעגליך זיין, אז אלע געצענדיענער זאלען אנערקענען דעם יודישען גאט און דעם הויכען גייסט פון דער תורה; וואס וועט אבער זיין מיט די געזעצען פון דער תורה? איז דען מעגליך, אז אלע געצענדיענער זאלען מרוצה ווערן זיך צו מל׳ן און אבצוהיטען די מאסען דינים און סיגים און חומרות? און אפשר זאלען טאקי צוליב דעם אט די אלע דינים אינגאנצען בטל ווערן! — אויף דעם לעצטען געדאנק, פון וועלכען ס׳האט זיך געלאזען אויסוועבען א גראנדיעזער ארבייטס-פלאן, האט זיך דער געוועזענער תלמיד פון דער גריכישער קולטור געמוזט לענגער אבשטעלען, און פון

דאנען איז שוין נאר איין טריט געווען צו דעם נישט לאנג געקרייציגטען „משיח", וואס האט אויך גערעדט בלויז וועגען די הויכע אידעאלען פון יודענטום, אבער נישט וועגען די דינים און געבאטען. דאס איבעריגע האט שוין זיין צוגליהטע פאנטאזיע פערענדיגט — דער משיח אליין האט זיך צו איהם בעוויזען. איהם האט א גרויסע ליכטיגקייט בעגעגענט, פון וועלכער ער איז געפאלען צו דר'ערד, און פון דער ליכטיגקייט האט ער א קול געהערט רופען: „שאול, שאול, פארוואס פערפאלגסטו מיך?" פון דער ערשיינונג איז ער בלינד געווארען און האט קוים בעוויזען, אריינצוקומען קיין דמשק. דא האט איהם א קריסט געראטען, ער זאל זיך אבטויפען, און פון דעמאלט אן זענען איהם אראבגעפאלען די שופען פון די אויגען. אזוי ווערט די התגלות געשילדערט אין די שפעטערדיגע קריסטליכע קוועלן. ער אליין האט וועגען דער ערשיינונג געזאגט: „איז עס לייבליך (קערפערליך) געווען? איך ווייס עס נישט. איז עס נישט לייבליך געווען? איך ווייס עס נישט. גאט ווייס עס; איך בין פערטראגען געווארען ביז אין דריטען הימעל — — —".

און איצט הויבט זיך ערשט אן די פייערדיגע טעטיגקייט פון דעם דאזיגען מערקווירדיגען גייסט. שאול פון טארסא הויבט אן גלויבען, אז ער איז גלייך פון דער מוטער'ס לייב בעשטימט געווארען צו זיין דער אפאסטאל פון קריסטוס'ן אין די געצענדיענערישע לענדער, און באלד טרעט ער צו צו זיין גרויסער מיסיאנערישער אויפגאבע. אונטער דעם נאמען פאאולוס קומט ער אריין קיין דמשק און טרעט אריין אין דער ארטיגער גרופע פון די קריסטוס-גלויביגע; דא קען ער אבער לאנג נישט זיין, און אנב קוקען זיינע חברים אויף איהם אויך מיט א געוויסען חשד: זייער נעכטיגער פערפאלגער איז היינט מיט אמאל זייער פריינד געווארען. פאאולוס פאהרט דעריבער אוועק אין דער אראבישער שטאדט איראניטים, און ווען ער קומט שפעטער דאס צווייטע מאל קיין דמשק, האבען שוין זיינע חברים געגנוג צוטרוי צו איהם.

דא האט ער אבער ארויפגעצויגען אויף זיך דעם כעס פון דער יודישער קהלה מיט זיינע בעהויפטונגען, אז די מצוות פון דער תורה זענען בטל געווארען. דער ראש הקהלה האט זאגאר בעפוילען, איהם צו פאנגען; זיינע חברים האבען איהם אבער ארויסגעגנב'עט און דורך א פענסטער פון דער שטאדט-מויער ארויסגעבראכט אויסערן שטאדט. פון דאנען איז ער אוועק קיין א נ ט י ו כ י א און די אנדערע שטעדט פון סיריען און

קליין אזיען, און אומעטום האט ער געהאלטען זיינע פייערדיגע דרשות פאר
יודען מיט געצענדיענער צוזאמען, זיך צופאסענדיג צו די איינגענטימליכ=
קייטען פון דער דאזיגער געמישטער בעפעלקערונג. פאאולוס האט געוואלט
צושטערן דעם תהום צווישען יודען און היידען, צווישען קנעכט און פרייע,
צווישען איין קלאס מענשען און דעם אנדערן. קיין צוים טאר נישט עקסיס=
טירען צווישען איין פאלק און דעם צווייטען. קיינע בעזונדערע תורות דאר=
פען נישט זיין פאר דער אדער יענער אומה; אלע מענשען זענען קינדער
פון איין גאט, אלע מענשען גייען אריין אין דעם בונד, וואס גאט האט
געשלאסען מיט אברהם'ען. און איין געטליכער אידעאל דארף גליהען
אין אלעמענס הערצער — דאס איז געוועזען זיין דעווייז. ער האט דערי=
בער איינס נאך דאס אנדערע מבטל געוועזען אלע געבאטען פון דער
תורה, אנהויבענדיג פון דעם סאמע שווערסטען, דעם געבאט פון מלה,
און ענדיגענדיג מיט די לייכטסטע. דערביי האט ער געמאכט נאך איין
שטארקען שריט אויף דעם וועג צו דער אוניווערזעלער פערשפרייטונג
פונ'ם מאנאטעאיזם, — ער האט אינגאנצען אבגעריסען די משיח=אידעע
פונ'ם באדען פון יודענטום

„אויב אין די קרייזען פון די ערשטע אפאסטאלען, די אונמיטעל=
בארע תלמידים פון ישו הנוצרי, האט נאך געהערשט די פארשטעלונג
וועגען איהם, (ישו'ן), ווי וועגען א גאט=בעגייסטערטען מענשען, וואס
איז אראבגעשיקט געווארען צו ראטעוען די נשמה פון דעם יודישען
פאלק, האט זיך ביי פאאולוס'ען, וועלכער האט דעם גליל'עער פער=
זענליך גארנישט געקאנט, אויסגעבילדעט א פארשטעלונג פון דעם לעצ=
טען, ווי פון א הימלישען וועזען, וואס האט נאר צייטווייליג אנגענומען
א מענשליכע געשטאלט. דאס איז א וועזען מיט א געטליכער נאטור,
א „געטליכער זוהן”, וואס איז אראבגעשיקט געווארען פון הימעל אויף
דר'ערד, אום ער זאל אינ'ם לייב פון דער געשטאלט פון א מענשען
אויסשטעהן אלע ליידען און צרות און דערמיט אויסקויפען די זינד פון
אלע מענשען, — די זינד, וואס שטאמען פון דעם אוראלטען חטא פון
אדם הראשון. מיט זיין אויפשטעהן תחית המתים און אומקעהרען זיך
צו דעם געטליכען מקור האט ישו בעזיעגט דעם טויט אין דער וועלט
און די אלע, וואס גלויבען אין איהם, זענען זוכה צו געניעסען פונ'ם
אייביגע לעבען. ער בענייט די נשמות פון די, וואס פעראייניגען זיך
מיט איהם דורך דעם וועג פון גלויבען און בעשטימטע סימבאלישע
אקטען”. די וויכטיגסטע סימבאלען פון פעראייניגען זיך מיט קריסטוס'ען

זענען: דאָס טובל זיין זיך און די בעטהייליגונג אין דער געמיינזאַמער סעודה (אַגאַפּע). ביי דער סעודה פלעגען אָבגעהאַלטען ווערן פערשידענע תפלות איבער דעם ווייַן, וואָס פלעגט געטרונקען ווערן פון אַלע מיטגלידער, איינער נאָכ'ן אַנדערן, פון איין און דעם זעלביגען אָנגעגאָסענעם בעכער. דאָס ברויט פלעגט צובראָכען ווערן אויף צוויי, צום אָנדענקען פון ישו'ס לעצטער שעה, און די פערזאַמעלטע האָבען געקושט איינער דעם אַנדערן, אָהן אונטערשיעד פון געשלעכט. דערנאָך פלעגען זיך אָנהויבען פערשידענע סצענעס פון שטאַרקער בעגייסטערונג מיט דער בעגלייטונג פון נביאות-זאָגערייען, כשוף-היילונגען מיט קריסטוס'עס נאָמען און אַנדערע וואונדערליכע מעשים.

„אַט די גאַנצע לעהרע וועגען אַ גאָט-מענש, וועגען זיין אויפשטעהן תחית-המתים, וועגען די דערצו געהעריגע סימבאָלישע צערעמאָניעס, — האָט זיך געשטיצט אויף די גריכישע אַבערגלויבערייען און מיסטעריען, וואָס האָבען געהערשט אונטער יענער צייט אין סיריען און קליין אַזיען. די פאָרשטעלונגען פון המון וועגען אַ גאָט, וואָס שטאַרבט און ווערט צוריק לעבעדיג, זענען געווען שטאַרק פערשפרייט אין יענע לענדער, אין צוזאַמענהאַנג מיט די קולטען פון אַדאָנים און אַטיס. אין אַנטיוכיאַ, וואו פּאַאולוס האָט געהאַלטען זיינע דרשות, איז געפייערט געוואָרען דער פריהלינגס-יום-טוב צום אָנדענקען פון אַדאָניס'עס שטאַרבען און לעבעדיג ווערן. צווישען די געהיימע צערעמאָניעס אינ'ם קולט פון דער העלעניזירטער מזרח-געטין מיטראַ, האָט זיך אַפילו געפונען אויך די הייליגע געמיינזאַמע סעודה מיט ברויט און ווייַן, אַלס סימבאָלען פון פעראייניגען זיך מיט גאָט. אויף אַזאַ אופן איז אויסגעקומען, אַז דער געצענדיענער, וואָס איז אַריינגעטרעטען אַלס מיטגליעד אין דער קריסטליכער געמיינדע, האָט זיך געקענט פיהלען, ווי אין אַ געוועהנליכער רעליגיעזער אומגעבונג. ניי זענען נאָר געווען די נעמען פון די גאָטהייטען און דער בעגריף וועגען אַ איינציגען גאָט, וואָס איז אויך אַ סך צוגענגליכער געוואָרען אַ דאַנק דער צוגעקומענער געשטאַלט פון אַ גאָט'ס זוהן" *).

אַזוי האָט זיך פּאַאולוס צוגעפּאַסט אין אַלע הינזיכטען צו די רע-

*) די בעצייכענטע שטעלען, אויסער די פסוקים פון עוואַנגעליום, זענען ציטירט פון דובנאָוו'ס יודישער געשיכטע.

ליגיעזע שטימונגען פון דער געצענדיענערישער בעפעלקערונג, און אַ דאַנק זיין מעכטיגען גייסט איז איהם אין אַ קורצער צייט געלונגען, אַרויסצורופען אַ גאַנצע איבערקעהרעניש אין דער געדאַנקען-וועלט פון די העלענישע פעלקער. אַרונטעררייסענדיג מיט אַ בעזונדער ברען די אַלע מעלות און גייסטיגע פריווילעגיעס, וואָס דאָס יודישע פאָלק האָט זיך געהאַט צוגעשריבען ביז אַהער, האָט ער, פון דער צווייטער זייט, פעראייניגט אַלע מענשען אין דער פערזאָן פון דעם געטליכען „משיח" און דערמיט זיי אויך צוגערעכענט צו די אויסדערוועהלטע. „און ס'איז נישטאָ דאָ — שרייבט פּאַאולוס צו די גאַלאַטער — נישט קיין יוד און נישט קיין העלען, נישט קיין קנעכט און נישט קיין פרייער, נישט קיין מאַנספערשוין און נישט קיין פרויענצימער, דען אַלע זענט איהר איינס אין ישוע דעם משיח; און אויב איהר געהערט צו משיח'ן, זענט איהר אברהם'ס קינדער און די יורשים פון דער (געטליכער) ירושה לויט דער הבטחה".

די יודישע אומה האָט געהאַט אויף זיך די מיסיע, צו בעפרייען די וועלט פון זינד; אָט די מיסיע ליגט אָבער נישט אין די געזעצען פון דער תורה — „די געזעצען האָבען נאָך פערשטאַרקט דעם בעוואוסטזיין פון זינד". די יודען האָבען ערפילט די מיסיע אויף אַנ'אַנדער אופן; זיי האָבען געגעבען דער וועלט די הימעל-מלוכה, משיח'ן, קריסטוסען. „פון דעם מאָמענט אָן (פון קריסטוסעס ערשיינען) ווערט אָבגעשאַפט דאָס אַלטע יודישע געזעץ און אויף זיין אָרט ווערט אַוועקגעשטעלט דער פּרינציפּ פון גלויבען. דער מענש קען ראַטעווען זיין נשמה נישט דורך דעם, וואָס ער וועט אָבהיטען די געזעצען פון דער תורה, נאָר דורך זיין אמת'ען גלויבען אין דער קריסטליכער ענטפּלעקונג. „דעריבער זאָלט איהר וויסען, אַז די קינדער פון גלויבען זענען די קינדער פון אַברהם'ען"; „נישט צוליעב דער תורה איז צוגעזאָגט געוואָרען אַברהם'ען און זיינע נאָכקומענדע, צו ירשה'נען די ערד, נאָר צוליעב זיין עהרליכען גלויבען"; „די תורה איז פאַר אונז געווען, ווי אַ'אַס, וואָס האָט געפיהרט צו משיח'ן, פון וואַנען ס'קוועלט די אמונה, איצט אָבער, ווען די אמונה איז שוין ענטפּלעקט געוואָרען, זענען מיר שוין נישט מעהר אונטער דער אויפזיכט פון דער אַם"; „האַלט זיך פעסט ביי דער פרייהייט, וואָס דער משיח האָט אונז געגעבען, און ווערט נישט געפאַנגען צוריק אין דעם יאָך פון קנעכטשאַפט" (פון דער תורה); „דען פריי זענט איהר געוואָרען, ברידער, אָבער נישט פריי,

צו מאַכען זינדיגען אײַער לײַב, נאָר צו דיענען אײַנער דעם אַנדערן מיט ליעבע"; "דען די גאַנצע תורה װעט מקוים װערן מיט דער אײנציגער מצוה: און דו זאָלסט ליעב האָבען דײַן חבר, װי זיך אַלײן".

די יודען פון אַלע לענדער האָבען זיך, זעלבסטשטענדליך, בעציגען מיט אַ טיעפער שנאה צו דעם דאָזיגען געװעזענעם קנאי, װעלכער האָט זיך גענומען מיט אַזאַ פערביסענער התלהבות אונטערגראָבען דעם יסוד פון דער תורה; אין יענער שרעקליכער צײַט אָבער, װען פאַר דער גאַנצער אומה איז געשטאַנען די מורא'דיגע פראַגע: "זײַן אָדער ניט זײַן?" — האָבען זיך די פיהרער פון פאָלק נישט געקענט אַזוי פיעל אָבגעבען מיט דעם פערהאַסטען װאַנדערער=מיסיאָנער, װאָס האָט זיך אָבגעזאָגט נישט בלויז פון דער יודישער תורה, נאָר אויך פון דער גאַנצער יודישער אומה. דערפאַר האָבען זיך שטאַרק בעשעפטיגט מיט פאַאולוס'עס פראָפּאָגאַנדאַ די ערשטע יודישע קריסטען אין פאַלעסטינאַ. אָט די יודישע משיח=טרױמער, װעלכע זענען ערצױגען געװאָרען אױף די רעליגיעזע בעגריפען און טראַדיציעס פון דעם גאַנצען פאָלק, האָבען מיט שרעק געקוקט אױף דער פרעמדער קראַפט, װאָס האָט זיך אַרײַנגעריסען אין זײער מחנה און צושמעטערט אָהן אַ שום גרענעץ די הײליגסטע יסודות פון זײער װעלט=אַנשױאונג. אױף דעם באָדען האָט אױסגעבראָכען אַ טיעפע שפּאַלטונג אין דער יונגער סעקטע; פּעטרוס, װעלכער האָט פערשפרײט די קריסטליכע לעהרע נאָר צװישען יודען, האָט אױסגעטײַטשט די לעהרע אַנדערש פון פאַאולוס'ען, און נאָך צװײ אַנדערע אַפּאָסטאָלען, אַ פּ אָ ל אָ ס און כ ר ע ס ט ו ס, האָבען די זעלביגע תורה װידער אַנדערש געלערנט. די יודען=קריסטליכע אַפּאָסטאָלען האָבען זאָגאַר געפּרובט נאָכפאָהרען פאַאולוס'ען, אום צו ערקלערן, אַז זײַן לעהרע איז אַ פאַלשע, אַז מיט'ן גלױבען אַלײן קען מען די שלעכטע אינסטינקטען נישט גובר זײַן און די קריסטען זענען אױך מחויב אָבצוהיטען די געזעצען פון דער תורה. בעזונדער שטאַרקע סכסוכים זענען פאָרגעקומען צװישען די אַלטע און די נײַע קריסטוס=פרײַדיגער איבער דער פראַגע פון מגילה. פאַאולוס אַלײן האָט אין אָנהױב אױך געלאָזען מל זײַן אַ סך גרים; שפּעטער אָבער האָט ער זיך אַרומגעזעהען, אַז דאָס איז אַ גרױסע שטערונג אױף'ן װעג פון דער מיסיאָנערישער פּראָפּאַגאַנדאַ, און ער האָט בעפרײַט די געצענדיענער דערפון אויך. דאָס האָבען איהם די "אַלטע" קריסטען בשום אופן נישט געקענט מוחל זײַן, און אין אַנטיוכיא האָט אױסגעבראָכען אַ היציגער שטרײַט צװישען די

בַּיידֶע מחנות, וואָס האָט זִיךְ געענדִיגט מִיט אַ פֿאַלשטענדִיגער פֿונאַנדערטיילונג. פֿעטרוס — און אויף זַיין זַייט אִיז געווען אויך ישו׳ס ברודער, דער אַפּאָסטאָל יעקב — אִיז שאַרף אַרויסגעטרעטען געגען פּאַאולוס׳עס נַייע אייַנפִירונגען בנוגע צו דִי יודִישֶׁע געזעצען; אויף דעם האָט אִיהם פּאַאולוס פֿאַר אַ עפֿענטלִיכער פֿערזאַמלונג בעשולדִיגט אִין צביעות, אָנווייַזענדִיג אויף דעם, וואָס ער, פֿעטרוס, האָט אַליין געגעסען מִיט הייַדען צוזאַמען — נִישט כשר׳ה מאכלים. דִי אַגִיטאַציע פֿון דִי יודִישׁ-קרִיסטלִיכע אַפּאָסטאָלען האָט אָבער דאָך געמאַכט אַ שטאַרקען רושם, און געענדִיגט האָט זִיךְ דער שטרייַט דערמִיט, אַז אַלע יודען-קרִיסטען פֿון אַנטיוכיאַ האָבען אויפֿגעהערט צו עסען מִיט דִי הייַדען-קרִיסטען בַּיי איין טִישׁ, און צו דִי ערשטע אִיז צוגעשטאַנען אויךְ פּאַאולוס׳עס נאָהנטסטער בעגלייטער און מִיטהעלפֿער, דער אַפּאָסטאָל בר-נבא. דאָס אִיז געווען דער סִיגנאַל צו דעם קאַמפֿף, וואָס האָט באַלד אַרומגענומען גאַנץ קליין אַזיען, סִיריען און דִי אַלע שכני׳שע לענדער. יודען-קרִיסטען און הייַדען-קרִיסטען זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען, ווִי צוויי פֿייַנדלִיכע פּאַרטייַען, איינע געגען דער אַנדערער, און דער אַלטער ראַסען האַס האָט אויךְ נִישט וועניג מִיטגעווירקט, אָט דִי שפּאַלטונג נאָכמעהר צו פֿערגרעסערן. דִי העלענִישׁע קרִיסטען האָבען געקוקט אויף זייערע יודִישֶׁע חברים, ווִי אויף נִידעריגערע פֿון זִיךְ און האָבען זִיךְ בעצויגען צו זיי מִיט אַ אָפֿענער פֿעראַכטונג. פּאַאולוס, ווִידער, וועלכער אִיז איצט געבלִיבען אינגאַנצען אַליין, האָט אָנגעהויבען אַרבייַטען מִיט נאָכמעהר לייַדענשאַפֿט און פֿערבִיטערטקייַט. ער האָט זִיךְ פֿון איצט אָן (50-60) געווענדעט מִיט זַיין „בשורה“ אויסשלִיסלִיךְ נאָר צו געצענדִיענער, און זַיין אַגִיטאַציע האָט געהאַט אַ אונגעוועהנלִיכען ערפֿאָלג: וואו ער אִיז נאָר געקומען האָבען זִיךְ געבִילדעט קרִיסטלִיכע קהלות. באַלד אִיז אִיהם אָבער אויסגעקומען זִיךְ צו אִיבערצייַגען אִין דעם, ווִי ווייַט געפֿעהרלִיךְ ס׳אִיז, אָנצופֿערטרויען דעם מענשענס בלויזען געווִיסען דִי פֿעראַנטוואָרטלִיכקייַט פֿאַר זַיין אַלטעגלִיכער אויפֿפִירונג. דִי געצענדִיענערִישֶׁע גריכען האָבען גאַנץ לייַכט אִיבערגענומען דעם טעאָזאָפִישׁען טייל פֿון פּאַאולוס׳עס דרשות, און אַזוי ווִי דער הייליגער שלִיח האָט געהאַלטען אִין איין רעדען וועגען דער פֿרייַהייַט פֿון תורה און מצוות, האָבען זיי פּשוט אַרייַנגענומען זייערע אַלע פֿרִיהערדִיגע אויסגעלאַסענקייַטען אִין דעם נייַעם קרִיסטוס-קולט. אִין עפֿעס (עפֿעזוס), קאָרִינט און דִי אִיבּרִיגע גרִיכִישׁ-קרִיסטלִיכע קהלות אִיז געטרִיבען געוואָרען דִי שענדלִיכ-

טע מונצוכט, און די הייליגע „ברידער-אָבענדען" אָדער ברידער-מאָלצייטען זענען פערוואַנדעלט געוואָרען אין ווילד אויסגעלאַסענע אָרגיעס—אויפן עכט-גריכישען שטייגער. געגען אָט דער דערשיינונג איז פּאַאולוס אַרויסגעטרעטען מיט אַ רייהע פייערדיגע מוסר-דרשות, אין וועלכע ער האָט זאָגאַר געדופען זיינע צוהערער צום פּאָלשטענדיגען אַסקעטיזם!

אין דער זעלביגער צייט האָט ער נישט אויפגעהערט אָנצופאַלען אויף זיינע „געגנער"—די יודיש קריסטלעכע אַפּאָסטאָלען, און וואָס ברייטער און גרעסער עס ווערט זיין אַרבייטער-פעלד אין דער העלענישער וועלט, אַלץ פיינדליכער און פערעכטליכער קלינגט זיין שטים, ווען ער רעדט וועגען יודען באַלל און וועגען די יודיש-קריסטליכע בפּאָסטאָלען בעזונדער. די לעצטע זענען פון איהם אָפען בעשולדיגט געוואָרען אין צביעות, פאַלשקייט און אונערליכטייט און ער האָט זיך אויסגעדריקט וועגען זיי אין די שאַרפסטע ווערטער. זיי האָבען איהם אָבער אויך נישט געשוינט; האָבענדיק אויף זייער זייט די טראַדיציע פון קריסטוס'ען אַליין, האָבען זיי זיך בערופען אויף זיין בעריהמטען מאמר: „ווער עס וועט אונטערברעכען דעם קלענסטען געזעץ און לערנען מענשען איהם נישט צו היטען, וועט זיין דער קלענסטער אויך אין דער מלכות-השמים"

די יודענקריסטען זענען פעסט געבליבען אויף דעם באָדען פון יודענטום: זיי האָבען פערפליכטעט די היידען-גרים אָבצוהיטען אַלע געזעצען פון דער תורה און האָבען אפילו פערעהרט די הויפטשטאָדט פון יהודה, ירושלים, וואו זיי האָבען ערוואַרט דאָס ווידער-ערשיינען פון משיח'ן. די היידען-קריסטען, דאַגעגען, האָבען זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר דערווייטערט פון יודענטום און מיט דער צייט האָט זייער בעציהונג צו דער יודישער אומה אָנגענומען דעם כאַראַקטער פון אַ גיפטיגער, פערביסענער שנאה.

אינהאלט

דער פיערטער טייל.

ערשטעם קאפיטעל: הורדוס I — 503

צווייטעם קאפיטעל: ארכעלאוס און די ערשטע פאלקס-בעוועגונג 541

דריטעם קאפיטעל: די ערשטע רוימישע פראקוראטארען — 551

פיערטעם קאפיטעל: דאס אינערליכע לעבען פון פאלק אין יהודה און אין די ארומיגע לענדער — 567

פינפטעם קאפיטעל: די ענטשטעהונג פון קריסטענטום — 586

זעקסטעם קאפיטעל: אגריפוס I — — — 609

זיעבעטעם קאפיטעל: אגריפוס II און די רוימישע פראקוראטארען 633

אכטעם קאפיטעל: די מלחמה אין גליל — — 671

נייענטעם קאפיטעל: דער אונטערגאנג פון יהודה — 690

צעהנטעם קאפיטעל: דאס אינערליכע לעבען פון פאלק און די וויטערדיגע ענטוויקלונג פון קריסטענטום 719